

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2013

Reformer inom studiemedels- systemet

Ref

- Totalbelopp
- Behovsprövning
- Barntillägg

1971:87

Betänkande av 1968-års studiemedelsutredning · Stockholm 1971

Statens offentliga utredningar

1971:87

Utbildningsdepartementet

Reformer inom studiemedels- systemet

Totalbelopp

Behovsprövning

Barntillägg

Betänkande avgivet av 1968 års studiemedelsutredning
Stockholm 1971

ISBN 91-38-00014-8

Uppsala universitet
Uppsala
Uppsala universitet

Reformer inom studiebedels- systemet

Uppsala
Uppsala universitet
Uppsala

Till Statsrådet och Chefen för Utbildningsdepartementet

Genom beslut den 17 maj 1968 bemyndigade Kungl Maj:t statsrådet Moberg att tillkalla fem sakkunniga för att verkställa översyn av studiemedelssystemet m m. Med stöd av detta bemyndigande tillkallades såsom sakkunniga dåvarande ledamoten av riksdagens andra kammare sociologen Börje Nilsson, tillika att vara utredningens ordförande, rektor Stig Andersson, byråchefen Stig Mattsson, civilekonomen Bengt Oberger samt riksdagsledamoten filosofie kandidaten Ingrid Sundberg. Den 26 februari 1971 erhöll Oberger begärt entledigande från sitt uppdrag. Samtidigt tillkallades filosofie studeranden Staffan Nilsson att i Obergers ställe vara ledamot av utredningen.

Utredningen har antagit namnet 1968 års studiemedelsutredning.

Sekreterare inom utredningen har till och med den 15 oktober 1970 varit filosofie kandidaten Lars-Olof Lindell och från och med den 1 november 1970 sekreteraren vid studiemedelsnämnden i Göteborg Kjell Johansson. Biträdande sekreterare har från och med den 25 april 1969 varit numera byrådirektören vid centrala studiehjälpnämnden Olof Lundquist samt från den 17 augusti 1970 jämväl filosofie kandidaten Annica Lindroth.

1968 års studiemedelsutredning har till uppgift att verkställa utredning angående vissa frågor inom studiemedelssystemet. I direktiven framhålls, att nuvarande erfaren-

heter av studiemedelssystemet har varit goda. De grundläggande principerna har visat sig vara riktiga. Å andra sidan, påpekar föredragande statsråd, är det självfallet att reglerna för ett stöd av denna omfattning kontinuerligt behöver ses över med hänsyn till erfarenheter vid den praktiska tillämpningen.

Utredningen inledde sitt utredningsuppdrag med att avge förslag till ändring av 4 § studiehjälpsreglementet avseende gränsdragningen mellan sk yngre och äldre elever. Med anledning av införandet av fasta studiegångar vid de filosofiska fakulteterna har utredningen avlämnat betänkande om regler för studielämplighetsprövning (Studiemedel vid fil.fak., stencil U 1969:10). Vidare har utredningen, på grundval av erhållna tilläggsdirektiv, avlämnat betänkande med förslag till regler för tilldelning av studiemedel i samband med deltidstudier (Vissa frågor rörande studiemedel, stencil U 1970:13). I föreliggande betänkande avger utredningen förslag till åtgärder inom studiemedelssystemet med anledning av att kapitalsubventioner till studentbostadsbyggande upphört (prop nr 100 1967, SU nr 100 1967), samt förslag till ändrade regler vid behovsprövning av studiemedel med hänsyn till makes, eller därmed jämnställda, ekonomi och förslag till förbättring av den ekonomiska situationen för studerande med barn.

Efter remiss har utredningen den 15 oktober 1971 avgett yttrande till Kungl Majt över betänkande om översyn av bi-dragsbestämmelser m m inom arbetsmarknadsutbildningen. (Stencil In 1971:13).

Reservationer har avgivits av ordföranden Börje Nilsson och ledamoten Staffan Nilsson. Vidare har särskilt yttrande avgivits av ledamoten Staffan Nilsson.

Stockholm den 1 november 1971

Börje Nilsson

Stig Andersson

Stig Mattsson

Staffan Nilsson

Ingrid Sundberg

Kjell Johansson

Annica Lindroth

Olof Lundquist

Innehåll

<i>Förslag till lag om ändring i studiemedelsförordningen (SFS) 1964:401</i> . . .	9
<i>Direktiv. Uppläggning av utredningsarbetet</i>	12
1. Direktiven för utredningen	12
2. Arbetets bedrivande m m	13
<i>Sammanfattning</i>	14
<i>Reservationer och särskilt yttrande</i> . .	23
Kapitel 1 Utbildningspolitik och utbildningsexpansion	27
1.1 Utbildningspolitiska målsättningar	27
1.2 Den högre utbildningens expansion	31
Kapitel 2 Samhällets studiesociala stöd	34
2.1 Allmänna synpunkter	34
2.2 Det studiesociala stödets målsättning	35
2.3 Huvuddragen i det studiesociala systemet	37
2.4 Studiesociala stödets omfattning .	38
Kapitel 3 Rätt till studiemedel	44
3.1 Studiemedelsbeloppets storlek — bidrag och återbetalningsmedel m m (9 och 10 §§ Smf)	44
3.2 Studielämplighet såsom en förutsättning för rätt till studiemedel (6 § Smf)	46
3.3 Behovsprövning av studiemedel (11 och 12 §§ Smf)	47
3.4 Maximitid för studiemedel (7 § Smf)	50
3.5 Studiemedel till deltidstuderande	51
3.6 Studiemedel i samband med forskarutbildning	52
3.7 Studiemedel för studier utomlands (31 § Smf)	52
3.8 Utlämningsars möjlighet till studie-stöd i Sverige (5 § Smf)	54
Kapitel 4 Återbetalning av studiemedel	55
4.1 Bakgrund	55
4.2 Kort orientering om återbetalningssystemet	56
4.3 De olika komponenterna i återbetalningssystemet	57
4.3.1 Avgiftsunderlag (20 § Smf)	57
4.3.2 Avgiftsgräns (22 § Smf) . .	60
4.3.3 Avgiftskvot (23 § Smf) . . .	60
4.3.4 Avgiften för ett visst år . . .	62
4.3.5 Återbetalningens upphörande (29 o 30 §§ Smf)	64
4.3.5.1 Basbeloppsmetoden (29 § Smf) . . .	65
4.3.5.2 Jämförelseräntemetoden (30 § Smf) .	65
4.3.5.3 Jämförelse mellan de båda metoderna	65
4.3.5.4 Återbetalningsskyldighetens upphörande i andra fall .	67
4.4 Regler för återbetalningsskyldiga bosatta utomlands	67
4.5 Frivillig avgift	67
4.6 Debitering och uppbörd av studiemedelsavgift	68
4.6.1 Debitering av studiemedelsavgift	68
4.6.2 Uppbörd av studiemedelsavgift	68
4.7 Studiemedelsregistret	68
Kapitel 5 Studiestödets administration	70
5.1 Historik	70
5.2 Centrala studiehjälpsnämnden . .	70
5.3 Lokala och regionala studiesociala myndigheter	71
5.3.1 Skolstyrelser och rektorer inom det gymnasiala skolväsendet	71
5.3.2 Studiemedelsnämnder . . .	71
5.4 Serviceorgan	72

Kapitel 6 Några synpunkter på studiemedelssystemet	75	7.5 Konsekvensen av kapitalsubventionernas avveckling	110
6.1 Några data beträffande beviljade studiemedel	75	7.5.1 Allmänt	110
6.1.1 Studiemedlens fördelning på olika utbildningslinjer . .	75	7.5.2 Kapitalkostnadsökningar genom återbetalning av räntefria och stående tilläggs-lån	111
6.1.2 Åldersfördelningen bland studiemedelstagarna	76	7.5.3 Kapitalkostnadsökningar för studentbostadshus påbörjade efter den 1.1.1968	111
6.1.3 Sammanfattning	79	7.5.4 Kapitalkostnadsökningen för insprängda studentlägenheter	113
6.2 Studerande utan studiemedel	80	7.5.5 Konsekvenserna av kapital-kostnadsökningen	113
6.2.1 Hur finansieras studierna	81	7.6 Studiemedelsutredningens överväganden och förslag	114
6.2.2 Orsakerna till att studiemedel inte sökts	82	7.6.1 Studiesociala utredningen	114
6.2.3 Följder av att studiemedel inte beviljats	82	7.6.2 Boendekostnadernas andel av studiemedlen	115
6.2.4 Studieavbrott	84	7.6.3 Studiemedelsutredningens förslag	116
6.2.5 Sammanfattning	85	7.7 Avskrivning av de räntefria och stående tilläggslånen	119
6.3 Något om styrfaktorer inom studiemedelssystemet	86	7.8 Sammanfattning	120
6.3.1 Rekryteringen till högre studier	86	Kapitel 8 Behovsprövning gentemot makes ekonomi	123
6.3.2 Studieskulsättningen	88	8.1 Nuvarande behovsprövningsregler	123
6.3.3 Ekonomisk standard under studietiden	90	8.1.1 Bakgrunden till nuvarande behovsprövningsregler	123
6.3.4 Studiestödet åt vuxna	94	8.1.2 Nuvarande behovsprövningsregler avseende makes ekonomi	124
6.3.5 Sammanfattande synpunkter	95	8.2 Utbildningsbidrag enligt bestämmelserna i arbetsmarknadskungörelsen	125
Kapitel 7 Studiemedlen och studentbostadshyrorna	98	8.2.1 Utbildningsbidrag	125
7.1 Inledning	98	8.2.2 Utbildningsbidrag och studiemedel	127
7.1.1 Historik	98	8.2.3 Reduktion av utbildningsbidrag	128
7.1.2 Studentbostadens funktionella utformning m m	99	8.2.4 Förslag till nya bestämmelser för utbildningsbidrag	129
7.2 Finansieringsformer för studentbostadsbyggandet	100	8.2.4.1 Förslag till nya regler för reduktion av utbildningsbidrag med hänsyn till familjemedlems inkomst	129
7.2.1 Tidigare finansieringsformer	100	8.2.4.2 Utbildningsbidrag - studiemedel	130
7.2.2 Nuvarande regler	101	8.3 Sammanboendebegreppet inom studiemedelssystemet	131
7.2.2.1 Omfördelning i tiden av lånekostnaderna	101	8.3.1 Inledning	131
7.2.3 Aktuella förändringar angående finansiering av studentbostadsbyggandet	101	8.3.2 Sammanboende utan äktenskap	131
7.3 Statistiska uppgifter om de studerandes boendeförhållanden	102	8.4 Utredningens övervägande och förslag	132
7.3.1 Studentbostadstillgången	102		
7.3.2 Statistiska uppgifter om de studerandes boendeförhållanden m m	103		
7.4 Hyresnivån i olika boendeformer	105		
7.4.1 Allmänt om hyreskostnader	105		
7.4.2 Nuvarande hyresnivå i studentbostäder	106		
7.4.3 Hyror i andra boendalternativ	109		
7.4.4 Hyreskostnadernas andel av studiemedlen	110		

8.4.1 Utredningens principiella överväganden	132	9.6 Studiemedelsutredningens övervägande och förslag	166
8.4.2 Några olika modeller för behovsprövning	135	9.6.1 Studiemedelsutredningens övervägande	166
8.4.3 Studiemedelsutredningens förslag	138	9.6.2 Studiemedelsutredningens förslag	171
8.4.3.1 Allmänna överväganden	138	9.6.2.1 Barntillägg till heltidsstuderande	171
8.4.3.2 Fribeloppsgräns och reduktionsfaktor	139	9.6.2.2 Barntillägg till deltidstuderande	179
8.4.3.3 Minimibelopp under vissa förutsättningar	142	9.7 Sammanfattning	184
8.4.3.4 Deltidsstudiemedel	145	Kapitel 10 <i>Kostnadsberäkningar av studiemedelsutredningens förslag avseende budgetåret 1972/73</i>	187
8.4.3.5 Sammanboendebegreppet inom studiemedelssystemet	147	10.1 Kostnader för studiemedelsutredningens förslag avseende höjning av maximibeloppet enligt 9 § Smf (kap 7)	187
8.5 Sammanfattning	150	10.2 Kostnaderna för studiemedelsutredningens förslag avseende ändrat fribelopp vid prövning gentemot makes ekonomi enligt 11 och 12 §§ Smf (kap 8)	188
Kapitel 9 <i>Barntillägget inom studiemedelssystemet</i>	153	10.3 Kostnader för studiemedelsutredningens förslag avseende ändrade regler för barntillägg enligt 10 § Smf (kap 9)	189
9.1 Inledning	153	10.4 Sammanställning av studiemedelsutredningens kostnadsberäkningar	190
9.2 Samhällets stöd till barnen	155	<i>Specialmotivering</i>	191
9.2.1 Inledning	155		
9.2.2 Allmänna barnbidrag	155		
9.2.3 Studiestöd	155		
9.2.4 Bostadstillägg	155		
9.2.5 Bidragsförskott	156		
9.2.6 Moderskapspenning	157		
9.2.7 Barnpension från folkpensioneringen	157		
9.2.8 Barnpension från tilläggs-pensioneringen	157		
9.2.9 Barntillägg från folkpensioneringen	157		
9.2.10 Familjepensionsfrågor: förslag till nya bestämmelser	158		
9.3 Barnkostnader	159		
9.3.1 Inledning	159		
9.3.2 Kostnader för barnets konsumtion	159		
9.4 Barntillsyn	160		
9.4.1 Inledning	160		
9.4.2 Familjedaghemsutredningens undersökning	160		
9.4.3 Utbyggnaden av samhällets barntillsyn	161		
9.4.4 Kostnader för barntillsyn	162		
9.5 Studerande med barn	162		
9.5.1 Studerande utan studiemedel	162		
9.5.2 Studentekonomiska undersökningen	164		
9.5.3 Barntillsyn för studerandefamiljer	164		
9.5.3.1 Studiemedelsutredningens enkät om barntillsyn	164		

Författningsförslag

Förslag till lag om ändring i studiemedelsförordningen (SFS) 1964:401

Vi GUSTAF etc - - - - - riksdagen¹
funnit gott förordna

dels att 9, 10, 11, 12 och 15 §§ studiemedelsförordningen (1964:401)² skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i förordningen skall införas två nya paragrafer, 12 a och 15 a §§, av nedan angivna lydelse.

(Nuvarande lydelse)

9 §³ Studiemedel beräknas för termin och utgå, i den mån ej annat följer av 10, 11, 12, 14 eller 16 §, för heltidsstuderande med *sjuttio* procent av basbeloppet och för deltidstuderande med *trettiofem* procent av basbeloppet.

10 § Har den studerande vårdnaden om barn, som icke fyllt sexton år, eller är han pliktig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet utgiva underhållsbidrag till barn, som nu sagts, förhöjes det i 9 § angivna beloppet med barntillägg som för *varje barn utgör tolv och en halv procent* av basbeloppet.

Äro makarna båda berättigade till studiemedel, må dock barntillägget för ett och samma barn utgå endast till endera av dem. Tillägget utgives till mannen eller, om makarna äro ense därom, till hustrun.

(Föreslagen lydelse)

9 § Studiemedel beräknas för termin och utgå, i den mån ej annat följer av 10, 11, 12, 14 eller 16 §, för heltidsstuderande med *sjuttiofem* procent av basbeloppet och för deltidstuderande med *trettiosju och en halv* procent av basbeloppet.

10 § Har den studerande vårdnaden om barn, som icke fyllt sexton år, eller är han pliktig att till fullgörande av lagstadgad underhållsskyldighet utgiva underhållsbidrag till barn, som nu sagts, förhöjes det i 9 § angivna beloppet med barntillägg, *nämligen*

a) *för heltidsstuderande med tolv och en halv procent av basbeloppet för ett barn och för varje barn utöver ett med sju och en halv procent av basbeloppet.*

b) *för deltidstuderande med sex och tjugofem hundra delar procent av basbeloppet för ett barn och för varje barn utöver ett med tre och sjuttiofem hundra delar procent av basbeloppet.*

¹ Prop

² Förordningen omtryckt 1970:266

³ Senaste lydelse 1971:193

11 §³ För heltidsstuderande minskas det belopp som följer av 9 och 10 §§ med två tredjedelar av den del av den studerandes inkomst för terminen som överstiger fyrtio procent av basbeloppet, samt, om den studerande är gift *och sammanbor med maken*, därjämte med en tredjedel av den del av makens inkomst för terminen, som överstiger *ett-hundrafyrtio* procent av basbeloppet. För deltidstuderande minskas det belopp som följer av 9 och 10 §§ med två tredjedelar av den del av den studerandes inkomst för terminen, som överstiger *ett-hundratjugofem* procent av basbeloppet, samt om den studerande är gift *och sammanbor med maken*, därjämte med en tredjedel av den del av makens inkomst för terminen, som överstiger *två-hundrafemtio* procent av basbeloppet.

Såsom den -----

Vad i andra stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning vid beräkning av makes inkomst.

12 § Har den -----

Är den studerande gift *och sammanbor makarna*, skall vad i första stycket sägs jämväl gälla beträffande makes förmögenhet.

11 § För heltidsstuderande minskas det belopp som följer av 9 och 10 §§ med två tredjedelar av den del av den studerandes inkomst för terminen, som överstiger fyrtio procent av basbeloppet, samt, om den studerande är gift, därjämte med en tredjedel av den del av makens inkomst för terminen, som överstiger *två-hundratrettio* procent av basbeloppet. För deltidstuderande minskas det belopp som följer av 9 och 10 §§ med två tredjedelar av den del av den studerandes inkomst för terminen, som överstiger *ett-hundratjugofem* procent av basbeloppet, samt, om den studerande är gift, därjämte med en tredjedel av den del av makens inkomst för terminen, som överstiger *tre-hundratrettiofem*⁵ procent av basbeloppet.

----- såsom inkomst.

Vad i andra stycket sägs skall äga motsvarande tillämpning vid beräkning av makes inkomst från *och med kalenderåret efter det år äktenskapet ingicks*.

----- gånger basbeloppet.

Är den studerande gift, skall vad i första stycket sägs jämväl gälla beträffande makes förmögenhet.

12 a §⁴ Är den studerande gift, *och sammanbor ej makarna och synnerliga skäl äro därtill*, minskas studiemedlen enligt vad därom stadgas i 11 och 12 §§ endast med hänsyn till den studerandes egen inkomst och förmögenhet.

De för gift studerande gällande bestämmelserna i 11 och 12 §§ äger jämväl tillämpning i fråga om den som, utan att vara gift, lever tillsammans med person med vilken han tidigare varit gift eller har eller har haft barn.

³ Senaste lydelse 1971:193

⁴ Ny paragraf

⁵ Se specialmotivering

15 §³ I studiemedel, till vilka den studerande enligt 5 – 14 §§ äger rätt, ingår studiebidrag med följande belopp, nämligen

a) för heltidsstuderande, om han är berättigad till studiemedel motsvarande minst *sjuttio* procent av basbeloppet, åttahundra-sjuttiofem kronor, eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av åttahundrasjuttiofem kronor, som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *sjuttio* procent av basbeloppet.

b) för deltidstuderande, om han är berättigad till studiemedel motsvarande minst *trettiofem* procent av basbeloppet, fyrahundra-fyrtio kronor, eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av fyrahundra-fyrtio kronor, som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *trettiofem* procent av basbeloppet.

Utgående studiemedel ----- hand studiebidrag.

15 § I studiemedel, till vilka den studerande enligt 5 – 14 §§ äger rätt, ingår studiebidrag med följande belopp, nämligen

a) för heltidsstuderande, om han är berättigad till studiemedel motsvarande minst *sjuttiofem* procent av basbeloppet, åttahundrasjuttiofem kronor, eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av åttahundrasjuttiofem kronor som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *sjuttiofem* procent av basbeloppet.

b) för deltidstuderande, om han är berättigad till studiemedel motsvarande minst *trettiosju och en halv* procent av basbeloppet, fyrahundra-fyrtio kronor, eller, om han är berättigad till studiemedel med lägre belopp, så stor del av fyrahundra-fyrtio kronor, som svarar mot förhållandet mellan det belopp vartill han är berättigad och *trettiosju och en halv* procent av basbeloppet.

15 a §⁴ *Studerande, som är gift, och som till följd av bestämmelserna i 11 och 12 §§ angående makes inkomst och förmögenhet ej erhåller studiemedel jämlikt 9 och 10 §§ till ett belopp, som för heltidsstuderande motsvarar tio procent av basbeloppet för termin och för deltidstuderande motsvarar fem procent av basbeloppet för termin, äger ändock erhålla studiemedel till belopp som nu sagts.*

Denna lag träder i kraft den 1 juli 1972.

³ Senaste lydelse 1971:193

⁴ Ny paragraf

Direktiv. Uppläggnig av utredningsarbetet

1 Direktiven för utredningen

Direktiven för arbetet inom 1968 års studiemedelutredning återfinns i statsrådsprotokollet över utbildningsärenden den 17 maj 1968. I anförandet till detta yttrade statsrådet Moberg bl a följande.

Vid utredningen skall prövas angelägenheten i reformer som tar sikte på vissa kategorier av studiemedelstagare – t ex studerandefamiljer med barn – samt vissa frågor av teknisk-organisatorisk natur. Utredningen bör däremot inte beröra de grundläggande principerna för studiemedelssystemet. Jag vill i detta sammanhang erinra om att särskilda sakkunniga tillkallats för att utreda frågan om studiesocialt stöd till utländska studerande m m.

Förslagen bör grundas på de erfarenheter som gjorts inom centrala studiehjälpnsämnden och de lokala studiemedelsnämnderna. Kontakt bör givetvis också tas med företrädare för utbildningsanstalter och studerande. I detta sammanhang bör utredningen uppmärksamma den undersökning, som centrala studiehjälpnsämnden genom beslut av Kungl Maj:t den 14 september 1967 fått i uppdrag att genomföra, beträffande de studerande som inte erhållit studiemedel, liksom att studiehjälpnsämnden genom beslut av Kungl Maj:t den 10 oktober 1967 fått i uppdrag att utarbeta regler för studiefinansiering under studiepraktik. Jag vill i det följande peka på några områden som bör omfattas av utred-

ningsuppdraget. Vid utredningen bör därutöver kunna behandlas även andra frågor som faller inom den i det föregående angivna ramen.

Ett stort antal studerande med barn bedriver i dag studier samtidigt som de har ansvar för barntillsyn. Nyligen har en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet lagt fram förslag om en kommunalt organiserad barntillsyn för studerandefamiljerna (Stencil U 1968:1). I gruppens uppdrag har däremot inte ingått att pröva frågan om de studiesociala förmånerna för studerande med barn. Det bör vara en av uppgifterna att – bl a mot bakgrund av den familjepolitiska reform som beslutats vid årets riksdag – belysa om det barntillägg som kan utgå enligt studiemedelsförordningen är väl avvägt. Barntillägg till studerande kan utgå även till studerande som har att utge underhållsbidrag till barn under 16 år. I vissa fall synes det emellertid förekomma att underhållsbidraget inte utges av den studerande till barnets vårdnadshavare. Det bör undersökas hur man kan komma till rätta med sådana missförhållanden och därmed tillvarata den underhållsberättigades intressen.

I samband med omläggningen av den statliga bostadspolitikerna har bl a de särskilda subventioner som funnits för studentbostäder slopats. Finansieringen av sådana bostäders uppförande skall i framtiden ske enligt i huvudsak samma normer som gäller för allmännyttigt bostadsföretag. En viss ökning

av boendekostnaderna kan härigenom komma att ske för de studerande som har bostad i studentbostadshus. Vid utredningen bör undersökas vilka konsekvenser för hyresnivån denna avveckling av subventionerna kan komma att få. Därvid bör beaktas effekterna av det förbättrade familjepolitiska bostadsstödet. I denna del av utredningsarbetet bör kontakt hållas med studentbostadskommittén.

En annan fråga som diskuterats är behovsprövningen av studiemedel med hänsyn till makes inkomst. Jag vill erinra om att en inkomstprövningsregel av detta slag även finns inom systemet med utbildningsbidrag. De sakkunniga bör undersöka hur de nuvarande reglerna inom studiemedelssystemet verkar och om skäl finns att tillämpa i huvudsak likartade bedömningsgrunder i fråga om inkomstprövningen inom de båda systemen.

2. Arbetets bedrivande m m

Utredningen har tolkat sitt utredningsuppdrag så att den inom ramen för gällande principer inom studiemedelssystemet skall avge förslag, avseende de områden som uppmärksammas i direktiven och i frågor som grundas på de erfarenheter av studiemedelssystemets tillämpning, som gjorts inom centrala studiehjälsnämnden och de lokala studiemedelsnämnderna. Utredningen ämnar inte annat än diskussionsvis beröra de grundläggande principerna inom studiemedelssystemet.

I föreliggande betänkande avlämnar studiemedelsutredningen förslag som rör förändringar inom studiemedelssystemets beviljningssida. I slutbetänkandet, som enligt planerna skall avlämnas under 1972, tar utredningen upp återstående frågor vilka bl a berör studiemedelssystemets återbetalningssida, studielämplighetsprövning under första studieåret, översyn av bestämmelserna för beviljande av studiemedel för studier utomlands, åtgärder mot oberättigat utnyttjande

av studiemedel samt vissa tekniska och administrativa frågor inom studiemedelssystemet.

Inom utredningen pågår bl a följande undersökningar:

1. Undersökning om förekomsten av oberättigat utnyttjande av studiemedel
2. Undersökning i samarbete med centrala studiehjälsnämnden om studiemedlens anknnytning till det aktuella basbeloppet vid utbetalningstillfället samt vissa därtill hörande frågor
3. Försök med datamässig utskrift av meritförteckningar för att underlätta studielämplighetsprövning vid studiemedelsnämnderna
4. Undersökning avseende studieframgång, ekonomisk situation m m hos personer som bedriver studier utomlands med studiemedel från Sverige

Sammanfattning

Studiemedelsutredningen lägger i sitt betänkande fram förslag om höjning av studiemedlens maximibelopp, höjning av den s. k. fribeloppsgränsen vid prövning gentemot makes inkomst och ändrade regler för rätt till barnstillägg.

Maximibeloppet föreslås bli höjt med 5 % av basbeloppet per termin, från nuvarande 70 % till 75 %. Detta ger en ökning av studiemedelsbeloppet från nuvarande 4 830 kr. per termin, vid basbeloppet 6 900 kr., till 5 175 kr.

Den s k fribeloppsgränsen vid prövning gentemot makes inkomst föreslås bli höjd från nuvarande 140 % av basbeloppet per termin till 230 %. Prövning av studiemedlen gentemot makes inkomst påbörjas sålunda, enligt förslaget, först när maken har en bruttoårsinkomst på 31 740 kr. mot nuvarande 19 320 kr. Som komplement till en höjning av fribeloppsgränsen föreslår utredningen att ett minimibelopp om 10 % av basbeloppet per termin, f n 690 kr., utgår till den som inte kan erhålla detta belopp p g a att makens inkomst och förmögenhet är för hög.

Betänkandet inleds med en översiktlig beskrivning av samhällets utbildningspolitik och de målsättningar, som legat till grund för förändringarna inom den högre utbildningen. I kapitel 1 ges också en kvantitativ beskrivning av den högre utbildningens expansion under 1960-talet. Denna har varit explosionsartad detta decennium. Läsåret 1960/61 fanns ca 37 000 studerande vid universitet och högskolor, år 1970/71 hade

detta antal stigit till ca 121 000.

Kapitel 2 innehåller en redogörelse för samhällets studiesociala stöd särskilt med avseende på de olika målsättningar, som ligger till grund för studiestödet. Den övergripande målsättningen är att med hjälp av ekonomiska stödåtgärder vidga rekryteringen till studier efter den obligatoriska skolan och att förbättra de ekonomiska villkoren för dem som bedriver och har bedrivit studier.

1964 års studiesociala reform innebar bl a att ett enhetligt studiestöd infördes för alla elever inom det eftergymnasiala utbildningsstadiet. En betydelsefull målsättning med reformen var att studiestödet till elever inom detta utbildningsstadium skulle utgå oberoende av föräldrarnas ekonomi. I ett tidigare skede utgjorde nämligen ekonomiska bidrag från föräldrar eller annan en vanlig finansieringskälla för högre studier, något som ansågs otillfredsställande då det var ett hinder för många, som ej hade tillgång till sådana medel, att kunna påbörja studier. En annan målsättning för det studiesociala stödet var att alla studerande vid högre utbildningslinjer skulle ha rätt till studiemedel på samma villkor.

I syfte att stimulera rekryteringen och att begränsa återbetalningsskyldigheten utgår en del av studiemedlen som återbetalningsfritt studiebidrag.

Med hänsyn till att en betydande del av studiemedlen är återbetalningspliktiga har en målsättning med studiemedelsystemet varit att så långt som möjligt undanröja de olägenheter som är förenade med skuldsättning.

Återbetalningsreglerna har därför byggts upp så att de skall bereda studiemedelstagarna trygghet under återbetalningstiden. Uppskov med eller befrielse från återbetalning medges efter enkla och generella regler. En annan förutsättning för att inte studiemedelstagaren skall belastas onödigt hårt av återbetalningsskyldigheten är att återbetalningstiden är förhållandevis lång och att de årliga avgifterna fördelas jämnt under hela återbetalningstiden.

I kapitel 2 lämnar också studiemedelsutredningen en redogörelse för omfattningen av studiestödet med avseende på samhällets utgifter för sådana ändamål. Utgifter för studiesociala ändamål är den post i utbildningsdepartementets budget som ökat snabbast under 1960-talet.

Kapitlen 3 och 4 innehåller en ingående beskrivning av reglerna i studiemedelsystemet gällande beviljning av studiemedel (kap 3) och återbetalning av studiemedel (kap 4). Studiemedelsutredning lämnar i detta betänkande ingar förslag till ändrade regler avseende återbetalning. Utredningen återkommer i denna fråga i sitt slutbetänkande.

Kapitel 5 innehåller en redogörelse för studiestödets administration.

I kapitel 6 diskuteras några undersökningar som belyser studiemedelsystemet ur olika aspekter. I avsnitt 6.1 lämnas en redogörelse för studiemedelstagarnas fördelning på olika utbildningslinjer och åldersfördelningen. Sammanfattningsvis anges att för de studerandekategorier som för närvarande utnyttjar studiemedelsystemet är de behovsprövningsregler som återfinns i studiemedelsförordningen sannolikt av relativt liten betydelse. Flertalet av de studerande har inte större inkomster eller förmögenhet än att de kan erhålla maximalt studiemedelsbelopp. Den klart övervägande delen av de studerande utnyttjar också i maximal utsträckning de återbetalningspliktiga studiemedlen. Detta förhållande torde kunna tolkas som att de studerande anser att studiemedelsystemet erbjuder en kredit som på olika sätt är förmånlig, bl a med hänsyn till återbetal-

Denna tolkning finner också stöd i den på

uppdrag av SFS och TCO utförda Studentekonomiska undersökningen från 1968, vilken bl a visar att bidrag från föräldrar och privatlån fått en minskad betydelse för studeifinansieringen jämfört med t ex de uppgifter som studiesociala utredningen publicerade 1963 rörande förhållandena omkring 1960. (Akademikernas skuldsättning SOU 1963:44.).

Siffermaterialet visar också, att de som utnyttjat studiemedelsystemet i helt dominerande utsträckning består av personer som påbörjat eftergymnasiala studier i nära anslutning till de gymnasiala studierna. 1968 var 75 % av studiemedelstagarna under 25 år. Denna andel hade 1971 sjunkit till 69 %. En viss förändring av ålderssammansättningen har således inträffat mellan åren 1968 och 1971. Antalet studiemedelstagare i åldersgruppen över 30 år har fördubblats under denna tid, men representerar trots detta endast 6 % av studiemedelstagarna.

Studiemedelsystemet utnyttjas sålunda huvudsakligen av yngre studerande och endast i begränsad utsträckning av vuxenstuderande. Om detta förhållande beror på att personer i vuxen ålder hittills inte i mera betydande utsträckning har attraherats av de eftergymnasiala utbildningarna eller om studiemedelsystemet som finansieringskälla varit otillräcklig för de vuxenstuderande är oklart. Behovsprövningsreglerna inom studiemedelsystemet kan t ex också ha utestängt personer som ändå i viss utsträckning bedrivit studier.

Dagens studiemedel är avsedda för 20 – 25-åringars konsumtionsnivå. Studiemedeln utgår f n med ca 10 000 kr. per läsår. Det kan därför knappast vara realistiskt att tänka sig att människor i äldre åldersgrupper än dagens genomsnittsstuderande, människor som efter en längre tids yrkesarbete uppnått långt högre konsumtionsstandard än vad dagens studiemedel ger utrymme för och dessutom ofta har försörjningsansvar för andra normalt skall uppfatta heltidsstudier som ett lockande eller kanske ens möjligt alternativ till fortsatt yrkesarbete.

Att de studerande i äldre åldersgrupper verkligen oftast har försörjningsansvar gentemot barn framgår av det förhållandet att i åldersgruppen 30 – 50 år utbetalas ett barn-tillägg på nästan varje studiemedelstagare. I den vanligaste studerandegruppen, 20–24-åringar, utbetalas ett barn-tillägg på endast var 40:e studiemedelstagare.

I avsnitt 6.2 redogör studiemedelsutredningen för två undersökningar vilka indirekt belyser studiemedelsystemets effektivitet. Dessa är dels CSNs undersökning om studerande utan studiemedel, dels U 68s undersökning om universitetsstudier utan examen.

Av de studerande, som under höstterminen 1966 studerade utan studiemedel, var det anmärkningsvärt få som uppgav att de sökt studiemedel. Detta kan bero på att flertalet redan vid terminens början tryggt sin ekonomi på annat sätt. Några hade inte ansökt om studiemedel då de trott sig ej kunna bli beviljade sådana, antingen beroende på svaga studieresultat eller, framförallt, beroende på att deras inkomst var för hög. Men i CSNs undersökning var det påfallande få som uppgav att de tvingats att förvärsarbete, fastän de hade föredragit att klara finansieringen genom studiemedel. Ca 14 % av personerna i undersökningen uppgav att deras studier påverkats negativt av att de ej erhöill studiemedel. Detta är en oväntat låg siffra, men kan å andra sidan tyda på att många föredrar att i första hand förvärsarbete och bedriva studierna på deltid.

I de båda refererade undersökningarna angav få i vardera populationen, att den direkta orsaken till studieavbrott berott på ekonomiska faktorer eller att avbrottet gjordes p g a att inga studiemedel beviljades. Naturligtvis kan avbrottsorsaker som "förvärsarbete samtidigt med studierna", "förvärsarbetet tog för mycket tid" och "tillsyn av eget barn" ursprungligen ha föranletts av att studiemedel ej beviljades för en eller fler terminer. Den studerande kan då ha råkat in i en ond cirkel genom att förvärsarbetet (motsvarande) försvårat studierna och att han därigenom inte nått upp till de meritkrav studiemedelsnämnderna uppställt för

rätt till fortsatta studiemedel. Studiemedelsutredningen vill emellertid starkt betona, att nämnderna vid sin bedömning tar hänsyn till sådana omständigheter som förvärsarbetets inverkan på studieresultatet. Ett tillfälligt misslyckande i studierna leder därför knappast till att den studerande under en lägre tid förvägras studiemedel, om studieresultatet förbättrats under den tid han förvärsarbetar.

Tillsyn av eget barn resp familjeskäl uppgavs av påfallande många, särskilt av kvinnor, som anledning till att de gjort avbrott i studierna resp studerade utan studiemedel. I CSNs undersökning om studerande utan studiemedel var det vanligt att de som hade ett eller fler barn bedrev deltidsstudier. En fjärdedel av dem som bedrev heltidsstudier hade ett eller flera barn, medan nästan hälften av dem som bedrev deltidsstudier hade ett eller flera barn. Försörjningsbördan mot barn tvingar ofta den studerande att vid sidan av studierna förvärsarbete för att klara ekonomin. Förvärsarbete drar i sin tur ner studietakten. Studiemedelsutredningen vill dock betona att sådana skäl som barns börd och barn-tillsyn vanligen utgör en godtagbar orsak till studieförsening och bedöms därför liberalt av studiemedelsnämnderna. Men det är uppenbart att just försörjningsansvaret för barn kan tvinga till förvärsarbete, som i sin tur orsakar studieförsening.

För många av de nu nämnda studerandekategorierna kommer den nyligen beslutade reformen om deltidstudiemedel (prop 1971:37 SfU 1971:28) sannolikt att få väsentlig betydelse. Genom att studiemedel enligt bestämmelserna kan utgå för studier på deltid och studieresultatet bedöms med hänsyn härtill, kan många i fortsättningen bättre kombinera deltidstudier och förvärsarbete, liksom många, särskilt kvinnor, bättre kan kombinera barnpassning och studier utan att deras ekonomi blir lidande härav.

I avsnitt 6.3 behandlar utredningen på basis av olika undersökningar kortfattat rekryteringen till högre studier, studieskuld-sättningen och de studerandes ekonomiska standard under studietiden.

En undersökning inom U 68 (Val av utbildning och yrke SOU 1971:16) visar bl a att grundskoleelevers attityder till olika slag av fortsatt utbildning i hög grad påverkas av deras sociala bakgrund. Undersökningen visar att en fjärdedel av eleverna från socialgrupp 3 valde att fortsätta till gymnasiet, medan motsvarande andel för eleverna från socialgrupp 1 var 80 %. Den socialt betingade snedfördelningen framkommer också i annan undersökning, som studiemedelsutredningen redovisar.

I U 68s undersökning belyses också rekryteringen till universitet och högskolor från läsåret 1956/57 till och med läsåret 1968/69. Man menar i undersökningen att urvalet till högre studier inte sker vid en enstaka tidpunkt, utan hela vägen genom utbildningssystemet sker en gradvis avtappning som bl a sammanhänger med social härkomst. En jämförelse av läget vid 1950-talets början med läget vid 1960-talets slut ger emellertid vid handen, enligt undersökningen, att skillnaderna minskat mellan ungdomar från olika sociala hemmiljöer beträffande andelarna som nyinskrevs vid universitet och högskolor.

Studiemedelsutredningen har försökt uppskatta den tänkbara studieskulsättningen för olika typer av utbildningar och med hänsyn till utbildningstid. Vid en jämförelse mellan dessa beräkningar och studiesociala utredningens undersökning om studieskulsättningen för akademiker i slutet av 1950-talet, framkommer att skulsättningen ökat de senaste åren. Utredningen vill dock understryka att några långtgående slutsatser från jämförelsematerialet knappast kan dras. Beräkningarna utgår från vitt skilda förutsättningar. Man kan emellertid trots detta ändå iaktta en tendens till ökad skulsättning för de studerande vid universitet och högskolor. Hur stor denna ökning är kommer emellertid inte fram av jämförelsen.

Utredningen framhåller att den sociala snedrekryteringen till högre utbildning kan angripas bl a genom ytterligare förbättringar av bidragsformerna inom studiehjälpssystemet för studerande från hem med svag

ekonomi. Även en utbyggnad av studiestödet åt vuxna torde komma att påverka utbildningens fördelning på individer. Utformningarna av reglerna för återbetalningen av den del av studiestödet som skall återbetalas har sannolikt också betydelse för att påverka rekryteringen. I U 68s undersökning om val av utbildning framhålls att attityden till skulsättning också är betingad av den sociala härkomsten. Studieskulsättningen, som enligt studiemedelsutredningens mening också i framtiden måste bedömas som en realitet, ställer krav på ett flexibelt och anpassbart återbetalningssystem bl a för att undanröja farhagorna för en skulsättning.

Studiemedelsutredningen kommer i ett senare betänkande att närmare pröva vilka punkter i återbetalningssystemet som eventuellt bör ändras inom ramen för systemets grundläggande principer.

I kapitel 7 behandlar studiemedelsutredningen konsekvenserna av avvecklingen av de särskilda kapitalsubventionerna till studentbostadsbyggandet.

Särskilda studentbostäder uppförda med hjälp av statlig kapitalinsats har sedan länge setts som ett komplement till samhällets studiesociala stöd. Något mer än 28 % av de studerande beräknades bo i studentbostad höstterminen 1970. Den övervägande delen av dessa studerande var i åldern 21 till 25 år. I stor utsträckning kom de från annan ort än studieorten. Många studerande bodde också i egen lägenhet, särskilt gällde detta äldre och gifta studerande. I den utredning som studiemedelsutredningen gjort om studentbostadstillgången och de studerandes boendeförhållanden visar det sig också att hemmaboenheten är relativt vanligt bland yngre studerande. Men studentbostäderna utgör trots detta det enda, och oftast bästa, boendean alternativet för många studerande.

De första statliga åtgärderna för att stödja studentbostadsbyggandet tillkom genom beslut av riksdagen 1950. Speciella subventioner infördes för att underlätta uppförandet av studentbostäder. Senare ändrades dessa laneregler, men fortfarande gällde att studentbostadsbyggandet skulle subventioneras med

ett normerat belopp per rumsenhet. Sedan 1957 utgick subventionerna i form av ränte- och amorteringsfria tilläggs lån/bostadslån, som kunde uppsägas eller avskrivs efter en tioårs period. Dessutom ställde respektive kommun tomtmark till förfogande utan kostnad.

I enlighet med beslut av 1967 års riksdag (prop 1967:100 angående bostadspolitiken m m, SU 1967:100) slopades den räntefria och stående lånedelen fr o m årsskiftet 1967/68. Vid samma tidpunkt utgick villkoren om kommunal markupplåtelse ur lånevillkoren. Riksdagens beslut innebar vidare att kapitalkostnaderna för studentbostäder skulle omfördelas i tiden på samma villkor som för övriga bostäder. Generellt gäller nu, att studentbostäder jämställs med allmännyttiga bostadsföretag.

Som en följd av omläggningen av lånevillkoren för studentbostadsbyggandet beslöt riksdagen att tidigare utgivna tilläggs lån/bostadslån succesivt skall uppsägas till betalning, efterhand som den tioåriga ränte- och amorteringsfria perioden löper ut. Bakgrunden till riksdagens beslut var främst att nyproducerade hus, uppförda enligt de nya lånevillkoren, skulle komma att få en högre hyresnivå än det äldre subventionerade bostadsbeståndet.

Studiemedelsutredningen har utrett vilka konsekvenser som *dels* omläggningen av lånevillkoren, *dels* uppsägningen av tidigare tilläggs lån/bostadslån kommer att få på hyresnivån i studentbostäderna. Nuvarande genomsnittliga hyresnivå för ett enkelrum i en studentbostad ligger på omkring 225 kr. i månaden. Variationerna inom och mellan kårorterna är betydande. I Göteborg beräknas medianhyran för ett enkelrum ligga på omkring 285 kr. i månaden medan medianhyran i Uppsala beräknas ligga på omkring 200 kr. i månaden. Skillnaderna i hyresnivåerna beror bl a på de olika finansieringsformerna, som ger utslag i form av låga hyror i de äldre fastigheterna. I Göteborg finns fler nyproducerade studentbostäder i förhållande till det totala studentbostadsbeståndet än t ex i Uppsala. Med hänsyn till de olika

lånevillkoren, som gällt sedan 1950, har det uppstått olika hyresnivåer inom och mellan kårorterna.

Studiemedelsutredningen har sålunda försökt beräkna kommande effekter på hyresnivån i olika typer av studentbostäder. Vissa osäkra faktorer finns i dessa beräkningar. Det kan dock slås fast att den totala hyresnivån successivt måste höjas p g a bortfallet och uppsägningen av tilläggs lånen. Processen har redan påbörjats genom uppsägning av de äldsta tilläggs lånen (tabell 7:12 och 7:13). Under den kommande tioårsperioden kommer samtliga återstående ränte- och amorteringsfria lån att uppsägas till betalning. Exempel på kostnadseffekterna härav har lämnats i tabell 7.14. Det förefaller troligt, att flertalet studentbostadsföretag kommer att välja paritetsmetoden som återbetalningsform. Under tioårsperioden kommer då, med de förutsättningar som lämnats för beräkningarna i tabell 7.14, kostnadsökningen för de befintliga studentbostäderna att uppgå till 286 – 373 kr. per rum och år.

Då det i nyproduktionen knappast finns realistiska möjligheter att kompensera bortfallet av tilläggs lånen med minskade produktionskostnader, kommer kapitalkostnaderna att bli högre än i den äldre, subventionerade produktionen vilket exemplifierats i tabellerna 7.16 och 7.17. Med förutsättningarna i tabellerna kommer merkostnaderna under den närmaste tioårsperioden att variera mellan 350 och 621 kr. per rum och år. Förhållandena för insprängda studentbostäder har redovisats i tabell 7.18.

Det genomsnittliga värdet av bortfallna tilläggs lån (se tabell 7.15) per rum ligger på 7 645 kr. Denna kostnad skall i fortsättningen täckas genom hyresuttag.

När återbetalningen av tidigare erhållna tilläggs lån påbörjas, stiger hyresnivån i dessa studentbostäder med i genomsnitt 4,3 % årligen under närmaste tioårsperiod exklusive vad som är betingat av kostnadsutvecklingen på drifts- och underhållssidan. För nyproducerade studentbostadshus är kapitalkostnadsökningen under samma period i genomsnitt 5,8 %.

Uppsägningen av de räntefria och stående tillägglånen/bostadslånen sker successivt men väntas inte ske i någon större omfattning förrän under budgetåret 1973/74 för att sedan vara helt avslutad under budgetåret 1980/81, då de sist erhållna lånen uppsägs till betalning.

Avvecklingen av tillägglånen och tillkomsten av nya lånevillkor kommer sålunda att ge en ökad boendekostnad för de studerande som hyr studentbostad. Då denna hyresökning väntas vara något större än hyresökningen på den allmänna hyresmarknaden (hyreskostnaderna på den allmänna marknaden utgör en delpost i SCBs konsumentprisindex), beräknas de studerande inte kunna få kompensation för en ytterligare ökning av kapitalkostnaderna. Tvärtom finns det enligt studiemedelsutredningen risk för, om ingen kompensation ges, att studerande som i framtiden hyr studentbostad kan komma att få en sämre ekonomisk standard, genom att hyreskostnaderna ökar snabbare än studiemedelsbeloppet. Studiemedelsutredningen föreslår därför att studiemedlens maximibelopp höjs från nuvarande 70 % av basbeloppet per termin till 75 %.

Med en sådan höjning kan man förebygga att kommande hyresökningar i en nära framtid ger en sämre ekonomisk standard för de studerande som hyr studentbostad. Studentbostäderna kan då även i framtiden komma att utgöra ett förhållandevis billigt boendialternativ i förhållande till de disponibla medel de studerande har i form av studiemedel.

I kapitel 8 behandlar studiemedelsutredningen frågan om behovsprövning gentemot makes inkomst. Denna fråga är en av de punkter i studiemedelsystemet som utsatts för omfattande kritik.

Denna kritik har huvudsakligen varit av principiell natur, då man menat att makarna i ett äktenskap bör betraktas som självständiga i ekonomiskt avseende. Som princip, menar kritikerna, har den nuvarande sammankopplingen kommit att framstå som allt mer främmande för modernt tänkesätt. Man framhåller att varje person bör, oavsett civilstånd och försörjningsplikt, betraktas som

självständig individ även i utbildningshänseende. Därför vore det angeläget att sådana förändringar vidtogs att studiemedelsbehovet för gifta studerande bedöms oberoende av makens inkomst- och förmögenhetsvillkor. I den principiella kritiken har den nyligen införda skattereformen använts som exempel på det nya tänkesätt om makars ekonomiska självständighet, som också borde omfatta studiemedelsystemet.

Kritik mot nuvarande behovsprövningsregler har också framförts i anslutning till konkreta fall, där hänsynstagandet till makens ekonomi utgjort hinder för eller försvärat den andre makens möjlighet att själv finansiera sina studier genom studiemedel. Reglerna anses sålunda verka i negativ riktning på benägenheten hos framför allt gifta, hemmavarande kvinnor att påbörja studier.

Det finns även andra skäl som talar för att behovsprövningen gentemot makes ekonomi skall bringas att upphöra. Studiemedelsutredningen delar den principiella inställningen att alla så långt det är möjligt betraktas som ekonomiskt självständiga individer. Men det finns också skäl, enligt utredningens mening, som talar för ett bibehållande av någon form av behovsprövning.

Såväl inom äktenskapslagstiftningen som skattelagstiftelsen finns fortfarande bestämmelser, som man inte kan bortse ifrån vid en diskussion om makare ekonomiska självständighet. Dessa bestämmelser talar för ett bibehållande av någon form av behovsprövning. Ett annat betydelsefullt skäl är den kostnadsökning ett slopande av behovsprövningen sannolikt skulle föra med sig. Utredningen har beräknat denna kostnadsökning till 114 milj kr. för budgetåret 1972/73.

Ett ytterligare argument mot ett fullständigt borttagande av behovsprövningen gentemot makes ekonomi är, att ett sådant borttagande i sin yttersta konsekvens kan få vissa oönskade effekter, vilka för stora samhällsgrupper skulle upplevas som omotiverade. Enligt utredningens mening kan det inte te sig rimligt att genomföra en reform som resulterar i att tillgodose inkomstgrupper,

där det ekonomiska behovet av studiestöd ej föreligger eller är betydligt mindre än i de svagare inkomstgrupperna i samhället.

Vid övervägande av skälen för och emot behovsprövning har studiemedelsutredningen kommit till den slutsatsen, att det i dagens läge inte finns tillräckligt starka motiv för att helt slopa behovsprövningen avseende makes ekonomi. Däremot har utredningen funnit att nuvarande regler för provning gentemot makes inkomst är alltför restriktiva. Att studiestödet minskar vid så låga inkomster som f n är fallet, dvs vid en årsinkomst av 19 320 kr., finner utredningen ej motiverat.

Studiemedelsutredningens grundläggande utgångspunkt vid fastställandet av nya behovsprövningsregler avseende makes inkomst är den att övergång från förvärsarbete till studier med statligt studiestöd skall kunna vara möjlig, även när maken har en inkomst av måttlig omfattning. För att åstadkomma en bättre anpassning till inkomststrukturen i samhället av den gräns under vilken provning mot makes inkomst ej förekommer, dvs fribeloppsgränsen, föreslår utredningen att denna höjs från nuvarande 140 % av basbeloppet per termin till 230 %. Detta fribelopp överensstämmer med målsättning i 1970 års skatteform, där det grundläggande motivet var att skapa högre standard för grupper med en årsinkomst under 30 000 kr, dvs balanspunkten.

Vid ett fribelopp om 230 % av basbeloppet per termin påbörjas sålunda reduktion av studiemedel när makes årsinkomst överstiger 31 740 kr. vid basbeloppet 6 900 kr. Studiemedlen är då reducerade till hälften då maken har en årsinkomst om 46 200 kr. och upphör att utgå när makens årsinkomst överstiger 59 685 kr. I tabell 8.6 (sid 145) visas effekten av utredningens förslag.

Som komplement till nu nämnda höjning av fribeloppsgränsen vid provning gentemot makes inkomst föreslår studiemedelsutredningen att ett minimibelopp om 10 % av basbeloppet per termin, eller 690 kr. vid basbeloppet 6 900 kr., utgår om maken har en så hög inkomst att detta belopp eljest inte utgår. Inkomstgränsen går vid ca 60 000 kr.

vid nämnda basbelopp. Minimibeloppet är avsett att täcka de direkta kostnader som är förenade med studier. Studiemedelsutredningen har funnit det vara av väsentlig betydelse att ett minimibelopp införs i studiemedelsystemet för att främst gruppen hemmarande kvinnor skall få möjlighet att på egen hand bekosta de extra utgifter utbildningen medför för familjen. Dessa kostnader har utredningen beräknat till ca 1 000 kr. per läsår.

För deltidsstuderande innebär studiemedelsutredningens förslag att för deltidsstudiemedel fribeloppsgränsen för makes inkomst sätts till 335% av basbeloppet, eller f n 46 320 kr. vid basbeloppet 6 900 kr. Minimibeloppet föreslås utgå med 5 % av basbeloppet per termin, eller 690 kr. per läsår.

Om studiemedelsutredningens förslag om höjning av totalbeloppet (kap 7) genomförs innebär det att fribeloppet vid reduktion av deltidsstudiemedel mot makes inkomst höjs till 342,5 % av basbeloppet per termin eller vid en bruttoinkomst på 47 265 kr. per år. Detta fribelopp motsvarar således den inkomst, vid vilken heltidsstudiemedlen är reducerade till hälften om studiemedlen är 75 % av basbeloppet per termin eller 10 350 kr. per år. Av praktiska skäl föreslår utredningen att fribeloppet justeras till 345 % av basbeloppet per termin, motsvarande en bruttoårsinkomst på 47 610 kr. Konsekvenserna av utredningens förslag sammanlagt avseende deltidsstudiemedel redovisas i kap. 9 tabellerna 18, 19, 20 och 21.

Studiemedelsutredningen har också behandlat sammanboendebegreppet inom studiemedelsystemet. Nuvarande utformning av prövningsreglerna gentemot makes inkomst och förmögenhet tar endast hänsyn till om makarna sammanbor under studietiden. Bor makarna åtskilda, sker således ej någon provning. Samma är förhållandet om en studiemedeltagare sammanbor med annan person. Utredningen har därför funnit att dessa bestämmelser är mindre tillfredsställande. Utredningen föreslår att provning mot makes inkomst och förmögenhet i fortsättningen sker även i det fall makarna p g a studierna

lever åtskilda samt att behovsprövning avseende samboendet regleras i enlighet med bestämmelserna i 65 § kommunalskattelagen. Enligt denna lag likställs med gifta de som, utan att vara gifta, lever tillsammans, om de tidigare varit gifta med varandra eller om de gemensamt har eller haft barn.

Vidare har utredningen funnit det lämpligt att prövning mot makes inkomst sker beträffande de studiemedel som beviljas först för vårterminen året efter det då äktenskapet ingicks.

I kapitel 9 behandlar studiemedelsutredningen storleken av barn tillägg inom studiemedelsystemet. Bakgrunden är att barn tillägg, som utgår till studerande med barn under 16 år, har ansetts vara för lågt tilltaget för att täcka de faktiska kostnaderna för barnets (barnens) uppehälle och tillsyn.

Denna ekonomiskt otillfredsställande situation har i bland lett till att studerande tvingats till förvärvsarbete för att kunna klara familjens uppehälle. I vissa fall har den ekonomiska situationen lett till direkta studieavbrott, därför att föräldrarna inte kunnat bekosta den barntillsyn som är nödvändig för att klara effektiva heltidsstudier. I regel är det kvinnan som får avstå från studierna, när inte tillsynen för barnen kan ordnas på ett acceptabelt sätt. I kapitel 6 redovisar studiemedelsutredningen två undersökningar som belyser förhållandet för studerandefamiljerna.

Vid sina beräkningar av barnens konsumtion utgår studiemedelsutredningen från de beräkningar som gjorts i familjeberedningens enkät från 1963. I denna visas att medelkostnaden för ett barn mellan 0 – 16 år, omräknat i 1970 års priser, ligger på ca 3 300 kr. Av familjeberedningens enkät framgår också att kostnaden är något lägre per barn ju fler barn familjen har och att kostnaden per barn stiger kraftigt med åldern.

Utredningen har ansett att det skulle ha varit naturligt att utgå från avgifterna i den kommunala barntillsynen. Emellertid har endast en mindre del av studerandeföräldrarna p g a samhällets svagt utbyggda barnstugeverksamhet möjlighet att utnyttja sådan

tillsynsform, varför utredningen ansett det vara nödvändigt att utgå från en normalavgift för privat anordnad barntillsyn.

Studiemedelsutredningen har i enkät till de barnvårdande institutionerna på de större universitetsorterna inhämtat uppgifter om barntillsynssituationen för studerande med barn i förhållande till antalet platser inom den kommunala barnstugeverksamheten. Enligt denna undersökning var studerandefamiljerna, som grupp betraktad relativt väl tillgodosedda jämfört med andra. Tillsynssituationen är dock totalt i samhället klart otillfredsställande för alla familjer med minderåriga barn. Med tanke härpå har, som framhållits, utredningen funnit det motiverat att utgå från normalkostnad för privat anordnad barntillsyn. Denna kostnad har utredningen beräknat till ca 15 kr. per dag och ett barn. Kostnaden blir även här något lägre per barn om föräldrarna har fler barn än ett. Utredningen anser att en lösning av barntillsynen för studerandeföräldrarna bättre skulle möjliggöra effektiva heltidsstudier. Samtidigt vill emellertid utredningen betona att barntillsynen för studerandefamiljer inte bör lösas genom t ex utbyggnad av kategoridaghem eller att de studerande ges företräde till kommunal barntillsyn. Dessa frågor bör lösas samtidigt för samtliga grupper som efterfrågar kommunalt anordnad barntillsyn.

Utgångspunkten vid fastställandet av barn tilläggets storlek måste följaktligen vara kostnader för barnets tillsyn och konsumtion. I en sammanställning av beräknade barnkostnader för studerande och samhällsligt stöd till barn (tabell 9.14 sid 173) har utredningen framräknat att de medel studerandefamiljer får tillskjuta i genomsnitt utgör 1 460 kr. per barn för att täcka skillnaden mellan samhällets stöd (nuvarande barn tillägg inräknat) och de faktiska barnkostnaderna. Det är denna beräknade skillnad som utredningen har som grund för att föreslå ändrade regler för barn tillägg.

Enligt utredningen kan man uppnå den eftersträvade förbättringen genom att barn tillägget i fortsättningen utgår till båda föräldrarna om de studerar. Förslaget innebär

för familjer med ett barn, där båda föräldrarna uppbär studiemedel, att två barntillägg kan utgå dvs i princip fördubbling av nuvarande barntillägg.

Utgångspunkten i detta förslag är *dels* att utredningen anser att båda föräldrarna i lika mån och efter förmåga bör bidra till barnens försörjning, *dels* att der är otillfredsställande att återbetalning av barntillägg ekonomiskt belastar endast en av föräldrarna om båda studerar. För ett barn utgår enligt utredningens förslag barntillägg om 3 450 kr. per läsår mot nuvarande 1 750 kr., om båda föräldrarna uppbär studiemedel.

Med hänsyn till att både tillsynskostnaden och konsumtionskostnaden per barn blir lägre om föräldrarna har fler barn än ett, har utredningen funnit det rimligt att barntillägg för fler barn än ett utgår med lägre belopp. Efter övervägande har utredningen funnit lämpligt föreslå att barntillägg för varje barn utöver ett i fortsättningen utgår med 15 % av basbeloppet, eller f n 1 035 kr. per år och studerandeförälder. Studiemedelsutredningens förslag avseende barntillägg för heltidsstuderande sammanfattas i tabell 9.14.

Utredningen föreslår att barntillägg för deltidstuderande skall utgå med hälften av beloppet för heltidsstuderande. Barntillsynskostnaderna är avsevärt lägre vid deltidstudier än vid heltidsstudier. En halvering av barntillägg svarar dessutom bättre mot den enhetlighet i reglerna som utredningen eftersträvar. Utredningens förslag avseende barntillägg för deltidstuderande sammanfattas i tabell 9.18 (sid 180).

De som får förbättringar enligt studiemedelsutredningens förslag avseende barntillägg är de homogena studerandefamiljerna, dvs familjer där båda föräldrarna studerar. Det är nämligen dessa som i många avseenden har en besvärlig ekonomisk situation. För andra familjekategorier — heterogena studerandefamiljer och för ensamstående med barn — innebär utredningens förslag avseende barntillägg en viss försämring. Utredningen har kunnat acceptera detta då dessa kategorier tidigare varit allt för gynnade avseende medel för barnkostnader. Dessutom får förut-

sättas att dessa familjer erhåller medel till barnens försörjning antingen genom förvärvsarbete eller, i fråga om ensamstående, genom underhållsbidrag eller bidragsförskott.

Utredningen har också övervägt att föreslå en höjning av åldersgränsen för barntillägg. Utredningen har dock funnit att tillräckliga skäl för en sådan höjning saknas.

Reservationer

av Börje Nilsson

Studiemedelsutredningens uppfattning att behovsprövning av studiemedel mot makes inkomst kvarstår delar jag. Min principiella inställning har här varit att det med nuvarande inkomstfördelning i samhället ter sig orimligt att genomföra en reform som skulle få störst betydelse i högre inkomstlägen, vilket ett fullständigt borttagande av behovsprövningsreglerna skulle innebära. Studiemedel bör i enlighet härmed inte utgå till studerande, vilken genom makes inkomst kan förutsättas leva under mycket goda ekonomiska förhållanden.

Jag delar utredningsmajoritetens mening att nuvarande reduktionsregler träder i kraft vid alltför låga inkomster. Den av utredningen föreslagna höjningen av fribeloppet för makeprövning i nivå med den s k balanspunkten i skattepropositionen från 1970 anser jag vara helt tillfredsställande. Det är för mig mest angeläget att skapa en reform med motivet att ge förbättringar till studerande, vars make har måttliga inkomster. Det är därför riktigt att studiemedel ej prövas mot makes inkomst förrän denna *överskrider* den s k balanspunkten i skattesystemet dvs ca 30 000 kr. Vid ett sådant fribelopp är studiemedlen reducerade till hälften då makes inkomst för år räknat är knappt 50 000 kr. (brutto) och är helt bortreducerade då makes årsinkomst är ca 60 000 kr. (brutto).

I dessa avseenden överensstämmer mina åsikter helt med utredningsförslaget. När sedan utredningsmajoriteten önskar till-

godose grupper, som på grund av makes inkomst inte skall vara berättigade till studiemedel, genom att föreslå ett minimibelopp som skall kunna utgå helt oberoende av makes inkomst och förmögenhet, måste jag av principiella skäl meddela avvikande uppfattning. Det av utredningen föreslagna minimibeloppet innebär med en höjd fribeloppsgräns att studerande, vars make har en årsinkomst *överstigande* ca 60 000 kr. (brutto) *alltid* skall vara berättigade till extra studiemedel om 1 380 kr för år. Utredningens majoritet har menat att minimibeloppet är av väsentlig betydelse för att gruppen hemmavarande kvinnor skall få möjlighet att själva bekosta de extra utgifter utbildningen medför för familjen. Dessutom menar man ett en rättighet införes för en grupp som många gånger kan ha svårt att på annat sätt erhålla tillräckliga medel för att få merkostnaderna för utbildning täckta. Att genomföra en reform, vilken *enbart* skulle skapa förbättringar för grupper, som får förutsättas leva under mycket goda ekonomiska förhållanden, är principiellt felaktigt. Man kan omöjlig bortse från att om maken har hög inkomst eller förmögenhet, så *är* och *förblir* man välställd. Det av utredningen föreslagna minimibeloppet kan knappast utgöra något ekonomiskt skydd eftersom den grupp, som skulle komma i åtnjutande av detta, redan lever under ekonomiskt mycket gynnsamma förhållanden.

De motiv som talar för en höjd fri-

beloppsgräns talar enligt min uppfattning samtidigt mot att man i studiemedels-systemet inför ett oreducerbart minimibelopp. Ett minimibelopp medför att marginal-effekten blir större ju högre inkomst den förvärsarbetande parten har.

Utredningsmajoriteten motiverar också att ett minimibelopp svarar bättre mot principerna i systemet med utbildningsbidrag där alltid halva grundbeloppet utgår om rätt till sådant föreligger. Enligt min mening är det nödvändigt att skilja på systemen med utbildningsbidrag och studiemedel. Utbildningsbidrag är motiverat utifrån arbetsmarknads- och sysselsättningspolitiska utgångspunkter. Det kan ur dessa aspekter kanske te sig rimligt att utbildningsbidraget aldrig reduceras till noll kr eftersom bidraget får anses utgöra en stimulans för personer, som är arbetslösa eller som hotas av arbetslöshet.

Studiemedelsystemet däremot bygger helt på den enskildes egen aktivitet och preferens för en viss utbildning. Studiemedel erhålles oavsett det arbetsmarknadspolitiskt motiverade i utbildningen. Att i det läget jämställa de båda stödformerna är för mig felaktigt. Min principiella uppfattning för att reduktionsreglerna avseende makes inkomst bör kvarstå överensstämmer i samma avseende med min mening att studiemedlen bör reduceras till noll kr.

Den för mig angelägna reformering av prövningen mot makes inkomst bör gå ut på att höja den gräns över vilken studiemedlen reduceras, för att därigenom i första hand skapa förbättringar för de lägre inkomsttagarna bland studerandefamiljerna. Då denna fribeloppsgräns höjs till 230 % av basbeloppet per termin eller makes inkomst om 31 740 kr. (brutto) för år möjliggörs även för andra grupper t ex gifta hemmavarande kvinnor, vars män har en förhållandevis hög inkomst, att erhålla del av studiemedel.

Reformeringen av behovsprövningsreglerna bör utgå från en princip som innebär att de största effekterna ges i lägre inkomstskikt än i högre. De ekonomiska

betingelserna för studier är nämligen i hög grad avgörande för möjligheten att påbörja studier i familjer med låg inkomst, medan däremot de ekonomiska betingelserna inte har lika avgörande betydelse för studiemotivationen i familjer med förhållandevis god ekonomi. I detta perspektiv finner jag det av utredningens majoritet föreslagna minimibeloppet, som enbart gynnar familjer med inkomster ovanför om 60 000 kr., oacceptabelt.

av Staffan Nilsson

Utredningen behandlar i kapitel 9 storleken av barntillägget i studiemedelsystemet.

Utredningens förslag innebär, att varje studiemedelsberättigad förälder äger rätt att lyfta barntillägg. Storleken på tillägget baseras på genomsnittskostnader för ett barns konsumtion och tillsyn. Utredningen föreslår att barntillägg för ett barn utgår med 25 % av basbeloppet för ett år, och för varje barn utöver ett med 15 % av basbeloppet för ett år. Detta innebär en kraftig förbättring för familjer där båda föräldrarna studerar och uppbär studiemedel. Däremot innebär det en försämring för heterogena studerandefamiljer och för ensamstående föräldrar som uppbär studiemedel för varje barn de har utöver ett.

Det kan i vissa lägen accepteras att en grupp under en övergångstid ej blir delaktiga av en reform, medan andra grupper under tiden får betydande förbättringar. I detta fall är det emellertid inte rimligt att försämrade redan ansträngd ekonomisk situation som många studerandefamiljer med barn har. Särskilt kommer de vuxenstuderande att drabbas, om utredningens förslag om differentierat barntillägg genomförs. Enligt vad som framgår av tabell 6.5 i kapitel 6 lyfter de som är 30 år och däröver i nästan samtliga fall ett eller flera barntillägg. Detta tyder på att de vuxenstuderande är i behov av ett odifferentierat barntillägg. Visserligen är denna studerandegrupp liten i förhållande till det totala antalet studiemedelstagare,

men den har på några få år fördubblats. Det har i andra sammanhang, även av studiemedelsutredningen, framhållits nödvändigheten av ett förbättrat studiesocialt stöd till de vuxenstuderande. För närvarande pågår utredningsarbete, som kan väntas leda till förbättringar för de vuxenstuderande. Det är då angeläget att inte denna grupps studiesociala villkor försämras som sker om studiemedelsutredningens förslag i detta avseende genomförs. Visserligen innebär studiemedelsutredningens förslag totalt sett en förbättring som även kommer de vuxenstuderande till del, men ett differentierat barn tillägg kan avsevärt försämra den ekonomiska situationen för många vuxenstuderande.

Kostnaderna för barn tillägg som utgår med samma belopp per barn är så små att detta inte bör utgöra hinder för att barn tillägg utgår odifferentierat. Samtidigt utgör barn tillägg en mycket liten del av den totala skuldsättningen för en studerandeförälder. Önskar man hålla skuldsättningen nere måste självfallet andra åtgärder till än att differentiera barn tilläggen.

Jag vill med stöd av det nu anförda reservera mig mot utredningsmajoritetens förslag att införa ett differentierat barn tillägg i studiemedelssystemet. I stället föreslår jag att barn tillägg utgår till studerandeförälder med 25 % av basbeloppet per år för varje barn.

Särskilt yttrande

av Staffan Nilsson

Utredningen behandlar i kapitel 8 storleken av det utgående studiestödet i studiemedelssystemet gentemot make/makas inkomst. Utredningen föreslår att principen om makeprövningen i studiemedelssystemet skall kvarstå, men att nuvarande fribeloppsgränser kraftigt höjes från 140 % av basbeloppet till 230 %.

Utredningens förslag i detta avseende kan uppfattas så att makeprövningen allt framgent bör bibehållas. Denna uppfattning delar jag inte utan anser att prövningen mot make/makas inkomst i studiemedelssystemet på sikt bör tas bort.

Principen för den nu existerande makeprövningen bygger på familjens gemensamma ekonomiska bärkraft. Synen på makarnas inbördes ekonomiska ställning har dock förändrats, och det finns idag en markerad strävan att även gifta bör betraktas som ekonomiskt självständiga individer. En sådan förändrad inriktning har bl a, såsom utredningen redogör för, uttalats av Kungl Maj:t i direktiven till familjelagsakkunniga som har till uppgift att se över familjelagstiftningen. Även det nuvarande skattesystemet, som genomfördes 1.1.1971, bygger på principen om makarnas inbördes ekonomiskt självständiga ställning. Den nuvarande äktenskapslagstiftningen om makars försörjningsplikt synes inte hindra riksdagen från att besluta om en sådan beskattning. Därför förefallen utredningens argumentering, att den nuvarande lagstiftningen hindrar ett borttagande av

makeprövningen, inte särskilt övertygande, om man förutsätter ett någorlunda enhetligt och konsekvent betraktelsesätt av makars ekonomiska ställning när det gäller skyldigheter likaväl som förmåner.

Jag delar däremot utredningens ställningstaganden om att kostnaderna för ett omedelbart slopande av behovsprövningen gentemot makes inkomst är så pass höga, att man inte helt kan bortse härifrån. Det är detta motiv som fått mig acceptera den av utredningen föreslagna höjningen av fribeloppsgränsen. Samtidigt vill jag understryka att den föreslagna höjningen måste ses som en lägsta acceptabla gräns. Enligt min mening måste man se höjningen som ett steg på väg mot ett fullständigt slopande av behovsprövningen, som är den rimliga lösning man på sikt skall eftersträva.

1.1 *Utbildningspolitiska målsättningar*

Ett av de grundläggande målen för samhällets utbildningspolitik under de senaste årtiondena har bl a varit att successivt förändra olika skolformer för att komma till rätta med kvarstående orättvisor inom utbildningsväsendet. De utbildningspolitiska besluten har därför inriktats på att alla barn och ungdomar skall ges samma reella möjligheter till utbildning oberoende av sociala, ekonomiska och geografiska förhållanden.

Reformerna har således syftat till att skapa största möjliga rättvisa i utbildningshänseende mellan olika medborgargrupper. Inrättandet av en obligatorisk nioårig grundskola med ett sammanhållet högstadium får ses mot denna bakgrund. Likaså väntas de omfattande förändringarna av gymnasieutbildningen med bl a beslutet om den nya gymnasieskolan, i vilken de tidigare skolformerna gymnasium, fackskola och yrkesskola sammanfogas till en enda skolform, medföra större möjligheter att på den gymnasiala utbildningsnivån förverkliga målsättningen om allas rätt till utbildning oberoende av bakgrund. Den expansiva utvecklingen av de gymnasiala skolformerna innebär att inemot 90 % av alla 16-årigar i dag kan påbörja någon form av gymnasiestudier. Motsvarande andel i början av 1960-talet var 40 %. På sikt räknar man med att praktiskt taget alla ungdomar efter grundskolan skall gå vidare till gymnasieskolan.

Parallellt med reformeringen av ungdomsskolan – grundskola och gymnasieskola – har en kraftig expansion skett av den eftergymnasiala utbildningen. Målsättningen för utbildningspolitiken har även inom detta område varit att alla skall beredas lika möjligheter att utveckla sina intressen och anlag. Tillströmningen till universitet och högskolor har fortsatt att öka under hela 1960-talet. Läsåret 1960/61 var antalet närvarande studerande 36 600. Läsåret 1970/71 var motsvarande antal 121 500.

En tendens i dagens utbildningspolitik är en ökad regional spridning av universitets- och högskoleutbildningen. Efter beslut av 1965 års riksdag inrättades universitetsfilialer i Karlstad, Linköping, Växjö och Örebro. Nya socialhögskolor har inrättats i Örebro och Östersund och en ny teknisk högskoleenhet i Luleå. Denna spridning av undervisningen på universitets- och högskolenivå har inneburit ökade möjligheter till högre studier för människor som tidigare på grund av lokal bundenhet tvingats avstå från sådana studier. Även annan eftergymnasial utbildning än den traditionellt akademiska har efter hand byggts ut. Den decentraliserade universitetsutbildningen har medfört en ytterligare spridning av högre utbildning till orter utanför universitetsorterna. Detsamma gäller studieförbundens universitetscirklar. Den regionala spridningen av den högre utbildningen väntas fortsätta under 1970-talet för att ge utrymme för fortsatt expansion inom utbild-

ningssektorn och för att motverka geografiska olikheter. Sålunda inleddes under läsåret 1970/71 en mer systematiserad decentraliserad universitetsutbildning i Luleå, Sundsvall och Östersund.

En annan tendens i dagens utbildningspolitik är ökad satsning på vuxenutbildningen. Denna har efter hand kommit att framstå som det viktigaste fältet för reformer inom utbildningspolitiken. De stora utbildningsreformerna under 1960-talet, vilka i första hand inriktats på de yngre generationerna, har lett till att det uppstått stora skillnader mellan generationernas utbildningsnivå. Det gäller nu för samhället att på olika sätt minska denna utbildningsklyfta.

På grundval av förslag från studiesociala utredningen genomfördes vid 1962 och 1963 års riksdagar flera åtgärder som syftade till att göra det möjligt för vuxna att i efterhand kompensera bristerna i en tidigare utbildning. Vid 1967 års riksdag fattades beslut om en kraftig utvidgning av vuxenutbildningen. Denna blev en del av det kommunala skolväsendet. Grundskolan och gymnasiet öppnades för vuxna under kvällstid, och i vissa kommuner även under dagtid. Vidare togs radio och television i ökad utsträckning i anspråk för distribution av utbildning.

Utbyggnaden av vuxenutbildningen har därefter fortsatt. Vid 1970 års riksdag antogs program för att vid sidan av generella åtgärder, som t ex vuxenundervisning i gymnasiala skolämnen, ge de vuxna med kort utbildningstid ytterligare möjligheter till fortsatt utbildning. Särskilt angeläget anses det vara att vuxenutbildningen når dem som har den kortaste utbildningen och som bl a till följd därav är känsliga för strukturförändringar på arbetsmarknaden. Hösten 1970 deltog nästan 170 000 elever i den kommunala vuxenutbildningen. Av dessa deltog 80 000 i yrkeskolans deltidskurser. I ämneskurser deltog inemot 87 000 elever, dvs en ökning med 22 000 elever jämfört med året innan. Mer än hälften av denna ökning föll på kurser inom grundskolans högstadium. Av dem som deltog i någon form av kommunal vuxenutbildning var 63 % över 25 år och 30 % var

över 36 år.

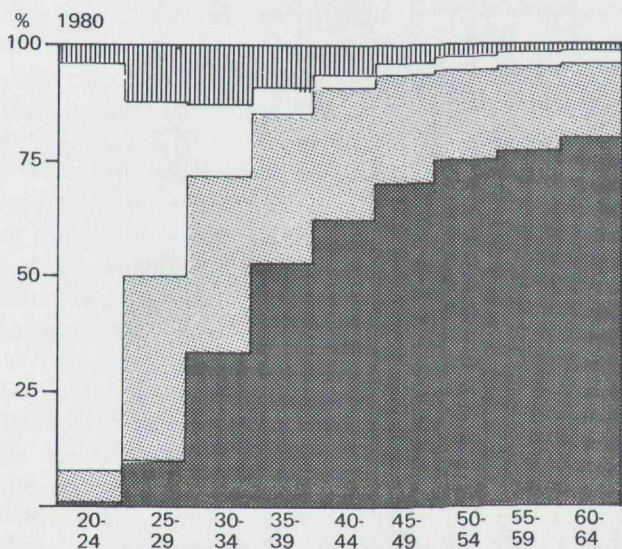
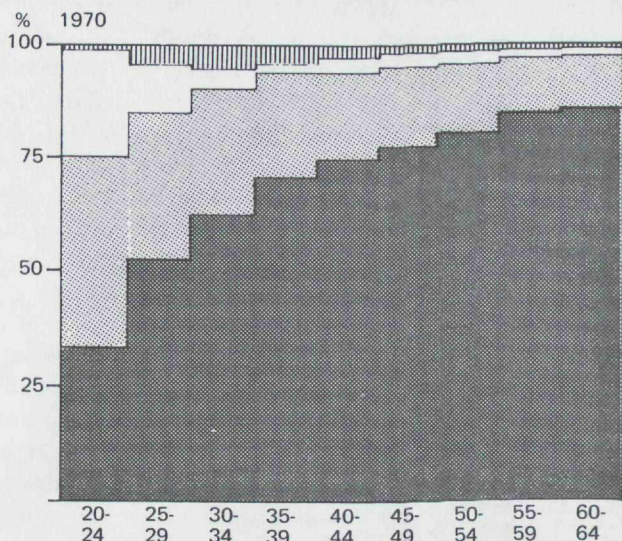
1971 års riksdag har beslutat om fortsatt utbyggnad av vuxenutbildningen. Beslutet innebär bl a att grundskoleutbildningen skall prioriteras för att man genom sådana åtgärder skall försöka nå dem som är utbildningsmässigt minst gynnade. Glesbygdskommuner har vidare genom riksdagens beslut fått ökade möjligheter till statsbidrag för anordnande av kommunal vuxenutbildning.

Formellt står den kommunala vuxenutbildningen öppen för alla. Erfarenheterna har dock visat att studiehindren är betydande för stora grupper. Vuxenutbildningen når fortfarande inte dem som har det största behovet av sådan utbildning.

Det angelägna i att de vuxnas behov av fortsatt utbildning tillgodoses illustreras av diagram 1.1. Ännu år 1980 kommer – om inte ytterligare insatser görs – en stor del av dem som då befinner sig i den relativt låga åldersgruppen 30–44 år att ha en kortare utbildning än som svarar mot genomgången grundskola. I åldersgruppen däröver kommer den övervägande delen – två tredjedelar eller mer – att ha en sådan kort grundutbildning. Nästan alla som då befinner sig i åldersgruppen 20–29 år kommer däremot att ha genomgått en minst elvaårig utbildning, dvs befinner sig i ett mycket mer förmånligt utbildningsläge än övriga vuxna medborgare.

En viktig och kvantitativt betydande del av vuxenutbildningen utgör arbetsmarknadsutbildningen. Denna har tillkommit i syfte att genom omskolning eller vidareutbildning skapa nya möjligheter på arbetsmarknaden för arbetslösa eller personer som hotas av arbetslöshet. Ca 75 000 personer påbörjade sådan utbildning 1969/70. Kurser anordnade av skolöverstyrelsen (omskolningskurser, fortbildningskurser, nybörjarkurser och anpassningskurser) svarar för drygt hälften av den totala arbetsmarknadsutbildningen, mätt i antalet utbildningsveckor. Arbetsmarknadsutbildning som är förlagd till det reguljära utbildningsväsendet hade 1969/70 en omfattning av ca 40 000 platser. Inom den rent yrkesinriktade arbetsmarknadsutbildningen pågår sedan en tid försöksverksamhet med

Diagram 1.1 Befolkningens utbildningssammansätt 1970 och 1980 uppdelade på ålder och utbildningsnivå.

Fullständig examen från universitet eller högskola

Grundskola, realskola, flickskola, folkhögskola samt ev. yrkesutbildning

Gymnasium, fackskola, nya gymnasieskolan samt ev. yrkesutbildning

Folkskola, fortsättningsskola samt ev. yrkesutbildning

viss allmän utbildning. Sådan utbildning utgör ett viktigt bidrag till strävandena att inom vuxenutbildningen stödja dem som har kortaste utbildningen och till följd härav oftare än andra drabbas av arbetslöshet och svårigheter på arbetsmarknaden.

En tredje tendens är reformeringen av behörighets- och urvalsregler för tillträde till högre studier. Målsättningen är att uppnå en rättvisare värdering av olika typer av utbildning och yrkeserfarenhet. Tidigare behörighets- och kompetensregler för tillträde till högre utbildning har haft en ganska snäv inriktning på den kompetens gymnasieutbildningen gett. I syfte att ge fler, särskilt vuxna, personer möjligheter till universitetsutbildning inleddes under läsåret 1969/70, efter förslag från kompetensutredningen, en försöksverksamhet med ändrade behörighetsvillkor för tillträde till universitet. Verksamheten omfattar studier för sammanlagt 60 poäng inom vissa ämnesområden vid universitetet. Maximalt 40 poäng får läsas inom ett och samma ämnesområde. Behörig att inskrivas enligt de vidgade behörighetsbestämmelserna är den som fyllt 25 år och varit yrkesverksam i 5 år eller på annat sätt förvärvat motsvarande erfarenhet. Den studerande skall vidare uppfylla vissa *särskilda* krav på förkunskaper av betydelse för studierna i fråga. Genom behörighetsreglernas utformning önskade man främst nå dem som genom omfattande studiecirkelverksamhet inom fortbildningen skaffat sig kompetens för högre utbildning. Under läsåret 1969/70 inskrevs drygt 1 800 studerande vid universitetet enligt denna behörighetsregel. Motsvarande antal inskrivna läsåret 1970/71 var drygt 2 800.

I kompetensutredningens i juli 1970 avlämnade betänkande (SOU 1970:21) föreslås helt nya behörighets- och urvalsregler för tillträde till högre utbildning. Förslagen innebär att det för *allmän* behörighet till studier inom universitet och högskolor skall räcka med två års gymnasial utbildning eller motsvarande. Vidare föreslås att den försöksverksamhet som beskrivits i föregående stycke skall fortsätta. Genom de föreslagna

behörighetsreglerna skulle universitet och högskolor komma att öppnas för avsevärt många fler än vad som nu är fallet. Gymnasieskolan skulle således oavsett utbildningslinje ge allmän behörighet. Likaså föreslås att folkhögskola i behörighetshänseende likställas med tvåårig gymnasieskola. Genomförs kompetensutredningens förslag, skulle förmodligen tillströmningen till universitet och högskolor öka avsevärt. Särskilt gäller detta kategorin yrkesverksamma utan fullständig gymnasial utbildning, som genom generösare behörighetsregler bereds tillfälle att bedriva högskolestudier för att bli kompletterade tidigare utbildning och yrkeserfarenhet.

Målsättningen för samhällets utbildningspolitik är inte enbart att tillgodose individuella behov. Av betydelse är också att utbildningspolitiken ges en sådan inriktning att arbetsmarknadens behov av lämplig och väl utbildad arbetskraft tillgodoses. Någon motsättning mellan individens och samhällets behov behöver därvidlag icke finnas. För både individen och samhället är det av stor vikt att utbildningen planeras så att den förbereder för framtida yrkesverksamhet. Yrkesutbildningsmålet har under senare år fått en allt mer framträdande plats för den högre utbildningens målsättning. En av målsättningarna vid införandet av fasta studiegångar vid de filosofiska fakulteterna var att utbildningen bättre skulle svara mot arbetsmarknadens behov. Införandet av yrkesinriktade en- och tvåterminkurser vid universitetet liksom införandet av sk kombinationsutbildningslinjer får också ses mot denna bakgrund. Ett annat uttryck för nämnda målsättning är den kraftiga ökningen av antalet utbildningsplatser vid utbildningslinjer utanför universitet och högskolor, där de direkt yrkesförberedande momenten fått en framträdande plats i utbildningen.

Den eftergymnasiala utbildningens inriktning på arbetsmarknadens behov, med utgångspunkt såväl i den kvantitativa som i den kvalitativa aspekten, understryks kraftigt i direktiven för 1968 års utbildningsutredning (U 68). Utredningen skall enligt sina direktiv se över den eftergymnasiala utbildningens

dimensionering, struktur, organisation och lokalisering. U 68 skall bli planera utbildningsväsendets dimensionering med hänsynstagande till samhällets behov av utbildad arbetskraft.

En markering av en önskad anpassning till arbetsmarknadens behov är det förhållandet att den sk återkommande utbildningen fått en framträdande plats i U 68:s målsättning för den kommande utbildningsstrukturen. Ett av motiven för ett system med återkommande utbildning är att en bättre anpassning mellan utbildning och arbetsmarknad kan komma till stånd, om studier och yrkesverksamhet kan varvas på ett mer systematiskt sätt än som för närvarande sker. Satt i system innebär den återkommande utbildningen att vuxenutbildningen kan inordnas i det totala utbildningspolitiska perspektivet på ett naturligare sätt än som för när är möjligt.

Ett annat motiv för den översyn av den eftergymnasiala utbildningssektorn, som utförs av U 68, är sektorns kraftiga expansion under 1960-talet. Som tidigare påpekats har antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor i det närmaste tredubblats under senaste tioårsperioden. Denna explosionsartade utveckling har möjliggjorts genom kraftigt höjda anslag till den högre utbildningen. Totalt har kostnaderna för utbildning samt forskning och utvecklingsarbete ökat sin andel på den totala driftbudgetens utgiftssida från nästan 15 % år 1960/61 till i det närmaste 23 % budgetåret 1970/71.

1.2 Den högre utbildningens expansion

Den hittillsvarande expansionen av utbildningsväsendet har överträffat alla prognoser. För den högre utbildningen har denna ökning till största delen fallit på de filosofiska fakulteterna trots att en kraftig utbyggnad av andra eftergymnasiala utbildningsvägar skett under samma period. 1963 års riksdag fastställde en ram för den fortsatta utbyggnaden av universitet och högskolor. Ramen fastställdes med hänsyn till storleken av de resurser samhället ansågs kunna ställa till

universitet- och högskolesektorns förfogande. Man räknade med att nära 83 000 skulle utnyttja utbildningsresurserna i början av 1970-talet. För den fortsatta planeringen justerades 1965 detta antal till 87 000 studerande. De gjorda prognoserna har emellertid kraftigt överträffats av utvecklingen. Tillströmningen av studerande till universitet och högskolor i jämförelse med 1963 års siffror framgår av tabell 1.1.

Tabell 1.1 Tillströmningen av studerande till universitet och högskolor i jämförelse med 1963 års prognos.

År	1963 års prognos	Det faktiska antalet nyinskrivna ¹
1962/63	9 900	10 040
1964/65	13 455	14 947
1966/67	15 525	19 340
1968/69	16 320	28 430
1970/71	16 507	25 400

¹ Avser endast utbildningar inom UKÄ:s område

Den drastiskt ökade tillströmningen till universitet och högskolor under 1960-talet har som påpekats framförallt koncentrerats till de filosofiska fakulteterna. Det är särskilt de humanistiska och samhällsvetenskapliga fakulteterna, som expanderat. Av nettoantalet inskrivna studerande läsåret 1969/70 inskrevs två tredjedelar vid de filosofiska fakulteterna. Av tabellen framgår att det är under senare delen av 1960-talet, som den kraftiga tillströmningen av nyinskrivna studerande har skett. Antalet nästan fördubblades under denna tid. På grund av att ökningen koncentrerats till ett fåtal år under slutet av 1960-talet har antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor också ökat starkt. Antalet närvarande studerande under perioden 1960/61 till 1975/76 framgår av tabell 1.2.

Tabell 1.2 Utvecklingen av antalet närvarande studerande vid universitet och högskolor perioden 1960/61–1975/76

	1960/61	1965/66	1970/71	1975/76 ²
Spärrade utbildningslinjer och fakulteter	13 149	21 562	32 725	42 350
Fria fakulteter ¹	23 436	45 890	88 750	80 650
Samtl utbildningslinjer och fakulteter	36 585	67 452	121 475	123 000

¹ Med fri fakultet avses: Humanistisk fakultet, samhällsvetenskaplig fakultet, matematiskt-naturvetenskaplig fakultet, juridisk fakultet och teologisk fakultet.

² Beräknat 1975/76

Av tabellen framgår att studerandeantalet har ökat med i det närmaste 85 000 studerande under perioden 1960/61–1970/71. Antalet närvarande studerande väntas öka med tillsammans ca 7 000 studerande fram t o m läsåret 1972/73 för att därefter komma att minska något. Detta sammanhänger med att antalet examinerade inom grundutbildningen vid universitet och högskolor kraftigt ökar mellan åren 1972/73 och 1975/76. Sålunda väntas uppemåt 21 000 studerande examineras läsåret 1972/73. En av målsättningarna i 1968 års beslut om införandet av fasta studiegångar vid filosofisk fakultet var just att uppnå en förbättrad genomströmningshastighet. Det beräknade antalet utexaminerade år 1972/73 samt åren därefter är bl a en direkt följd av dessa strävanden. Antalet närvarande studerande beräknas efter läsåret 1975/76 ligga vid 123 000 studerande per år. Att inte minskningen blir större beror på en planerad ökning av antalet utbildningsplatser vid de spärrade utbildningslinjerna och spärrade fakulteterna.

Den kraftiga ökningen i tillströmningen till universitet och högskolor är i första hand betingad av en ökning av antalet studerande med gymnasieutbildning. Omkring två tredjedelar av gymnasiets elever beräknas fortsätta sina studier vid universitet och högskolor. (Totalt sett är det en ännu större andel som fortsätter med utbildning efter gymnasiet eftersom många går till annan eftergymnasialutbildning än universitet och högskolor. Dessa är inte medräknade i det antal studerande som redovisas i tabellerna.)

Ett av de viktigaste skälen till att så

många fortsätter med högre studier direkt efter avslutad gymnasieutbildning är att de allmänna linjerna inom gymnasieutbildningen givit så få möjligheter till direkt yrkesverksamhet. Utbildningen har därför ofta fått kompletteras med något eller några års studier på eftergymnasial nivå.

Ett annat förhållande, som också har påverkat tillströmningen till universitetens fria fakulteter, är att den förmodade avlänkningen från universitetsutbildning mot annan eftergymnasial utbildning inte varit tillräcklig, trots att en kraftig utbyggnad av sådana utbildningsvägar skett. Intagningskapaciteten vid de utbildningslinjer inom det eftergymnasiala området som ligger utanför universitetssektorn har sålunda i stort fördubblats under 1960-talet. Efterfrågan på högre utbildning överhuvudtaget har emellertid varit av en sådan omfattning att utbyggnaden av annan eftergymnasial utbildning än universitetsutbildning trots detta inte varit tillräcklig för att möta den ökade efterfrågan. Ett stort antal studerande har därför sökt sig till de filosofiska fakulteterna, även om de kanske i första hand önskat sig annan eftergymnasial utbildning.

Under senare år har ett ökat antal studerande utan fullständig gymnasieutbildning inskrivits vid de filosofiska fakulteterna. Relativt sett har denna grupp studerande ökat snabbare än vad studerande med fullständig gymnasieexamen gjort under samma tid. Detta sammanhänger med de nya behörighetsreglerna för studerande utan normal behörighet samt liberalare dispensregler överhuvudtaget. Statistiska centralbyrån (SCB) räknar med att denna grupp studerande

uppgick till ett antal av 4 000 läsåret 1967/68. Läsåren 1969/70 och 1970/71 inskrevs drygt 3 600 studerande enligt de vidgade behörighetsbestämmelserna. Man räknar med en fortsatt ökning av sådana studerande även om antalet nyinskrivna beräknas ligga något lägre de närmaste åren än 1969/70 och 1970/71. Fattar statsmakterna beslut om nya behörighetsregler i enlighet med vad kompetensutredningen föreslagit, kan dock en ytterligare ökning av antalet studerande som inte genomgått den treåriga gymnasieutbildningen komma att ske.

En annan faktor som haft betydelse för den expansiva utvecklingen av den högre utbildningen, är den ökade regionala spridningen av sådan utbildning. Vid universitetsfilialerna beräknades ca 10 000 studerande vara inskrivna under läsåret 1970/71. Även utbyggnaden av den decentraliserade universitetsundervisningen utanför universitets- och filialorterna beräknas ha medfört ett ökat antal studerande.

Som framgått av tabell 1.1 var antalet nyinskrivna studerande mindre läsåret 1970/71 än under läsåret 1968/69. Även under innevarande läsår väntas en dämpning ske av tillströmningen till framför allt universitetens fria fakulteter. SCB beräknar att nettoantalet inskrivna vid dessa fakulteter skall stabiliseras kring 20 000 studerande per år under 1970-talet. Däremot väntas en kraftig expansion av antalet utbildningsplatser vid de spärrade utbildningslinjerna, såväl inom som utom UKÄ:s område, varför det totala antalet nyinskrivna studerande beräknas bli ca 27 000 per år. Orsaken till att antalet nyinskrivna studerande inte längre ökar år från år, vilket var fallet under 1960-talet, anses i första hand bero på att det årliga antalet elever som slutför gymnasieutbildning fr o m 1970 stabiliserats kring 30 000.

Förslag från U 68, liksom kompetensutredningens förslag om nya behörighetsregler, väntas i framtiden få avsevärda konsekvenser för rekryteringen till eftergymnasial utbildning. I viss mån kan även arbetsmarknadssituationen för de nyexaminerade få effekter

på tillströmningen då ett ovisst arbetsmarknadsläge ofta inverkar på benägenheten hos nya studerande att påbörja utbildning.

2.1 Allmänna synpunkter

Som framgått av föregående kapitel har tillströmningen till den högre utbildningen under det senaste decenniet varit explosionsartad. Genomförandet av grundskolan och ökningen av antalet utbildningsplatser vid gymnasier har medfört en stegring av efterfrågan på utbildning vid universitet och högskolor samt vid andra eftergymnasiala utbildningsanstalter. Detta är naturligt, eftersom reformerna och utbyggnaden medfört att ytterligare stora elevgrupper nått behörighet för fortsatta studier. Tillströmningen har också påverkats av utbyggnaden av de studiesociala stödåtgärderna. De studiesociala åtgärderna utgör nämligen ett av de viktigaste instrumenten för att eliminera eller åtminstone mildra sådana faktorer av ekonomisk art som inte borde få påverka ungdomars val av utbildning. Tonvikten i det studiesociala stödet har därför lagts på åtgärder som syftar till att bredda rekryteringen till fortsatta studier efter den obligatoriska skolan. Ända fram till början av 1950-talet var andelen studerande på gymnasial nivå från arbetarhem och andra låginkomstgrupper mycket liten. Studiesociala utredningen (SOU 1964:74) konstaterade att detta förhållande hade nära samband med de ekonomiska betingelserna för fortsatta studier efter den obligatoriska skolan. Det fanns en påtagligt stor socialt korrelerad avtappning vid övergång från folkskola till realskola, och från

realskola till gymnasium. Ungdomar från arbetarhem och motsvarande valde i högre grad än ungdomar från socialgrupp 1 att efter den obligatoriska skolans slut övergå till förvärvsverksamhet. 1964 års studiesociala reform (Prop 1964:138 SärU 1964:1) hade som sitt primära syfte att genom ekonomiska stödåtgärder minska de sociala och ekonomiska faktorernas inverkan vid valet mellan fortsatt utbildning efter grundskolan och förvärvsarbete.

Genom 1964 års beslut infördes två nya studiesociala system; ett för det gymnasiala stadiet (studiehjälp) och ett för det eftergymnasiala stadiet (studiemedel). Båda systemen bygger på schablonartade regler med bidrag och studiekredit som grundstenar. Skillnaden mellan dem består främst i hänsynstagandet till den studerandes ekonomi. På det gymnasiala utbildningsstadiet har huvuddelen av de studerande, om man undantar den gymnasiala vuxenutbildningen, inte uppnått myndighetsåldern. De yngre eleverna betraktas i princip tillhöra familjens ekonomiska hushållning. Studiestödet har för dessa elever utformats som ett komplement till familjepolitiska åtgärder i övrigt. Majoriteten av eleverna i de eftergymnasiala skolformerna har uppnått myndighetsåldern och betraktas som från föräldrar ekonomiskt fristående personer.

2.2 *Det studiesociala stödets målsättning*

Samhällets reformpolitik på det studiesociala området kan sägas kännetecknas av fem målsättningar, som både var för sig och i kombination med andra reformer haft betydelse för utformningen av samhällets utbildningspolitik.

En målsättning är att med studiesociala åtgärder skapa möjlighet för alla till fortsatt utbildning efter den obligatoriska skolan. Särskilt angeläget har det ansetts vara att studiestödet ges en sådan inriktning att övergång från grundskola till gymnasieutbildning underlättas. Den socialt korrelerade avtappningen äger nämligen i första hand rum vid övergång från grundskola till gymnasiet. Som tidigare framhållits går en allt större andel av en årskull 16-åringar från grundskola till fortsatta gymnasiestudier. Inför läsåret 1971/72 dimensioneras gymnasieskolan så, att 90 % av de elever som lämnar grundskolan skall beredas möjlighet till fortsatta studier. Utbyggnaden av studiehjälpsystemet torde ha spelat en betydelsefull roll för att öka benägenheten hos föräldrar att låta sina barn fortsätta sin utbildning efter grundskolans slut. Det gäller att skapa positiv inställning till barnens fortsatta studier inte bara hos barnen själva utan också hos deras föräldrar. Det är omvittnat i flera undersökningar att just föräldrarnas inställning har ett avgörande inflytande på barnens val av fortsatt utbildning. Det studiesociala stödet på gymnasial nivå har därför främst inriktats på att så långt möjligt ge bidrag till familjerna för de merutgifter barnens studier orsakar. Speciellt betydelsefullt är det stöd som ges till elever från familjer med svag ekonomi och elever som har lång resväg, eller måste inackorderas på annan ort. Av naturliga skäl innebär barnens fortsatta studier en belastning på familjens ekonomi. De ekonomiska stödåtgärderna har därför väsentlig betydelse för valet av fortsatt utbildning i familjer där merkostnaden för fortsatta studier får vägas mot de inkomster, som kan väntas inflyta om barnen övergår till förvärvsverksamhet efter grundskolan. De ekonomiska stödåtgärderna torde därför göra väsentligt större effekt i sådana hem, än i hem där de ekonomiska bevekelsegrunderna ej gör sig så starkt gällande. I familjer med svag ekonomi saknar ofta föräldrarna utbildning utöver folkskola vilket också kan göra sig gällande i hemmets utbildningsmotivation.

Då det gäller den eftergymnasiala utbildningen har också rekryteringsaspekten stått i förgrunden vid diskussionen om det studiesociala stödets utformning. Samma socialt snedvridna bortfall av elever som tidigare förekom mellan folkskola och realskola samt mellan realskola och gymnasium har inte förekommit vid valet av eftergymnasial utbildning. Däremot föreligger en skillnad i valet av utbildningsalternativ. Studiesociala utredningen konstaterade sålunda att elever med gymnasieutbildning från arbetarhem oftare valde en kortare påbyggnadsutbildning än vad elever från socialgrupp 1 gjorde. Även om skillnaderna i valet av högskoleutbildning inte är lika stor i dag torde dock betydande olikheter kvarstå.

En annan målsättning är att studiekrediten inte skall medföra otrygghet i det fall återbetalningsförmågan blir svag. I dag svarar den studerande som uppbär studiemedel eller tillhör de sk äldre eleverna inom studiehjälpsystemet själv med hjälp av de återbetalningspliktiga studiemedlen respektive studielånen, för huvuddelen av sina levnadskostnader under studietiden. Studieskulder kommer i många fall att uppgå till stora belopp, vilka efter studietidens slut skall återbetalas. Med hänsyn till denna skuldsättning var det viktigt, ansåg studiesociala utredningen, att beakta de problem, som i enskilda fall kunde vara förknippade med skuldsättning. Reglerna för återbetalning måste därför vara så konstruerade att de inte i något avseende medför en oskälig uppoffring med hänsyn till inkomstförhållandena under återbetalningstiden. Reglerna inom studiemedelsystemet bygger på denna princip, nämligen att betalningsförmågan skall ha avgörande betydelse för skyldigheten att fullgöra återbetalning. Studiesociala utredningen framhöll att såväl återbetal-

ningstidens längd som periodiseringen, dvs fördelningen av återbetalningsbördan mellan olika år inom återbetalningstiden, har avsevärd betydelse för hur påfrestande återbetalningsskyldigheten blir för den enskilde. Reglerna om återbetalning har därför utformats med tanke på detta.

En tredje målsättning är att vid beviljande av studiesocialt stöd inte någon hänsyn skall tas till föräldrarnas ekonomi, såvida inte den studerande p g a åldern skall anses tillhöra föräldrarnas ekonomiska hushållning. Myndighetsåldern har härvid ansetts utgöra en lämplig gräns. Studerande vid eftergymnasiala utbildningar betraktas undantagslöst som fristående från föräldrarnas ekonomiska hushållning, även om de inte uppnått myndighetsåldern, vilket kan vara fallet. Studerande vid gymnasiala utbildningsvägar uppdelas i två grupper: De som inte uppnått myndighetsåldern och de som uppnått denna ålder och därför betraktas som ekonomiskt fristående från föräldrarna. De senare erhåller studiesocialt stöd i form av bidrag och lån, som tillsammans skall vara lika stort som studiemedelbeloppet om studietiden är jämförbar.

En fjärde målsättning kan sägas vara att studiestödet, särskilt stödet för eftergymnasial utbildning, inte får ett sådant innehåll att det leder till en ur allmänna rättviseskäl omotiverad överföring av medel från vissa yrkesgrupper till en speciell yrkesgrupp. Inkomstfördelningen i samhället bör med andra ord inte, som en följd av samhällets studiesociala stöd, förskjutas till några gruppers fördel eller nackdel.

Detta problem hänger samman med frågan om hur stor del av det ekonomiska studiestödet som skall utgöras av bidrag, finansierat av samhället genom skattemedel, och hur stor del av studiekostnaderna som skall bäras av den enskilde. Studiesociala utredningen avvisade i sitt betänkande frågan om studielön för högre studier – alltså kontanta bidrag som motsvarar de genomsnittliga studiekostnaderna – trots att studielön i flera avseenden ansågs ha betydande fördelar framför andra former av studiestöd. Skälen

till studiesociala utredningens ställningstagande var främst att en studielön enligt utredningens mening inte skulle kunna få någon utjämnande effekt på inkomstfördelningen i samhället; tvärtom ansågs en studielön till grupper som vid sitt inträde på arbetsmarknaden skulle komma att tillhöra samhällets höglönegrupper kunna få negativa effekter. Tendensen på arbetsmarknaden för personer med högre utbildning bedömdes i början av 1960-talet som helhet vara förmånlig, både vad gällde arbetstillgången och löneutvecklingen. Att i det läget införa studielön eller mycket höga bidrag som täcker studiekostnaderna, skulle av stora samhällsgrupper, vilka under sin livstid inte tillnärmelsevis kommer upp till den inkomstnivå de högre utbildade erhåller, uppfattas som omotiverade överföringar av samhällets resurser.

I stället för studielön har stödet, som tidigare påpekats, utformats så att det sker en avvägning mellan samhällets direkta stöd i form av bidrag och en av samhället ställd kredit för lån, som senare skall återbetalas. Genom en sådan fördelning kan samhällets insatser i huvudsak sägas medverka till en rimlig och rationell fördelning i tiden av den enskildes inkomster. Storleken av bidraget får då avvägas med utgångspunkt i vad som är möjligt utifrån det statsfinansiella läget och vad som bedöms lämpligt med hänsyn till reformpolitiken i övrigt.

En femte målsättning som ligger till grund för det studiesociala stödets utformning är att detta bör stå i överensstämmelse med riktlinjerna för utbildningspolitiken i övrigt. Det är således nödvändigt att det studiesociala stödet blir enhetligt för alla studerande som inte skall bedömas med hänsynstagande till föräldrarnas ekonomi. Genom 1964 års studiesociala reform fördes samtliga eftergymnasiala utbildningar till samma stödform – studiemedelssystemet. Det enhetliga synsätt som kännetecknade reformen torde haft betydelse för rekryteringen till annan eftergymnasial utbildning än universitetsutbildning. Tidigare former av studiestöd var mera förmånliga för studerande vid universitet och högskolor än vid annan eftergymnasial ut-

bildning. Dåvarande studiestöd verkade därför starkt styrande till förmån för universitet och högskolestudier.

Centrala studiehjälpsnämnden (CSN) har i skrivelse till Kungl Maj:t 29.1.1971 föreslagit bl a att alla sk äldre elever inom gymnasial utbildning, dvs de som är 20 år eller däröver, skall överföras till studiemedelssystemet. Härigenom uppnås helt den angelägna målsättningen att studiestödet skall vara lika för alla studerande i samma ålder oberoende av utbildningens art.

2.3 Huvuddragen i det studiesociala systemet

Till studerande vid gymnasier, fackskolor, yrkesskolor (fr o m den 1 juli 1971 gymnasieskolor) och därmed jämförbara läroanstalter utgår *studiehjälp* enligt bestämmelserna i studiehjälpsreglementet (1964:402, ändrat senast 1970:1027, omtryckt 1970:267) i form av studiebidrag jämte tillägg eller förhöjt studiebidrag samt studielån. Tillämpningsbestämmelser till studiehjälpsreglementet finns i studiehjälpskungörelsen (1964:502, ändrad och omtryckt senast 1971:336). Förteckning över läroanstalter och utbildningslinjer vid vilka studiehjälp utgår finns i särskild kungörelse härom (1971:337). För elever i grundskolan och motsvarande skolformer utgår förmåner enligt förordningen om förlängt barnbidrag (1964:400 ändrad senast 1970:270).

Studiehjälp utgår för läsår, som anses omfatta tio månader, eller för annan kurstid, i princip fr o m kvartalet efter det då den studerande fyllt 16 år.

Studiebidrag till yngre elev utgår med 100 kr i månaden oavsett föräldrarnas inkomst. Härutöver kan *inkomstprövat tillägg* utgå med 25, 50 eller 75 kr i månaden samt, om den studerande har syskon, ytterligare 25 kr i månaden. Till grund för inkomstprövningen ligger den studerandes och hans föräldrars sammanlagda beskattningsbara inkomst vid senaste taxering till statlig inkomstskatt. Med sådan inkomst jämföres 1/5 av behållen

förmögenhet, överstigande ett belopp som fr o m 1.7.1971 höjts till 50 000 kr. Är den studerande gift, skall makens inkomst och förmögenhet beaktas istället för föräldrarnas.

Om den studerande är berättigad till inkomstprövat tillägg med högsta belopp och om synnerligen stort behov av ytterligare studiehjälp föreligger, kan *behovsprövat tillägg* utgå med högst 75 kr i månaden. Vid behovsprövningen utgår man från årsinkomsten vid ansökningstillfället. Hänsyn tas till antalet syskon. Bidragsformen riktar sig främst till ensamstående vårdnadshavarens barn.

Är den studerande i behov av inackordering, utgår *inackorderingstillägg* med 125 kr per månad. Till studerande, som ej har detta tillägg, utgår resetillägg för dagliga resor mellan hem och skola med 60, 80, 90 eller 120 kr i månaden beroende på reseavståndet. Tillägget utgår endast om färdvägen är minst 6 km. Såväl inackorderingstillägg som resetillägg utgår utan hänsynstagande till föräldraekonomin.

De nu beskrivna förmånerna tillkommer endast studerande, som fyller högst 19 år det kalenderår då läsåret eller kursen börjar. Till övriga studerande utgår i stället *förhöjt studiebidrag* om 175 kr i månaden under läsåret eller kurstiden.

Studielån kan efter behovsprövning utgå med normalt högst 6 500 kr per läsår. För yngre elev — alltså elev som under året fyller högst 19 år och som är ogift — sker behovsprövningen med hänsyn till elevens och hans föräldrars inkomst och förmögenhet. För äldre elev sker behovsprövning enbart mot elevens egen och, i förekommande fall, makens inkomst och förmögenhet. Om eleven har försörjningsplikt mot barn, kan högre lån beviljas. Tillämpningen har i sådana fall anpassats till vad som gäller inom studiemedelssystemet. Har eleven ett barn utgår tillsammans med studiebidrag respektive förhöjt studiebidrag, studielån med en högst 11 400 kr och om det finns 2 barn högst 13 125 kr. Reducering sker med hänsyn till inkomst och förmögenhet.

CSN har som tidigare nämnts i skrivelse till Kungl Maj:t föreslagit att formerna för studiestödet till äldre elev – elev som under kalenderåret fyller 20 år eller mer – ändras så att dessa elever överförs till studiemedelsystemet.

De studerande vid eftergymnasiala läroanstalter erhåller studiemedel enligt bestämmelserna i studiemedelsförordningen (Smf 1964:401, omtryckt 1970:266, ändrad 1971:193, 1971:266). Tillämpningsföreskrifter till denna förordning finns i studiemedelskungörelsen (1964:592, ändrad och omtryckt senast 1971:352). Förteckning över läroanstalter och utbildningslinjer vid vilka studiemedel utgår finns i speciell kungörelse härom (1971:338).

Studiemedlen består av *studiebidrag* och *återbetalningspliktiga studiemedel* (studiekredit). Studiemedlen är indexreglerade och utgår för ett läsår, vilket anses omfatta tio månader, med 140 % av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Studiemedlen utgår sålunda vid nuvarande basbelopp (6 900 kr) med ett maximalt belopp om 4 660 kr. per år. Har den studerande vårdnaden om barn eller är underhållspliktig för barn under 16 år kan dessutom utgå *barn-tillägg* med 25 % av basbeloppet (fn 1 725 kr. per barn och år). Barn-tillägget är i princip i sin helhet återbetalningspliktigt. Av de maximala studiemedlen utgör 1 750 kr. studiebidrag.

Studiemedlen är behovsprövade och reduceras med hänsyn till den studerandes och, i förekommande fall, hans makes inkomst och förmögenhet. För reglerna inom studiemedelsystemet redogörs ingående i kapitel 3 – Rätt till studiemedel – och i kapitel 4 – Återbetalning av studiemedel.

2.4 Studiesociala stödets omfattning

Utgifterna för studiestödet har sedan den studiesociala reformens genomförande år 1964 kraftigt skjutit i höjden. Utgiftsstegringen är i första hand en direkt följd av den snabbt ökande tillströmningen till gymnasial

och eftergymnasial utbildning. I det följande redogörs för anslagsutvecklingen dels inom studiehjälps- och dels inom studiemedelsystemet.

Vidare lämnas en översiktlig redogörelse för anslagsutvecklingen för hela utbildningsområdet under 1960-talet.

Tabell 2.1 Utbetald studiehjälp enligt studiehjälpsreglementet och förordningen om förlängt barnbidrag under budgetåren 1966/67 och 1970/71 (milj kr)

Bidragsformer	Budgetår	
	1966/67	1970/71
Studiebidrag	117,9	137,1
Förhöjt studiebidrag	28,4	70,9
Övriga bidrag ¹	115,6	123,7
Studielån ur allmänna studielånefonden	77,2	154,9
Summa	339,1	486,6

¹ De sammanförda bidragsformerna är resetillägg, inackorderingstillägg, inkomstprövat tillägg, behovsprövat tillägg, förlängt barnbidrag, vuxenutbildningsbidrag och resekostnadsersättning.

Av tabellen framgår att den totala utgiftsökningen under jämförelseperioden varit 43 %. De största utgiftsökningarna har fallit på det förhöjda studiebidraget och studielånen. Den främsta orsaken till detta är att vuxenstuderande inom den kommunala vuxenutbildningen fr o m budgetåret 1969/70 kan få bidrag om de uppfyller särskilda villkor. En annan viktig orsak är ändringen av gränsdragningen mellan yngre och äldre elever. Genom denna ändring steg den relativa andelen äldre elever från 9 % budgetåret 1968/69 till 15 % budgetåret 1969/70. Förskjutningen i åldersgrupperingen har också inverkat på studielånesidan då fler har kunnat beviljas studielån med hänsynstagande endast till egen och, i förekommande fall, makens inkomst och förmögenhet. Under perioden fram till budgetåret 1969/70 var andelen studielån i förhållande till de totala utgifterna för studiehjälpen nära nog konstant; ca 24 %. Fr o m nämnda budgetår steg emellertid andelen studielån till ca 30 %. Förklaringen ligger i

de tidigare berörda förändringarna angående åldersgränsen. Anslagsökningen har också påverkats av statsmakternas beslut om höjning av beloppen för de olika stödformerna inom studiehjälssystemet.

Studerar man den totala anslagsutvecklingen för studiesociala ändamål finner man att utgiftsökningarna till största delen ligger på studiemedelssystemet. Detta sammanhänger främst med två faktorer; dels den snabbt ökade tillströmningen av studerande, dels den värdebeständighet som är inbyggd i systemet vilket medfört automatiska kostnadsökningar vid stigande basbelopp oavsett ökningen av antalet studerande. Tabell 2.2 belyser utvecklingen fr o m budgetåret 1965/66.

Som framgår av tabellen har antalet studiemedelstagare fram till budgetåret 1970/71 något mer än fördubblats. Beloppet för studiebidrag har ökat i ungefärlig proportion därtill, medan beloppet för återbetalningsmedel har ökat väsentligt snabbare. Denna skillnad i ökningstakten beror dels på att de studerande visat en allt större benägenhet att lyfta maximalt studiemedelsbelopp, dels och framför allt på att den återbetalningspliktiga delen av maximala studiemedel ökar genom totalbeloppets indexreglering, medan bidragsdelen hela tiden varit konstant vid högst 1 750 kr/läsår. Hur stor den ökade benägenheten att lyfta maximala studiemedel är, framkommer vid en analys av relationen mellan återbetalningsmedlens genomsnittsbelopp och ordinarie

maximala återbetalningsmedel. Under perioden har detta relationstal stigit från omkring 80 % i periodens början till 95 % vid budgetåret 1970/71. Indexregleringens inverkan på utgiftsökningen framgår av diagram 2.1. Skillnaderna mellan kurvorna 2 och 3 – den streckade ytan – utgör utgiftsökningen i jämförelse med 1965/66 års priser.

Diagram 2.2 beskriver de studerandes utnyttjande av studiemedel. Den sk utnyttjandegraden utgör andelen studiemedelstagare i förhållande till andelen närvarande studerande. Av diagrammet framgår att andelen studiemedelstagare minskat jämfört med ökningen av antalet närvarande studerande. En orsak härtil kan delvis vara att finna i att begreppet "närvarande studerande" fått en något ändrad innebörd i samband med omläggningen av registreringsförändret vid universitetet och högskolor läsåret 1966/67. En annan orsak är att det skett en kategoriförskjutning mot ett ökat antal deltidsstuderande vid universitetens fria fakulteter. Denna grupp väntas också öka, med anledning av att det numera finns möjlighet att registrera sig som deltidsstuderande och att vägar öppnats till studiemedel för deltidstudier. Vidare gäller att bland gruppen närvarande studerande vid de fria fakulteterna finns ett antal personer som formellt låtit registrera sig som studerande men som i realiteten studerar vid någon av bildningsförbundens anordnad universitetscirkel. Antalet deltagare i bildningsförbundens universitetscirkel var 8 000 år 1967. Det finns grundad anled-

Tabell 2.2 Utbetalda studiemedel under tiden 1965/66 till 1971/72 fördelade på studiebidrag och återbetalningspliktiga studiemedel

Budgetår/ läsår	Antal studie- medelstagare	Studie- bidrag Milj. kr.	Återbetal- ningsmedel Milj. kr.	Genomsnitt per studie- medelstagare kr.
1965/66	66 703	113	290	5 994
1966/67	76 948	120	398	6 868
1967/68	88 516	151	505	7 409
1968/69	98 142	167	585	7 668
1969/70	104 292	178	639	7 835
1970/71	119 100	210	806	8 531
1971/72 ¹	135 100	215	931	8 483

¹ Beräknad i statsverkspropositionen 1971 bil 10

Diagram 2.1 Anslagsutvecklingen inom studiemedelssystemet under perioden 1965/66 till

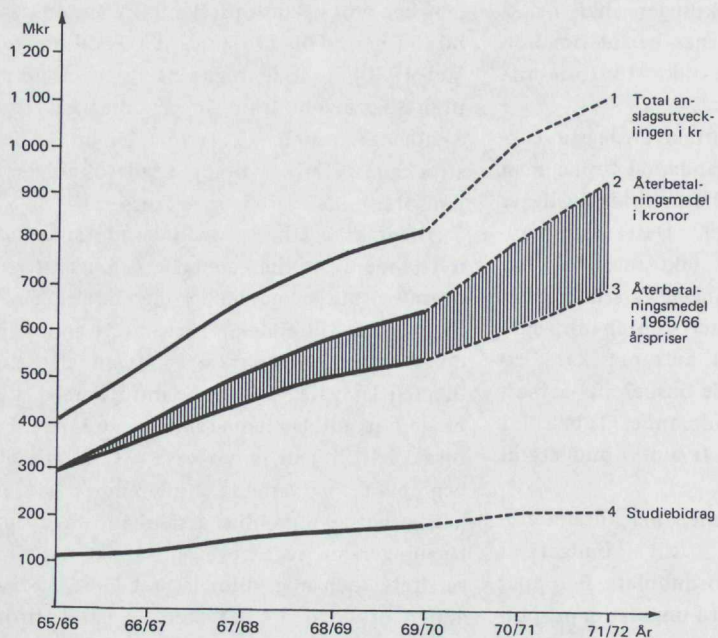
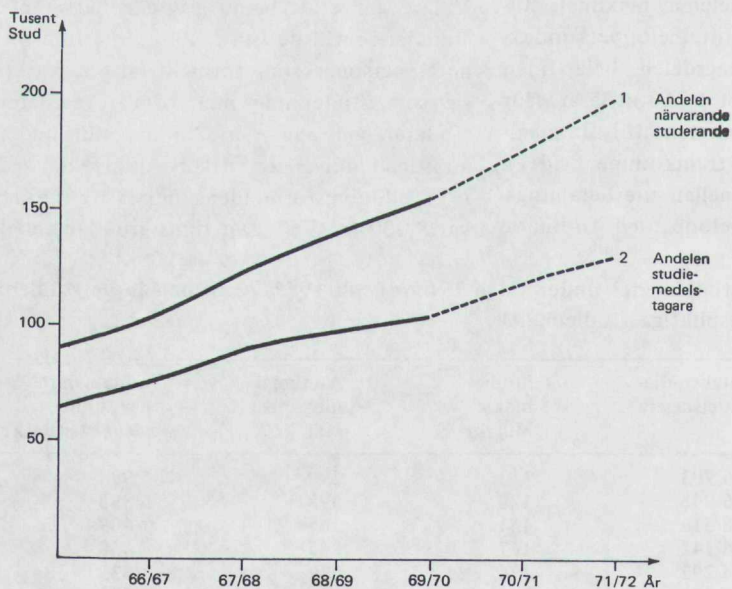

Diagram 2.2 Förändringar av andelen närvarande studerande vid studiemedelsberättigade läroanstalter och andelen studiemedelstagare perioden 1965/66 till 1971/72.

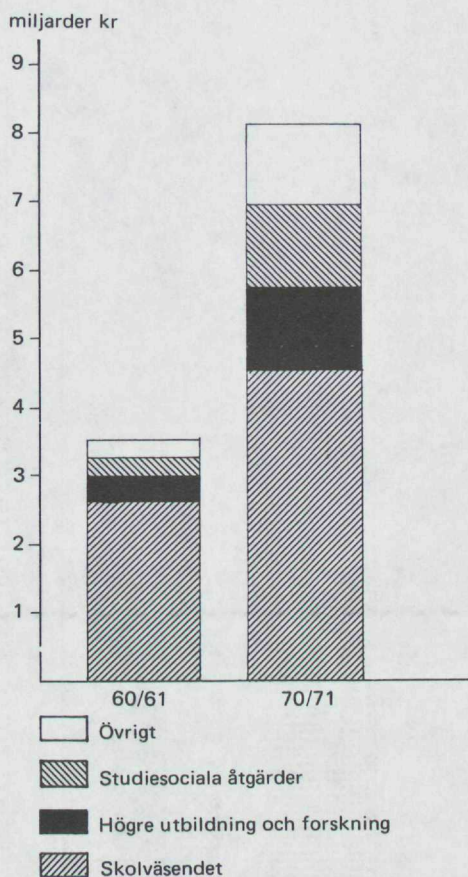
ning att tro att detta antal är betydligt större innevarande år. Sådan utbildning är emellertid inte studiemedelsberättigad. Utnyttjandegraden för studiemedel väntas stiga efterhand som systemet med fasta studiegångar vid fil fak uppnår full effekt och p g a att deltidstudierande numer kan erhålla studiemedel.

Anslagsutvecklingen för det direkta studiesociala stödet i förhållande till de totala utgifterna för utbildning och forskning i landet återges i tabell 2.3 och diagram 2.3. Som framgår av dessa har inom utbildningsdepartementets område under 1960-talet kraftiga förskjutningar ägt rum mellan utgifter för skilda ändamål.

De mest markanta förändringarna har inträffat mellan de relativt sett tyngsta posterna. Skolväsendets andel av utbildningsdepartementets budget har under perioden sjunkit från 73,9 till 56,6 procentenheter, medan högre utbildning och forskning, lärarutbildning och vuxenutbildning ökat sina andelar med vardera ca två procentenheter. För den mest markanta ökningen svarar dock anslagen till studiesociala åtgärder, dvs en ökning med tio procentenheter. Den mycket betydande förändring som här skett hänger givetvis främst samman med de studiesociala reformer som genomfördes i mitten av 1960-talet. Det bör noteras att de i tabell 2.3 angivna relationstalen för verksamheter inom utbildningsdepartementets område inte ger en fullständig bild av fördel-

ningen av samhällets totala resurser för dessa ändamål. Till statsutgifterna måste – för att

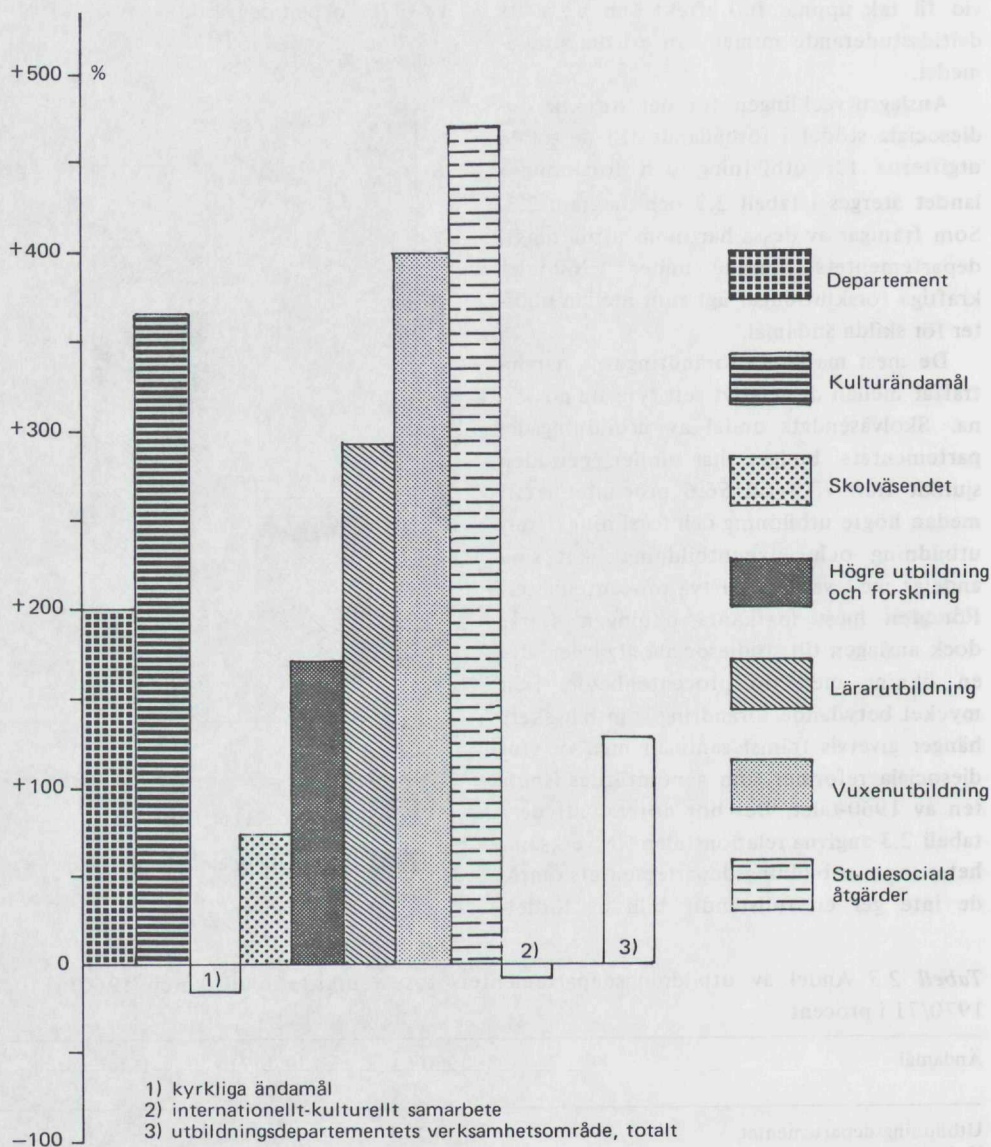
Diagram 2.3 Resursfördelning inom utbildningsdepartementets område 1960/61–1970/71 (1970 års penningvärde).

Tabell 2.3 Andel av utbildningsdepartementets totala utgifter budgetåren 1960/61 och 1970/71 i procent

Ändamål	1960/61 %	1970/71 %	%-förändring
Utbildningsdepartementet	0,2	0,3	+ 0,1
Kulturändamål	2,0	4,0	+ 2,0
Kyrkliga ändamål	0,3	0,1	- 0,2
Skolväsendet	73,9	56,6	- 17,3
Högre utbildning och forskning	12,4	14,5	+ 2,1
Lärarutbildning	2,5	4,2	+ 1,7
Vuxenutbildning	1,7	3,8	+ 2,1
Studiesociala åtgärder	6,6	16,4	+ 9,8
Internationellt-kulturellt samarbete	0,3	0,1	- 0,2
Summa	100,0	100,0	

Diagram 2.4 Anslagsförändringar för olika sektorer inom utbildningsdepartementets område 1960/61–1970/71 (procentuella förändringar, 1970 års penningvärde).

man skall få en fullständig bild av förhållandena — läggas kommunernas och landstingens utgifter för sådana ändamål. Utbyggnaden av grundskolan, överförandet av gymnasieutbildningen i kommunal regi samt landstingens utbyggnad av bl a vårdutbildningssektorn har under samma period lett till betydande utgiftsökningar för primär- och sekundärkommunerna.

Diagram 2.4 belyser den varierande tillväxttakten för de skilda ändamålen. Diagrammet visar att utgifterna för studiesociala ändamål nästan femfaldigats under perioden. Utgiftsökningarna för vuxenutbildning, kulturella ändamål och lärarutbildning har också varit betydande — mellan 300 och 400 %.

De studiesociala ändamålen har, bl a på grund av den rekryteringsbefrämjande effekt man anser att sådana åtgärder har, haft en hög prioritet i statsbudgeten under 1960-talet vid tilldelningen av resurser till utbildning överhuvudtaget.

Utredningen vill slutligen i korthet något beskriva formerna för anslagsfördelningen till studiesociala ändamål.

Anslagen till bidragsförmånerna inom studiehjälps- och studiemedelssystemen förs över riksstatens *driftbudget*. För studielånen inom studiehjälpsystemet och för de återbetalningspliktiga studiemedlen inom studiemedelssystemet finns speciella fonder, som förs över riksstatens *kapitalbudget*. Studielånen utbetalas över *allmänna studielånefonden*. De återbetalningspliktiga studiemedlen utbetalas över *studiemedelsfonden*. Fonderna tillförs varje år särskilda medel genom investeringsanslag, efter beslut av riksdagen. Systemet med speciella fonder för lånefinansieringen inom de studiesociala området innebär att de medel som successivt inbetalas av låntagarna återförs till fonderna för att användas som nya lånemedel. På så sätt kommer behovet av investeringsanslag att vara mindre i framtiden än under fondernas uppbyggnadsskede. På mycket lång sikt kan därför en viss balans uppnås mellan behovet av lånemedel och inbetalade avgifter. Detta förhållande kan exemplifieras med uppgifter

från studiemedelsregistret. År 1968 var ca 6 % av samtliga studiemedelstagare avgiftsskyldiga. Redan 1977 beräknas över hälften, eller 57 %, vara avgiftsskyldiga. Andelen avgiftsskyldiga i förhållande till andelen låntagare kommer sålunda att snabbt växa.

I detta kapitel redogör studiemedelsutredningen för beviljningssidan inom studiemedelsystemet – dess bakgrund och tillämpning.

3.1 Studiemedelsbeloppets storlek – bidrag och återbetalningsmedel m m (9 och 10 §§ Smf)

Studiemedel utgår per termin (halvår) med 70 % av basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Studiemedlen har sålunda gjorts värdebeständiga så att totalbeloppet automatiskt följer penningvärdets växlingar. I valet mellan en metod att genom särskilt beslut i efterhand anpassa studiemedelsbeloppets storlek efter det aktuella penningvärdet, och en metod som genom indexreglering direkt anpassar beloppet efter inträffade växlingar, fann studiesociala utredningen att den senare metoden var att föredra. Den förra metoden skulle kunna ge upphov till eftersläpningar i anpassningen. Den urholkning, som därigenom kunde inträffa borde enligt studiesociala utredningen om möjligt undvikas med hänsyn till att studiemedlen är av grundläggande betydelse för den studerandes möjlighet att bedriva studier. Utredningen avvisade däremot tanken på att göra studiemedlen standardbeständiga även om goda skäl kunde anföras för att även de studerande finge del av den allmänna standardstegringen i samhället. Frågan om standardfölj-

samhet borde följaktligen regleras genom beslut i efterhand av statsmakterna.

Fördelningen av studiemedlen på studiebidrag och återbetalningspliktiga medel avvägdes så att studiebidraget avpassades efter det bidrag som föreslogs utgå till äldre elever i studiehjälpssystemet (Bättre studiehjälp SOU 1963:63). Ett kontant bidrag under studietiden skulle, förutom som en stimulansåtgärd, ha som målsättning att begränsa skuldsättningen. En skillnad i studiebidragets storlek mellan de äldre studerande inom de gymnasiala skolformerna och de studerande vid de eftergymnasiala läroanstalterna kunde enligt utredningen befaras leda till spänningar inom det studiesociala systemet. Ett enhetligt synsätt på det studiesociala stödet, oavsett utbildningsnivå över grundskolan, spelade sålunda en avgörande roll för utredningens ställningstagande. Från dessa synpunkter föreslogs att studiebidraget borde utgå med 1 750 kr. per läsår. Studiebidraget avsågs utgå under hela studietiden. Beloppet fastställdes sålunda i kronor, som senare skulle kunna höjas genom särskilt beslut av statsmakterna. Riksdagen har emellertid flera gånger avvisat motionsvägen framförda förslag om höjning eller indexreglering av bidragsdelen. Riksdagen har därvid hänvisat till det begränsade utrymmet för kostnadskrävande reformer och erinrat om statsmakternas tidigare ställningstaganden, vilka innebär att de resurser som de närmaste åren kan ställas till förfogande för studiesociala ända-

mål i betydande omfattning måste koncentreras på de vuxenstuderande (se 2LU 1969:38 och 1970:50 och Sfu 1971:12).

Studiesociala utredningen underströk att ett studiesocialt systems effektivitet självfallet inte enbart kan bedömas med utgångspunkt i storleken av det kontanta bidraget. Av väsentlig betydelse är också utformningen av reglerna för den del som skall återbetalas. Utredningen önskade skapa ett stort mått av trygghet för den enskilde genom generösa återbetalningsregler.

Indexregleringen av studiemedlen har genom penningvärdets förändring inneburit att studiemedlens maximibelopp successivt stigit. Detta har i sin tur inneburit att relationen mellan studiebidrag och återbetalningsmedel ändrats. Då studiemedlen infördes 1965 var basbeloppet 5 000 kr. och totalbeloppet således 3 500 kr. per termin, varav 875 kr. (25 %) utgjordes av kontanta bidrag och 2 625 kr. (75 %) av återbetalningsmedel. För närvarande är basbeloppet 6 900 kr. och studiemedelsbeloppet följaktligen 4 830 kr., varav bidragsdelen utgör 18 % och återbetalningsmedlen 82 % (3 955 kr.). Studiemedelsbeloppets storlek sedan systemet infördes framgår av tabell 3.1.

Då studiesociala utredningen skulle bestämma storleken av studiemedelsbeloppet för ensamstående studerande utan barn utgick utredningen från de av dåvarande lokala statsstipendienämnderna beräknade studie-kostnaderna. De genomsnittliga studie-kostnaderna uppskattades ligga vid drygt 6 000 kr. för läsår om tio månader. Studiesociala utredningen ansåg det dock rimligt att maximibeloppet även skulle bestämmas med hän-

syn till konsumtionsnivån hos övriga grupper i samhället. Utredningen fann med dessa utgångspunkter, att beloppet för en studerande utan försörjningsplikt borde utgöra ungefär 6 500 kr. per läsår om tio månaders studier räknat i 1963 års penningvärde. Detta belopp ansågs stå i väl överensstämmelse med vad som kunde antagas vara en rimlig konsumtionsnivå för andra jämförbara grupper.

Vid sidan av maximibeloppet utgår barn-tillägg med 25 % av basbeloppet per läsår. Barn-tillägg utgår till studerande som har vårdnaden om barn under 16 år och till studerande, som är pliktiga att utge lagstadgat underhållsbidrag till barn under 16 år. Studiesociala utredningens motiv till barn-tillägg var att det belopp som föreslogs utgå till studerande utan barn kunde komma att visa sig otillräckligt om den studerande hade barn.

Beträffande gift studerande fann utredningen det inte rimligt att den andre makens uppehälle, såvida denne inte studerade, skulle bestridas med studiemedel.

Studiemedel, liksom däri ingående barn-tillägg, är behovsprövade gentemot egen och, i förekommande fall, makens inkomst och förmögenhet. Reduktion av studiemedlen sker dock först om inkomsten och/eller förmögenheten överstiger vissa minimibelopp (s k fribelopp). För den närmare innebörden av behovsprövningen redogörs i kapitel 3.3.

Föreligger synnerliga skäl kan studiemedel enligt 16 § Smf utgå med högre belopp än 70 % av basbeloppet. Sådana skäl är t ex speciella utgifter som är nödvändiga för

Tabell 3.1 Studiemedelsbeloppets utveckling från 1965 till 1971

Termin	Maximibelopp i kr.	Studiebidrag i kr.	i % av max.bel.	Återbetalnings- medel i kr.	Barn-tillägg i kr.
Vt 1965	3 500	875	(25 %)	2 625	625
Vt 1966	3 710	875	(24 %)	2 835	663
Vt 1967	3 850	875	(23 %)	2 975	688
Vt 1968	3 990	875	(22 %)	3 115	713
Vt 1969	4 060	875	(22 %)	3 185	725
Vt 1970	4 200	875	(21 %)	3 325	750
Vt 1971	4 480	875	(20 %)	3 605	800

studiernas fullgörande, studier under längre tid än tio och en halv månader under ett läsår och kostnader för dubbelbosättning i det fall den studerande har familj som vistats på annan ort än studieorten. Vidare kan, om synnerliga skäl föreligger extra studiemedel beviljas den som p g a förmögenhet ej är berättigad till ordinarie studiemedel eller endast berättigad till reducerat belopp. En förutsättning är att förmögenheten är bunden och ej kan användas för att täcka aktuella levnadskostnader. CSN har utfärdat tillämpningsföreskrifter innefattande behovsprövningsregler för extra studiemedel. Extra studiemedel utgörs alltid enbart av återbetalningsmedel.

3.2 Studielämplighet såsom en förutsättning för rätt till studiemedel (6 § Smf)

Enligt studiesociala utredningen är det av grundläggande betydelse för envar, som bedriver eller ämnar bedriva högre studier, att han vet under vilka villkor och i vilken omfattning han kan räkna med hjälp från det allmänna till finansieringen av studierna. Reglerna om studiemedel utformades så att alla, som uppfyller vissa angivna förutsättningar, erhåller en ovillkorlig rätt till studiemedel i enlighet med vad reglerna närmare föreskriver. Bestämmelserna om hur studielämplighetsprövningen skall ske är en av de viktigaste reglerna.

Studerande, som inte tidigare varit inskrivna vid läroanstalt där studiemedel utgår, beviljas studiemedel utan föregående prövning av studielämpligheten. Bestämmelsen tillkom med anledning av erfarenheterna av studielämplighetsprövningen i tidigare studiesociala system. Denna var socialt otillfredsställande därför att den påverkade tillströmningen till de fria fakulteterna, där tillträdet inte reglerades genom betygsspärr. För att kunna erhålla statsstipendier erfordrades en viss betygsnivå — den s k Ba-gränsen. I studiesociala utredningens betänkande Studentrekrytering och studentekonomi (SOU 1963:53) redovisades att personer från

mer välsituerade hem som ej uppfyllde statsstipendienämndernas krav på studielämplighet och därför inte beviljades studielån med statlig kreditgaranti, trots detta kunde påbörja studier tack vare att de ofta fick hjälp med studiefinansieringen från sina föräldrar. Motsvarande personer från hem med svag ekonomi fann sig däremot ofta nödsakade att avstå från sådana studier i brist på ekonomiska resurser. Utredningen föreslog därför att alla som vinner inträde vid en högre utbildningslinje skulle beviljas studiemedel för första studieåret utan föregående studielämplighetsprövning. Studielämpligheten skulle anses föreligga i och med att den studerande vunnit inträde vid läroanstalten. Detta ansågs överensstämma med principen om att tillströmningen till högre studier så litet som möjligt skulle vara beroende av den familjeekonomiska bakgrunden. Studiemedelsutredningen har bl a i uppdrag att redovisa erfarenheterna av att studielämpligheten ej prövas innan studiemedel beviljas för det första studieåret. Utredningen återkommer till detta i ett senare betänkande.

Till tidigare inskrivna studerande utgår studiemedel om det, med hänsyn till de resultat den studerande uppnått, måste anses sannolikt att denne kommer att slutföra studierna inom normal tid. Studielämplighetsprövningen, som görs av de lokala studiemedelsnämnderna, utgår från en prognosbedömning på grundval av de studieresultat som den studerande uppnått under de tidigare studietiderna. När det gäller bedömningen av studieresultatet utgör normalstudieplanen utgångspunkt för prövningen av huruvida den studerande kan väntas kunna slutföra sina studier inom normal tid. Därvid utgår man från den faktiska studietakten för majoriteten av de studerande. Tidigare innebär detta att reglerna för studielämplighetsprövningen var väsentligt olika för olika ämneskombinationer vid universiteten. Studiemedelsnämnderna accepterade normalt en studieförlängning i förhållande till normalstudietiden på uppemot 50 %. För vissa enstaka ämnen var den accepterade studieförlängningen ännu större.

Vid införandet av fasta studiegångar vid de filosofiska fakulteterna beslutades om nya regler för prövning av studielämpligheten efter förslag av studiemedelsutredningen. I korthet innebär dessa följande: Minst 20 poäng av normala 40 poäng jämte genomgångna kurser för ytterligare 20 poäng skall vara avklarade för att den studerande efter två terminers studier skall vara berättigad till fortsatta studiemedel. 40 poäng skall vara uppnådda efter tre terminer för att berättiga till studiemedel för fortsatta studier. Reglerna anknyter till utbildningskungörelsens bestämmelser om fortsatt rätt till undervisning efter tre terminers studier. Enligt denna kungörelse kan en studerande, som under tre terminer bedrivit heltidsstudier inom en utbildningslinje och därvid ej uppnått 40 poäng, av vederbörande utbildningsnämnd fråntas rätten till vidare deltagande i undervisningen inom utbildningslinjen (SFS 1969:50 § 31). En viktig princip i studiemedelsutredningens ställningstagande var att, så långt det ansågs möjligt, uppnå en samordning av rätten att bedriva studier och rätten till fortsatta studiemedel. Fullt genomförd skulle en samordning få vissa oönskade konsekvenser, varför utredningen i sitt förslag tvingades göra avsteg från tanken på en total samordning. Av de heltidsstuderande beräknas ca 95 % ha en sådan studietakt att den med nu tillämpade meritregler berättigar till fortsatta studiemedel. Studiemedelsutredningen har i betänkandet Studiemedel vid fil fak (stencil U 1969:10) närmare redogjort för olika bedömningsprinciper och bakgrunden till nuvarande bestämmelser.

Vid andra eftergymnasiala läroanstalter än universitet och högskolor, såsom lärarutbildningsanstalter, sjuksköterskeskolor och andra yrkesinriktade eftergymnasiala utbildningslinjer, är studierna mer bundna, till skillnad från universitet och högskolor där studierna bedrivs mer självständigt. Eleverna i dessa skolformer sammanhålls i klasser eller kurser och dåliga studieresultat tar sig där vanligen inte uttryck i att studietiden förlängs, utan i att kvalitetsbetygen blir låga. Till följd härav kan i det närmaste samtliga

elever vid läroanstalter av detta slag erhålla fortsatta studiemedel.

Vid prövning av de uppnådda studieresultaten skall hänsyn tas till personliga förhållanden, som kan antas ha inverkat på resultaten. Studiemedelsnämnderna tar vid sin bedömning hänsyn till sådana omständigheter som egen eller nära anhörigs sjukdom eller havandeskap och barnsbörd, som påtagligt hindrat den studerande i studierna liksom andra omständigheter av personlig art. Tidskrävande uppdrag inom studentkår eller motsvarande beaktas vanligen också. I fråga om förvärvsarbete som studieförsenande orsak sker vid prövningen en sammanvägning av den tid som med hänsyn till förvärvsarbetet stått den studerande till buds för studier och det studiemedelsbelopp som utgått med hänsyn till behovsprövningen av de inkomster, som förvärvsarbetet gett. Är däremot studiemedlen inte reducerade med hänsyn till förvärvsinkomsten krävs fullt studieresultat.

3.3 Behovsprövning av studiemedel (11 och 12 §§ Smf)

Studiemedlen reduceras enligt 11 och 12 §§ Smf med hänsyn till egen och, i förekommande fall, makens inkomst och förmögenhet. Reduceringen sker proportionellt av både studiebidrag och återbetalningsmedel.

Gentemot *egen inkomst* reduceras studiemedlen med 2/3 av inkomsten över en fribeloppsgräns om 40 % av basbeloppet per termin. I dagens läge, vid basbeloppet 6 900 kr. utgör fribeloppet för egen inkomst 2 760 kr. per termin. Tabell 3.2 och tabell 3.3 belyser närmare reduceringseffekten vid olika inkomstlägen för ensamstående eller gift studerande utan respektive med barn.

Gentemot *makes inkomst* reduceras studiemedlen med 1/3 av den inkomst som överstiger 140 % av basbeloppet. Vid basbeloppet 6 900 kr. utgör detta fribelopp 9 660 kr. per termin. Reduceringseffekterna vid olika fribelopp och reduceringskoefficienter redovisas utförligt i kapitel 8, i samband med

utredningens diskussion om behovsprövning-
en gentemot makes eller därmed jämställds
ekonomi.

Gentemot *egen och, i förekommande fall,
makens förmögenhet* sker en reducering av
studiemedelsbeloppet med 1/5 av den del
som överstiger sex basbelopp. För närvaran-
de är denna fribeloppsgräns således 41 400
kr. Makarnas förmögenhet bedöms var för
sig. Totalt kan i maximifallet två makar
tillsammans ha förmögenhet med 82 800

kr. utan att detta reducerar studiemedlen. I
det fall ordinarie studiemedel inte kan utgå
på grund av förmögenheten kan, som tidiga-
re beskrivits, extra studiemedel utgå om
synnerliga skäl föreligger.

Med inkomst avses i studiemedelsförord-
ningen alla former av intäkter såsom för-
värvsinkomst, kapitalinkomst, stipendier
m m. Undantag från behovsprövningen före-
kommer endast i fråga om barnbidrag och
statliga doktorandstipendier liksom studie-

Tabell 3.2 Inkomstens inverkan på studiemedel för ensamstående eller gift studerande utan barn, maken saknar inkomst. Beloppen avser år. Basbelopp = 6 900 kr.

Bruttoinkomst	Nettoinkomst ¹	Studiemedel	Nettoinkomst och studiemedel
5 520	5 016	9 660	9 660–14 676
6 000	5 244	9 340	14 584
8 000	6 332	8 007	14 339
10 000	7 600	6 673	14 273
12 000	8 808	5 340	14 149
14 000	10 004	4 007	14 148
16 000	11 272	2 673	14 011
18 000	12 492	1 340	13 832
19 665	13 557	0	13 557
20 000	13 676	–	13 676
22 000	14 692	–	14 692
24 000	15 888	–	15 888

¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971.
Kommunal utdebitering = 22,50 kr. per skattekrona.

Tabell 3.3 Inkomstens inverkan på studiemedel för ensamstående eller gift studerande med ett barn, maken saknar inkomst. Beloppen avser år. Basbelopp = 6 900 kr.

Förutsättning: Barntillägg = 25 % av basbeloppet

Bruttoinkomst	Nettoinkomst ¹	Studiemedel	Nettoinkomst och studiemedel
5 520	5 520	11 385	11 385–16 905
6 000	6 000	11 065	17 065
8 000	8 000	9 732	17 732
10 000	10 000	8 398	18 398
12 000	11 364	7 065	18 429
14 000	12 548	5 732	18 820
16 000	13 816	4 398	18 214
18 000	15 048	3 065	18 113
20 000	16 256	1 732	17 988
22 000	17 368	398	17 766
24 000	18 564	–	18 564

¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971.
Kommunal utdebitering = 22,50 kr. per skattekrona.

medel. Studiemedelstagare skall vid sin ansökan om studiemedel uppskatta sin *väntade bruttoinkomst* under de terminer, lika med kalenderhalvår, som ansökan gäller. Värdet av naturaförmåner, såsom fri kost och bostad i föräldrahemmet, beräknas enligt riksskatteverkets anvisningar. Med förmögenhet avses deklaraationspliktig förmögenhet.

Om studierna pågår avsevärt kortare tid än en termin minskas studiemedelsbeloppet i proportion härtill. Enligt CSN:s tillämpningsföreskrifter sker dock sådan reducering först om studietiden under en termin understiger 3 månader.

För dem som ej är berättigade till mer än 5 % av basbeloppet i studiemedel (f n 345 kr.) bortfaller rätten till sådana medel.

Studiesociala utredningen anförde beträffande förslaget att studiemedlen skulle behövsprövas gentemot egen inkomst, att man måste räkna med att anspråken på studiemedel successivt stiger med en ökad tillströmning till den högre utbildningen. Det ansågs därför motiverat med en viss anpassning av rätten till studiemedel efter det individuella behovet. Behovsprövningen skulle dock utformas efter schablonartade, generellt verkande regler med hänsyn till svårigheten att exakt utmäta studiemedlen efter det individuella behovet. Reglerna skulle dessutom inte hindra den studerandes lust att under utbildningstiden ha förvärvsarbete; tvärtom ansåg utredningen att ett visst mått av förvärvsarbete borde uppmuntras. Inkomst upp till ett visst belopp skulle sålunda inte påverka rätten till studiemedel. Fribeloppsgränsen och reduceringskoefficienten utformades därför med sikte på att åstadkomma en lämplig avvägning mellan förvärvsinkomster och studiemedel. Fribeloppet skulle, för att ständigt stå i samma relation till totalbeloppets indexutveckling, värdesäkras genom anknytning till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring. Studiesociala utredningen ansåg att 40 % av basbeloppet för termin räknat var en lämplig avvägning vid fastställande av fribeloppet avseende prövning mot egen inkomst. Inkomster överstigande detta fribelopp skulle reducera studiemedlen en-

dast med en viss andel av den överskjutande delen. En lämplig avvägning ansågs vara att maximibeloppet för studiemedel skulle reduceras med två tredjedelar av den del av inkomsten som överstiger fribeloppet.

Av betydelse för studiesociala utredningens förslag till reduceringsregler var också kravet på att dessa skulle få en ur administrativ synvinkel lätthanterlig utformning.

Beträffande behovsprövning gentemot makes ekonomi fann studiesociala utredningen det mera tveksamt om sådan skulle komma till stånd. Utredningen hade den principiella inställningen att den studerandes rätt till studiemedel så långt möjligt borde bedömas enbart med hänsyn till hans egna ekonomiska förhållanden. Men i fall där den ene maken hade mer betydande inkomster ansågs en något annan bedömning motiverad. Det kunde sålunda inte anses rimligt, att studiemedel skulle kunna utgå till den som tack vare makens inkomster får förutsättas leva i mycket goda ekonomiska förhållanden.

Reglerna för behovsprövning gentemot makes inkomst har varit en av de punkter inom studiemedelssystemet som varit föremål för ingående debatt. De som har en kritisk inställning mot nuvarande regler menar att varje medborgare, oavsett civilstånd och försörjningsplikt, skall betraktas som självständig i utbildningshänseende. Behovet av studiemedel för en gift studerande skall därför bedömas utan avseende på andra makens inkomst- och förmögenhetsförhållanden. Motionsvägen har förslag om avskaffande av behovsprövningen mot makes ekonomi eller införande av mera generösa bestämmelser framförts i riksdagen. Riksdagen har emellertid hittills avvisat dessa förslag (2LU 1966:22, 1968:14 och 1970:31). Studiemedelsutredningen kommer, som tidigare antytts, att behandla denna fråga senare i detta betänkande (kap 8).

3.4 *Maximitid för studiemedel* (7 § Smf)

Enligt 7 § första stycket Smf kan studiemedel ej utan särskilda skäl utgå för mer än 16 terminer. Enligt studiesociala utredningens mening borde gränsen för maximalt antal studiemedelsterminer avvägas så att samtliga grundexamina väl kunde slutföras inom densamma. Studietiderna för olika examina varierar i hög grad; studietiden fram till en filosofie kandidatexamen är normalt mellan 6 och 7 terminer medan studietiden vid medicinsk fakultet vanligen är 13 terminer. Studiesociala utredningen räknade med att de studerande i många fall inom den gällande maximitiden skulle kunna hinna med två grundexamina eller en väsentlig breddning av sin examen. Reglerna om en preciserad maximitid anknyter också till studiesociala utredningens målsättning att alla som uppfyller vissa angivna villkor, skall vara berättigade till studiemedel.

I sina tillämpningsföreskrifter har CSN angivit vad som kan anses med särskilda skäl för en studietid på mer än 16 terminer. Studiemedelstagare som efter grundexamen påbörjar forskarutbildning kan under vissa förutsättningar beviljas studiemedel utöver sextonterminsgränsen. Har den studerande under studietiden övergått från en utbildning till en annan med längre utbildningstid, kan detta i vissa fall innebära att den sammanlagda studietiden blir längre än sexton terminer. Uppfyller den studerande i sådana fall kravet på studielämplighet brukar studiemedel beviljas. Det bedöms nämligen som väl motiverat att den studerande bereds möjlighet att slutföra den senast påbörjade studierna. Ett annat skäl som brukar beaktas är om den studerande vid sidan av studierna förvärvsarbetat och av denna anledning uppburit reducerade studiemedel. Studietiden får i sådana fall bedömas med ledning av den tid som stått den studerande till buds i förhållande till omfattningen av de utgående studiemedlen.

Studiemedelsnämnderna är däremot restriktiva i fall där den studerande, utan egentlig anledning, haft en långt utdragen studie-

tid för en examen och därefter önskar påbörja en ny utbildning. Vanligen beviljas inga studiemedel, såvida det inte kan tas för sannolikt att den studerande i sin nya utbildning kommer att studera i väsentligt snabbare takt.

Studiemedelsutredningen kommer i ett senare betänkande att mer ingående behandla frågan om maximitiden för studiemedel.

De motiv som anförts för att studiemedel skall utgå under en viss maximitid, motiverade enligt studiesociala utredningen en bestämmelse om att studiemedel inte bör ges till studerande som uppnått en viss ålder. Utredningen föreslog att denna åldersgräns sattes vid 40 år, men att vid prövning undantag skulle kunna göras om särskilda skäl förelåg. Utredningen påpekade särskilt att undantag borde medges när den studerande påbörjat studierna först vid relativt hög ålder, eller när han vid det tillfälle han passerat åldersgränsen endast har en relativt ringa del av studierna kvar. Ett annat fall som borde bli föremål för undantag var, när studerande som på grund av äktenskap och familjebildning avbrutit sin utbildning och senare önskar fullfölja denna. Dåvarande chefen för ecklesiastikdepartementet uttalade i proposition 1964:138 en viss tvekan inför den av studiesociala utredningen föreslagna åldersgränsen med hänsyn till riktlinjerna för vuxenutbildningen. Genom riksdagens beslut 1969 (Prop 1969:16, 2 LU 1969:38) höjdes åldersgränsen till 45 år.

Det innebär, enligt nuvarande lydelse av 7 § andra stycket Smf, att studiemedel inte utan särskilda skäl får utgå för termin, som infaller efter det den studerande fyllt 45 år. CSN har meddelat anvisningar om under vilka förhållanden särskilda skäl skall anses föreligga. Studiemedel beviljas t ex för uppnående av examen, om den studerande börjar sin utbildning vid relativt hög ålder eller om den studerande avbrutit sin utbildning för familjebildning och senare önskar fullfölja utbildningen. Villkoren om särskilda skäl tillämpas synnerligen generöst. I praktiken har åldersgränsen hållit sig närmare 50 år, såvida det inte varit fråga om långvarig

utbildning. Härvid har det förhållandet att den studerande efter studiernas slut skall ha en viss återbetalningstid tillmätts betydelse. Studiemedelstilldelning till studerande över 50 år tillhör emellertid ännu ovanligheten även om undantagen blivit fler. Efterfrågan på understöd från sk överåriga studerande har under senare år ökat i takt med utbyggnaden av vuxenutbildningen på olika utbildningsnivåer. Av betydelse för praxis för beviljande av studiemedel till äldre personer har varit försöksverksamheten med nya behörighetsregler vid filosofisk fakultet.

Åldersgränsen för rätt till studiemedel har varit föremål för viss kritik i samband med att vuxenutbildningen successivt byggts ut och att fler personer över 45 år påbörjat eftergymnasiala studier. Man har ansett åldersgränsen som stridande mot de allmänna deklARATIONERNA om rätt till vuxenutbildning. Nuvarande bestämmelser och utbildad praxis syns emellertid vara tillräckliga för att de administrativa organen vid sin tillämpning väl kan beakta de rimliga krav som ställs på rätten till studiemedel från personer som efterfrågar utbildning vid så hög ålder som 45 år eller därutöver.

3.5 Studiemedel till deltidsstuderande

I betänkandet Vissa frågor rörande studiemedel (stencil U 1970:13) framlade studiemedelsutredningen förslag om studiemedel till deltidsstuderande. Bakgrunden till förslaget var bl a att formella möjligheter att bedriva studier på deltid vid de filosofiska fakulteterna infördes genom beslut av 1968 års riksdag i samband med beslut om ny studieorganisation vid dessa fakulteter. Ett annat skäl var att man önskade förbättra möjligheterna för vuxenstuderande att erhålla studiemedel. Flertalet vuxenstuderande bedriver nämligen deltidsstudier.

Enligt studiemedelsutredningens förslag skulle studiemedel utgå till den som bedriver studier på minst halvtid. En förutsättning skulle dock vara att den aktivitet, som den studerande bedriver vid sidan av studierna, är

sådan att den kan anses utgöra rimligt skäl för studier på deltid. Denna verksamhet skall vidare vara av sådan omfattning att den omöjliggör heltidsstudier. I övrigt innebar utredningens förslag följande. Studiemedel bör maximalt utgå med hälften av vad som utgår till heltidsstuderande – fn 2 415 kr. per termin, varav 440 kr. i studiebidrag. Barntillägg föreslogs tv utgå med samma belopp som för heltidsstuderande. Den samsättning eller omständighet som utgör hindret för heltidsstudier förutsattes ge kompletterande inkomst. Reducering med hänsyn till egen och i förekommande fall makes inkomst skulle, över en viss höjd fribeloppsgräns, ske i enlighet med samma regler som för heltidsstuderande. Reducering gentemot förmögenhet skulle ske enligt samma principer som gäller vid heltidsstudier. Beträffande studielämplighetsprövningen förutsattes att fortsatta studiemedel skulle beviljas efter samma principer som gäller för heltidsstuderande men med hänsyn tagen till deltidsstudiernas omfattning. Detta innebär att kraven på studiemeriter för en deltidsstuderande blir hälften av dem som krävs av en heltidsstuderande.

Efter riksdagens behandling av förslaget (Prop. 1971:37, SfU 1971:28) har reglerna för studiemedel till deltidsstuderande fått följande innehåll. Till den som ej är heltidsstuderande kan studiemedel utgå endast om han bedriver studierna på minst halvtid och på grund av förvärvsarbete, vård av egna barn eller andra särskilda skäl ej kan bedriva studier på heltid. Som sådana andra särskilda skäl har också angivits omfattande verksamhet i studerandeorganisation eller motsvarande föreningsaktivitet eller faktorer som helt eller delvis ligger utanför den studerandes kontroll. För vuxenstuderande behöver ingen närmare prövning ske av skälen för deltidsstudier. Som vuxenstuderande skall räknas personer som börjar studera först efter ett inte alltför obetydligt uppehåll i studierna och som under uppehållet ägnat sig åt förvärvsarbete, vård av egna barn eller motsvarande.

Studiemedelsbeloppet fastställdes till

maximalt hälften av helt studiemedelsbelopp. Reducering sker gentemot egen inkomst med 2/3 av den del som överstiger 125 % av basbeloppet, vilket f n ger ett fribelopp av 8 625 kr. per termin. Gentemot makes inkomst sker reducereing av studiemedelsbeloppet med 1/3 av den del som överstiger 250 % av basbeloppet. Detta svarar f n mot ett fribelopp av 17 250 kr. per termin.

Studielämplighetsprövningen för deltidstudier skall ske i enlighet med studiemedelsutredningens förslag vilket i korthet innebär följande: För att erhålla fortsatta studiemedel efter två terminers studier skall studerande vid filosofisk fakultet vid utgången av andra terminen ha uppnått minst ca 10 poäng och efter tre terminers studier minst ca 20 poäng.

3.6 Studiemedel i samband med forskarutbildning

Vid 1969 års riksdag reformerades forskarutbildningen (Prop 1969:71, 2LU 1969:14). Reformen innebar att den tidigare licentiatexamen och doktorsgraden fördes samman till en ny och enda examen, benämnd doktorsexamen. Studierna för denna skall läggas upp så, att den effektiva studietiden begränsas till fyra år efter grundexamen.

Studiefinansieringen för dem som undergår forskarutbildning är vanligen ordnad efter två linjer: Antingen genom lön för tjänst som assistent eller amanuens vid institution eller genom särskilda stipendier, doktorandstipendier, i kombination med studiemedel.

Doktorandstipendium uppgår till 10 750 kr. per år. Härtill kommer studiebidragsdelen inom studiemedlen med 1 750 kr. Sammanlagt utgår således 12 500 kr. i kontantbidrag. Vidare tillkommer möjligheten till återbetalningspliktiga studiemedel med f n högst 7 910 kr. Totalt kan således för ett år utgå 20 410 kr. Har den studerande barn tillkommer barntillägg enligt studiemedelsförordningen, med f n högst 1 725 kr. per år och barn. Doktorandstipendium reducerar inte

studiemedlen. Sådant stipendium är liksom studiemedel skattefritt.

3.7 Studiemedel för studier utomlands (31 § Smf)

Studiemedel kan enligt 31 § Smf beviljas svensk medborgare för studier utomlands. För studier vid läroanstalt under statlig tillsyn i något av de fem nordiska länderna, äger svensk medborgare rätt till studiemedel på samma villkor som för studier inom Sverige. Studiemedel för studier i annat land prövas däremot i varje särskilt fall med bl a avseende på typ av utbildning. Den grundläggande principen för tilldelning av studiemedel i sådana fall är den, att de avsedda studierna utomlands inte skall kunna bedrivas med lika stor fördel vid svensk läroanstalt.

Departementschefen pekade i proposition 1964:138 på några fall där studiemedel för studier utomlands borde kunna utgå. Ett sådant fall är när vederbörande vill skaffa sig en värdefull utbildning utomlands som inte står att få i Sverige. Ett annat fall är när vederbörande p g a platsbrist vid svensk läroanstalt påbörjar en motsvarande utbildning i något annat land. Ett tredje fall slutligen, är när studierna i och för sig kan bedrivas i Sverige men där nyttan av att studierna kombineras med utomlandsvistelse är påtaglig (t ex språkstudier).

Studiehjälp för gymnasiala studier utgår under samma förutsättningar som gäller för studiemedel för studier utomlands.

Ansökan om understöd för utomlandsstudier inges och prövas av CSN.

CSN har hittills beviljat studiemedel för studier i utlandet med den restriktivitet som departementschefen förordat och begränsat sin beviljning i första hand till "platsbristutbildningar" av typen läkar- och tandläkarutbildning, sjukgymnastutbildning, arbetsterapeututbildning, gymnastiklärarutbildning och teknisk utbildning (motsvarande teknisk högskoleutbildning i Sverige).

Det enda krav CSN ställer på den sökande

är att denne har blivit antagen vid läroanstalten. Det fordras alltså inte att den studerande först sökt till den spärrade utbildningen i Sverige.

Studiemedel har även beviljats för vissa utbildningar som inte finns motsvarighet till i Sverige, men som bedömts värdefulla. Prövning har då skett med avseende på utbildningens kvalitet och med hänsyn till sökandens förutbildning och praktiska erfarenhet. Bl a kan nämnas tolkutbildning (på universitetsnivå), ortopedistutbildning (på initiativ av läkarexpertis), viss läkepedagogisk utbildning (efter samråd med socialstyrelsen) samt eurythmikutbildning (på SÖs rekommendation).

För andra universitetsstudier än de här nämnda utgår studiemedel endast som påbyggnad på en i Sverige avlagd grundexamen. Nyttan och värdet av sådan utbildning skall då styrkas av svensk lärare (professor) i ämnet. Beträffande påbyggnadsstudier finns inte den begränsning i fråga om utbildningsland som gäller för övriga utbildningar, där endast i undantagsfall studiemedel beviljas för studier utanför Europa.

Läsåret 1969/70 hade sammanlagt 490 personer beviljats *studiehjälp* för studier utomlands. Majoriteten av dessa har fått för studier i annat nordiskt land. Bland de mest frekventa utbildningsanstalterna märks folkhögskolor. I de fall studiehjälp beviljats för studier utanför Norden har det främst varit för olika typer av yrkesskoleutbildning av

mer ovanlig karaktär. Inte så sällan beviljas studiehjälp för studier inom det främmande landets reguljära skolväsen beroende på t ex att någon av föräldrarna är anställd vid svenskt företag utomlands eller vid någon internationell organisation i vistelslandet.

Antalet utlandsstuderande som erhållit *studiemedel* var t o m vårterminen 1971 ca 2 150. Ca 1 000 hade dittills avslutat sina studier. Tabell 3.4 visar närmare utvecklingen och omfattningen av antalet studerande med studiemedel för studier utomlands. Av tabellen framgår också vilka utbildningar som är de vanligast förekommande.

Av tabellen framgår att studier vid medicinsk fakultet är den vanligaste utbildningen. Därefter har tandläkarutbildning varit vanligast. Under senare terminer har emellertid antalet sjukgymnaststuderande ökat. Bland övrig utbildning finns framför allt arbetsterapeututbildning och två terminers påbyggnadsutbildning vid specialinriktade läroanstalter för studerande med administrativt inriktad grundutbildning.

Studiemedelsutredningen har för avsikt att genomföra en undersökning rörande dem som erhållit studiestöd för studier utomlands. Syftet med undersökningen är att möjliggöra en utvärdering av hittillsvarande studiesociala insatser, främst då för eftergymnasiala studier. Studiemedelsutredningen kommer därefter i ett senare betänkande att ta ställning till om gällande regler bör ändras eller ej.

Tabell 3.4 Antalet studerande med studiemedel för studier utomlands

Termin	Totalt	Utbildning					
		med fak	odont fak	teknisk fak	sjukgymnast	tolk	övriga
vt 65	376	107	117	19	—	8	125
ht 65	578	145	127	43	22	15	226
vt 66	623	157	138	41	31	16	240
ht 66	721	199	155	60	46	26	235
vt 67	713	180	154	60	55	29	235
ht 67	746	193	156	64	66	28	239
vt 68	750	201	128	65	85	35	236
ht 68	856	241	122	69	108	40	276
vt 69	830	227	102	64	117	39	281
ht 69	876	254	96	60	119	41	306

3.8 Utlänningsars möjlighet till studiestöd i Sverige (5 § Smf)

Den som inte är svensk medborgare äger, enligt 5 § Smf, ej rätt till studiemedel, om han bosatt sig i riket huvudsakligen i syfte att här vinna utbildning. En utländsk medborgare kan till följd av dessa bestämmelser inte inresa till Sverige och obetingat bli delaktig av svenskt studiestöd. En avgörande omständighet är dennes anknytning till Sverige. Vid 1971 års riksdag antogs i viss mån nya regler för utlänningsars rätt till studiemedel (prop 1971:81, SFU 1971:29). Reglerna grundas bl a på förslag från kommittén för utländska studerande (stencil U 1969:9).

Bakgrunden till kommitténs arbete har varit svårigheten att tillämpa dittillsvarande bestämmelser, bl a på grund av den fortgående internationalisering som ägt rum under de senaste decennierna samt de återverkningar som befolkningsomflyttningarna haft inte minst på utbildningens område. Det är framför allt tre kategorier av utländska studerande som sökt och söker sig till svenska utbildningsanstalter. En kategori är de ungdomar, vars föräldrar flyttat hit och inlemmats i det svenska samhället. En annan är personer, som på egen hand sökt sig hit i mer eller mindre uttalad avsikt att inlemmas i det svenska samhället. En tredje kategori är de som kommit till Sverige enbart i syfte att vinna utbildning. Särskilt stor har ökningen varit av den kategori studenter som på egen hand sökt sig till Sverige. Sammanlagt fanns höstterminen 1970 över 6 000 utländska studerande som var inskrivna vid högre läroanstalt.

Det ökande antalet utländska studerande har medfört vissa problem för studiemedelsnämnderna vid prövningen av vilka sökande som skall anses inlemmade i det svenska samhället och därmed kunna beviljas studiemedel. Samma problem har förelegat inom studiehjälpsystemet.

I de regler riksdagen nyligen antagit har rätten till studiemedel anknutits till de principer, som enligt beslut av statsmakterna år 1968 skall ligga till grund för den svenska utlänningspolitiken (prop 1968:142, SU 1968:196). Den utlännings som bosatt sig här i landet i huvudsakligt syfte att skaffa sig utbildning skall fortfarande inte vara berättigad till studiestöd. Studerande som tillhör invandrande familj och som inte fyllt 20 år skall däremot kunna få samma studiesociala förmåner som svensk studerande. För att studiestöd skall kunna utgå till andra än nu nämnda studerande skall de kunna hänföras till någon av följande kategorier: Flyktingar, statslösa personer och utländska medborgare som utan att vara flyktingar av humanitära skäl får fristad i Sverige samt icke asylsökande flyktingar som uttas eller överförs hit av svenska myndigheter i samråd med internationella flyktingorgan. Här avses grupper som bortsett från studie- och studiefinansieringsfrågan har fått tillstånd att vistas i landet. I övriga fall skall som villkor för rätt till studiestöd gälla att personer med vederbörliga tillstånd vistas och förvärsarbetat i Sverige under en sammanhängande period av två år. Denna tid kan förkortas om särskilda omständigheter föreligger, t ex en nära familjeanknytning. Med familjeanknytning avses att person skall vara gift med svensk medborgare eller vara barn till invandrare som fått arbetstillstånd.

I statsmakternas beslut ingick en ändrad ordning för handläggning av ärenden om studiestöd åt utlännings. Inom CSN skall finnas en särskild delegation för behandling av dylika ärenden. I delegationen skall ingå företrädare för bl a utbildnings- och invandrarmyndigheter samt studerandeorganisationer. Genom den centrala handläggningen vill man uppnå en större grad av enhetlig bedömning i principfrågan om utlännings rätt till studiemedel. Delegationen skall endast pröva förstagångsansökningar.

4.1 Bakgrund

Med hänsyn till att en betydande del av de studiemedel, som ställs till de studerandes förfogande, skall återbetalas, är det naturligt att reglerna för återbetalning fått en sådan utformning att de olägenheter, som är förenade med skuldsättning, så långt som möjligt undanröjs. Syftet med återbetalningsreglerna i studiemedelssystemet är därför att dessa skall bereda studiemedelstagarna trygghet mot att orimligt belastas av återbetalningen.

Studiesociala utredningen hade på grundval av gjorda undersökningar funnit att det dittillsvarande studiesociala lånesystemets återbetalningsregler i vissa situationer medförde svåra olägenheter. Det var främst tre faktorer, som enligt utredningen motiverade andra återbetalningsregler för studiekrediten än de som gäller för ett konventionellt banklån: 1) den risktagning som alltid är förenad med upptagande av lån, 2) den situation som uppstår när återbetalningsförmågan blir starkt reducerad eller helt försvinner, 3) verkningarna av de regler som då gällde för amortering av studielån.

En av de väsentligaste svagheter i det förra lånesystemet var enligt studiesociala utredningen att detta medförde otrygghet för den återbetalningsskyldige, eftersom denne var pliktig att förränta och amortera lånet oavsett om den ekonomiska situationen möjliggjorde detta eller ej. Personer med begränsad återbetalningsförmåga utsattes härige-

nom för svåra påfrestningar. En annan svaghet var att återbetalningen skulle ske under en relativt begränsad tidsrymd, vanligen 10 till 15 år. Denna koncentration i tiden sammanföll ofta med många andra engångsutgifter, t ex utgifter vid familjebildning och bosättning. Återbetalningsbördan blev därför under första åren särskilt betungande, samtidigt som den utbildade befann sig i början av sin yrkesverksamma period med vad detta innebär i form av lägre lön.

Studiemedelssystemets återbetalningsregler uppbyggdes då efter en helt annan modell än vad som gäller för vanliga lån. Systemet kännetecknas av följande egenskaper:

- återbetalningstiden är jämförelsevis lång, men med möjlighet till snabbare återbetalning på frivillig väg
- de årliga återbetalningarna är reellt lika stora
- uppgår inte den beskattningsbara inkomsten och viss del av ev förmögenhet till ett visst minimibelopp har den återbetalningspliktige rätt till befrielse från återbetalningen under året
- överstiger den beskattningsbara inkomsten minimibeloppet för återbetalningsskyldighet, kan nedsättning av den årliga avgiften göras, om betalningsförmågan ändock bedöms vara svag
- skuld som eventuellt kvarstår när den återbetalningsskyldige fyller 65 år avskrivs, om inte denna förfallit till betalning
- i det fall studiemedelstagaren avlider skall skuld som inte förfallit till betalning avskrivas.

Studiemedelsutredningen lämnar i det följande först en kort orientering om bestämmelserna för återbetalning av studiemedel, och därefter en mera ingående redogörelse för återbetalningssystemets olika komponenter.

4.2 Kort orientering om återbetalningssystemet

Det utgår ingen ränta i vanlig bemärkelse för den återbetalningspliktiga delen av studiemedlen (här benämnd *studiemedelsskuld*). Återbetalning skall i stället ske i princip i *fast penningvärde*, vilket innebär att studiemedelstagaren kommer att erlägga ett reellt lika stort belopp som denne erhöill i form av studiekredit under studietiden.

För att uppnå denna följsamhet med penningvärdet omräknas de återbetalningspliktiga studiemedlen till basbelopp. Huvudregeln för återbetalning innebär att studiemedelstagaren skall återbetala lika stort antal basbelopp, som han uppburit under studietiden i form av återbetalningspliktiga studiemedel. Huvudregeln för återbetalning benämns *basbeloppsmetoden*. Basbeloppet uttrycker alltid det aktuella penningvärdet. Basbeloppet har under en följd av år successivt ökat, och man kan förvänta att så kommer att ske även i framtiden. Detta betyder att det belopp som återbetalas blir större än det belopp som uppburits i form av återbetalningspliktiga studiemedel, på samma sätt som amortering + ränta på ett konventionellt lån tillsammans är mer än det belopp som erhållits som lån.

Till basbeloppsmetoden har fogats en tilläggbestämmelse, som skyddar studiemedelstagaren i händelse av att basbeloppet skulle stiga på ett onormalt sätt under återbetalningstiden (med andra ord om inflationen skulle vara kraftig under återbetalningstiden). Visar det sig att det för studiemedelstagaren hade varit fördelaktigare om studiemedelsskulden utgjort ett vanligt lån med amortering och ränta, efter en på visst sätt bestämd räntesats, sker en automatisk omräkning av studiemedelsskulden så att ett sådant återbetalningssystem tillämpas. Denna metod benämns *jämförelseräntemetoden*, som är en beräkningsmetod vid sidan av basbeloppsmetoden. Det är alltid den för studiemedelstagaren mest gynnsamma av metoderna som skall tillämpas.

Den ränta som tillämpas vid beräkning

enligt jämförelseräntemetoden utgör 60 % av den vid varje tidpunkt gällande sk normalräntan för lån från statens utlåningsfonder. Normalräntan är för närvarande 6,75 %; 60 % härav är 4,05 %. Den på detta sätt framräknade jämförelseräntan är inte avdragsgill som skuldränta vid inkomstdeklaration. En icke avdragsgill ränta med 4,05 % kan för en person med 60 % marginalskatt anses motsvara en avdragsgill bruttoränta, som beräknas efter en räntefot på 10 %.

De nu beskrivna förhållandena kan till sitt materiella innehåll kortfattat beskrivas på följande sätt: Om inflationen i genomsnitt blir lika med eller större än 4 % per år, och den nu gällande normalräntan ligger fast, blir återbetalningen enligt basbeloppsmetoden och återbetalning enligt jämförelseräntemetoden ungefär lika fördelaktiga. Vid en sådan genomsnittlig inflation motsvarar studiemedelsskulden ett konventionellt lån med en fast ränta på 10 % vid en marginalskatt av 60 %. Om inflationen i genomsnitt blir mindre än 4 % per år, är återbetalningen enligt huvudmetoden, dvs basbeloppsmetoden, den mest förmånliga under förutsättning att jämförelseräntan ej understiger denna procentsats.

Återbetalning av studiemedel skall som regel börja tredje året efter det då studiemedel sist uppbar. Återbetalning skall i princip vara avslutad under det år låntagaren fyller 50 år. Om studiemedelstagaren påbörjar återbetalningen det år han fyller 26 år, blir antalet återbetalningsår alltså 25. Vissa undantag från denna regel finns.

För att få fram hur stor avgift som skall erläggas varje återbetalningsår divideras antalet erhållna basbelopp med antalet återbetalningsår. Den därvid erhållna kvoten benämns *avgiftskvot*. Denna uttrycks i basbelopp och utgör en del av den samlade studiemedelsskulden. Enligt huvudmetoden för återbetalning av studiemedel utgör själva avgiftskvoten den del som återbetalas under ett återbetalningsår. Har studiemedelstagaren uppburit 4,308 basbelopp (som svarar mot ca fyra års studier), blir avgiftskvoten per år under återbetalningstiden, om studiemedelstagaren

har 25 återbetalningsår ($4,308:25 =$) 0,172 basbelopp.

Det belopp i kronor studiemedelstagaren skall erlägga ett visst år under återbetalningstiden framkommer genom att avgiftskvoten multipliceras med det för året aktuella basbeloppet. Om basbeloppet vid ingången av ett visst återbetalningsår är 6 400 kr. (detta belopp gäller för återbetalningsåret 1971) skall studiemedelstagaren det året betala ($0,172 \times 6\,400 =$) 1 100 kr. Det belopp som sålunda skall erläggas kallas *studiemedelsavgift*.

För att studiemedelstagaren skall vara skyldig att erlägga avgift ett visst år, skall hans beskattningsbara och, i förekommande fall, hälften av makens beskattningsbara inkomst och viss del av eventuell förmögenhet överstiga en viss nivå, som kallas *avgiftsgräns*. Även denna gräns uttrycks i basbelopp och utgör för n 2,5 basbelopp, vilket motsvarar 16 000 kr. för återbetalningsåret 1971. För att få fram ett mått på sin betalningsförmåga under ett återbetalningsår kan den återbetalningsskyldige framräkna ett *avgiftsunderlag*, som utgör en uppskattning av vederbörandes egen och, i förekommande fall, hälften av makens beskattningsbara inkomst och viss del av egen eller makarnas förmögenhet. Har vederbörande barn under 10 år minskas med ett basbelopp.

Om avgiftsunderlaget ett år är mindre än eller lika med avgiftsgränsen behöver inte avgift erläggas detta år. Motsvarande del av studiemedelsskulden uttryckt i antal basbelopp skall då erläggas ett annat år. I regel innebär detta att motsvarande del skall erläggas det år studiemedelstagaren fyller 51 år (eller senare), dvs efter det att återbetalningen normalt skulle ha upphört.

Om avgiftsunderlaget endast obetydligt överskrider avgiftsgränsen, har studiemedelstagaren möjlighet att erlägga reducerad avgift. Det finns två generella bestämmelser som reglerar möjligheten till nedsättning av avgiften, dels 25 %-regeln och dels 10 %-regeln, vilka närmare beskrivs i avsnitt 4.3.2.

Skyldigheten att betala avgift upphör året efter det att vederbörande fyller 65 år.

Eventuellt kvarstående studiemedelsskuld avskrivs alltså då, utom i visst undantagsfall. Om studiemedelstagaren avlider dessförinnan, avskrivs också som regel den kvarstående skulden.

En studiemedelstagare som önskar, får återbetala sin studiemedelsskuld snabbare än han skulle göra enligt gällande bestämmelser. Han tillgodoräknas då en viss premie, dvs en del av hans skuld avskrivs.

4.3 De olika komponenterna i återbetalningssystemet m m

4.3.1 Avgiftsunderlag (20 § Smf)

Återbetalningsskyldigheten har som tidigare framhållits gjorts beroende av den individuella betalningsförmågan. Återbetalningen kan inte aktualiseras i vidare mån än som kan anses rimligt med hänsyn till betalningsförmågan i det enskilda fallet. Betalningsförmågan bedöms sålunda efter den återbetalningsskyldiges och, i förekommande fall, hans makes inkomst- och förmögenhetssituation. Utgångspunkten är därvid ett för varje avgiftsår fastställt *avgiftsunderlag*.

Avgiftsunderlaget utgör summan av 1) den återbetalningsskyldiges till statlig inkomstskatt taxerade inkomst eller, om denna inte uppgår till ett basbelopp, detta belopp och 2) den del av hans förmögenhet som överstiger sex gånger basbeloppet. Är den återbetalningsskyldige *gift*, tillkommer 3) hälften av makens beskattningsbara inkomst och 4) den del av makens förmögenhet som överstiger sex gånger basbeloppet. Har den återbetalningspliktige barn under 10 år, minskas den erhållna summan med ett basbelopp.

Det förhållandet att hänsyn tas till makens ekonomiska förhållanden har varit föremål för kritik. Man menar, i likhet med vad som anförs mot behovsprövningen i frågan om makens inkomst vid tilldelning av studiemedel, att makarna bör betraktas som självständiga i ekonomiskt hänseende. Denna princip anses ännu mer betydelsefull vid

återbetalningen än vid tilldelning av studiemedel, eftersom studiemedlen i de flesta fall erhållits då den återbetalningsskyldige var ensamstående.

Studiesociala utredningen vars förslag ligger till grund för gällande bestämmelser, anförde bl a att övervägande skäl talade för att man vid bedömning av återbetalningsförmågan tar hänsyn till makes ekonomiska förhållanden. Om avgiftsunderlaget bestämdes enbart av den egna beskattningsbara inkomsten skulle detta få en negativ inverkan på främst gifta hemmavarande kvinnors vilja att gå ut i förvärvslivet. Dels skulle de ofta ha hela eller en betydande del kvar av återbetalningsbördan, som trots avgiftsreglernas utformning inte så sällan skulle bli högre och därmed mera betungande än vanligt. Dels skulle kvinnans lust att övergå till förvärvsarbete kunna hämmas, därför att en sådan övergång i allmänhet skulle utlösa avgiftsbetalning. Många makar, även sådana utan barn, kunde tänkas finna det fördelaktigare att hustrun själv skötte hemanarbetet än att utnyttja sin yrkesutbildning. Förutom de merkostnader, som i allmänhet blir en följd av att båda makarna förvärvsarbetar, skulle avgifterna för hustruns studiemedel tillkomma såsom en ytterligare kostnadspost. Enligt studiesociala utredningens uppfattning kunde en sådan ordning inte accepteras, särskilt som det allmänt sett är synnerligen önskvärt att de som genom samhällets försorg fått möjlighet att skaffa sig högre utbildning också utnyttjar denna i yrkeslivet. Det skulle ej heller enligt studiesociala utredningen kunna godtas, att gifta, icke förvärvsarbetande kvinnor utan barn befriades från återbetalning medan kvinnor med barn, som valde att yrkesarbeta, ålades att erlägga avgifter.

Nedsättning i avgiftsunderlaget får göras då den återbetalningsskyldige har vårdnaden om barn som är i sådan ålder att det kräver mera kontinuerlig tillsyn hemma. Nedsättning får göras med ett basbelopp för barn under tio år. F n utgår det s k barnavdraget med 6 400 kr.

Motivet till att avdrag skulle få göras vid beräkningen av avgiftsunderlaget om den

återbetalningsskyldige har barn under tio år var att tillsynen av sådana barn ansågs nödvändigöra antingen att en av föräldrarna helt eller delvis avstår från förvärvsarbete eller att utomstående arbetskraft anlitas. På så sätt medför barn i lägre åldrar i regel betydande kostnader för familjen och får därför förutsättas påverka betalningsförmågan i avsevärd mån. Detta återspeglas enligt studiesociala utredningen endast i begränsad utsträckning i den beskattningsbara inkomsten.

I tabellerna 4.1 och 4.2 lämnas några exempel på storleken av avgiftsunderlaget för ensamstående respektive gift avgiftsskyldig med eller utan barn under tio år. Basbeloppet har antagits vara 6 400 kr (= det som gäller för betalningsåret 1971). Utifrån de angivna bruttoinkomsterna har den till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomsten beräknats enligt följande:

- 1 Grundavdrag har gjorts enligt skatteregler-
na med 4 500 kr, samt med avtrappning
med 20 % av mellanskillnaden mellan en
inkomst av 30 000 kr och den inkomst
överstigande detta belopp.
- 2 Förvärvsavdrag har gjorts med 2 000 kr
för ensamstående med barn under sexton
år respektive gift avgiftsskyldig med barn
under sexton år där båda makarna har
inkomst. Förvärvsavdraget har lagts på
den som har den lägsta inkomsten.
- 3 Avdrag för sjukförsäkringsavgift har gjorts
enligt reglerna. Inga andra avdrag före-
kommer.

Tabell 4.1 Avgiftsunderlag för ensamstående resp gift avgiftsskyldig utan barn under tio år

Egen br inkomst	Makes bruttoinkomst						
	0	25 000	30 000	35 000	40 000	45 000	50 000
0-6 400	6 400	16 400	18 800	21 800	24 800	29 800	34 800
16 000	11 000	20 900	23 400	26 300	29 300	32 300	35 300
21 000	15 900	25 900	28 400	31 300	34 300	37 300	40 300
25 000	19 900	29 900	32 300	35 300	38 200	41 200	44 200
30 000	24 900	34 900	37 300	40 200	43 200	46 200	49 200
35 000	30 700	40 700	43 000	46 100	49 000	-	-
40 000	36 700	46 600	49 100	-	-	-	-
45 000	42 600	-	-	-	-	-	-
50 000	48 600	-	-	-	-	-	-

För tabell 4.2 gäller följande förutsättningar förutom vad som nämnts tidigare:

- 1 Det sk barnavdraget (ett basbelopp = 6 400 kr) har dragits från den avgiftsskyldiges avgiftsunderlag.
- 2 Förvärvsavdraget har i det fall båda makarna har inkomst lagts på den som har den lägsta inkomsten, vid samma inkomst har avdraget lagts på den avgiftsskyldiges inkomst.

Tabell 4.2 Avgiftsunderlag för ensamstående och gift avgiftsskyldig med barn under tio år

Egen br inkomst	Makes bruttoinkomst							
	0	25 000	30 000	35 000	36 000	40 000	45 000	50 000
0-6 400	(6 400)	10 000	12 400	15 400	16 000	18 300	21 300	24 300
16 000	F ¹ 2 600 UF 4 600	12 600	15 000	17 900	18 600	20 900	23 900	26 900
21 000	F 7 400 UF 9 400	17 500	19 900	22 900	23 500	25 900	28 900	31 900
25 000	F 11 500 UF 13 500	21 500	23 900	26 900	27 500	29 800	32 800	35 800
30 000	F 16 500 UF 18 500	27 400	28 900	31 800	32 500	34 800	37 800	40 800
35 000	F 21 900 UF 24 300	33 200	35 700	37 200	37 900	40 200	43 200	46 200
40 000	F 27 900 UF 36 700	39 200	41 700	44 500	43 900	45 000	-	-
45 000	F 33 800 UF 36 700	46 700	48 100	50 900	-	-	-	-
50 000	F 39 800 UF 42 200	51 100	-	-	-	-	-	-

- ¹ F = Förvärvsavdrag för ensamstående med barn är inräknat
 UF = Gift med barn, maken saknar inkomst, ej berättigad till förvärvsavdrag

4.3.2 Avgiftsgräns (22 § Smf)

Det belopp över vilket avgiftsunderlaget måste nå för att studiemedelstagaren skall vara skyldig att erlägga avgift kallas *avgiftsgräns*. Gränsen har anknytits till det aktuella penningvärdet genom att den anges i antal basbelopp. Avgiftsgränsen utgjorde vid studiemedelssystemets start 2 basbelopp. I samband med omläggningen av skattesystemet höjdes den från 1,7.1970 till 2,5 basbelopp. Avgiftsgränsen för betalningsåret 1971 är i kronor räknat 16 000 (basbeloppet var 6 400 kr vid årets ingång).

Avgiftsgränsens nivå avvägdes *dels* med tanke på hur gränsen påverkar avgiftsbetalningen för de grupper som omfattas av studiemedelssystemet och *dels* med tanke på inkomstfördelningen hos övriga grupper i samhället. Enligt studiesociala utredningen borde den som har skyldighet att återbetala uppburna studiemedel vara garanterad att inte pressas under en standard som ligger påtagligt lägre än den genomsnittliga standarden i samhället. Studiefinansieringssystemet kunde i annat fall knappast sägas fylla sitt ändamål att undanröja de ekonomiska hindren för högre studier.

Överstiger avgiftsunderlaget avgiftsgränsen skall avgift erläggas. Men med tanke på att avgiften som följer av avgiftskvoten multiplicerat med det aktuella basbeloppet, ofta är större än vad som kan anses rimligt med hänsyn till om avgiftsunderlaget endast obetydligt överstiger avgiftsgränsen, kan studiemedelstagare erhålla nedsättning i avgiften. Sålunda får avgiften inte överstiga en fjärdedel av den del av avgiftsunderlaget som överstiger avgiftsgränsen (25%-regeln). Inte heller får avgiften utgå med mer än en tiondel av avgiftsunderlaget (10%-regeln). Avgiften ökar successivt vid stigande avgiftsunderlag till dess den når upp till vad som skall erläggas enligt vad som följer av avgiftskvoten (se avsnitt 4.3.4).

4.3.3 Avgiftskvot (23 § Smf)

Sedan studiemedelstagaren avslutat sina studier, skall en plan fastställas för återbetalningen av de återbetalningspliktiga studiemedlen. Detta görs tredje året efter det att studiemedel senast erhöles. Återbetalningen skall också som regel påbörjas detta år. Studiemedlen skall i normalfallet vara återbetalda det år vederbörande fyller 50 år.

Vid fastställandet av återbetalningsplanen divideras det antal basbelopp studiemedelstagaren sammanlagt erhållit, med antalet återbetalningsår. Den erhållna kvoten kallas *avgiftskvot*.

Om antalet avgiftsår skulle bli mindre än 15 (dvs om studiemedelstagaren skulle börja sin återbetalning det år han fyller 37 eller senare) räknas emellertid ändå med 15 avgiftsår, dock med följande undantag

1. Avgiftskvoten får aldrig bli mindre än 0,100 basbelopp.
2. Betalning av avgifter får inte sträcka sig längre än t o m det år under vilket studiemedelstagaren fyller 65 år. För en person som skall påbörja betalningen vid 54 års ålder blir t ex antalet avgiftsår 12.

Normalt blir antalet avgiftsår omkring 23 med tanke på att ungdomsstuderande, som endast avlägger en grundexamen, i regel avslutar sin utbildning vid ungefär 25 års ålder.

Ären t o m det under vilket den avgiftsskyldige fyller 51 år och t o m det han fyller 65 år skall användas som *reservår* i det fall vederbörande inte kunnat fullgöra återbetalningsskyldigheten under tidigare år.

Det belopp i kronor, som för visst år skall erläggas, kallas *studiemedelsavgift*. Storleken av avgiften erhålls genom att den fastställda avgiftskvoten multipliceras med det för betalningsåret gällande basbeloppet. Det är det basbelopp som gäller den första januari varje år, som ligger till grund för beräkningarna.

Tabellerna 4.3 och 4.4 visar hur erhållna återbetalningsmedel omräknas till antal basbelopp och vilken avgiftskvot summan av de

Tabell 4.3 Exempel på utbetalning av återbetalningspliktiga studiemedel.

År	Gällande basbelopp	A 1, A 2 o A 3 har erhållit		B 1 o B 2 har erhållit	
		i kr	i antal basbelopp	i kr	i antal basbelopp
65	vt 5 000	2 625	0,525		
	ht 5 000	2 625	0,525		
66	vt 5 300	2 835	0,535		
	ht 5 500	2 975	0,541		
67	vt 5 500	2 975	0,541		
	ht 5 700	3 115	0,546		
68	vt 5 700	3 115	0,546	3 115	0,546
	ht 5 800	3 185	0,549	3 185	0,549
Summa		23 450	4,308	6 300	1,095

erhållna basbeloppen ger vid olika antal avgiftsår. Exempelen avser följande typfall:

1. Personen A 1 har bedrivit studier under fyra år (åtta terminer) och därunder erhållit maximala studiemedel. Han har avslutat sina studier det år han fyller 25 år.
2. Personen A 2 har också bedrivit studier i fyra år och därunder uppburit maximala studiemedel. A 2 har avslutat sina studier det år han fyller 45 år.
3. Personen A 3 har även han bedrivit studier i fyra år och under den tiden uppburit maximala studiemedel. Han har avslutat sina studier det år han fyllt 52 år.
4. Personen B 1 har studerat två terminer och under den tiden uppburit maximala studiemedel. Studierna har avslutats det år han fyller 22 år.
5. Personen B 2 har även han studerat två terminer och då erhållit maximala studiemedel. Han har avslutat sina studier det år han fyller 45 år.

A 1, A 2 och A 3 har bedrivit sina studier under samma år. Detsamma gäller B 1 och B 2.

Som redan angetts fastställs avgiftskvoten tredje året efter det att studiemedel senast erhöles. I de anförda exemplen skall alltså avgiftskvoten fastställas 1971, som också blir första avgiftsåret.

Tabell 4.4 visar avgiftskvotens storlek för de i tabell 4.3 beskrivna typfallen.

Tabell 4.4 Fastställande av avgiftskvot

Studie-medels-tagare	Antal avgiftsår	Antal erhållna basbelopp	Avgiftskvot
A 1	23	4,308	0,187
A 2	15	4,308	0,287
A 3	11	4,308	0,392
B 1	10	1,095	0,110
B 2	10	1,095	0,110

Avgiftskvoten fastställs sålunda genom att antalet avgiftsår divideras med antalet erhållna basbelopp.

Några klarläggande kommentarer till tabell 4.4:

A 1 var 25 år då han erhöles studiemedel sista gången. De år han fyller 26 och 27 år är avgiftsfria. Avgift skall erläggas från och med det år han fyller 28 till och med det, då han fyller 50 år. Antalet avgiftsår blir sålunda 23 och avgiftskvoten följaktligen $(4,308:23=) 0,187$ basbelopp.

A 2 var 45 år då han erhöles studiemedel sista gången, dvs han skall erlägga sin första avgift det år han fyller 48 år. Antalet avgiftsår skulle enligt huvudregeln bli två. Studiemedelstagaren har emellertid i princip rätt till 15 avgiftsår (med vissa undantag, se det följande). Hans avgiftskvot blir därför $(4,308:15=) 0,287$ basbelopp. Han kommer att erlägga sin sista avgift det år han fyller 63 år.

A 3 var 52 år då han erhöill studiemedel sista gången. Med hänsyn till undantagsregeln kan han inte få fler avgiftsår än vad som infaller fr o m det år han skall börja erlägga avgifter och t o m det år han fyller 65 år. A 3 skall påbörja sin återbetalning det år han fyller 55 år, eftersom de år han fyller 53 och 54 år är avgiftsfria. Avgiftskvoten för A 3 blir följaktligen (4,308:11=) 0,392 basbelopp.

B 1 och B 2 får lika stor avgiftskvot, nämligen 0,110 basbelopp, trots att B 1 enligt huvudregeln skulle ha rätt till 26 avgiftsår, och B 2 skulle få 15 avgiftsår (jfr A 2). Att båda får lika stor avgiftskvot beror på att summan av erhållna basbelopp är så liten för både B 1 och B 2, att varje avgift skulle bli mindre än 0,100 basbelopp, om återbetalningen spreds över längre tid än tio år.

4.3.4 Avgiften för ett visst år

Avgiften för ett enskilt år beräknas, som redan angetts, på så sätt att den fastställda avgiftskvoten multipliceras med det basbelopp som gäller vid ingången av det år avgiften skall erläggas. För betalningsåret 1971 skall således avgiftskvoten multipliceras med basbeloppet 6 400 kr.

Tabell 4.5 Avgift för ensamstående respektive gift avgiftsskyldig utan barn under tio år.

Egen br inkomst	Makes bruttoinkomst						
	0	25 000	30 000	35 000	40 000	45 000	50 000
0-6 400	0	100	700	1 450	2 200	2 980	3 480
16 000	0	1 230	1 850	2 580	2 930	3 230	3 530
21 000	100	2 480	2 840	3 130	3 480	3 730	4 030
25 000	970	2 990	3 230	3 530	3 820	4 120	4 420
30 000	2 220	3 490	3 730	4 020	4 320	4 620	4 920
35 000	3 070	4 070	4 310	4 610	4 910	-	-
40 000	3 670	4 660	4 910	-	-	-	-
45 000	4 140	-	-	-	-	-	-
50 000	4 860	-	-	-	-	-	-

Den avgiftsskyldige erhåller varje år ett saldobesked av CSN. Detta innehåller bl a uppgift om avgiftens storlek ifrågarande år, så som denna kommer fram som produkten av avgiftskvot och det aktuella basbeloppet. Den angivna avgiften är den avgift som studiemedelstagaren, enligt avgiftskvoten har att betala ifrågarande år. Denne kan sedan beräkna hur stor avgift han är skyldig att erlägga med hänsyn till sitt avgiftsunderlag för året.

Om avgiftsunderlaget inte når upp till avgiftsgränsen (för 1971 16 000 kr), äger den avgiftsskyldige rätt till *hel befrielse*.

Delvis befrielse erhålles om den i saldobeskedet påförda avgiften överstiger en tiondel av avgiftsunderlaget eller en fjärdedel av skillnaden mellan avgiftsgränsen och avgiftsunderlaget.

Ansökan om befrielse – helt eller delvis – från skyldighet att erlägga avgift skall under avgiftsåret inges till CSN, helst före mars månads utgång. På grundval av den avgiftsskyldiges uppgifter om sin ekonomi fastställer CSN en preliminär avgift.

Tabellerna 4.5 och 4.6 visar hur stor avgift som maximalt kan tas ut under 1971 med hänsyn till reglerna om avtrappning av avgiftsskyldigheten (25%-regeln och 10%-regeln). Samma förutsättningar som beträffande tabellerna 4.1 och 4.2 gäller.

Tabell 4.6 Avgift för ensamstående resp gift avgiftsskyldig med barn under tio år.

Egen br inkomst	Makens bruttoinkomst							
	0	25 000	30 000	35 000	36 000	40 000	45 000	50 000
0-6 400	0	0	0	0	100	575	1 325	2 075
16 000	0	0	0	320	650	1 225	1 975	2 690
21 000	0	375	725	1 725	1 875	2 475	2 890	3 190
25 000	0	1 375	1 975	2 690	2 750	2 980	3 280	3 580
30 000	F ¹ 100 UF 620	2 740	2 890	3 180	3 250	3 480	3 780	4 080
35 000	F 1 475 UF 2 075	3 320	3 570	3 720	3 790	4 020	4 320	4 620
40 000	F 2 790 UF 3 030	3 920	4 170	4 450	4 390	4 500	-	-
45 000	F 3 380 UF 3 670	4 670	4 810	5 090	-	-	-	-
50 000	F 3 980 UF 4 200	5 110	-	-	-	-	-	-

¹ F = Förfärsavdrag för ensamstående med barn är inräknat
 UF = Gift med barn, maken saknar inkomst, ej berättigad till förfärsavdrag

Av tabellerna 4.5 och 4.6 framgår bl a:

Under år 1971 inträder avgiftsskyldighet för ensamstående utan barn när bruttoinkomsten är ca 21 000 kr (om förmögenhet som påverkar avgiftsunderlaget saknas). Finns barn under tio år, inträder avgiftsskyldigheten först vid en bruttoinkomst på ca 30 000 kr.

Är den avgiftsskyldige gift och saknar egen inkomst, inträder avgiftsskyldigheten vid en bruttoinkomst för maken på ca 25 000 kr. Har makarna barn under tio år, inträder avgiftsskyldigheten vid en bruttoinkomst för maken på ca 36 000 kr.

Vid de angivna inkomstgränserna uttas endast en avgift om 100 kr, under förutsättning att vederbörande ansökt om delvis befrielse från avgiften. Avgiftsunderlaget ligger nämligen ca 400 kr över avgiftsgränsen.

Som tidigare beskrivits anges i saldobeskedet den avgift för året som följer av avgiftskvoten multiplicerat med årets basbelopp. För de i avsnitt 4.3.3 beskrivna tyfallen (A 1, A 2 och A 3 samt B 1 och B 2) blir

avgiften som följer av avgiftskvoten för år 1971 följande:

Studiemedelstagare	Basbeloppet för 1971	Avgiftskvot	Avgift för 1971
A 1	6 400	x 0,187	= 1 196
A 2	6 400	x 0,287	= 1 836
A 3	6 400	x 0,392	= 2 509
B 1 o B 2	6 400	x 0,110	= 730

För att studiemedelstagaren A 1 skall vara skyldig att betala så stor avgift, som följer av avgiftskvoten x basbeloppet, måste avgiftsunderlaget uppgå till minst 20 800 kr. Detta motsvarar en bruttoinkomst på omkring 26 000 kr för ensamstående eller gift där maken saknar inkomst eller förmögenhet som påverkar avgiftsunderlaget. För A 2 gäller i motsvarande situation, att avgiftsunderlaget skall uppgå till minst 23 350 kr för att avgift enligt avgiftskvoten skall kunna tas ut. Detta motsvarar en bruttoinkomst på omkring 29 000 kr. Saknar den avgiftsskyldige i de båda fallen egen inkomst, men maken har inkomst, skall i A 1:s fall makens brutto-

Tabell 4.7 Högsta avgift för 1971 vid olika avgiftsunderlag enligt reglerna om avtrappning av avgiftsskyldighet.

Avgiftsunderlag 1971 kr	Beräkningssätt	Avgiftsskyldighet 1971 högst kr
- 16 000		0
16 500	(16 500 - 16 000):4	125
17 000	(17 000 - 16 000):4	250
17 500	(17 500 - 16 000):4	438
18 000	(18 000 - 16 000):4	500
20 000	(20 000 - 16 000):4	1 000
23 000	(23 000 - 16 000):4	1 750
26 600	(26 600 - 16 000):4	2 650
26 700	26 700:10	2 670
28 000	28 000:10	2 800
30 000	30 000:10	3 000
32 000	32 000:10	3 200

inkomst uppgå till 34 000 kr innan maximal avgift kan tas ut. I det andra fallet - A 2 saknar egen inkomst men maken har inkomst - skall makens inkomst uppgå till ca 39 000 kr innan avgift enligt avgiftskvoten kan tas ut.

I tabell 4.7 anges den högsta avgift som under 1971 kan tas ut vid olika avgiftsunderlag enligt reglerna om avtrappning av avgiftsskyldigheten. Som tidigare påpekats måste den som önskar erhålla hel eller delvis befrielse från den avgift som anges i saldobeskedet ansöka härom.

Den tidigare beskrivna 25%-regeln är under avgiftsåret 1971 förmånligast för studiemedelstagaren upptill ett avgiftsunderlag om 26 600 kr. Därefter gäller 10%-regeln.

Om A 1 i de tidigare beskrivna typfallen har ett avgiftsunderlag på minst 18 000 kr, kan han erhålla nedsättning i avgiften med $(1\ 196 - 500 =) 696$ kr. A 2 kan i motsvarande fall erhålla nedsättning med $(1\ 836 - 500 =) 1\ 336$ kr. I båda fallen skall endast 500 kr utgå i avgift under förutsättning att den avgiftsskyldige ansöker om nedsättning. Har hel eller delvis befrielse (nedsättning) erhållits från studiemedelsavgift, innebär detta att resterande belopp, omräknat i antal basbelopp, skall erläggas efter det att studiemedelstagaren fyllt 50 år.

Den avgift som CSN fastställer efter ansökan om befrielse från eller nedsättning av avgift grundar sig på studiemedelstagarens

uppgifter om sina och, i förekommande fall, makens beräknade inkomster under betalningsåret. Den fastställda avgiften är preliminär. En slutlig avgift framräknas på grundval av taxeringen för det år befrielse från (nedsättning av) avgift erhållits. Om det på taxeringen grundade avgiftsunderlaget överstiger det avgiftsunderlag den avgiftsskyldige framräknat, skall denne erlægga mellanskillnaden mellan den slutliga avgiften, som grundas på taxeringen, och den preliminära avgiften, som grundas på studiemedelstagarens uppgifter under avgiftsåret (se vidare avsnitt 4.5.1).

4.3.5 Återbetalningens upphörande

Återbetalningsskyldigheten för erhållna studiemedel upphör enligt 29 § Smf

1. då den avgiftsskyldige i avgifter erlagt lika många basbelopp som han erhållit i återbetalningspliktiga studiemedel. Hur denna huvudregel fungerar beskrivs i avsnitt 4.3.5.1.
2. då den avgiftsskyldige i avgifter erlagt lika många *kronor* som han skulle erlagt om studiemedlen utgjorts av ett räntebärande lån, som skulle återbetalas i form av annuiteter och med en räntefot av 60 % av normalräntan för lån från statens utlåningsfonder. Denna regel, jämförelse-

räntemetoden, behandlas i avsnitt 4.3.5.2. En jämförelse mellan basbeloppsmetoden och jämförelseräntemetoden görs i avsnitt 4.3.5.3.

Basbeloppsmetoden utgör själva huvudmetoden för återbetalning av studiemedel. Jämförelseräntemetoden är egentligen ingen återbetalningsmetod utan snarare en metod som skall förhindra att studiemedelstagaren får erlägga ett belopp som skulle vara oförmånligt vid en snabb inflation.

4.3.5.1 Basbeloppsmetoden (29 § Smf)

När studiemedelstagaren har erlagt avgifter som tillsammans utgör lika många basbelopp som han uppburit i form av återbetalningspliktiga studiemedel, har han tillfullo fullgjort sin återbetalningsskyldighet.

Som framgått av avsnitt 4.3.3 skall studiemedelstagaren enligt huvudmetoden varje avgiftsår erlägga ett belopp i kronor som svarar mot den fastställda avgiftskvoten multiplicerat med det för avgiftsåret aktuella basbeloppet. Det är antalet erhållna basbelopp, uppdelat i avgiftskvoter, som utgör själva studiemedelsskulden. Avgiftskvoten representerar ett värde i kronor som är reellt lika stort under hela återbetalningstiden. Återbetalning enligt huvudmetoden sker sålunda i fast penningvärde.

Sammanfattningsvis är återbetalningen enligt huvudmetoden (basbeloppsmetoden) beroende av följande faktorer:

1. *Avgiftsgränsen* som utgör den gräns där avgiftsskyldigheten inträder ett visst år. Avgiftsgränsens storlek är angiven i antal basbelopp.
2. *Avgiftsunderlaget* som utgör grunden för hur stor avgiften högst får vara under ett år i förhållande till studiemedelstagarens och, i förekommande fall, makens inkomst och förmögenssituation.
3. *Avgiftskvoten* som för varje år bestämmer storleken av den preliminära avgiften. Avgiftskvoten uttrycks i basbelopp och utgör en viss del av den samlade studiemedelsskulden. Avgiftskvotens storlek är beroende av storleken av den samlade studiemedelsskulden, som divideras med antalet avgiftsår.

4. *Basbeloppets utveckling* per den förste januari varje år.

4.3.5.2 Jämförelseräntemetoden (30 § Smf)

Vid snabb förändring i penningvärdet kan det inträffa att återbetalning enligt huvudmetoden totalt sett ställer sig oförmånligare för studiemedelstagaren än om medlen skulle ha återbetalats i form av ett räntebärande lån med en viss bestämd ränta. I studiemedelsystemet är därför inbyggd en garanti för att skydda studiemedelstagaren i händelse av dylik penningvärdesutveckling. Detta uttrycks i 30 § Smf på ungefär följande sätt.

Återbetalningen upphör när den återbetalningsskyldige i form av avgifter erlagt ett belopp som motsvarar vad han skulle ha erlagt om studiemedelsskulden utgjorts av ett räntebärande lån, som återbetalas med lika stora annuiteter fördelade på den tid under vilken avgifter erlagts. Räntan skall utgöra 60 % av den vid varje tidpunkt gällande normalräntan för lån från statens utlåningsfonder.

Den nämnda normalräntan är $f_n 6,75\%$. Jämförelseräntan vid återbetalning av studiemedel blir sålunda 4,05 %.

4.3.5.3 Jämförelse mellan de båda metoderna

Om den genomsnittliga ökningen av basbeloppet räknat i procent understiger det procenttal som anger den genomsnittliga jämförelseräntan (dvs den ränta som nu utgör 4,05 %), kommer basbeloppsmetoden att vara den förmånligaste för studiemedelstagaren. Är det tvärtom blir jämförelseräntemetoden fördelaktigast. Det är den för studiemedelstagaren mest förmånliga av metoderna som skall gälla.

Under återbetalningstiden kommer varje års avgift att grundas på basbeloppsmetoden. Samtidigt sker en beräkning av vad studiemedelstagaren skulle ha erlagt enligt jämförelseräntemetoden. Om denna metod blir den för

studiemedelstagaren mest förmånliga, kommer detta att ge sig tillkänna på så sätt att avgiftsbetalningarna avbryts tidigare än som preliminärt fastställts. Den preliminärt fastställda ordningen för återbetalningen grundar sig som framgått på basbeloppsmetoden.

I tabell 4.8 återges vilka resultat de båda metoderna kommer att ge vid tre olika genomsnittliga ökningar av basbeloppet, nämligen 3 %, 5 % och 7 % genomsnittlig ökning per år.

Tabellen bygger på följande förutsättningar/antaganden.

1. Normalräntan beräknas under jämförelseperioden ligga fast vid 6,75 %. Jämförelseräntan blir sålunda 4,05 %.
2. Beräkningarna grundas på den i avsnitt 4.3.3 angivna studiemedelstagaren A 1.
3. A 1 har en studiemedelsskuld motsvarande 4,308 basbelopp. Avgiftskvoten har fastställts till 0,187 basbelopp. Antalet avgiftsår är 23.

4. Vid beräkning enligt jämförelseräntemetoden har ränta på ränta beräknats från den tidpunkt de olika studiemedelsbeloppen erhållits.

A 1:s skuld vid återbetalningens början blir då enligt denna beräkning 27 625 kr.

5. Basbeloppet vid ingången av första avgiftsåret är 6 400 kr.

Om den genomsnittliga basbeloppsökningen ligger på 3 %, blir basbeloppsmetoden förmånligast. Studiemedelstagaren får då totalt erlägga avgifter som uppgår till 39 962 kr.

Är ökningen 5 % eller 7 % (dvs större än jämförelseräntans 4,05 %) kommer jämförelseräntemetoden att bli förmånligast för studiemedelstagaren. Återbetalningen avbryts nämligen när denne i avgifter erlagt ett belopp som svarar mot en återbetalning med lika stora annuiteter med en räntefot om 4,05 %. Studiemedelsskulden blir som framgår av tabellen återbetalad efter 21:a respektive 18:onde avgiftsåret.

Tabell 4.8 Återbetalning enligt basbeloppsmetoden resp jämförelseräntemetoden

År	3 % årlig ökning		5 % årlig ökning		7 % årlig ökning	
	basbelopp	avgift	basbelopp	avgift	basbelopp	avgift
1	6 400	1 197	6 400	1 197	6 400	1 197
2	6 600	1 234	6 700	1 253	6 800	1 272
3	6 800	1 272	7 100	1 328	7 300	1 365
4	7 000	1 309	7 400	1 384	7 800	1 459
5	7 200	1 346	7 800	1 459	8 400	1 571
6	7 400	1 384	8 200	1 533	9 000	1 683
7	7 600	1 421	8 600	1 608	9 600	1 795
8	7 900	1 477	9 000	1 683	10 300	1 926
9	8 100	1 515	9 500	1 777	11 000	2 057
10	8 400	1 571	9 900	1 851	11 800	2 207
11	8 600	1 702	10 400	1 945	12 600	2 356
12	8 900	1 664	10 900	2 038	13 500	2 525
13	9 100	1 702	11 500	2 151	14 400	2 693
14	9 400	1 758	12 100	2 263	15 400	2 880
15	9 700	1 814	12 700	2 375	16 500	3 086
16	10 000	1 870	13 300	2 487	17 700	3 310
17	10 300	1 926	14 000	2 618	18 900	3 534
18	10 600	1 982	14 700	2 749	20 200	1 676 (3 777)
19	10 900	2 038	15 400	2 880	21 600	(4 039)
20	11 200	2 094	16 200	3 029	23 100	(4 320)
21	11 600	2 169	17 000	1 041 (3 179)	24 800	(4 638)
22	11 900	2 225	17 800	(3 329)	26 500	(4 956)
23	12 300	2 386	18 700	(3 628)	28 400	(5 510)
Summa avg.	39 962		40 649		38 592	

De avgifter som är angivna inom parentes i tabellen, är avgifter som skulle ha erlagts, om inte jämförelsemetoden hade funnits som ett alternativ till basbeloppsmetoden.

4.3.5.4 Återbetalningsskyldighetens upphörande i andra fall

Återbetalningsskyldigheten upphör även, enligt 29 § Smf,

1. då den avgiftsskyldige avlider, varvid den kvarstående ej förfallna studiemedelsskuden helt avskrivs.
2. året efter det den avgiftsskyldige fyllt 65 år, varvid den kvarstående återbetalningsskyldigheten helt bortfaller. Denna bestämmelse har betydelse i det fall en person, beroende på sin och, i förekommande fall, makens ekonomiska förhållanden i mera betydande omfattning befriats från studiemedelsavgifter under den ordinarie återbetalningstiden.

4.4 Regler för återbetalningsskyldiga bosatta utomlands

För studiemedelstagare som bor utomlands när återbetalningsskyldighet inträder, gäller inte den författningensliga rätt till befrielse eller nedsättning av studiemedelsavgiften som stadgas i 25 § andra stycket Smf. Sådan betalningsskyldig skall i stället alltid betala avgift enligt huvudregeln i 25 § första stycket Smf. De regler om befrielse från eller nedsättning av avgift som bygger på avgiftsunderlag kan nämligen inte tillämpas på de återbetalningsskyldiga som bor utomlands, eftersom dessa i regel inte beskattas i Sverige. Dock kan avgiftsskyldig begära befrielse eller nedsättning av avgift enligt 26 § Smf.

Om återbetalningsskyldig, som bosatt sig utomlands, brister i avgiftsbetalning är han skyldig att genast fullgöra hela sin återbetalningsskyldighet, om CSN så beslutar.

4.5 Frivillig avgift

Studiemedelstagare äger enligt 27 § Smf rätt att erlagga frivillig avgift. Frivillig avgift tillgodoräknas studiemedelstagare på samma sätt som debiterad avgift, dvs avgiften omräknas till antal basbelopp och dras från kvarstående studiemedelsskuld. Dessutom tillgodoräknas studiemedelstagaren en viss förhöjning av det inbetalade beloppet, nämligen *dels* med 0,3 % för varje helt år upp till ett antal av fem, som vid inbetalningstillfället återstår till utgången av det år under vilket studiemedelstagaren fyller 50 år, *dels* med 0,1 % för varje ytterligare återstående helt år. Beräkningssättet kan illustreras med följande exempel:

- 1) Personen A 1 i exemplet i avsnitt 4.3.2 (tabell 4.4) skall under sitt 6:e avgiftsår, alltså det år han fyller 33, erlagga $(7\ 300^1 \times 0,187 =)$ 1 365 kr. i avgift.
 - 2) Hans samlade studiemedelsskuld utgör därefter 3,186 basbelopp.
 - 3) A 1 inbetalar dessutom under 6:e avgiftsåret en frivillig avgift på 10 000 kr. Den premie han då får sig tillgodoräknad blir 270 kr. enligt följande beräkning:
 - a) För varje år fr o m det han fyller 33 t o m han fyller 37 får han tillgodoräkna sig 0,3 %, alltså sammanlagt 1,5 %.
 - b) För varje ytterligare fram till det år han fyller 50 får han tillgodoräkna sig 0,1 %; tillsammans 1,2 %
 - c) Premien blir sålunda 2,7 % på det frivilliga inbetalade beloppet.
 - 4) Det förhöjda beloppet (frivillig avgift + premie) omräknas till antal basbelopp och dras från A 1:s studiemedelsskuld. I detta fall blir den kvarvarande studiemedelsskulden $(3,186 - 1,407 =)$ 1,779 basbelopp.
- Frivillig inbetalning kan även ske med hela beloppet under ett år. Beräkningsgrunderna för premie blir då desamma som i nämnda exempel.

¹ Uppskattat basbelopp.

4.6 Debitering och uppbörd av studiemedelsavgift

4.6.1 Debitering av studiemedelsavgift

Debitering av studiemedelsavgift tillgår så att för varje år utgår en *preliminär avgift* sedan avgiftskvot fastställts. Sådan avgift utgår t o m det år studiemedelstagaren erlagt avgifter som tillhopa antingen uppgår till lika många basbelopp som han uppburit i återbetalningspliktiga studiemedel (se avsnitt 4.3.5 p 1) eller uppgår till det belopp som studiemedelstagaren skulle ha betalat, om de återbetalningspliktiga studiemedlen utgjort ett konventionellt lån med fasta annuiteter och med en på visst sätt beräknad ränta (se avsnitt 4.3.5 p 2).

Med ett system med preliminära avgifter har statsmakterna velat skapa en garanti för att återbetalningsskyldigheten vid varje tillfälle då denna aktualiseras står i rimlig relation till den återbetalningsskyldiges betalningsförmåga. Denne kan befrias helt från skyldigheten att erlägga preliminär avgift, om det får antas att hans avgiftsunderlag för ett visst år inte kommer att överstiga den för året gällande avgiftsgränsen. Partiell befrielse medges också i sådan omfattning att den preliminära avgiften inte överstiger en tiondel av det beräknade avgiftsunderlaget för året och inte heller en fjärdedel av den del av avgiftsunderlaget, som överstiger avgiftsgränsen (se avsnitt 4.3.2). Befrielse helt eller delvis från preliminär avgift medges endast efter ansökan av den avgiftsskyldige.

I den mån den preliminära avgiften för ett år efter ansökan fastställts till lägre belopp än som följer av huvudregeln (avgift = avgiftskvot x basbeloppet) fastställs året efter avgiftsåret en *slutlig avgift* på grundval av taxeringen för avgiftsåret. Visar det sig därvid att den slutliga avgiften med minst 100 kr. överstiger den preliminära avgiften, debiteras mellanskillnaden i form av *kvarstående avgift*. Den kvarstående avgiften skall erläggas i början av det andra året efter avgiftsåret. Den återbetalningsskyldige har efter begäran rätt till *återbäring*, om det visar sig att det

belopp som han erlagt i preliminär avgift för ett år överstiger den slutliga avgiften.

4.6.2 Uppbörd av studiemedelsavgift

Inbetalning av studiemedelsavgift sker till CSN. Antalet uppbördsterminer för preliminär avgift är tre och för kvarstående avgift två. Avgift som under året uppgår till högst 100 kr. betalas dock under en uppbördstermin. Avgift som överstiger 100 men ej 200 kr. betalas under två uppbördsterminer.

Om preliminär eller kvarstående avgift ej erläggs, utsänds påminnelse jämte nya inbetalningskort. En påminnelseavgift debiteras därvid den avgiftsskyldige. Uteblir avgiften trots detta, överlämnas ärendet utan ytterligare påminnelse till kronofogdemyndighet för indrivning.

4.7 Studiemedelsregistret

Varje studiemedelstagare registreras från och med första gången denne erhåller studiemedel i de sk *studiemedelsregistret*. Detta är upplagt på databand med personnummer som identifikationsbegrepp.

Registret har för varje studiemedelstagare en huvudpost vilken innehåller vissa allmänna uppgifter om beviljade studiemedel, uppgifter om totalt utbetalade medel, uppgifter om fastställt avgiftskvot samt om ingående och utgående saldo för studiemedelskulden. Det saldobesked CSN i början av varje år tillställer varje studiemedelstagare, baserar sig på uppgifter från studiemedelsregistret.

Som tidigare nämnts skall återbetalningen av studiemedel påbörjas sedan två kalenderår förflutit efter det att vederbörande senast lyfte studiemedel. Först då fastställs avgiftskvoten. Den som t ex sista gången erhöll studiemedel för vårterminen 1968 påförs ej studiemedelsavgift under 1969 och 1970, utan först 1971. Vid ingången av 1971 fastställs avgiftskvoten, som är av avgörande betydelse för storleken av de årliga studieme-

Tabell 4.9 Studiemedelsregistrets nuvarande och beräknade omfattning

Avgifts- år	Personer i registret	Antal avgifts- skyldiga	% avgifts- skyldiga	Ansökningar om befrielse
1968	142 000	8 000	5,5	1 010
1969	179 000	26 000	14,0	2 851
1970	216 000	48 000	22,0	4 855
1971	249 000	67 000	27,0	7 000 (ber.)
1972 (ber.)	280 000	95 000	34,0	10 000 "
1973 "	315 000	125 000	40,0	13 000 "
1974 "	350 000	155 000	44,0	16 000 "
1975 "	385 000	190 000	49,0	20 000 "
1976 "	420 000	225 000	54,0	23 000 "
1977 "	455 000	260 000	57,0	26 000 "

delsavgifterna. Under de två avgiftsfria åren tillställs likväl studiemedelstagaren ett saldobesked med uppgifter om studiemedelsskuldens omfattning.

tillställs likväl studiemedelstagaren ett saldobesked med uppgifter om studiemedelsskuldens omfattning.

Om utbetalning av nya studiemedel sker sedan avgiftskvot fastställt och återbetalningen påbörjats, och studiemedelstagaren ånyo erhåller studiemedel, så skall avgiftskvoten förhöjas fr o m det följande året med de nya studiemedlen omräknade till basbelopp.

Studiemedelsregistrets nuvarande och beräknade omfattning t o m 1977 framgår av tabell 4.9.

Av tabellen framgår att andelen avgiftsskyldiga i studiemedelsregistret stadigt väntas öka. Det första avgiftsåret för återbetalningsskyldiga studiemedelstagare var 1968. Dessa erhöLL studiemedel sista gången höstterminen 1965. Ifrågavarande personer har i allmänhet också erhållit studiestöd enligt tidigare finansieringsformer (statsstipendier och lån). Först under avgiftsåret 1971 och 1972 beräknas avgiftsskyldiga, som enbart uppburit studiemedel, påbörja sin återbetalning.

Mer än hälften av personerna i studiemedelsregistret beräknas vara avgiftsskyldiga 1977. Detta innebär att de årliga investeringsanslagen till studiemedelsfonden minskas med summan av de inbetalda studiemedelsavgifterna. För budgetåret 1972/73 be-

räknas 87 milj kr. inflyta i studiemedelsavgifter.

Av kolumnen "Ansökningar om befrielse", varmed avses anstånd med eller jämkning av studiemedelsavgift, framgår att ca 10 % av de avgiftsskyldiga hittills per år ansökt om befrielse.

Antalet ärenden, som överlämnas till kronofogdemyndighet för indrivning väntas öka de kommande åren. CSN räknar med att 6 % av de avgiftsskyldiga vid varje inbetalningstillfälle kan hänföras till denna grupp. För 1971 med ca 67 000 avgiftsskyldiga gör det ca 12 000 ärenden av detta slag under tre uppbördsterminerna.

5.1 Historik

Centrala studiehjälpsnämnden är central myndighet för studiesociala frågor i den mån sådana frågor ej ankommer på annan myndighet.

CSN tillkom 1.7.1964 i samband med 1964 års studiesociala reform. Den nya nämnden bildades genom sammanslagning av förutvarande studiehjälpsnämnden och garantilånenämnden. Dessa organ var tidigare centrala myndigheter för studiestödet till elever på grundskole-, real- och gymnasienivå resp universitets- och högskolenivå. Det fanns dock vissa undantag: betr stipendier och sk allmänt och särskilt studiebidrag till studerande vid yrkesskolor, folkhögskolor, lantbrukets yrkesskolor samt skogsskolor var resp överstyrelsen för yrkesutbildning, skolöverstyrelsen, lantbruksstyrelsen och domänstyrelsen centralorgan. Skolstyrelserna (rektorer) var lokala organ för studiestödet på nivåer upp till universitets- och högskoleutbildning och statsstipendienämnderna för stödet på universitets- och högskolenivån.

I och med tillkomsten av centrala studiehjälpsnämnden erhöles ett enda centralt organ för statligt studiestöd. Samtidigt beslöts att statsstipendienämnderna, som handlagt ansökningar om sk naturstipendier, räntefria studielån och statlig kreditgaranti för studielån (garantilån) till studerande vid universitet och högskolor, skulle ersättas med de nuvarande studiemedelsnämnderna.

5.2 Centrala studiehjälpsnämnden

Studiestödet i Sverige utgår numera efter två olika huvudsystem, ett för gymnasiala studier (studiehjälpsystemet) och ett för eftergymnasiala studier (studiemedelssystemet). För båda systemen är som tidigare nämnts centrala studiehjälpsnämnden den centrala myndigheten. CSN leds av en nämnd bestående av ordförande och sju andra ledamöter utsedda av Kungl Maj:t. Inom ramen för den försöksverksamhet som pågår med studeranderepresentanter i CSN m fl centrala myndigheter har de studerande en representant.

I egenskap av central myndighet för studiestödet äskar CSN medel för den studiesociala verksamhet som sorterar under nämnden, utformar anvisningar för de lokala studiesociala organen rörande studiestödets handhavande, är besvärinstans rörande ansökningar om studiesocialt stöd m m.

Chef för CSNs kansli är en byråchef. På kansliet som består av fyra sektioner och ett sekretariat handläggs också vissa former av studiestöd, nämligen bl a behovsprövat tillägg och studielån för gymnasiala studier samt avskrivning av studielån för vuxenstuderande. Ansökningar om studiestöd för studier utomlands (för vilket särskilda regler gäller se sid 52) inges till och avgörs av centrala studiehjälpsnämnden både gällande studie-hjälp och studiemedel. Enligt beslut av 1971 års riksdag skall handläggningen avseende

ansökningar om studiestöd från icke svenska medborgare centraliseras till CSN. En särskild delegation skall finnas inom nämnden. Ledamöterna i delegationen, bland vilka kommer att finnas företrädare för utbildnings- och invandrarmyndigheter och studerandeorganisationer, utses av Kungl Maj:t. Den nya ordningen skall vara i funktion 1.1.1972. Delegationens beslut skall ej kunna överklagas.

5.3 Lokala och regionala studiesociala myndigheter

5.3.1 Skolstyrelser och rektorer inom det gymnasiala skolväsendet

Studiehjälpen handhas enligt studiehjälpsreglementet 1964:402 av centrala studiehjälpsnämnden, skolstyrelserna, läroanstalternas rektorer och de övriga organ, som Konungen bestämmer. Som tidigare nämnts handlägger CSN, avseende studiehjälpen, ansökningar om behovsprövat tillägg och studielån samt ansökningar om avskrivning av studielån till vuxenstuderande jämte några stödformer under avveckling. Övrig studiehjälp ankommer det på skolstyrelser och rektorer att ha hand om.

Med skolstyrelse avses i detta sammanhang endast primärkommunal skolstyrelse. Under landsting sorterande skolstyrelse är således inte att betrakta som skolstyrelse i den bemärkelse som avses ovan. Vid ej primärkommunala yrkesskolor handhas studiehjälpsärendena av yrkesskolans rektor. Det samma är också fallet betr folkhögskolor och vissa andra skolor.

Skolstyrelse och i förekommande fall rektor äger att delegera handläggningen av studiehjälpsärenden på det sätt som befinnes lämpligt. Vanligt är att skolkamrer, skolkurator eller studierektor delvis handlägger studiehjälpsärenden. Besvär över skolstyrelsens eller rektors beslut kan anföras hos centrala studiehjälpsnämnden.

Antalet primärkommunala skolstyrelser är 464 efter kommunsammanslagningen 1.1.1971. Antalet rektorer som enligt studiehjälpskungörelsen har att självständigt handlägga studiehjälpsärenden beräknas till 170. Det finns således för studiehjälpen ca 630 lokala studiesociala myndigheter.

5.3.2 Studiemedelsnämnder

Det finns för närvarande sex studiemedelsnämnder, varav en i vardera Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm, Umeå och Uppsala. Studiemedelsnämnderna är regionala organ och behandlar ansökningar om studiestöd för studier vid eftergymnasiala läroanstalter och utbildningslinjer inom sin region. Denna omfattar ett visst antal län.

Regionindelningen fastställs av Kungl Maj:t och framgår av nedanstående tablå.

Studiemedelsnämnderna skall enligt sin av Kungl Maj:t fastställda instruktion 1964:578 (omtryckt 1965:745 och ändrad 1970:117) under centrala studiehjälpsnämnden handha studiefinansieringen enligt studiemedelsförordningen i den mån sådana ärenden ej ankomma på annan myndighet, följa de studiesociala förhållandena, lämna råd och upplysningar i studiesociala frågor.

Göteborg	Linköping	Lund	Stockholm	Umeå	Uppsala
Läroanst. inom	Läroanst. inom	Läroanst. inom	Läroanst. inom	Läroanst. inom	Läroanst. inom
N-län	D-län	G-län	A och B-län	Y-län	C-län
O-län	E-län	I-län		Z-län	U-län
P-län	F-län	K-län		AC-län	W-län
R-län	H-län	L-län		BD-län	X-län
S-län	T-län	M-län			

Varje studiemedelsnämnd skall också enligt sin instruktion betr studiefinansiering och övriga studiesociala frågor samråda med vederbörande utbildningsnämnder. Det bör tilläggas att utbildningsnämnderna enligt universitetsstadgan 1964:461 skall samverka med vederbörande studiemedelsnämnd. Efter införandet av den nya studieordningen vid filosofisk fakultet har samarbetet mellan studiemedelsnämnderna och resp utbildningsnämnder intensifierats väsentligt jämfört med tidigare. Enligt föredragande statsrådets uttalande i proposition 1964:4 bör utbildningsnämnd som handlägger frågor om rätt till fortsatta studier och studiemedelsnämnd som behandlar frågor om fortsatta studiemedel nära samarbeta i syfte att så långt som möjligt nå en likartad bedömning. Det har särskilt uppdragits åt UKÄ och CSN att följa detta samarbete och senare inkomma med redogörelse till Kungl Maj:t när erfarenheter vunnits.

Studiemedelsnämnd består av ordförande och fyra andra ledamöter, som samtliga utses av Kungl Maj:t. Därutöver skall för att nämnden skall vara beslutsmässig när den behandlar ansökningar om studiemedel, närvara en representant för vardera lärarna och de studerande vid den läroanstalt eller utbildningslinje, vars elevers ansökningar man behandlar. Studiemedelsutredningen kommer i sitt slutbetänkande att behandla studiemedelsnämndernas sammansättning och beslutsformer.

Varje nämnd har ett kansli. Chef för kansliet är nämndens sekreterare. Personalens storlek på de olika nämnderna varierar efter det antal ansökningar som nämnderna har att behandla.

För att i viss mån belysa arbetsbelastningen på de olika nämnderna lämnas följande uppgifter om antalet studiemedelsansökningar budgetåren 1966/67–1970/71. (Tabell 5.1)

5.4 Serviceorgan

Till centrala studiehjälpsnämnden och de lokala studiesociala organen är knutna flera serviceorgan. Nedanstående tablå visar schematiskt den nuvarande studiesociala organisationen.

Som framgår av tablå är postbanken serviceorgan för utbetalning och återbetalning av studielån för gymnasiala studier. Som tidigare nämnts handlägger CSN ansökningar om sådana studielån. CSN har i skrivelse till Kungl Maj:t 29.1.1971 föreslagit att studielån ur statliga lånefonder och studielån med statlig kreditgaranti under vissa förhållanden skall kunna konverteras till återbetalningspliktiga studiemedel. Bakgrunden till förslaget är bl a önskvärheten av att mildra återbetalningsbördan för bl a personer som först erhållit studielån för gymnasiala studier och därefter studiemedel för eftergymnasiala studier. Genom en konvertering skulle sådana studerande för hela sin studieskuld kunna

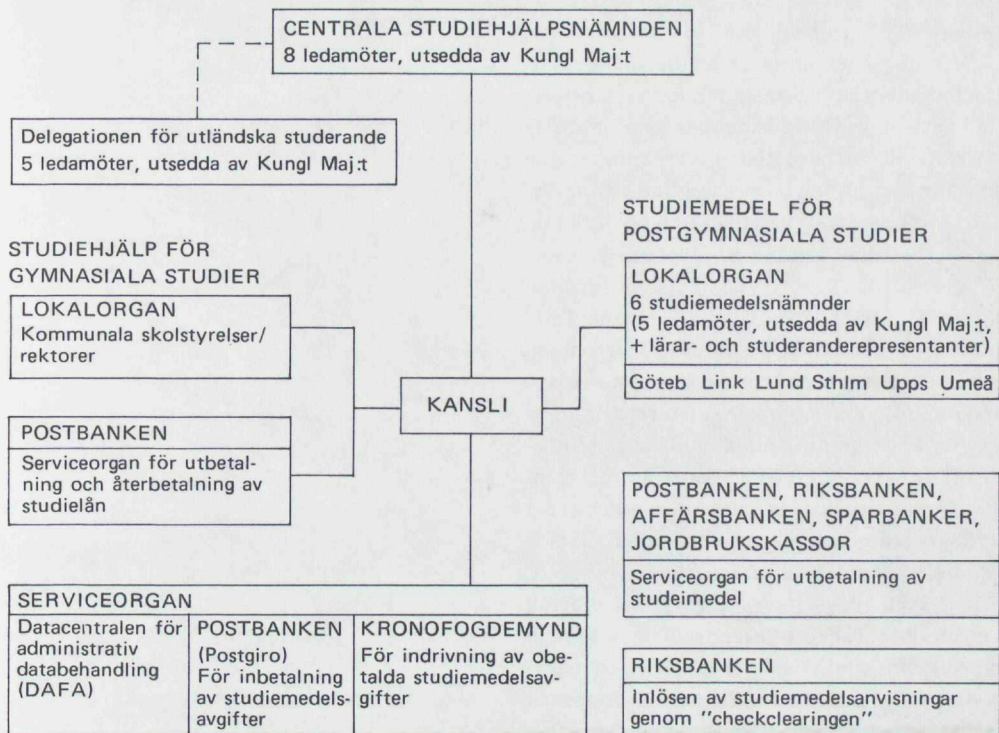
Tabell 5.1 Antalet studiemedelsansökningar 1966/67–1970/71

Budgetår	Studiemedelsnämnd						
	Göteborg	Linköping ^{1 2}	Lund ²	Stockholm	Umeå	Uppsala	Totalt
1966/67	18 426	—	22 246	33 514	6 849	23 124	104 159
1967/68	21 753	—	25 999	37 455	8 293	23 280	116 720
1968/69	24 379	5 319	29 600	39 155	9 597	21 580	129 630
1969/70	31 762	9 478	35 195	41 000	11 152	23 363	151 950
1970/71	30 130	13 080	30 351	41 267	12 674	23 225	150 729

¹ Inrättades 1.7.1968

² Fr o m 1.7.1970 överfördes Jönköpings och Kalmar län från studiemedelsnämndens i Lund verksamhetsområde till studiemedelsnämndens i Linköping.

Nuvarande studiesociala organisation

(Ur centrala studiehjälpsnämndens skrift "Studiestödet 1919–1969")

komma i åtnjutande av alla de förmåner av socialförsäkringskaraktär som studiemedels-systemets återbetalningsregler rymmer. CSNs ovannämnda skrivelse innehöll också förslag om att studiekredit enligt studiehjälpsreglementet (avseende elever i gymnasieskolan och andra gymnasiala skolor) vid beviljningstillfället skall omföras till återbetalningspliktiga studiemedel med återbetalningsskyldighet enligt studiemedelsystemets regler. Om de nu nämnda förslagen till åtgärder kommer att genomföras, innebär det också en väsentlig rationalisering av en del av studiestödets administration genom att utbetalningen av studiekredit sker i samma form för såväl gymnasiala som eftergymnasiala studier. Administrationen av återbetalningen skulle också väsentligt förenklas och rationaliseras. Det kan nämnas att postbanken i dag förvaltar drygt 160.000 studielån. F n har 249 000

personer återbetalningspliktiga studiemedel.

I nämnda skrivelse till Kungl Maj:t föreslog CSN också att s k äldre elever inom gymnasieskolan och andra gymnasiala skolor, dvs elever som fyller minst 20 år under det kalenderår då läsåret eller kursen börjar, överförs till studiemedelsystemet. Förutom de studiesociala fördelarna med en sådan reform innebär det också ur administrativa synpunkter stora vinster. En överflyttning skulle bli föra med sig att endast ett beviljningsorgan, studiemedelsnämnden, skulle bli engagerad i studiestödet till sådana elever mot f n två (skolstyrelsen för bidragsdelen och studiehjälpsnämnden för lånedelen.)

Den som ansöker om studiemedel skall i sin ansökan ange hos vilken utbetalningsanstalt som han önskar lyfta sina studiemedel. Studiemedelsnämnden sänder, om ansökan bifalls, en s k studiemedelsanvisning till utbe-

talningsanstalten samtidigt som nämnden med en sk studiemedelsavi meddelar den sökande att studiemedlen finns att lyfta på önskat ställe efter uppvisande av studieintyg.

När en utbetalning av studiemedel skett, sänder utbetalningsanstalten den "kvitterade" anvisningen till riksbanken som ur anslag på statsbudgeten gottgör utbetalningsanstalten för det utbetalade beloppet genom insättning på dennes clearingkonto i riksbanken. Riksbanken sänder därefter anvisningarna vidare till *DAFA* (Datamarskincentralen för administrativ databehandling) som i dator registrerar erforderliga uppgifter om de utbetalade studiemedlen såväl för statistiskt ändamål för den kommande återbetalningen av den återbetalningspliktiga delen av studiemedlen. Återbetalningen skall påbörjas tredje året efter det år vederbörande senast uppbar studiemedel. Återbetalning, som i regel sker vid tre tillfällen per år (6.6, 6.9, 6.12), sker via *postgiro*. I de fall återbetalningen inte fullgörs (enligt regler i förordningen om studiemedelsavgifter) och några godtagbara skäl ej föreligger för uppskov med återbetalningen, skall ärendet, efter påminnelse om betalning, överlämnas till *kronofogdemyndigheten* för indrivning av förfallet belopp.

Några synpunkter på studiemedelssystemet

6.1 Några data beträffande beviljade studiemedel

I det följande presenteras några data som tagits fram i samband med registreringen av de studiemedel som utbetalats under vårterminen 1968 och vårterminen 1971. De här redovisade siffrorna utgör bearbetningar av råtabeller, som levereras av DAFA.

De statistiska uppgifterna avser samtliga individer som erhållit studiemedel under nämnda terminer. Uppgift om studiemedelstagarnas ålder har hämtats från personnumren, vilka utgör registreringsbegrepp i systemet; i detta avseende är materialet fullständigt. Detsamma gäller fördelningen av de utbetalda medlen på såväl bidrag, återbetalningsmedel som barntillägg. Däremot kan smärre fel vidlåda uppgifterna om läroanstalt dels p g a riskerna för kodningsfel, dels p g a att en studerande äger utnyttja beviljade studiemedel för studier vid annan studiemedelsberättigande läroanstalt än den som angivits i ansökan om studiemedel. Sistnämnda omständighet torde leda till viss överrepresentation för spärrade utbildningslinjer, den som sökt studiemedel för att studera vid en sådan läroanstalt vinner kanske inte inträde där, utan utnyttjar i stället medlen för studier vid annan läroanstalt.

6.1.1 Studiemedlens fördelning på studerande vid olika utbildningslinjer

Antalet studiemedelstagare vid universitet och högskolor var vårterminen 1968 60 500 och vårterminen 1971 107 400. Antalet närvarande studerande (enligt den offentliga statistikens definition) vid dessa läroanstalter var läsåret 1967/68 95 000. Läsåret 1970/71 var motsvarande antal 121 500. Andelen studerande vid universitet och högskolor, som utnyttjade studiemedel var således något under 64 % för läsåret 1967/68 och 61 % för läsåret 1970/71. Vid övriga läroanstalter inom studiemedelssystemet var antalet närvarande studerande 28 250 (läsåret 1967/68) respektive 38 500 (läsåret 1970/71). Antalet studiemedelstagare var 27 700 respektive 32 750. Andelen studiemedelstagare i förhållande till antalet inskrivna studerande har sålunda beträffande dessa läroanstalter gått ner från 97 % läsåret 1967/68 till 85 % läsåret 1970/71. Tabell 6.1 belyser närmare de nu återgivna förhållandena.

Av tabellen framgår att andelen studerande förhållit sig ganska konstant vid de olika utbildningarna, trots en kraftig ökning av studerandeantalet under jämförelseperioden. Däremot har andelen studiemedelstagare genomgående sjunkit. Omkring två tredjedelar av de studerande utnyttjar i dagens läge studiemedelssystemet.

Av tabellen framgår vidare, att andelen studiemedelstagare var avsevärt lägre vid de

Tabell 6.1 Antalet inskrivna studerande och antalet studiemedelstagare vårterminerna 1968 och 1971. (Absoluta tal och procenttal.)

	Fria fak		Spärrade fak		Övriga		Totalt	
	1968	1971	1968	1971	1968	1971	1968	1971
Antal studerande (%)	63 750 (54)	88 750 (56)	25 800 (22)	32 600 (20)	28 250 (24)	38 500 (24)	117 800 (100)	159 850 (100)
Antal studiemedelstagare (%)	38 700 (61)	52 500 (59)	18 500 (72)	21 900 (67)	27 700 (97)	32 750 (85)	84 900 (72)	107 150 (67)

fria fakulteterna än vid de spärrade. För båda kategorierna var andelen avsevärt lägre än för övriga utbildningslinjer. Detta gäller såväl vt 1968 som vt 1971. Förhållandet är inte oväntat.

De angivna förhållandena torde bli hänga samman med följande omständigheter. 1. Vid de fria fakulteterna finns ett inte obetydligt antal studerande som registrerats som inskrivna, men som har sina huvudsakliga studier förlagda till någon av de övriga utbildningslinjerna och därför får sina studiemedel beviljade för studier vid dessa. 2. Bland de närvarande studerandena vid universitetet och högskolor finns också doktorander, och dessa torde sällan utnyttja studiemedelssystemet (se bli till Forskarutredningens undersökning). 3. Inom universitetet och högskolorna – och särskilt vid de fria fakulteterna – finns ett relativt stort antal personer som har så låg studieaktivitet att de ej äger rätt att erhålla studiemedel. Främsta anledningen härtill är att denna kategori har annan sysselsättning än studier på heltid. 4. Studiemedel beviljas endast om tidigare studieresultat är sådana, att de fortsatta studierna kan antas bli avslutade på normal tid. Som påpekats i avsnitt 3.2 är det nästan uteslutande vid universitetet och högskolorna som denna meritprövning är av någon betydelse.

Av intresse att notera är den kraftiga nedgången i andelen studiemedelstagare bland studerande vid "övriga läroanstalter". Denna andel har som tidigare framhållits minskat från 97 % läsåret 1967/68 till 85 % läsåret 1970/71. I utbildningsgruppen ingår

bli lärarutbildning, sjukvårds- och annan vårdutbildning, konstnärlig utbildning, kortare eftergymnasial utbildning såsom sekreterarutbildning och ekonomisk-administrativ utbildning. Gemensamt för denna typ av utbildning är att kursinnehållet är direkt yrkesinriktat. Undervisningen är bunden till sin form. Ytterst sällan förekommer därför att studerande får avslag på sin ansökan om studiemedel p g a otillräckliga studieresultat. Att andelen studiemedelstagare kraftigt sjunkit mellan åren 1968 och 1971 kan då inte förklaras av att förhållandevis fler studerande än tidigare har sämre studieresultat. I stället får man söka andra orsaker till varför utnyttjandegraden sjunkit bland dessa studerande.

6.1.2 Ålderfördelningen bland studiemedelstagarna

Av tabell 6.2 framgår studiemedelstagarnas ålderfördelning dels inom kategorin universitet och högskolor, dels inom kategorin övriga läroanstalter.

Det bör observeras, att materialet avser en vårtermin och att med tex ålder "20 år" avses att personen i fråga fyllt 20 år under 1968 respektive 1971.

Som klart framgår av tabellen, och som också är att vänta, utnyttjas studiemedlen i särskild hög grad av ungdomar upp till 25 år. 1968 var 75 % av studiemedelstagarna under 25 år mot 69 % 1971. Endast 3 % år 1968 var 30 år och däröver. Motsvarande procenttal 1971 var 6 %. En viss förändring i ålders-

Tabell 6.2 Ålderssammansättningen hos studiemedelstagarna vt 1968 och vt 1971 (Absoluta tal och procenttal.)

Ålder	Universitet/högskola				Övriga				Totalt ¹			
	1968		1971		1968		1971		1968		1971	
	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%
-19	414	1	399	0	1 443	5	1 919	6	1 863	2	2 333	2
20-24	43 330	72	47 802	64	21 180	77	23 267	71	64 714	73	71 359	67
25-29	14 808	24,5	21 773	29	4 008	14	5 632	17	18 856	21	27 517	26
30-35	1 464	2	3 038	4	742	3	1 241	4	2 212	2,5	4 298	4
36-40	314	0,5	685	1	198	1	390	1	515	0,5	1 083	1
41-50	167	0	482	1	113	0	279	1	282	0	762	1
51-	9	0	23	0	15	0	25	0	24	0	48	0
Summa	60 506	100	74 202	100	27 699	100	32 753	100	88 463	100	107 400	100

¹ Uppgift på läroanstalt saknades på 258 individer vt 1968 och 445 vt 1971

strukturen mellan de båda åren kan dock iaktas. Det har som framgått, blivit fler äldre som nu utnyttjar studiemedelsystemet. Åldersgruppen 30 år och däröver har mer än fördubblats mellan åren 1968 och 1971. Försöksverksamheten med nya behörighetsregler för personer fyllda 25 år eller mer, torde här vara en av orsakerna till att fler äldre påbörjat studier och då också sökt studiemedel. Även förändrade åldersregler för rätten till studiemedel har sannolikt påverkat ålderssammansättningen bland studiemedelstagarna (se avsnitt 3.4). Stagnationen av antalet nyinskrivna studerande vid universitetens filosofiska fakulteter under senare år gör givetvis att andelen, 20-24-åringar sjunker och andelen äldre studerande stiger.

Av stort intresse är också hur studiemedelsystemet utnyttjas i olika åldersgrupper i förhållande till ålderssammansättningen hos samtliga studerande. I föregående avsnitt redogjorde utredningen för fördelningen av andelen studiemedelstagare i förhållande till andelen inskrivna studerande. Det framkom då att ca 61 % av antalet inskrivna studerande vid universitetet och högskolor utnyttjade studiemedlen som finansieringskälla.

Tabell 6.3 beskriver närmare hur ålderssammansättningen hos studiemedelstagarna förhåller sig till ålderssammansättningen hos samtliga inskrivna studerande vid universitet och högskolor. Åldersstrukturen hos de inskrivna studerande bygger på uppgifter från kårobligatorieutredningens undersökning om

Tabell 6.3 Åldersstrukturen hos inskrivna studerande vid universitet och högskolor i jämförelse med åldersstrukturen hos studiemedelstagarna vid samma läroanstalter. Uppgifterna avser höstterminen 1970. (Absoluta tal och procenttal.)

Ålder	Inskrivna studerande		Studiemedelstagare		Andelen studiemedelstagare	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
- 20	17 108	12,8	15 900	21,2		93
21 - 25	68 705	51,2	46 632	61,9		68
26 - 35	34 307	25,6	11 849	15,7		35
36 -	7 280	5,4	936	1,2		12
uppgift saknas	6 643	5,0	-	-		-
Summa	134 043	100	75 317	100		57

studentsammanslutningarnas verksamhet. Uppgifterna från studiemedelsregistret och kårobligatorieutredningens undersökning är inte helt jämförbara då även lärarhögskolor ingår i kårobligatorieutredningens urval. Det fel som härigenom uppkommer är dock så litet att jämförelsen ändå torde ge en riktig bild av skillnaderna i ålderssammansättningen.

Av tabellen framgår att de yngre i särskilt hög grad utnyttjar studiemedelssystemet. I åldersgruppen 20 år och därunder utnyttjar 93 % av de studerande studiemedlen. I åldersgruppen 26–35 år utnyttjar 35 % studiemedelssystemet som finansieringskälla, och i åldersgrupp däröver endast 13 %. Att studiemedelsutnyttjandet minskar så kraftigt i dessa åldersgrupper kan ha sin naturliga förklaring i att många inte är aktivt studerande i sådan utsträckning att det berättigar till studiemedel. Andra utnyttjar inte studiemedlen p g a att de har andra inkomstkällor, som t ex stipendier eller inkomst från förvärsarbete.

Av tabell 6.4 framgår, att äldre studiemedelstagare genomsnittligt uppbär mindre studiemedel än vad de yngre gör, trots att de äldre ofta har ett eller flera barn för vilka barntillägg kan utgå. Det totala studiemedelsbeloppet (studiemedel + barntillägg) skulle i sådana fall högre, men minskas troligen p g a behovsprövningsreglerna i studiemedelssystemet.

Tabellen anger det aritmetiska medelvärdet av studiemedlens totalbelopp (inkl. ev. barntillägg) i olika åldersgrupper. Det

maximala beloppet för studiemedel var vårterminen 4 480 kr. och barntillägg 800 kr.

Tabellen visar att genomsnittsbeloppet för studiemedlen är genomgående högre för studerande vid universitet och högskolor än för studerande vid övriga utbildningsanstalter. För båda kategorierna är genomsnittsbeloppet högst i åldersgruppen 20–24 år. Beloppet sjunker därefter för att, för studiemedelstagare vid universitet och högskolor, något öka åldersgrupperna 41 år och där över.

För att få en fullständig bild av behovet av studiemedel i olika åldersgrupper måste uppgifterna i tabell 6.4 kompletteras med en detaljanalys av åldersfördelningen vid olika utbildningslinjer. Detta har dock inte varit möjligt med föreliggande material. Sannolikt förhåller det sig emellertid så att behovet ofta är mindre i högre åldersgrupper. För detta talar också uppgifterna från tabell 6.3. Kanske är också oviljan mot att ta lån störst inom de högre åldersgrupperna. Återbetalningstiden blir ju kortare för denna kategori än för de ungdomsstuderande. Mot detta talar det faktum att det inte är flera studerande i dessa åldersgrupper som beviljas studiebidrag, som är återbetalningsfritt, än som beviljas de återbetalningspliktiga medlen. I stället är det andra faktorer, som påverkar behovet av studiemedel i de högre åldersgrupperna. Det är främst egen inkomst, eftersom man av erfarenhet vet att många i dessa åldersgrupper sällan är heltidsstuderande utan förvärsarbetar jämsides med att de bedriver studier på deltid. Vidare kan många

Tabell 6.4 Studiemedelsbeloppen i olika åldersgrupper (avser vt 1971)

Ålder	Studiemedelsbelopp		Barntillägg	
	Universitet/ högskolor	Övriga utbildningar	Universitet/ högskolor	Övriga utbildningar
– 19	4 187	4 118	2	6
20 – 24	4 282	4 207	17	29
25 – 29	4 060	3 978	124	194
30 – 35	3 850	3 623	515	682
36 – 40	3 638	3 476	846	944
41 – 50	3 800	3 422	646	621
51 –	3 880	3 360	55	220

erhålla ekonomisk hjälp från make. Behovet av studiemedel behöver med tanke på detta inte vara lika stort i dessa åldersgrupper som bland de yngre, som i regel är heltidsstuderande. De yngre saknar också ofta andra inkomstkällor. I de allra flesta fall är de också ensamstående, varför studiemedlen blir den naturliga försörjningskällan under en stor del av studietiden. Å andra sidan kan den lägre utnyttjandegraden i de högre åldersgrupperna, dvs genomsnittligt erhållna studiemedel i förhållande till maximalt studiemedelssbelopp, vara en effekt av studiemedelssystemets behovsprövningsregler.

Tabell 6.4 visar också hur barntillägg utgår till studiemedelstagare inom de olika åldersgrupperna. Som synes är det främst de äldre som lyfter tillägg. Det är inte självklart att storleken av barntilläggen utgör något säkert mått på förekomsten av barn hos studiemedelstagarna. En del personer skulle kunna underlåta att söka barntillägg p g a att de ansett att det normala studiemedelssbeloppet är tillräckligt för familjen. Ett sådant förhållande förefaller dock knappast sannolikt. Tvärtom har man intrycket av att det just är de studerande med barn som har det besvärligt ur ekonomiska synpunkter. Man torde därför kunna utgå från att den helt övervägande delen av barnfamiljerna verkligen söker barntillägg. Utgår man från ett sådant antagande kan man göra en överslagsberäkning av "barnfrekvensen" i de olika åldersgrupperna på följande sätt. Ett barntillägg utgick med 800 kr. vårterminen 1971. Det genomsnittliga barntillägget utslaget på samtliga studiemedelstagare vid universitetet och högskolor i exempelvis åldersgruppen 35–29 år var 124 kr. Ett helt barntillägg utgår då till bråkdelen av 124/800 av alla i gruppen, vilket är detsamma som till en studerande på 6,5 (1:6,5). På detta sätt framräknade barnfrekvensen för de olika studerandekategorierna i tabell 6.4 har sammanställts i tabell 6.5.

Av tabell 6.5 framgår att förekomsten av barn är vanligast i åldersgrupperna 30–50 år. I åldersgruppen 36–40 år är det vanligast att studiemedelstagaren har fler än ett barn

Tabell 6.5 Antal maximala barntillägg i förhållande till antalet studerande inom varje åldersgrupp.

Ålder	Universitet/ högskolor	Övriga läroanstalter
– 19	1:400	1:133
20 – 24	1:47	1:28
25 – 29	1:6,5	1:4,1
30 – 35	1:1,6	1:1,2
36 – 40	1:0,8	1:0,8
41 – 50	1:1,2	1:1,3
51 –	1:14	1:3,6

under 16 år. Tabellen visar vidare att det är vanligare att studiemedelstagare, som studerar vid övriga läroanstalter söker barntillägg, än studiemedelstagare vid universitet och högskolor.

De framräknade frekvenserna av barn, i förhållande till föräldrarnas ålder, får anses vara minimifrekvenser med hänsyn till att – som tidigare påpekats – säkert inte samtliga, som är berättigade därtill, söker tillägget. Dessutom bör man beakta, att båda makarna kan uppbära studiemedel (s k homogent studentäktenskap). Av samtliga studentäktenskap beräknas ca 30 % vara s k homogena äktenskap. Å andra sidan förekommer det, att för ett och samma barn två barntillägg kan utgå. Detta förekommer om modern (om hon är vårdnadshavare) är ensamstående och studerar. Hon erhåller därvid ett barntillägg. Den studerande fadern å sin sida kan också erhålla ett barntillägg för att bli i stånd att fullgöra sin underhållsskyldighet. På motsvarande sätt utgår barntillägg naturligtvis till underhållsskyldiga i fall där den vårdnadshavande modern inte studerar, dvs i fall som ej ingår i andra undersökningar av förekomsten av barn till studerande.

6.1.3 Sammanfattning

För de studerandekategorier som för närvarande utnyttjar studiemedelssystemet är sannolikt de behovsprövningsregler som återfinns i studiemedelsförordningen av relativt liten betydelse. Flertalet av de studerande har inte större inkomster eller förmögenhet

än att de kan erhålla maximalt studiemedelbelopp. Den klart övervägande delen av de studerande utnyttjar också i maximal utsträckning de återbetalningspliktiga studiemedlen. Detta förhållande torde kunna tolkas som att de studerande anser att studiemedelssystemet erbjuder en kredit som på olika sätt är förmånlig, bl a med hänsyn till återbetalningsvillkoren. Denna tolkning finner också stöd i den på uppdrag av SFS och TCO utförda Studentekonomiska undersökningen 1968, som bl a visar att bidrag från föräldrar och privatlån fått en minskad betydelse för studiefinansieringen jämfört med tex de uppgifter som studiesociala utredningen publicerade 1963 rörande förhållandena omkring 1960. (Akademikernas skuldsättning SOU 1963:44.)

Siffermaterialet visar också, att de som utnyttjat studiemedelssystemet i helt dominerande utsträckning består av personer som påbörjat eftergymnasiala studier i nära anslutning till de gymnasiala studierna. 1968 var 75 % av studiemedelstagarna under 25 år. Denna andel hade 1971 sjunkit till 69 %. En viss förändring av ålderssammansättningen har således inträffat mellan åren 1968 och 1971. Antalet studiemedelstagare i åldersgruppen över 30 år har fördubblats under denna tid, men representerar trots detta endast 6 % av studiemedelstagarna.

Studiemedelssystemet utnyttjas sålunda huvudsakligen av yngre studerande och endast i begränsad utsträckning av vuxenstuderande. Om detta förhållande beror på att personer i vuxen ålder hittills inte i mera betydande utsträckning har attraherats av de eftergymnasiala utbildningarna eller om studiemedelssystemet som finansieringskälla varit otillräcklig för de vuxenstuderande är oklart. Behovsprövningsreglerna inom studiemedelssystemet kan tex också ha utestängt personer som ändå i viss utsträckning bedrivit studier.

Dagens studiemedel är avsedda för 20–25 åringars konsumtionsnivå. Studiemedlen utgår fn med ca 10 000 kr per läsår. Det kan därför knappast vara realistiskt att tänka sig att människor i äldre åldersgrupper än da-

gens genomsnittsstuderande, människor som efter en längre tids yrkesarbete uppnått långt högre konsumtionsstandard än vad dagens studiemedel ger utrymme för och dessutom ofta har försörjningsansvar för andra människor, normalt skall uppfatta studier som skall finansieras enbart genom studiemedel som ett lockande eller kanske ens möjligt alternativ till fortsatt yrkesarbete.

Att de studerande i äldre åldersgrupper verkligen oftast har försörjningsansvar gentemot barn framgår av det förhållandet att i åldersgruppen 30–50 år utbetalas ett barn-tillägg på nästan varje studiemedelstagare. I den vanligaste studerandegruppen, 20–24-åringar, utbetalas ett barn-tillägg på endast var 40:e studiemedelstagare.

Utän tvekan har studiefinansieringen, såväl vad gäller studiestödets omfattning som deras fördelning på bidrag och lån, vanligen en avgörande betydelse för den vuxnes val mellan studier och fortsatt förvärvsarbete. Även om denne vid en långsiktig bedömning finner, att en viss utbildning skulle innebära betydande fördelar, kan han anse sig sakna ekonomiska förutsättningar för att kunna skaffa sig en sådan utbildning. De unga, särskilt de ensamstående utan barn, har av naturliga skäl lättare att leva på en lägre konsumtionsstandard än vad vuxna kräver.

6.2 Studerande utan studiemedel

Som framgått av 6.1 uppbär ca en tredjedel av de studerande inga studiemedel. Det bör dock understrykas att det övervägande flertalet av dessa studerande någon gång uppburit studiemedel under sin studietid. Vanligt är att de studerande uppbär studiemedel i början av studietiden. Detta förhållande framgår av tabell 6.3. Utnyttjandet av studiemedlen som finansieringskälla för studenterna minskar sedan vid stigande ålder. I de högre åldersgrupperna finns oftast andra inkomstkällor som antingen minskar behovet av studiemedel eller p g a behovsprövningsreglerna, gör att studiemedel ej kan utgå.

Denna grupp som studerar och ej erhåller studiemedel är intressant ur flera olika aspekter. En intressant fråga är hur de löser studiefinansieringsfrågan. Vidare är orsakerna till varför dessa grupper ej erhåller studiemedel av intresse. Även den grupp som avbryter sin pågående utbildning är av intresse för att bedöma studiemedelssystemets effektivitet, särskilt om studieavbrottet orsakats av ekonomiska faktorer. I det följande redogör studiemedelsutredningen för två undersökningar som belyser dessa förhållanden. Det är dels en undersökning utförd inom CSN "Studierande utan studiemedel vid universitet och högskolor" (1970) och dels en undersökning gjord av SCB på uppdrag av U 68 "Universitetsstudier utan examen" (SOU 1971:60).

Undersökningen av studerande utan studiemedel rör förhållandena under höstterminen 1966. Av totalantalet studerande vid universitet och högskolor erhöll omkring 18 500 (23,5 %) inga studiemedel. Av dessa ansökte endast 6 % om studiemedel och erhöll avslag. Undersökningen av universitetsstudier utan examen rör *dels* de som var registrerade som studerande 1966 men ej var registrerade vid någon fakultet eller högskola hösten 1967, och som fram till våren 1969 ej avlagt någon examen vid någon av nämnda utbildningar, *dels* studerande som första gången inskrivits vid universitet och högskolor 1956/57 och som senast våren 1969 ej avlagt examen.

6.2.1 Hur finansieras studierna

Tabell 6.6 visar hur de som bedrev studier under höstterminen 1966 utan studiemedel finansierade sina studier. Det vanligaste sättet var genom eget förvärvsarbete. En annan vanlig finansieringsform var egen förmögenhet och i viss mån makes förmögenhet eller inkomst. Lån eller bidrag från anhörig kom därefter. Ovanligt var däremot att studierna finansierades med banklån.

Vid en detaljanalys som gjordes i undersökningen visade det sig att finansieringssättet

Tabell 6.6 Hur studierna finansierades ht 1966 av studerande utan studiemedel

Finansieringssätt	Antal svar	%
Eget förvärvsarbete	7 848	49
Egen förmögenhet, makes inkomst eller förmögenhet	4 500	28
Lån eller bidrag från anhörig	2 277	14
Banklån	393	2,5
Stipendier eller andra bidrag	609	4
Annat sätt	456	2,5

skiftade något mellan olika utbildningslinjer. Av doktoranderna och licentianderna vid teknisk högskola och handelshögskola finansierade ca 95 % studierna med eget förvärvsarbete, men vid humanistisk fakultet bara 66 %. Högre studier finansierades betydligt oftare av makes förvärvsarbete vid de fria fakulteterna än vid fackhögskolorna.

Bland dem som studerade på grundexamensnivå varierade andelen som finansierade studierna med eget förvärvsarbete betydligt mellan olika utbildningslinjer. Vid några fackhögskolor och vid juridisk fakultet var den finansieringsformen dock ovanligare än genomsnittet. De studerande vid humanistisk och medicinsk fakultet fick sina studie-kostnader täckta av andra makes förvärvsarbete i högre utsträckning än de studerande vid övriga utbildningslinjer. Studiefinansieringen genom lån från anhörig förekom oftare bland de studerande vid teknisk högskola än vid andra utbildningslinjer. Vid alla fackhögskolor finansierades studierna betydligt oftare än vid de filosofiska fakulteterna med egen eller makes förmögenhet. Vanligast var detta vid handelshögskola (48 %) och vid juridisk fakultet (41 %). Också andelen som studerade på bidrag från anhörig var ovanligt hög vid en del fackhögskolor: en fjärdedel av de studerande vid handelshögskola och något över en femtedel av de studerande vid juridisk fakultet och teknisk högskola. Bilden av hur finansieringssätten varierade vid olika högskolor och fakulteter tycks stämma väl med den av andra undersökningar påvisade socialt sneda

rekryteringen till olika högskoleutbildningar. Andelen studerande från högre socialgrupper är tex relativt stor vid teknisk och medicinsk högskola, handelshögskola och juridisk fakultet.

6.2.2 Orsakerna till att studiemedel inte söktes

Undersökningsresultaten visar att det ofta är en kombination av flera omständigheter, som legat till grund för den studerandes beslut att inte söka studiemedel. Varje studerande i undersökningen hade möjlighet att besvara flera alternativ. Den oftast angivna orsaken, vilket framgår av tabell 6.7, var att de studerande ansett sin egen inkomst vara för hög för att studiemedel skulle kunna beviljas. En annan vanlig orsak till att studiemedel inte söktes var att den studerande avsett att endast delvis ägna sig åt studierna under ifrågavarande hösttermin. Det förefaller uppenbart att dessa två orsaker är starkt beroende av varandra: högre frekvens förvärvsarbete ger mindre möjlighet till studier; detta kan i sin tur ge upphov till dåliga studieresultat som kanske leder till att studiemedel uteblir, vilket senare nödvändiggör ett mera omfattande förvärvsarbete.

Tabell 6.7 Orsaker till att studiemedel inte söktes

Orsaker	Totalt antal svar i %	
Egen inkomst	7 066	56,5
Make/makas inkomst	2 645	21,1
Egen förmögenhet	2 779	22,2
Make/makas förmögenhet	526	4,2
Ålder	1 456	11,7
Meriter	1 698	13,6
Över 16 terminer	204	1,6
Endast delvis studerande	4 664	37,3
Studierna avslutas tidigt ht-66	359	2,9
Övrigt	2 372	19,0

Vid en detaljanalys av olika ittskrivningsåtgångars svarsalternativ visade det sig att de studerande som påbörjat studier 1961 eller tidigare oftare angav egen, alternativt makes

inkomst, som skäl till varför studiemedel ej söktes.

Vid jämförelse mellan olika utbildningslinjer gick den stora skiljelinjen mellan å ena sidan fackhögskolorna och juridisk fakultet och å andra sidan övriga fria fakulteter. De studerande vid fackhögskolor och juridisk fakultet angav mera sällan att den egna eller makens inkomst var för hög, men däremot ofta att den egna förmögenheten var för stor. Vid filosofiska fakulteterna var för hög inkomst, bristande studiemeriter och avsikten att bara i begränsad omfattning studera, betydligt oftare angivna än vid övriga studieinriktningar.

Undersökarna understryker att det inte varit möjligt att urskilja dem som frivilligt valt att finansiera studierna genom förvärvsarbete från dem som tvingats till förvärvsarbete, då detta varit den enda tänkbara finansieringskällan.

6.2.3 Följder av att studiemedel inte beviljats

I undersökningsrapporten beskrevs även vissa följder av att studiemedel inte beviljats. Samtliga i undersökningen ingående personer som bedrev studier tillfrågades om de på grund av att de inte erhöill studiemedel hade tvingats börja förvärvsarbete, trots att de själva föredragit att finansiera studierna med studiemedel. Man frågade också om de hade tvingats avbryta studierna under pågående termin efter att ha påbörjat studierna.

Av de 969 personer som sökt studiemedel tvingades ca 22 % förvärvsarbete och 9 % att avbryta studierna. Av de 12 514 personer som inte hade sökt studiemedel var 12 % tvungna att börja förvärvsarbete och ca 2 % tvingades avbryta studierna, pga att de räknade med att de inte skulle erhålla studiemedel.

Av dem som inte studerade under höstterminen 1966, på grund av att de gjorde ett tillfälligt avbrott i studierna, uppgav 11,8 % att anledningen till att de inte studerade var att de inte erhöill studiemedel.

De nu nämnda grupperna torde i verkligheten ligga mycket nära varandra. Ena gruppen har således betraktat sig som studerande under hösten eller del av den, men på grund av uteblivna studiemedel tvingats avbryta studierna. Den andra gruppen, som inte betraktar sig som studerande under hösten utan som gjorde tillfälligt studieavbrott på grund av uteblivna studiemedel, kan kanske ha studerat kort tid av terminen och sedan avbrutit eller ha fått beskedet att studiemedel ej kan beviljas i så god tid att studier inte hade hunnit påbörjats.

I fråga om dem som sökt studiemedel (och alltså fått avslag på sin ansökan) föreligger betydande skillnader i beteendet mellan olika studieinriktningar. I stort sett var det endast vid de filosofiska fakulteterna som avslag på studiemedelsansökan förorsakade studieavbrott, och inom dessa fakulteter var avbrottsfrekvensen störst vid naturvetenskaplig fakultet (18 %) och lägst vid samhällsvetenskaplig fakultet (7 %). Skillnaden mellan de olika studieinriktningarna torde delvis hänga samman med de tidigare omnämnda skillnaderna i socialt ursprung mellan de studerande. Vid framför allt de spärrade högskolorna är andelen studerande från högre socialgrupper särskilt stor. Detta för med sig att en förhållandevis stor andel av avslagen på ansökningar om studiemedel beror på behovsprövningen, varvid givetvis något studieavbrott inte blir nödvändigt av ekonomiska skäl. Studerande från högre socialgrupp, som erhåller avslag på grund av otillräckliga studieresultat, torde ofta kunna få ekonomisk hjälp till sina studier från annat håll, t ex i form av bidrag eller lån från föräldrar. En annan trolig förklaring till skillnaderna mellan studerande vid olika utbildningslinjer i beteendet efter avslag på en ansökan om studiemedel torde ligga i graden av målinriktning. Vid andra utbildningslinjer än filosofisk fakultet är målet för studierna vanligen klart fastställt. Den studerande är kanske då särskilt obenägen att uppge studierna eller försena dem med ett avbrott på grund av att studiemedel uteblivit. Vid de filosofiska fakulteterna där-

emot är studiemålet ofta oklart och många studerande är också vaga i sina övriga framtidsplaner. I en sådan situation kan avslag på ansökan om studiemedel bli den avgörande faktorn för ett beslut att avbryta studierna. Liknande förklaringar kan ges till de stora skillnaderna i övergång till förvärsarbete mellan de olika studieinriktningarna. Närmare 40 % av de studerande vid samhällsvetenskaplig och naturvetenskaplig fakultet har tvingats till förvärsarbete, medan inte någon vid vissa andra studieinriktningar ansett sig tvingad förvärsarbete till följd av att ansökan om studiemedel blivit avslagen utan försökt ordna finansieringen på annat sätt.

De som ej ens sökt om studiemedel uppvisar som väntat totalt sett väsentligt lägre frekvens studieavbrott för övergång till förvärsarbete än de som fått avslag på en ansökan. Dessa personer har vanligen redan före terminens början vetat om att de inte skulle erhålla studiemedel. I den mån de för sina studier varit beroende av studiemedel har de — som tidigare antytts — i stor utsträckning sannolikt bestämt sig för att göra helt studieavbrott under terminen. I vissa fall kan de också i vetskap om att studiemedel ej skulle komma att beviljas ha lämnat läroanstalten. I sådant fall finns de ej ens med i undersökningspopulationen. Ytterligare bör påpekas, att det för den studerande själv är lättare att bedöma om han är utesluten från rätt till studiemedel på grund av sina eller makes ekonomiska förhållanden, än om han har otillräckliga studiemeriter för att beviljas studiemedel. De som ej sökt studiemedel bör därför i stor utsträckning ha haft sin ekonomi tryggad på annat sätt, och de behöver alltså ej göra studieavbrott.

Sammanfattningsvis kan sägas, att av de totalt 13 483 personer som överhuvudtaget bedrivit studier utan studiemedel under höstterminen 1966 har knappt 3 % angivit, att de *under terminen* varit tvingade att avbryta studierna på grund av att de antingen erhållit avslag på ansökan om studiemedel eller insett resp antagit att en ansökan om studiemedel ej skulle komma att beviljas. Knappt 13 % har av samma anledning funnit sig

tvungade att övergå till förvärvsarbete, trots att de egentligen skulle ha föredragit att finansiera studierna med hjälp av studiemedel.

6.2.4 Studieavbrott

Lika gärna som studieavbrott kan sägas vara ett mått på utbildningsorganisationens effektivitet, kan förekomsten av studieavbrott också vara ett mått på studiemedelssystemets effektivitet, om den ursprungliga orsaken till avbrottet berott på ekonomiska faktorer. Något enhetligt mått på effektivitet utgör dock knappast detta begrepp. Orsakerna bakom ett studieavbrott betingas av flera sammansatta och komplicerade faktorer där avbrottet i sig inte behöver innebära ett "studiemisslyckande" eller upplevas som ett sådant av den studerande. Ej heller behöver ett studieavbrott innebära dålig effektivitet, om man med effektivitet menar att studierna alltid skall avslutas med en examen. Flera undersökningar, däribland U68s undersökning om studerande utan examen, visar att många studerande ej planerat att avlägga examen när de skrevs in vid läroanstalten. Trots dessa reservationer har orsakerna till studieavbrott sitt berättigade intresse. Det finns bland dem som gör studieavbrott många som planerat för en viss utbildning, men av en eller annan orsak tvingats ändra sina planer och avbryta sin utbildning. Ur studiemedelssynpunkt äger denna kategori sitt intresse.

I U68s undersökning framgår att relativt många i undersökningsgrupperna, som gjort tillfälligt avbrott eller återupptagit studierna efter en tids avbrott, angivit "tillsyn av eget barn" och "ekonomiska problem" som orsak till studieavbrottet. Även avbrottsorsaken "förvärvsarbete" var ett relativt vanligt svarsalternativ. Förvärvsarbete kan i flera fall vara en följd av ekonomiska problem under studietiden, som i sin tur lett till tillfälligt avbrott eller till en avsevärt förlängd studietid.

"Tillsyn av eget barn" som skäl för avbrottet hade nästan uteslutande angetts av kvinnor. Svaret var något vanligare bland inskrivna 1956/57 än bland frånvarande

1967, vilket torde sammanhånga med att kvinnorna inskrivna 1956/57 är äldre och kan antas ha haft flera barn. Det ansågs också tänkbart att det tidigare varit ännu svårare än i dag att lösa barn tillsynsfrågorna. Barn tillsynsproblem förefaller att ibland leda till direkta studieavbrott, men framför allt till långt utdragna studier.

Betraktar man populationen som helhet har avbrottsorsaken "ekonomiska problem" angivits av en relativt liten andel. Däremot är det en betydande andel av kategorin "studerar fortfarande" i båda populationerna som givit detta svar. Ev leder ekonomiska problem snarare till långa studietider än till direkta studieavbrott. Vad som är orsak och verkan är tveksamt. Det anses troligt att svaga studieresultat och därmed förlorade studiemedel tvingar studenterna till förvärvsarbete, som i sin tur ytterligare försenar studierna. Särskilt besvärligt verkar det att vara för dem som inte överger sina utbildningsplaner utan splittras mellan förvärvsarbete och studier så att de varken uppnår tillfredsställande studieresultat eller får stadigvarande arbete.

I CSNs undersökning om studerande utan studiemedel angavs "ekonomiska orsaker" som skäl till studieavbrott av 27 % av dem som gjort tillfälligt avbrott i studierna höstterminen 1966. Därefter angavs "familjeskäl", som nämnts av 24 %. Avbrottsfrekvensen "inte erhållit studiemedel" angavs av 12 %. Även i denna undersökning var det endast ett ringa antal av hela populationen endast 1,5 %, som erhållit avslag på studiemedel och avbrutit studierna för denna orsaks skull. Det är emellertid osäkert om avbrottsorsak som "familjeskäl" och "ekonomiska orsaker" också primärt kan ha orsakats av att studiemedel inte erhållits eller om studiemedlen ej varit tillräckliga som försörjningskälla. Å ena sidan kan angiven avbrottsorsak berott på att den studerande i ett tidigare skede tvingats till förvärvsarbete på grund av uteblivet studiestöd. Å andra sidan kan förvärvsarbetet vara så vävlönat att den studerande överhuvudtaget inte ansett det fördelaktigt att återgå till heltidsstudier med

enbart studiemedel som finansieringskälla. Undersökningen ger dock inga upplysningar om förvärvsarbetet i något fall varit en följd av uteblivna studiemedel. Inte heller ges några uppgifter om avbrottsorsaken "familjeskäl" varit primärt orsakad av ekonomiska problem. Sammanfattningsvis anges i undersökningen, att orsaken till studieavbrott oftast inte haft med den studiesociala situationen att göra, utan varit att finna i att man i de flesta fall nått avsett mål med studierna eller funnit det fördelaktigt att avsluta studierna utan att man av ekonomiska skäl tvingats därtill.

6.2.5 Sammanfattning

Av de studerande, som under höstterminen 1966 studerade utan studiemedel, var det anmärkningsvärt få som angav att de hade sökt studiemedel. Detta kan bero på, som framhållits, att flertalet redan vid terminens början tryggt sin ekonomi på annat sätt. Några hade inte ansökt om studiemedel då de trott sig ej kunna bli beviljade sådana, antingen beroende på svaga studieresultat eller, framförallt, att deras inkomst var för hög. Men i CSNs undersökning var det påfallande få som uppgav att de tvingats att förvärvsarbeta, fastän de hade föredragit att klara finansieringen genom studiemedel. Ca 14 % av personerna i undersökningen uppgav att deras studier påverkats negativt av att de ej erhöll studiemedel. Detta är en oväntat låg siffra, men kan å andra sidan tyda på att många föredrar att i första hand förvärvsarbeta och bedriva studierna på deltid.

I de båda refererade undersökningarna angav få i vardera populationen, att den direkta orsaken till studieavbrott berott på ekonomiska faktorer eller att avbrottet gjordes p.g.a. att inga studiemedel beviljades. Naturligtvis kan avbrottsorsaker som "förvärvsarbete samtidigt med studierna", "förvärvsarbetet tog för mycket tid", "tillsyn av eget barn" ursprungligen ha föranletts av att studiemedel ej beviljades för en eller flera terminer. Den studerande kan då ha råkat in

i en ond cirkel genom att förvärvsarbetet (motsvarande) försvårat studierna och att han därigenom inte nått upp till de meritkrav studiemedelsnämnderna uppställt för rätt till fortsatta studiemedel. Studiemedelsutredningen vill emellertid starkt betona, att nämnderna vid sin bedömning tar hänsyn till sådana omständigheter som förvärvsarbetets inverkan på studieresultaten. Ett tillfälligt misslyckande i studierna leder därför knappast till att den studerande under en längre tid förvägras studiemedel, om studieresultaten förbättrats under den tid han förvärvsarbetar.

Tillsyn av eget barn resp familjeskäl uppgavs av påfallande många, särskilt av kvinnor, som anledning till att de gjort avbrott i studierna resp studerade utan studiemedel. I CSNs undersökning om studerande utan studiemedel var det vanligt att de som hade ett eller fler barn bedrev deltidstudier. En fjärdedel av dem som bedrev heltidstudier hade ett eller flera barn, medan nästan hälften av dem som bedrev deltidstudier hade ett eller flera barn. Försörjningsbördan mot barn tvingar ofta den studerande att vid sidan av studierna förvärvsarbeta för att klara ekonomin. Förvärvsarbete drar i sin tur ner studietakten. Studiemedelsutredningen vill dock betona att sådana skäl som barnbörd och barn tillsyn vanligen utgör en godtagbar orsak till studieförsening, och bedöms därför liberalt av studiemedelsnämnderna. Men det är uppenbart att just försörjningsansvaret för barn kan tvinga till förvärvsarbete, som i sin tur orsakar studieförsening.

För många av de nu nämnda studerandekategorierna kommer den nyligen beslutade formen om deltidstudiemedel (prop 1971:37 SfU 1971:28) sannolikt att få en väsentlig betydelse. Genom att studiemedel enligt bestämmelserna kan utgå för studier på deltid och studieresultaten bedöms med hänsyn härtill, kan många i fortsättningen bättre kombinera deltidstudier och förvärvsarbete, liksom många, särskilt kvinnor, bättre kan kombinera barnpassning och studier utan att deras ekonomi blir lidande härav.

6.3 Något om styrfaktorer inom studie-medelssystemet

6.3.1 Rekryteringen till högre studier

De studiesociala åtgärderna utgör, som redan framhållits, ett av de viktigaste instrumenten för att påverka rekryteringen till fortsatt utbildning efter den obligatoriska skolans slut. Studiestödet har till uppgift att eliminera eller åtminstone mildra sådana faktorer av ekonomisk art, som inte borde få påverka ungdomars val i utbildningshänseende. För studiesociala utredningen hade frågan om rekryteringen till högre studier ett avgörande inflytande på dess ställningstagande för ett nytt studiesocialt system.

Utredningens egna undersökningar (Studentrekrytering och studentekonomi SOU 1963:53) visade att det socialt betingade bortfallet av studerande främst skedde framför gymnasiet portar. Även inom gymnasieutbildningen förekom en viss social skiktning på så sätt att barn från lägre socialgrupper (arbetarhem och motsvarande) i större utsträckning än övriga sökte sig till fackgymnasier. Ungdomar från exempelvis akademikerhem och högre tjänstemannahem var relativt sett fler vid de allmänbildande gymnasierna än vid fackgymnasierna.

Man beräknar att 90 % av en årskull i grundskolans nionde klass i dag går vidare till gymnasieskolan. Detta tyder på att det inte förekommer samma socialt betingade bortfall av elever vid övergång från grundskola till gymnasieskolan, som tidigare var för handen. Trots detta kvarstår betydande olikheter i valet av gymnasieutbildning med hänsyn till elevernas sociala bakgrund. En undersökning av U68 visar att grundskole-

elevers attityder till olika slag av fortsatt utbildning i hög grad påverkas av deras sociala bakgrund. Endast en fjärdedel av eleverna från socialgrupp 3 valde att fortsätta till gymnasiet, medan över 80 % av eleverna från socialgrupp 1 valde att fortsätta till gymnasiet. Elever från socialgrupp 3 valde i högre grad yrkesskolestudier (34 %) eller planerade att börja arbeta (13 %). Men endast 6 % från socialgrupp 1 valde yrkesskola. Denna socialt skiktade snedfördelning i gymnasieutbildningen verifieras på ett slående sätt av en undersökning av det inom studiehjälpsystemet ingående inkomstprövade tilläggets fördelning på olika gymnasielinjer. Detta tillägg, liksom också det behovsprövade tillägget, riktar sig främst till elever från hem med svag ekonomi, eller vad som i dagligt tal betraktas som låginkomstgrupper.

Av tabellen framgår att inkomstprövat tillägg är mer än dubbelt så vanligt i yrkesskola som i gymnasiet. Alltså det är dubbelt så många elever i yrkesskolan från hem med svag ekonomi som i gymnasiet. Fackskoleeleverna intar en mellanställning. Siffrorna verifierar på ett slående sätt antagandet, att gymnasiet fortfarande rekryterar sina elever företrädesvis från mera välsituerade hem, medan låginkomsttagarnas barn främst går till kortare yrkesutbildning. Rekryteringen har i sin tur sin givna effekt på den sociala fördelningen av studerande vid eftergymnasial utbildning. Elever som genomgått yrkesskola har fortfarande små möjligheter att gå vidare i utbildningsväsendet.

Det socialt betingade bortfallet av elever vid övergång från grundskola till gymnasieutbildning har inte haft sin motsvarighet vid övergång från gymnasiet till eftergymnasial

Tabell 6.8 Elever med inkomstprövat tillägg av antalet yngre elever med studiebidrag i studiehjälpsystemet (procental.)

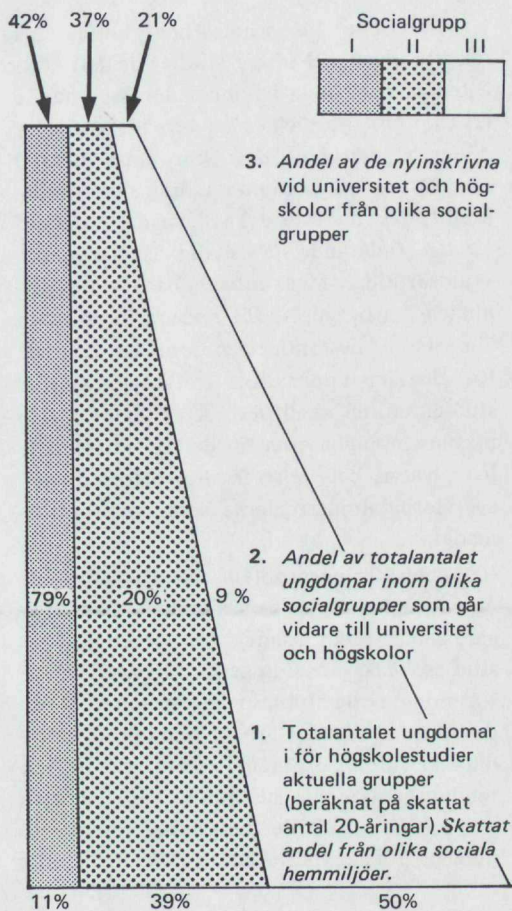
Skolform	1966/67	1967/68	1968/69	1969/70	1970/71
Gymnasium	28,7	26,9	23,3	22,2	19,6
Fackskola	38,6	35,0	31,3	32,5	29,5
Yrkesskola	55,3	51,0	49,8	47,1	43,0
Samtliga skolformer	38,3	35,8	32,9	31,5	28,4

utbildning. Sålunda konstaterade studiesociale utredningen att andelen studerande från arbetarhem, som övergick till högre studier, var ungefär lika stor som andelen studerande från akademikerhem och motsvarande. Däremot förekom det, precis på samma sätt som inom gymnasieutbildningen (allmänna gymnasier och fackgymnasier), en viss social skiktning i valet av utbildningsalternativ. Studerande från socialgrupp 1 eller motsvarande valde i större utsträckning än studerande från arbetarhem att studera vid spärrade utbildningslinjer.

Inom U 68 har gjorts en undersökning (Val av högre utbildning SOU 1971:61) som bl a belyser rekryteringen till universitet och högskolor från läsåret 1956/57 till och med läsåret 1968/69. Denna visar att det fortfarande är en påfallande stor social snedrekrytering till högre studier (se diagram 6.1). Endast en ringa del av ungdomar från socialgrupp 3 går vidare till högre studier. En viss ökning i andelen ungdomar från denna socialgrupp har emellertid skett. Av det totala antalet nyinskrivna 1956/57 var 15 % från socialgrupp 3. Denna grupp hade ökat till 21 % läsåret 1968/69, vilket framgår av diagrammet. Det har sålunda skett en ökning, om än svag, av studerande från arbetarhem och motsvarande. Däremot har studerande från socialgrupp 2 minskat mellan dessa år, så att andelen nyinskrivna från socialgrupp 1 synes nära nog varit konstant. I undersökningen understryks att den stora skillnaden i rekryteringen med hänsyn till social härkomst inte går mellan socialgrupp 3 och övriga socialgrupper, utan mellan socialgrupp 1 och övriga. Detta framgår av diagrammet. Nästan åtta av tio ungdomar från socialgrupp 1 gick vidare till högre studier läsåret 1968/69. Motsvarande för socialgrupp 2 var endast två av tio ungdomar och för socialgrupp 3 endast en av tio.

I undersökningen redovisas också att det dessutom sker en sk "dold" social skiktning inom den högre utbildningen. Ungdomar från socialgrupp 1 valde således i större utsträckning än ungdomar från övriga socialgrupper en utbildning till läkare, jurist,

Diagram 6.1 Beräknad andel av för högskolestudier relevanta åldersgrupper (andel 20-åringar) från olika sociala hemmiljöer, andel av dessa som går till universitet och högskolor samt andel nyinskrivna från olika socialgrupper vid universitet och högskolor 1968/69

tandläkare, civilekonom, civilingenjör, agronom eller veterinär. Ungdomar från socialgrupp 1 var i hög grad överrepresenterade vid sådana utbildningar läsåret 1956/57. Mindre väntat och betydligt intressantare var, att denna överrepresentation var mycket större läsåret 1968/69, än vid förra tidpunkten. Man menar i undersökningen att expansionen av antalet nyinskrivna vid universitet och högskolor medfört att den sociala skiktningen ökat.

En av slutsatserna i undersökningen om olika faktors inverkan på rekryteringen är

att nuvarande studiemedelssystem sannolikt inte har någon större betydelse då det gäller att upphäva den sociala snedrekryteringen till universitet och högskolor.

6.3.2 Studieskuldsättningen

Av betydelse för studiestödets effekt på rekryteringen till högre studier är *dels* storleken av det totala beloppet den studerande erhåller för att täcka sina levnadskostnader under studietiden, *dels* hur detta belopp fördelar sig på kontanta bidrag och studiekredit, dvs hur stor del av levnadskostnaderna den studerande själv skall svara för genom kuldsättning. Men inte enbart kuldsättningen har betydelse för rekryteringen, utan jämväl de bestämmelser som reglerar de förhållanden under vilka återbetalningen av studiekrediten skall ske. Även de framtida inkomstmöjligheterna för de högre utbildade har givetvis betydelse för hur utformningen av återbetalningsreglerna bör vara utformade.

Kuldsättningsproblematiken och de ogynnsamma regler som kännetecknade tidigare lånesystem, hade stor betydelse för studiesociala utredningens förslag till utformning av de studiesociala systemet. Även de högre utbildades arbets- och inkomstmöjligheter efter examen, såsom de utifrån tendensberäkningar bedömdes vara i början av sextioalet, hade betydelse för utredningens förslag beträffande *dels* fördelning

av kontanta bidrag och studiekredit, *dels* utformningen av återbetalningsreglerna.

I studiesociala utredningens undersökningar om kuldsättningen (Akademikernas kuldsättning SOU 1963:44) visade det sig att kuldsättningen i hög grad var beroende av den socialekonomiska bakgrunden. Vid inträdet till universitet eller högskola redovisade 11 % av de examinerade, vilkas fäder var arbetare, nettoskuld mot 2 % för de examinerade, som kom från socialgrupp 1. Vid examenstillfället redovisade drygt en tredjedel av den sistnämnda gruppen nettoskuld. Den klart högsta kuldsättningsfrekvensen uppvisade ungdomar från lägre medelklass (60 till 70 %) och ungdomar från arbetarhem (79 %). Kuldsättningsfrekvensen var, tvärtemot vad som kunde väntas, genomgående betydligt högre bland de som erhållit statsstipendier än bland icke-stipendiater. Denna skillnad ansågs delvis förklaras av den sociala bakgrunden och delvis av att de som uppbar stipendier i mindre utsträckning var hemmaboende. Däremot var de genomsnittliga kuldsättningsbeloppen lägre för stipendiaterna än för icke-stipendiaterna. Detta förklarades i undersökningen bero på att de som uppbar stipendier hade kortare studietid, och att de p g a stipendiaterna inte hade lika stort lånebehov som icke-stipendiaterna.

De genomsnittliga kuldsättningsbeloppen vid olika typer av utbildningar för de examinerade 1959/60 framgår av tabell 6.9.

Tabell 6.9 De examinerade 1959/60 med uppdelning på examensgrupp efter andelen nettoskuldsatta inkl. och exkl. föräldralån och genomsnittliga skuldbelopp för de skuldsatta.

Utbildningstid	Inkl. föräldralån		Exkl. föräldralån	
	Andel skuldsatta, %	Genomsnittligt skuldbelopp för de skuldsatta	Andel skuldsatta, %	Genomsnittligt skuldbelopp för de skuldsatta
Kort studietid	72	8 360	67	7 930
Medellång studietid, fria fakulteter	68	12 330	60	10 960
Medellång studietid, övriga	76	15 930	67	12 950
Lång studietid	74	20 900	62	18 050

Det finns för närvarande ingen undersökning som ingående mer belyser nuvarande skuldsättningsfrekvens i förhållande till olika studietider eller i förhållande till de studerandes sociala bakgrund. I 1968 års studentekonomiska undersökning (Lund 1969) redovisas emellertid några uppgifter om dessa förhållanden. Andelen studieskuldsatta var relativt hög, hela 94 % av de ogifta och 95 % av de gifta studerandena. Den beräknade totala skuldsättningen angavs vara högre för studerande från socialgrupp 1 än för studerande från socialgrupp 3. Skillnaderna var förhållandevis små och kan förklaras av skillnaderna i utbildningstidens längd, som automatiskt medför högre skuldsättning för längre utbildning om studiemedlen utgör enda "inkomstkälla". Undersökningsresultaten antyder dock, även om resultaten till alla delar inte är statistiskt signifikanta, ungefär samma bild av skuldsättningen som redovisades i studiesociala utredningen.

I följande räkneexempel ges några exempel på hur skuldsättningen kan te sig för studerande vid olika långa utbildningar, under förutsättning att de studerande uppburit maximala studiemedel under hela studietiden. För enkelhetens skull har vi antagit att basbeloppet har legat fast under hela utbildningstiden. Detta ger ett något mindre skuldbelopp än som skulle vara fallet om beräkningarna skett med utgångspunkt i varje termins gällande basbelopp. Skillnaderna är dock obetydliga.

Tabell 6.10 Beräkning av total förväntad skuld i basbelopp och 1971 års penningvärde vid olika studietider (basbelopp 6 900 kr.)

Utbildningstid	Skuld i antal basbelopp	Skuld i kronor
Kort studietid (upp till 2 år)	2,292	15 800
Medellång studietid (mellan 3 och 4 år)	3,438 – 4,584	23 700 – 31 600
Lång studietid (mellan 5 och 6 år)	5,730 – 6,876	39 500 – 47 400
Dubbel studietid (7 år eller längre)	8,022	55 400

Som framgår av tabellen har studiemedelsutredningen räknat skulden i antal basbelopp, som utgör den egentliga skulden i studiemedelsskulden. Med hänsyn till bl a som utförligt diskuterats i kapitel 4 i fast penningvärde, varför just antalet erhållna basbelopp utgör det adekvata uttrycket för studiemedelsskulden. Med hänsyn till bl. a. indexregleringen är skuldsättningen enligt äldre studiefinansieringsstöd och nuvarande studiestöd inte helt jämförbara. Om man ändå vill göra en jämförelse med avseende på studietid och i förhållande till ett fast penningvärde, kan följande beräkningar göras. De i tabell 6.11 angivna basbeloppen för studerande med olika studietider, har beräknats i 1971 års penningvärde vid basbeloppet 6 900 kr. Omräkning till antal basbelopp för skuldsatta 1959/60 har skett med ett basbelopp av 4 200 kr. som gällde 1960.

Tabell 6.11 Jämförelse mellan skuldsättningen 1959/60 och 1971 avseende olika studietider och i förhållande till 1971 års penningvärde.

Utbildningstid	Skuldsättning 1959/60 i 1971 års penningvärde		Studieskuldsättning 1971	
	basbelopp	kronor	basbelopp	kronor
Kort studietid	1,760	12 144	2,292	15 800
Medellång studietid, fil fak	2,610	18 000	3,438 – 4,584	23 700 31 600
Medellång studietid, övriga	3,083	21 300		
Lång studietid	4,298	29 700	5,730 – 6,876	39 500 47 400

Den i tabellen gjorda jämförelsen avser belösa skuldsättningen för studerande med olika lång studietid. Man bör emellertid inte dra alltför långtgående slutsatser av jämförelsen med tanke på de olika förhållanden beräkningarna grundar sig på. För det första är de jämförda kategorierna avseende studietid endast delvis jämförbara. För det andra utgår undersökningen om skuldsättningen för examinerade 1959/60 från en individundersökning där den faktiska skuldsättningen har kunnat beräknas, medan studiemedelsutredningen för skuldsättning 1971 endast som räkneexempel angivit en summariskt beräknad skuldsättning med hänsyn till studietiden och med utgångspunkt i att den studerande alltid erhållit maximalt studiemedelsbelopp. När studiesociala utredningen genomförde sin undersökning var lånebenägenheten ganska låg beroende på olika faktorer. Studiemedelsystemet däremot utnyttjas av större delen av de studerande, som nästan nog erhåller maximala studiemedel. Detta ger självfallet en högre skuldsättning per individ.

Trots dessa reservationer kan man ändå med utgångspunkt i tabellen iaktta en tendens mot en ökad skuldsättning för de studerande vid universitet och högskolor. Hur stor denna ökning är kan emellertid inte utläsas av tabellen. Som tidigare framhållits utnyttjar den övervägande delen av de studerande det återbetalningspliktiga studiemedelsbeloppet i maximal utsträckning. Detta får också till följd att skuldsättningen blir relativt hög.

I den tidigare nämnda studentekonomiska undersökningen från 1968 redovisas att majoriteten av de studerande upplever skuldsättningen under studietiden utan större obehag. Inställningen var densamma för såväl gifta som ogifta. Nästan 40 % av vardera kategorin var inte alls bekymrade och ca 50 % var inte särskilt bekymrade över studieskulder. I undersökningen framhålls att inställningen till studieskulder har ett naturligt samband med det faktiska valet av utbildning. I och med att man väljer en dyrbar utbildning tar man också indirekt ställning

för de ekonomiska konsekvenser detta medför. Ett val anses sålunda ske före inträdet till universitet och högskola varvid de som avskräcks av höga studieskulder valt andra och mindre kostsamma utbildningar, eller valt förvärvsarbete.

I U 68:s undersökning om val av högre utbildning redovisas uppgifter om inställningen till studieskuldsättningen. Den socioekonomiska bakgrundens betydelse för inställningen till studieskuldsättning markeras av undersökningsresultaten. Attityden till den tänkbara skuldsättningen varierar konsekvent socialgrupperna emellan, och som ytterlighetspoler uppträder männen i socialgrupp 1 och kvinnorna i socialgrupp 3 i en "trappa" av social olikhet. Inställningen till skuldsättningen speglar också inställningen till högre utbildning överhuvudtaget.

6.3.3 Ekonomisk standard under studietiden

För yngre studerande (under 20 år) inom gymnasieskolan och motsvarande utbildningar är det nuvarande studiestödets utformning klart familjepolitiskt motiverat. Bidrag beviljas med varierande belopp, vilkas storlek beror på föräldrarnas ekonomi och bosättningsort i förhållande till läroanstalten. Det studiesociala stödet till yngre elever har främst inriktats på att ge bidrag till familjer med svag ekonomi för de merutgifter barnens studier orsakar. Endast i undantagsfall förutsätts lån behöva komplettera bidragen. Dessa lån är i sådana fall tämligen små. De huvudsakliga levnadskostnaderna under studietiden skall således i första hand bekostas av elevens föräldrar. I familjer där ekonomin är svag träder emellertid samhället in med olika stödformer. Elevernas socioekonomiska bakgrund har stor betydelse just vid slutet av den obligatoriska skolan, då eleven står inför valet mellan fortsatt utbildning eller förvärvsarbete. Det studiesociala stödet på gymnasial nivå har därför tillmätts och måste fortfarande tillmätas stor betydelse för en breddad rekrytering till fortsatta studier.

Till äldre elever (20 år och däröver) inom gymnasieskolan och till elever inom det eftergymnasiala utbildningsstadiet, har studiestödet konstruerats så att eleverna själva, oberoende av föräldrarnas ekonomi, skall svara för sina levnadskostnader. Studiestödet till dessa elever har inriktats på *dels* "stimulansbidrag" genom studiebidrag, *dels* på "självfinansiering" genom en av samhället ställd studiekredit, som skall återbetalas under relativt lång tid för att den enskilde ej skall få för tung återbetalningsbörd.

Vid eftergymnasiala utbildningar består studiestödet till ca 80 % av studiekredit. Detta studiestöd är avvägt så att det skall motsvara normala behov för den som bedriver en i stort sett sammanhängande utbildning under ungdomsåren. Det är alltså utformat främst med tanke på sådana som ännu inte skaffat sig stora fasta kostnader. Det studiestöd som utgår för eftergymnasiala studier avvägdes med utgångspunkt i vad som i början av sextio-talet ansågs vara en uppskattad genomsnittlig studiekostnad. Genom indexregleringen har studiestödet behållit sitt realvärde.

Det är av naturliga skäl svårt att få en säker uppfattning om studiekostnadernas omfattning. Studiekostnadsbegreppet är inte entydigt. I de individuella fallen likaväl som när det är fråga om samhällets totala kostnader för utbildning kan detta begrepp ges minst tre olika betydelser. För det första kan man tala om *alternativa studiekostnader* och härmed avse inkomster, som en studerande skulle ha kunnat erhålla på arbetsmarknaden, om han eller hon i stället för att bedriva studier hade tagit ett förvärvsarbete omedelbart efter studentexamen. För det andra kan man tala om *faktiska studiekostnader* och därmed avse de utgifter som en studerande har under sin studietid oavsett om han själv eller andra bestrider dem. Omfattningen av de faktiska studiekostnaderna är mycket avhängigt den studerandes "inkomstförhållanden" under studietiden. Upp till en viss nivå stiger i allmänhet utgifterna proportionellt med inkomsterna. De faktiska studiekostnaderna behöver därför inte vara ett

uttryck för ett rimligt konsumtionsbehov under studietiden. För det tredje slutligen, kan man tala om *beräknade studiekostnader* och härmed avse de utgifter som ur olika synpunkter kan anses rimliga att den studerande har för sina studier och sitt uppehälle under studietiden. En beräkning av studiekostnaderna leder, medvetet eller omedvetet, till en värdering av hur verkligheten bör vara beskaffad. Här är det *dels* fråga om vilka kostnader som skall anses vara direkt relaterade till studierna, *dels* inom vilken ram dessa kostnader (utgifter) bör hålla sig.

Oavsett vilken metod man använder påverkas den enskildes utgifter under studietiden av faktorer som ålder, civilstånd, boendeförhållande, studieort och graden av bundenhet i studierna.

De mest aktuella uppgifterna om de faktiska studiekostnadernas omfattning, kan hämtas ur den studentekonomiska undersökningen från 1968. Dessa uppgifter belyser situationen läsåret 1967/68. Undersökningen är emellertid behäftad med vissa urvals- och metodfel, varför resultaten inte är helt tillfredsställande eller representativa. Resultaten belyser dock några intressanta förhållanden.

Undersökningen redovisar att de två största, och helt dominerande inkomstposterna är studiemedel och inkomst av förvärvsarbete. Båda inkomstposterna redovisas av flertalet studenter.

Studiemedel utgjorde den väsentligaste inkomstkällan. Hela 88 % av de ogifta och 77 % av de gifta hade studiemedel. Det genomsnittliga beloppet som utgick, varierade med hänsyn till civilstånd så att gifta hade något mindre studiemedel än ogifta. Denna skillnad förklarades bero på skillnader i inkomster av förvärvsarbete. Sådana inkomster redovisade ca 75 % av de ogifta och 70 % av de gifta. Giftna studenter hade i genomsnitt högre inkomst än ogifta, skillnaden var i det närmaste dubbelt så stor. Giftna där båda studerar har i allmänhet mindre inkomster än när en studerar och en förvärvsarbetar. De ogifta ej hemmaboende hade något högre inkomst än ogifta hemma-

Tabell 6.12 Genomsnittliga totala inkomster i kronor per år.¹ (läsåret 1967/68)

Inskrivnings-termin	Hemmaboende	Ej hemma-boende	Gifta ²
Ht - 64	10 700	12 100	13 800
Ht - 65	10 100	11 300	11 600
Ht - 66	10 200	11 300	11 800
Ht - 67	10 300	11 200	14 200
Samtliga	10 300	11 500	13 000

¹ Studentekonomiska undersökningen 1968

² Avser egen inkomst

boende. Inkomsten steg också i allmänhet med antalet studieår.

Den genomsnittliga totala inkomsten per år (studiemedel + inkomst av förvärvsarbete + övriga bidrag och lån) var för gifta i genomsnitt ca 13 000 kr., för ogifta hemmaboende 10 300 kr. och för ogifta ej hemmaboende 11 500 kr. (se tabell 6.12). De ogifta hemmaboende redovisade i viss utsträckning naturaförmåner som fri mat och logi.

Inkomst från förvärvsarbete och inkomst av eget kapital samt kontantbidrag från föräldrarna uppvisade en viss variation i förhållande till socialgruppsstillhörigheten. Sålunda var inkomst från förvärvsarbete vanligare för studerande från socialgrupp 3 än för studerande från socialgrupp 1. Däremot var förhållandet omvänt i fråga om eget kapital och inkomst därav och förekomsten av kontantbidrag från föräldrarna.

Av de olika utgiftsposterna utgjorde bostad och mat den stora delen av de studerandes utgifter. Enligt studentekonomiska undersökningen utgjorde dessa poster för ogifta ej

hemmaboende 45 % av de totala utgifterna. För gifta och för ogifta hemmaboende, som angav att de betalade för mat och logi, var motsvarande andel drygt 35 %. För vardera utgiftsposten bostad och mat redovisade ca en tredjedel av de hemmaboende inga kostnader alls, medan övriga hemmaboende redovisade betydligt lägre belopp än de ogifta ej hemmaboende.

Den väsentliga skillnaden avseende de totala utgifternas storlek fanns mellan ogifta och gifta, men även mellan ogifta hemmaboende och ej hemmaboende fanns en klar skillnad. De totala utgifterna för de hemmaboende var i genomsnitt 9 600 kr., för de ej hemmaboende 11 300 kr.

För såväl de ogifta ej hemmaboende som för de gifta, steg de totala utgifterna för varje studieår. En uppdelning av de gifta med hänsyn till makens sysselsättning visade att familjer där båda makarna studerade hade lägre totala utgifter, än familjer där endast ena maken studerade. Detta förklarades av att när båda studerar minskar möjligheten

Tabell 6.13 Genomsnittliga totala utgifter i kronor per år.¹ (läsåret 1967/68).

Inskrivnings-termin	Hemmaboende	Ej hemma-boende	Gifta ²
Ht - 64	10 900	12 000	15 300
Ht - 65	9 800	11 200	13 750
Ht - 66	8 900	11 200	13 400
Ht - 67	9 200	10 500	11 200
Samtliga	9 600	11 300	14 250

¹ Studentekonomiska undersökningen 1968

² Avser halva beloppet av båda makarnas utgifter.

till inkomster från heltidsarbete, eller mer omfattande deltidarbete för båda makarna. De två här presenterade tabellerna avseende totala inkomster och totala utgifter ger emellertid ingen direkt uppfattning om de faktiska studiekostnaderna. En del av inkomsterna och utgifterna är inte relaterade direkt till studiesituationen och uppehållet under studietiden, utan avser förhållanden under ferier. Det är av naturliga skäl också ofta svårt att i efterhand redovisa utgifter för olika ändamål, eller redovisa ens de samlade utgifterna, under så lång tidsrymd som ett läsår. Däremot torde inkomstuppgifterna vara säkrare. För att få en uppfattning om de studerandes faktiska studiekostnader har man i studentekonomiska undersökningen därför försökt att beräkna de studerandes genomsnittliga disponibla kapital (totala inkomster minus utgifter under ferietiden) under studiemånaderna. Man menar därvid att de disponibla inkomsterna kan utgöra ett mått på studiekostnaden. I tabell 6.14 har en jämförelse gjorts mellan å ena sidan det genomsnittliga disponibla kapitalet och å andra sidan det framräknade genomsnittliga studiemedelsbeloppet. Skillnaden för olika grupper visar tillskottet av egna medel.

Tabellen visar relationen mellan egna medel och statliga studiemedel, baserat på studentekonomiska undersökningens material. För de gifta studerande var de angivna summorna ungefärliga eftersom stora skillnader förelåg mellan olika familjetyper. Av tabellen framgår att de studerande vanligen tillsköt vissa egna medel för att täcka mellanskillnaden mellan utgifterna för den faktiska konsumtionen (= disponibla medel) och den konsumtion som täcktes av studiemedel.

Detta tillskott behöver inte tyda på att studiemedelsbeloppet är för litet. Man kan också se detta som en form av "extra" konsumtion, som de studerande har möjlighet till med hjälp av den inkomst de tillåts ha utan att studiemedelsbeloppet reduceras. Svårigheten att få fram ett adekvat mått på studiekostnaderna visar sig också bl a däri, att 36 % av de hemmaboende, 29 % av de ogifta ej hemmaboende och 40 % av de gifta redovisade överskott i sin budget i förhållande till totala inkomster och utgifter.

Av undersökningen framgick också att hälften av de ogifta ansåg det sammanlagda studiemedelsbeloppet tillräckligt och nästan hälften att det var för litet, av de gifta ansåg knappt hälften att det var tillräckligt. Detta sammanhänger sannolikt med att gifta studerande ofta har försörjningsansvar mot barn. Till skillnad från de ogifta torde de gifta studerande med barn få tillskjuta vissa egna medel, ofta med hjälp av inkomst av förvärvsarbete för att täcka de faktiska konsumtionsutgifterna. Det är ofta denna grupp som har en svår ekonomisk situation. En jämförelse av studerande inskrivna olika terminer visar att det är de yngre som anser att studiemedelsbeloppet är tillräckligt, och de äldre som anser det för litet.

Studentekonomiska undersökningen visar, såsom framgått av det föregående, att det föreligger skillnader i faktiska studiekostnader — dvs i disponibla medel — mellan dem som befinner sig i början av sina studier och dem som befinner sig i slutet av sina studier, mellan dem som bor hemma och dem som bor utanför hemmet samt mellan dem som är gifta och dem som är ogifta.

Tabell 6.14 Jämförelse mellan genomsnittligt disponibelt kapital under studiemånaderna och genomsnittligt studiemedelsbelopp¹ (läsåret 1967/68).

	Hemmaboende	Ej hemmaboende	Gifta
Disponibelt kapital	8 000	9 300	10 450
Studiemedel	6 800	7 300	6 800
Tillskott av egna medel	1 200	2 000	3 650

1 Studentekonomiska undersökningen

Från studentekonomiska undersökningen kan man emellertid inte utläsa något om de verkliga studiekostnaderna, bl a beroende på svårigheter att finna en entydig definition av begreppet studiekostnad. Utgår man emellertid från de disponibla medlen för ogifta hemmaboende och ej hemmaboende studerande, såsom det framräknades i undersökningen, och håller detta för en trolig genomsnittlig studiekostnad, är det studiemedelsbelopp som då utgick (för läsåret 1967/68 ca 8 000 kr.) 500–700 kr. för lågt. Studiemedelsutredningen vill emellertid kraftigt understryka att resultaten av undersökningen inte är helt tillförlitliga, och att man med en annan definition av studiekostnaden kunde ha fått ett delvis annat resultat.

Det är som framgått svårt att ange vid vilket totalbelopp som studiemedlen bör ligga för att de studerande skall få en rimlig levnadsstandard under studietiden. Vid fastställande av totalbeloppet är det flera, ofta motstridande faktorer man måste ta hänsyn till. Framför allt är det fråga om vilken standard som kan antas vara normal i förhållande till jämförbara gruppers standard. Svårigheten är också att finna den adekvata grupp, som skall utgöra jämförelseobjekt. Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) utgår i sitt studiefinansieringsprogram från den standard yrkesarbetande 20–24-åringar antas ha. SFS menar nämligen att studier i flera avseenden är att jämföras med förvärvsarbete och att de studerande inte torde ha annorlunda konsumtionsbehov än sina förvärvsarbetande jämnåriga. Det rimliga bör därför vara menar SFS, att studiestödet sätts vid en sådan nivå så att det motsvarar nettointkomsten för yrkesarbetande jämnåriga. Först då har den enskilde en reell valmöjlighet mellan studier och arbete, anser SFS. Från en sådan utgångspunkt skulle studiestödet i dag uppgå till ca 12 000–13 000 kr. för tio månaders studier. SFS utgångspunkter är ett belysande exempel på vad som tidigare har benämnts alternativa studiekostnader.

En annan faktor som man måste ta med i bilden vid en diskussion om studiemedelsbe-

loppets storlek är de konsekvenser för den enskilde, som en studieskultsättning kan få. Frågan om skultsättningen är som tidigare framhållits också avhängigt beloppets fördelning på bidrag och studiekredit. Det är emellertid realistiskt att räkna med att studiestödet på eftergymnasial nivå under lång tid framöver till stor del kommer att bestå av studiekredit. Från en sådan utgångspunkt kan det te sig rimligt att nivån på studiemedelsbeloppet inte sätts så högt att den studerande onödigtvis ådrar sig stora studieskulder. Samtidigt måste det vara ett krav att den studerande inte pressas under en ekonomisk standard som omöjliggör effektiva studier, eller att denne tvingas lita till andra inkomstkällor för att klara uppehållet under studietiden. Studiemedelsbeloppet bör då med tanke på sådana synpunkter avvägas utifrån de direkta kostnader som kan anses vara förenade med heltidsstudier. Beräkningen av en studiekostnad får i så fall utgå från rimliga kostnader för mat och hyra och andra kostnader förenade med studierna. Nuvarande studiemedelsbelopp avvägdes med utgångspunkt i sådana beräkningar.

Studiestödets nivå och fördelning på bidrag och studiekredit har en i viss mån styrande inverkan på tillströmningen på det totala studerandeantalet. En minskning av individens utbildningskostnader kommer nämligen att stimulera till en ökad efterfrågan på utbildning. Vål tilltagna studiebidrag, eller i extremfallet studielön, kommer att öka benägenheten hos enskilda personer att påbörja studier.

6.3.4 Studiestödet åt vuxna

Nuvarande studiestöd till äldre elever inom gymnasieutbildningen och motsvarande utbildningslinjer och till elever vid eftergymnasiala utbildningslinjer är i hög grad avpassat efter ungdomsstuderandes ekonomiska behov. Studiestödet verkar därför styrande i två avseende; dels till förmån för en sammanhängande utbildning i ungdomsåren, dels styrande på utbildningens fördelning på indi-

vider, dvs gynnar främst den yngre generationen. I synnerhet missgynnar dessa förhållanden de korttidsutbildade, eftersom nuvarande storlek på totalbeloppet och fördelning på bidrag och kredit, upplevs som ett studiehinder.

För vuxenstuderande torde det, med nuvarande nivå på studiestödet, innebära en väsentlig inskränkning av levnadsstandarden vid övergång till heltidsstudier. Inkomstbortfallet blir vanligen så stort att det för vuxna mer eller mindre ter sig omöjligt att övergå till heltidsstudier. Med de tilltagande kraven att även vuxna med kort utbildning skall bli delaktiga i samhällets utbildningsreformer, har studiefinansieringsfrågan fått en framskjuten plats, eftersom studiestödet till vuxna i allra högsta grad påverkar benägenhet till studier. Frågan om den mer långsiktiga utformningen av studiefinansieringen inom vuxenutbildningen är för närvarande föremål för utredning av en särskild tillkallad kommitté, Kommittén för studiestöd åt vuxna (SVUX).

Vuxna studerar för närvarande i första hand på deltid och kombinerar studier med arbete i eller utanför hemmet. En sådan lösning har i regel nödvändiggjorts av att studiestödet vid heltidsstudier ej kunnat erbjuda tillräckliga garantier för en acceptabel levnadsstandard. Heltidsstudier innebär också vanligtvis att den sociala tryggheten bortfaller under studietiden. Som tidigare antytts, är det ett välkänt faktum att vuxnas försörjningsansvar gentemot familjen ofta försvårar möjligheten till heltidsstudier under en längre tidsrymd. Det har då gällt att underlätta möjligheterna till deltidstudier. Införandet av deltidstudiedimedel torde innebära väsentligt förbättrade möjligheter i detta avseende.

Det av U 68 framförda förslaget om återkommande utbildning, innebär för vuxenutbildningens del stora fördelar om studiefinansieringen kan lösas för denna studerande grupp. U 68 menar, att om varje vuxen skall kunna utnyttja de möjligheter som ett system med återkommande utbildning kan erbjuda, krävs omfattande studiesociala insatser. I utredningens debattpromemoria Högre utbildning, funktion och struktur

framhålls bl a att de vuxenstuderande och deras familjer kommer att kräva ungefär samma levnadsstandard och sociala trygghet, som de tidigare haft när de förvärvsarbetat. Kraven på ett studiesocialt system, som tillgodoser sådana aspekter kommer därför otvivelaktigt att bli stora. En förändring av studiefinansieringen för vuxna, efter linjer som bl a diskussionsvis framförts av U 68, skulle tillsammans med ett system av återkommande utbildning troligen medverka till en jämnare fördelning av utbildningen såväl på individer som över den enskildes livstid.

6.3.5 Sammanfattande synpunkter

Det torde vara obestriddt att den socioekonomiska och kulturella bakgrunden har avgörande inflytande över individens val av utbildning. För de flesta ungdomar sker detta val redan vid slutet av den obligatoriska skolan. Det är detta val som senare får betydelse för den sociala sammansättningen i den eftergymnasiala utbildningen. Följaktligen är det snarare i denna valsituation som studiestödet som rekryteringsbefrämjande faktor får betydelse än vid övergången från gymnasial- till eftergymnasial utbildning.

Uppfattningen att högre utbildning ger bättre levnadsvillkor torde framför allt vara förhärskande i de grupper i samhället där en stor del av de vuxna själva har genomgått sådan utbildning. Det blir då naturligt att barnen i sådana utbildningsmässigt gynnade miljöer fäster större avseende vid utbildningens långsiktiga fördelar än vid den kortsiktiga nackdelen av att man under studietiden får en lägre levnadsstandard genom att avstå från förvärvsinkomster. I familjer där utbildningstraditionen inte är lika framträdande torde värderingen av högre utbildning ofta vara negativ, eller i varje fall osäkerheten om utbildningens fördelar vara större. Detta visar sig bl a däri att ungdomar från lägre socialgrupper anses ha större ovilja till skulsättning, liksom att de inkomstmässigt inte skulle bedöma värdet av utbildning på samma sätt som ungdomar från högre socialgrup-

per vanligen gör. Svårsmätbara utbildningseffekter som har att göra med den välfärdsökning som individer med högre utbildning i allmänhet upplever i form av intensivare samhälls- och kulturengagemang och ökade möjligheter till insikter i samhällsutvecklingen, värderas också olika mot bakgrund av hemmets utbildningstradition.

Korrelationen mellan socialt ursprung och utbildningsnivå skulle enligt vad som sagts bli vara betingad av skillnader i uppskattningen av värdet av längre utbildning och därav följande skillnader i viljan att för studiernas skull avstå från förvärvsinkomster i ungdomsåren för att i stället med studie-socialt stöd bedriva studier som ger ökade inkomster i framtiden.

Från denna utgångspunkt borde den sociala snedrekryteringen till utbildningar efter den obligatoriska skolan kunna angripas på två sätt. Framförallt kan problemets kärna angripas genom att man på olika vägar söker eliminera den skillnad i värderingen av utbildning, som betingas av det sociala ursprunget. Genom förändringar av studiestödet kan man minska den tveksamhet inför högre utbildning, som är ekonomiskt betingad.

I fråga om studiestödet torde, av vad som framgån av det föregående, effektiva insatser för gymnasiestuderande och vuxenstuderande på längre sikt få betydelse. Elevstrukturen på det eftergymnasiala utbildningsstadiet är på det hela taget en produkt av den sociala sammansättningen i gymnasieskolan. Det är då naturligt i ett läge då man kan förbättra de ekonomiska stödåtgärderna, att dessa satsas på generösare bidrag åt studerande i gymnasieskolan från hem med svag ekonomi. Därigenom kan man nämligen bättre påverka den sociala sammansättningen inom samtliga utbildningsnivåer över grundskolan. Det går emellertid inte bortse från den betydelse, som studiestödet på eftergymnasial nivå också har vid valet av gymnasieutbildning.

Med tanke på studiestödets fördelning på bidrag och studiekredit kommer många studerande att ådra sig en studieskuld, som kan komma att uppgå till betydande

belopp. Den ökade skuldsättning, som också i framtiden får bedömas som en realitet, ställer krav på att återbetalningssystemet är flexibelt och anpassbart till rådande förhållanden i framtiden.

Vid vikande konjunkturläge och osäkerhet på arbetsmarknaden i övrigt för de högre utbildade är det sannolikt att skuldsättningsfrågan för ökad betydelse för rekryteringen till högre utbildning. I ett känsligt arbetsmarknadsläge torde nämligen de som tar fasta på utbildningens kortsiktiga nackdelar hellre avstå från utbildning, och därmed undgå skuldsättning, än att vara osäker om utbildningens framtida värde på arbetsmarknaden. Oviljan mot skuldsättning förstärks sannolikt i ett sådant läge. Förmånliga återbetalningsregler för studiekrediten kan få en positiv inverkan, genom att farhågorna för en skuldsättning undanröjs.

Redan nu finns inom studiemedelssystemet trygghetsgaranterande återbetalningsregler. Sålunda skall studiemedelstagaren nå upp till en viss inkomst för att avgift skall behöva erläggas. Vidare medges nedsättning i avgiften om inkomsten ett år understiger vissa gränser. Enligt studiemedelsutredningens mening kan det finnas möjlighet att ytterligare öka tryggheten vid återbetalningen. Ett sätt är att med hänsyn till den allmänna inkomststrukturen i samhället successivt höja den inkomstgräns som utlöser återbetalningsskyldighet. Ett annat sätt är att förlänga återbetalningstiden och att ha generösare avtrappningsregler i förhållande till studiemedelstagarens inkomst.

Studiemedelsutredningen kommer i ett senare betänkande att pröva vilka punkter i återbetalningsreglerna som eventuellt bör ändras inom ramen för systemets grundläggande principer.

Under senare år har kritiken särskilt riktats mot indexregleringen av återbetalningen. Man menar att studiemedelstagaren genom att återbetalningen sker i fast penningvärde kommer att få erlägga mer i kronor på sin studiemedelsskuld än vad fallet skulle ha varit om krediten skulle ha återbetalats som ett konventionellt lån med ränta

och amortering. I kritiken har man emellertid inte tagit tillräcklig hänsyn till de spärregler mot en snabb inflations påverkan på återbetalningen, som finns inbyggt i systemet (se sid 65). Likaså har kritikerna i allmänhet endast utgått från penningvärdeförändringen under ett år. Den felaktiga uppfattningen om återbetalningssystemet kan ha sin förklaring i att reglerna om återbetalning är komplicerade och helt skiljer sig från återbetalning av ett konventionellt lån. Återbetalning av studiekredit enligt studiemedelssystemets regler har dessutom endast pågått under tre år, vilket kanske är en av orsakerna till att systemets långsiktiga fördelar kommit i bakgrunden.

För att motverka denna brist i kunskaper om återbetalningssystemet är det enligt studiemedelsutredningen angeläget att informationsutbudet ökar och görs lättillgängligt för var och en som söker studiemedel.

En annan utgångspunkt för kritiken mot studiemedelssystemets återbetalningsregler har varit bestämmelsen att studiemedelsavgift inte liksom skuldränta är avdragsgill vid inkomstdeklarationen. Anledningen härtill är att vid återbetalning enligt huvudmetoden (se sid 65) ingen ränta förekommer, och att, om återbetalning sker efter jämförelseräntemetoden (se sid 65), viss hänsynstagande till skatteeffekt redan tagits i och med att jämförelseräntan är 60 % av den sk normalräntan. Kritikerna menar emellertid att den antagna marginalskatten (40 %) i dagens läge är för låg. Studiemedelsutredningen kommer vid sin genomgång av återbetalningsreglerna också att pröva frågan om det finns skäl att ändra nämnda jämförelseränta.

Oavsett fördelarna vid återbetalning av studiekredit nås självfallet den största effekten på rekryteringen till högre utbildning genom att individens direkta utbildningskostnader minskas, eller klarare uttryckt genom generösa studiebidrag eller studielön minska studieskulsättningen. Likaså har nivå på maximibeloppet för studiestödet betydelse för tillströmningen och därmed också rekryteringen till högre utbildning.

Studiemedelsutredningen har enligt sina

direktiv inte i uppgift att ta ställning till fördelningen av studiebidrag och studiekredit. I utredningens behandling av maximibeloppet med anledning av omläggningen av bostadslånen för studentbostadsbygget behandlas maximibeloppet endast med anledning härav. Huruvida maximibeloppet är tillräckligt ur andra aspekter återkommer studiemedelsutredningen till i sitt slutbetänkande.

Studiemedelsutredningen har enligt sina direktiv i uppdrag att utreda konsekvenserna av avvecklingen av de särskilda ränte- och amorteringsfria tillägsslånen, som tidigare utgått för byggande av studentbostäder. I det följande kommer studiemedelsutredningen att belysa studentbostadstillgången, hyresnivån i studentbostäder och jämförbara bostäder för ungdomar samt konsekvenserna på hyresnivån i studentbostäder p g a avvecklingen av de särskilda ränte- och amorteringsfria tillägsslånen. Utredningen lämnar vidare förslag till åtgärder i anledning därav.

7.1 Inledning

7.1.1 Historik

Särskilda studentbostäder i Sverige är av relativt sent datum. De första statliga åtgärderna för att befärma byggande av studentbostäder tillkom i samband med en ökad tillströmning av studerande till universitet och högskolor, efter andra världskrigets slut. Särskilt statligt stöd till studentbostäder ingick i de studiesociala stödåtgärder som tillkom under denna tid.

Utbyggnaden av den högre utbildningen har ständigt varit förbunden med möjligheterna att bereda de studerande goda bostäder. På grund av den högre utbildningens koncentration till ett fåtal orter har det ansetts

nödvändigt att ägna stor uppmärksamhet åt denna fråga. Sålunda anförde 1955 års universitetsutredning, att en snabb och ökad utbyggnad av universitet och högskolor måste innefatta åtgärder för säkerställande av ett tillräckligt antal bostäder för studerande vid dessa läroanstalter. Tidigare hade student-sociala utredningen i sitt betänkande Student-sociala stödåtgärder (SOU 1948:42) uppmärksammat det starka sambandet som existerar mellan tillgången på studentbostäder och möjligheterna att öka tillströmningen av studerande. Utredningen föreslog därför att staten skulle engagera sig genom att stödja byggandet av särskilda bostäder för studerande i universitetsstäderna.

Även för 1963 års universitets- och högskolekommitté (SOU 1965:11 och 12) intog frågan om tillgången på studentbostäder en central ställning vid bedömningen av möjligheterna att enligt olika alternativ företa utbyggnaden av universitet och högskolor. Kommittén fann att stora svårigheter förelåg att bygga ett erforderligt antal studentbostäder på de största av de dåvarande fem universitetsorterna. Den fann det angeläget att avlasta dessa orter en del av den förväntade studerandetillströmningen. Särskilt gällde det att avlasta storstäderna där svårigheterna ansågs vara störst. Vid sitt ställningstagande till de tre utbyggnadsalternativen kommittén arbetade med tillmättes studentbostadsfrågan en avgörande betydelse. Studentbostads-

planeringen borde enligt kommittén så långt möjligt samordnas med universitetsplaneringen för att få en balanserad utveckling på varje universitetsort.

I proposition 1965:141 anförde föredragande statsråd, att särskilda kategoribostäder för studerande även fortsättningsvis måste planeras för att åstadkomma ett tillfredsställande utbud av genomgångsbostäder på universitets- och högskoleorterna.

Efter hand har emellertid krav rests från andra ungdomsgrupper än studerande, att alla icke hemmaboende ungdomar skall ha samma möjligheter till ett välordnat boende som många studerande har tillgång till. Samhällets strukturförändringar har inneburit större självständighet för ungdomar och en geografisk omflyttning som aldrig tidigare. Detta har i sin tur naturligt nog medfört krav på ändamålsenliga boendalternativ för ensamstående. Ungdomsbostadsutredningen föreslog i betänkandet Ungdom-bostad (SOU 1970:43) att de speciella kategoribostäderna för studerande, skulle ersättas med servicebostäder för ungdomar. Därigenom kan man enligt ungdomsbostadsutredningen uppnå en större grad av integration i boendet och öka utbudet av enpersonersbostäder till att gälla generellt alla ungdomar. Chefen för inrikesdepartementet har, med anledning av vad utredningen anför, föreslagit att man successivt ombildar studentbostadsföretagen. Vidare skall andra än studerande få tillgång till sådana bostäder (prop 1971:1 bil 13). Redan nu förekommer på studentorganisationernas initiativ viss försöksverksamhet med större integration av boendet.

De studiesociala aspekterna har som tidigare antytts också haft avgörande betydelse för statens engagemang i studentbostadsbyggandet. Studentsociala utredningen fann i sitt tidigare nämnda betänkande, att möjligheterna att åstadkomma en demokratisering av den högre utbildningen bland annat förutsatte en tillfredsställande tillgång på bostäder med en rimligt hyresnivå. Utredningen ansåg det viktigt att hålla studenternas hyreskostnader på en rimlig nivå för att inte dessa skulle få en ogynnsam inverkan på rekryte-

ringen. Utredningen framlade förslag om direkt kapitalsubventionering för byggandet. Stödet borde enligt utredningen i princip syfta till att möjliggöra uppförande av studentbostäder av tillfredsställande standard, vilkas hyra inte borde sättas högre än den genomsnittliga hyran för studentrum på orten. För varje universitets- och högskoleort skulle fastställas en "standardhyra" motsvarande den osubventionerade hyran för en viss given standard. Genom kapitalsubventioner skulle sedan standardhyran sänkas till normalhyran på orten. Subventionen föreslogs få formen av statliga ränte- och amorteringsfria tilläggs lån. Utredningens förslag låg till grund för beslut av 1950 års riksdag om statliga subventionsåtgärder för studentbostadsbyggandet.

De studiesociala aspekterna har även senare haft betydelse för samhällets fortsatta engagemang i studentbostadsbyggandet. Sålunda beslöts 1967 att studentbostäderna skulle vara tillgängliga för samtliga studerande vid studiemedelsberättigad läroanstalt och inte enbart för studerande vid universitet och högskola. Bakgrunden till denna utvidgning var att de olika förutsättningar, som tidigare förelåg, lätt kunde påverka valet mellan eftergymnasiala utbildningsalternativ.

7.1.2 Studentbostadens funktionella utformning m m

Studentbostädernas funktionella utformning har i regel varit avhängigt av att dessa skall förläggas till kategorihus och att fler studerande skall dela på kök och hygienutrymme samt andra gemenskapsutrymmen. Mindre vanligt är att studentbostäder – enkelrum och familjelägenheter – har placerats i flerfamiljshus.

Storleken på studentrummen varierar, minimistorleken är numera 12 m². Den vanligaste rumsstorleken i de nya rummen är 12–14 m². Härtill kommer tambur, garderobsyta och hygienutrymme, varför den totala våningsytan för enkelrum jämte biut-

rymmen sålunda brukar uppgå till 19–20 m². Enkelrum med pentry är några kvadratmeter större. Vid gruppkökslösningar bör rummets andel i det gemensamma köket jämte matplats läggas till rumsytan. Ytåtgången i fastigheten per rum är då lika stor vid gruppök som då individuella kokmöjligheter finns.

Enkelrummen uthyrs alltid möblerade. Rummen är regelmässigt försedda med arbetsbord, bokhylla, säng, soffbord och ett par stolar samt armaturer.

Veckostädning av de gemensamma utrymmena förekommer överlag. Tidigare förekom veckostädning av enkelrummen. För att pressa hyreskostnaderna har studentbostadsföretagen i flertalet fall låtit de studerande själva ombesörja rumsstädningen. Familjelägenheterna städas alltid av hyresgästen.

I samtliga orter med studentbostäder arbetar särskilda studentbostadsföretag. I vissa orter finns flera studentbostadsföretag etablerade. Enligt bostadsstyrelsens anvisningar till 20 § bostadslånekungörelsen avses med studentbostadsföretag bolag, förening eller stiftelse, som har till huvudsaklig uppgift att äga studentbostadshus och som ej är allmännyttigt bostadsföretag. Företaget skall vidare arbeta utan enskilt vinstsyfte. I styrelsen skall ingå kommunal representation. Huvudmannskapet för studentbostadsföretagen skall ligga hos de obligatoriska student-sammanslutningarna.

7.2 Finansieringsformer för studentbostadsbyggandet

7.2.1 Tidigare finansieringsformer

Genom beslut av 1950 års riksdag infördes de första statliga stöden till produktion av studentbostäder. Den del av byggnadskostnaderna, som inte föll inom avkastningsvärdet, skulle finansieras genom statliga ränte- och amorteringsfria tilläggs lån av sådan storlek att hyran kunde sättas på samma nivå som normalhyran för likvärdiga rumsenheter på orten. Kommunen skulle tillhandahålla er-

forderlig tomtmark utan kostnad. Genom praxis tillkom under hand vissa modifieringar av riksdagsbeslutet. Subventionerna utgick sällan med högre belopp än som motsvarade 50 % av byggnadskostnaden. Subventionerna uppgick i genomsnitt till 16 000 kr per rum och tilläggslånet till 7 500 kr per rum.

1957 års riksdagsbeslut innebar att tilläggslånet skulle utgå med ett normerat belopp per rum i såväl kategorihus som för insprängda rum och lägenheter i flerfamiljhus. För rum i kategorihus fastställdes lånebeloppet till 5 000 kr, för insprängda rum till 3 000 kr samt för familjebostäder i kategorihus till högst 10 000 och för insprängda familjebostäder till högst 6 000 kr.

Genom kungörelsen från 1962 lades lånesystemet om. Denna omläggning innebar bl a att tilläggslånet ersattes med ränte- och amorteringsfrihet för ett lika stort lånebelopp i form av bostadslån. Som förutsättning för den ränte- och amorteringsfria delen av bostadslånet gällde – liksom tidigare – att kommunen utan kostnad skulle tillhandahålla tomtmark eller i vissa fall tomtkostnadsbidrag.

I stort innebar de regler som gällde fram till och med utgången av 1967 att lån utgick till 100 % av den godkända produktionskostnaden. Låneunderlaget var lika med den godkända produktionskostnaden. Av låneunderlaget avsågs normalt 70 % finansieras av underliggande krediter. Dessa lån skulle i vanlig ordning tas i kreditinstitut. Statligt bostadslån beviljades med ett belopp för studentbostadshus, som svarade mot 30 % av låneunderlaget, och för insprängda lägenheter så stor procent av låneunderlaget som gällde för huset i övrigt. Av bostadslånet utgick tilläggslån till belopp som tidigare nämnts. Dessa lån löper med ränte- och amorteringsfrihet under en tioårsperiod. Därefter kan Kungl. Maj:t med hänsyn till den allmänna hyresnivån besluta huruvida dessa lån skall uppsägas till betalning eller avskrivs. Tomtsubventionen är knuten till den stående och räntefria delen av bostadslånet på så sätt, att om denna del efter tio år

upsägs till betalning av Kungl. Maj:t äger kommunen rätt att kräva full ersättning för tomtmarken.

7.2.2 Nuvarande regler

I enlighet med beslut av 1967 års riksdag (prop 1967:100 angående bostadspolitiken m m, SU 1967:100) slopades den räntefria och stående lånedelen fr o m årsskiftet 1967/68. Likaså utgick villkoren om kommunal markupplåtelse ur lånevillkoren från samma tidpunkt. Riksdagens beslut innebar vidare att kapitalkostnaderna för studentbostäder skulle omfördelas i tiden (se nedan 7.2.2.1) på samma villkor som för övriga bostäder. Generellt gäller nu att studentbostäder jämställs med allmännyttiga bostadsföretag. Dessa erhåller bostadslån, utöver sedvanliga enhetslån, med 30 % av låneunderlaget intill 100 % av pantvärdet.

Riksdagen har senare beslutat att tidigare beviljade tilläggslån skall uppsägas till betalning efterhand som den tioåriga perioden utlöper.

Vissa speciella bestämmelser beträffande fördjupning av bostadslån och för pantvärdets beräkning gäller för lån till studentbostadshus. Detta ger studentbostadsbyggandet en viss förmån jämfört med vad som gäller för allmännyttigt bostadsbyggande. Enligt 26 § bostadslånekungörelsen kan lån till studentbostäder sålunda fördjupas med 25 % av låneunderlaget mot 10 % i vanliga allmännyttiga bostadsföretag.¹ Denna möjlighet att utöka statslånet sammanhänger med de förmånligare pantvärdesberäkningar, som studentbostäder åtnjuter enligt 27 § samma kungörelse.

Ett speciellt inventarielån för anskaffning och förnyelse av inventarier står till studentbostadsföretagens förfogande. Lån beviljas för sådant ändamål upp till 1 500 kr för enkelrum och upp till det dubbla för familjebostad.

7.2.2.1 Omfördelning i tiden av lånekostnaderna

Lånekostnaderna under de första åren bestämmas genom en sk basannuitet. Basannuiteten har tills vidare fastställts till 5,1 % av låneunderlaget för flerfamiljshus. Beräkningsmetoden ger en baskostnad som nära ansluter sig till vad låntagaren skulle ha erlagt enligt äldre bestämmelser med av staten subventionerad ränta. För vart och ett av de följande åren multipliceras baskostnaden med det för året aktuella paritetstalet, som är ett uttryck för förändringar av byggnadskostnaderna.

I början av lånetiden räcker baskostnaden inte till för att täcka räntan och amorteringen på bottenlånen och räntan på det statliga bostadslånet. Staten tillskjuter då mellanskillnaden i form av lån. Om paritetstalet ökar i beräknad takt (med 3 % årligen om basannuiteten är 5,1 %) kommer denna skuldökning att efter ca 1/3 av lånetiden förbytas i skuldminskning och bostadslånet som helhet kommer att vara återbetalt inom föreskriven tid. Bostadslånet skall återbetalas på 30 år.

7.2.3 Aktuella förändringar angående finansiering av studentbostadsbyggandet

Med anledning av ungdomsbostadsutredningens betänkande (Ungdom-Bostad SOU 1970:45) uttalade chefen för inrikesdepartementet i statsverkspropositionen (Prop 1971:1 bil 13), att inga speciella låneregler längre bör tillämpas för byggande av genomgångsbostäder, däribland studentbostäder. Departementschefen föreslog att principbeslut skulle fattas om att den särskilda lånegivningen till studentbostäder skall upphöra. Riksdagen anslöt sig till departementschefens förslag. De särskilda bestämmelserna om bostadslån — fördjupning av bostadslån samt

¹ Sedan riksdagens beslut om omläggning av låne-reglerna för studentbostäder trätt i kraft kan lån till studentbostäder fördjupas med 10 % av låneunderlaget (SFS 1971:298).

inventarielån – får tillämpas under en övergångstid av tre år. Preliminära beslut om studentbostadslån bör alltså meddelas fram till 1.7.1974. Efter nämnda tidpunkt kommer dessa lånebestämmelser att gälla endast i fråga om tidigare beviljade lån. Nyproducerade genomgångsbostäder kommer därefter att hyressättas på annat sätt än nuvarande studentbostäder genom att överkostnader får göras enligt de bestämmelser som nu gäller för allmännyttiga bostadsföretag. Det kan förväntas att studentbostäder byggda efter 1.7.1974 kommer att ge en hyresnivå som ligger över jämförbara studentbostäder byggda med nuvarande låneregler.

7.3 Statistiska uppgifter om de studerandes boendeförhållanden

7.3.1 Studentbostadstillgången

Planering, projektering och förvaltning av studentbostäder handhas i regel av ett enda studentbostadsföretag på respektive kårort. På uppdrag av studentkår, eller sammanslutning av studentkårer eller motsvarande, skall studentbostadsföretaget svara för den framtida planeringen. Företaget sköter förhandlingar med kommunen om lämplig tomtmark och träffar överenskommelse om studentbostadsbyggnadsprogrammets del av kommunens allmänna bostadsbyggnadsprogram.

Studentbostadsproduktionen på respektive kårort bestäms av ett flertal samverkande faktorer. En beräkning av studentbostadsbehovet måste utgå från prognoser för tillströmningen av studerande på varje kårort. Likaså är det viktigt att veta studerandepopulationens sammansättning vad avser ålder och civilstånd. Utgångspunkten ifråga om studerandeutvecklingen är vanligen de ramtal som legat till grund för statsmakternas beslut om den högre utbildningens utbyggnad. Andra faktorer som måste tas med i bilden är tillgången på boendalternativ på den öppna marknaden, som tillgången på lämpliga inboenderum och tillgången på lägenheter i flerfamiljehus samt möjligheterna till hem-

maboende. Utöver dessa faktorer har det kommunala bostadsbyggnadsprogrammet på varje kårort och därmed de resurser, som genom ramen för bostadslån ställs till förfogande, för ifrågavarande ändamål, betydelse för i vilken grad planerad produktion kan komma till stånd.

I tabellerna 7.1 och 7.2 lämnas en redogörelse för tillgången på studentbostäder våren 1971 och den planerade produktionen fram till 1973/74. Tabellmaterialet bygger på enkätuppgifter inhämtade från studentbostadsstiftelser eller motsvarande.

Tabell 7.1 Tillgången på studentbostäder vårterminen 1971 fördelat på enkelrum och familjebostäder

Ort	Enkelrum ¹	Familjebostäder
Göteborg	3 957	960
Linköping	1 418	194
Lund	6 677	1 181
Stockholm	5 074	1 148
Umeå	2 965	692
Uppsala	8 395	1 290
Karlstad ²	235	100
Växjö	156	59
Örebro	1 188	320
Summa antal	29 895	5 944

¹ Vissa dubletter har förts till familjebostäder

² Avser uppgifter vårterminen 1970

Tabell 7.2 Planerad och projekterad produktion fram till 1973/74

Ort	Enkelrum	Familjebostäder
Göteborg	1 290	360
Linköping	2 174	174
Lund	956	604
Stockholm	4 073	865
Umeå	670	633
Uppsala	1 672	750
Karlstad ¹	500	250
Växjö	363	267
Örebro	482	80
Summa antal	12 080	3 983

¹ Avser uppgifter vårterminen 1970

Studentbostadstillgången är, som framgår av tabell 7.1, högst varierande mellan kårorterna. I Uppsala beräknas inemot hälften av de studerande kunna erbjudas studentbostad medan endast var sjunde studerande i Stockholm kan erbjudas sådan bostad. På övriga kårorter kan i regel var tredje eller var fjärde studerande anvisas studentbostad. Planerad produktion ligger på en hög nivå i jämförelse med nuvarande bostadsbestånd. Det är emellertid ovisst om tomtmark kan erhållas i sådan utsträckning att önskemålen kan tillgodoses.

7.3.2 Statistiska uppgifter om de studerandes boendeförhållande m m.

Studiemedelsutredningen har låtit bearbeta undersökningsmaterial från kårobligatorietredningens undersökning om studentsammanslutningars verksamhet för att få en bild av de studerandes boendeförhållande. Undersökningen avser förhållandena under höstterminen 1970. Materialet presenteras i det följande. Totalt motsvarar populationen ca 127 500 studerande.

Tabell 7.3 De studerande fördelade på olika boendialternativ i absoluta tal och procenttal

	Boendialternativ					
	Studentbostad	Inneboende närstående	annan	Andrahands lägenhet	Egen lägenhet	Annan bostad
Absoluta tal	35 763	22 841	13 741	8 736	41 951	4 459
Procenttal	28,1	17,9	10,8	6,9	32,9	3,5

Tabell 7.4 Fördelning på boendialternativ med hänsyn till de studerandes civilstånd (procenttal)

Civilstånd	Boendialternativ					
	Studentbostad	Inneboende närstående	annan	Andrahands lägenhet	Egen lägenhet	Annan bostad
Ensamstående	32,7	25,7	15,0	6,4	17,6	2,7
Sammanboende	28,9	12,2	7,8	12,2	29,4	8,9
Gifta	17,2	2,7	2,7	5,4	69,4	2,7

Tabell 7.5 Fördelning på boendialternativ efter de studerandes ålder (procenttal)

Ålder	Boendialternativ					
	Studentbostad	Inneboende närstående	annan	Andrahands lägenhet	Egen lägenhet	Annan bostad
-20år	18,6	41,0	18,6	8,0	10,0	3,7
21-25 år	35,4	20,0	11,4	8,1	21,3	3,8
26-35 år	23,6	5,3	6,9	5,0	56,8	2,3
36- år	2,5	3,8	2,5	1,3	85,0	5,0

Tabell 7.6 Fördelning på boendialternativ efter de studerandes studietid (procenttal)

Antal terminer	Boendialternativ					
	Student- bostad	Inneboende närstående	annan	Andrahands lägenhet	Egen lägenhet	Annan bostad
1 termin	19,0	26,7	19,0	9,7	21,0	4,6
2-5 terminer	25,0	22,2	13,7	7,6	26,6	4,9
6-9 terminer	38,9	15,2	7,0	5,9	31,0	2,0
10- terminer	27,0	7,4	4,4	4,7	54,4	2,0

Tabell 7.7 Fördelning på boendialternativ efter de studerandes mantalskrivningskommun (procenttal)

Mantalskriv- ningskommun	Boendialternativ					
	Student- bostad	Inneboende närstående	annan	Andrahands lägenhet	Egen lägenhet	Annan bostad
Studieort	15,4	28,7	4,4	5,1	44,2	2,1
Annan ort	44,8	3,6	19,2	9,1	17,9	5,3

Som framgår av de sammanställda uppgifterna utgör de dominerande boendialternativen egen lägenhet, studentbostad och hemmaboende (inneboende hos anhörig).

En tredjedel av de studerande bor i egen lägenhet. Av hela populationen bodde var tredje i egen lägenhet. Det är främst gifta, som utgör en fjärdedel av populationen, och sammanboende som bor i egen lägenhet. Den avgörande faktorn för att den studerande skaffar sig en egen lägenhet för sig och sin familj är familjebildningen. De som angivit att de har egen lägenhet är betydligt äldre än de som bor i studentbostad. Av de gifta var över hälften i åldern mellan 26 och 35 år. I tre fall av fyra hade dessa ett eller flera barn.

Egen lägenhet synes också bli ett reellt alternativ när den studerande befinner sig i slutet av sin utbildning. Av de som studerat tio eller fler terminer har mer än hälften egen lägenhet. Flyttningsmönstret kan i korthet beskrivas så att den hemmaboende studeranden skaffar sig egen lägenhet efter några års studier, medan den som har sin hemort utanför studieorten skaffar sig vanligen först inneboenderum, därefter student-

bostad för att först när studierna avslutats eventuellt skaffa sig egen lägenhet på studieorten.

Heltids- och deltidsarbete är vanligare bland dem som innehar lägenhet än bland dem som hyr studentbostad eller bor hemma. Detta sammanhänger dels med att flera av dem avlagt sin examen, men kvarstår i medlemsregistret för att vid sidan av förvärsarbetet eventuellt komplettera sin examen, dels med att några befinner sig i slutet av sin utbildning och parallellt med förvärsarbete ämnar avsluta studierna. Mer än två tredjedelar av de som förvärsarbetade hade studerat i över 6 terminer.

En annan möjlig förklaring till den höga graden av förvärsarbete är att hyreskostnaderna för egen lägenhet är så stora att de nödvändiggör förvärsarbete. Så t ex är heltids- eller deltidsarbete bland gifta studerande med ett eller flera barn betydligt vanligare än bland ensamstående utan barn. Detta beror till stor del på att familjebildningen framtvingar en större bostad vars hyreskostnad, tillsammans med levnadskostnaderna i övrigt, ej kan täckas genom studiemedel.

Den övervägande delen av de studerande

som bor i studentbostad befinner sig mitt uppe i sin utbildning. De är vanligen i åldern 21 till 25 år och har studerat 2 till 5 terminer. I stor utsträckning kommer dessa studerande från annan ort än studieorten.

De hemmaboende är något yngre än de som bor i studentbostad och har följaktligen inte studerat under lika lång tid. Uthyrningsreglerna för studentbostäder påverkar också i vilken grad de yngre studerande kan anvisas sådan bostad. I regel är efterfrågan så stor att man måste studera några terminer innan sådan bostad kan anvisas. Uthyrningsreglerna bygger normalt på poängsystem, som baseras på antalet studietermener i förhållande till normalstudietidens längd. Av undersökningsmaterialet kan man dra den slutsatsen att ju längre den hemmaboende studerar i allt högre grad skaffar han sig annan bostad, i första hand egen lägenhet och i andra hand studentbostad.

Enligt 1968 års studentekonomiska undersökning (Lund 1969) var andelen hemmaboende studenter i undersökningsmaterialet störst i Stockholm och Göteborg. I Stockholm bodde över hälften hemma och i Göteborg nära en tredjedel. I Uppsala och Umeå bodde knappt 10 % hemma, siffran var något högre i Lund. Uppsala, Lund och Umeå hade däremot en relativt hög andel boende i studentbostad. Vidare var andelen inneboende högre i dessa orter än i storstäderna. Innehav av egen lägenhet var vanligare bland studerande i Stockholm och Göteborg än vid de övriga orterna. Undersökningsmaterialet från studentekonomiska undersökningen ger vid handen att studerande vid spärrad utbildning i större utsträckning än studerande vid annan utbildning bor i studentbostad. Eleverna vid spärrad utbildning rekryteras studerande från ett större upptagningsområde, än exempelvis utbildningslinjer vid filosofisk fakultet.

En undersökning utförd i Lund våren 1970 ger för Lunds del ungefär samma resultat som studentekonomiska undersökningen kom fram till 1968. En viss minskning av andelen hemmaboende och en ökning av studerande med egen bostad kan

dock noteras.

Enligt stockholmsstudenternas studiemiljöundersökning (Stockholm, SSCO 1970), som bl a belyste boendeförhållandena under vårterminen 1969, var egen eller hyrd lägenhet den vanligaste boendeformen, därnäst kom föräldrahemmet. Endast 10 % av de studerande beräknades bo i studentbostäder. De som bodde hemma var yngre än studerande som bodde i studentbostad, medan medianåldern för de som bodde i egen lägenhet eller motsvarande låg klart över.

7.4 Hyresnivån i olika boendeformer

7.4.1 Allmänt om hyreskostnader

Hyresnivån i studentbostäder bestäms, liksom för bostäder i övrigt, av fastigheternas kapitalkostnader, reparationsavsättningar, inventariestkostnader och driftskostnaderna. I genomgångsbostäder av typ studentbostäder är underhållskostnaderna vanligen större än i andra hyresbostäder beroende på den ofta förekommande omflyttningen. Boendetiderna i studentbostäder är mycket kortare än i andra boendeanternativ varför förslitningen på inventarier beräknas vara större. Underhållskostnaderna kan vara svåra att skatta mellan olika fastigheter inom samma studentbostadsföretag, även om de i princip kan antas vara lika stora för likvärdiga enheter. Kostnaderna beräknas utgöra 9 till 10 % av fastighetens totala kostnader. Det är mycket komplicerat att fördela driftskostnaderna rättvist inom ett stort fastighetsbestånd. Dessa beräknas i genomsnitt för studentbostadsföretagen ligga på 21 till 23 % av fastighetens kostnader.

Kapitalkostnaderna, som består av ränta och amortering av de lån som tagits för fastigheternas byggnation, är den stora delen för fastighetskostnaderna. För likvärdiga fastigheter varierar kapitalkostnaderna kraftigt med tiden för fastigheternas färdigställande, och ännu mer mellan kärorterna. Stiftelsen Umeå Studentbostäder beräknar sålunda sina kapitalkostnader för hus finan-

sierade enligt 1957 och 1962 års lånekungörelse till 40,4 % medan Akademiska Föreningen i Lund beräknar sina kostnader för motsvarande fastigheter till 66,4 %. Kapitalkostnaderna har slagit igenom i hyressättningen i form av låga hyror i äldre hus och höga i de nyproducerade.

Hyreskalkyler baseras vanligen på en i möjligaste mån strikt kostnadsfördelning mellan olika fastigheter. Detta har medfört en hyressplittring inom varje kårort. Hyressplittringen beror bl a på att de tidigare statliga ränte- och amorteringsfria tillägsslånen och den kommunala marksubventionen ännu till stora delar ligger kvar i det äldre bostadsbeståndet medan nyproduktionen – hus finansierade enligt bestämmelserna i 1967 års lånekungörelse – har belastats med samtliga kostnader. Vidare belastar kostnaderna för planering och projektering endast de studentbostadsstiftelser som fortsätter med byggande. Detta innebär att hyresnivåerna i studentbostäder som innehas av annan än huvudföretaget på kårorten ej belastas med dessa kostnader.

I avsikt att söka undvika hyressplittring tillämpar kårorterna hyresutjämningsystem, vilka i princip är uppbyggda på samma sätt på de olika kårorterna. Systemet uppläggs med vissa baspoäng varefter tilläggs- och/eller avdragspoäng tilldelas varje enskild lägenhet efter sådana kriterier som yta, gruppstorlek, sanitär utrustning, miljö, läge etc. Den totala kostnaden bostadsföretaget räknar fram inom sitt fastighetsbestånd för den följande hyresperioden divideras med det totala poängantalet på samtliga hyresobjekt. På detta sätt erhålles den kostnad varje poäng representerar för hyresgästen. För varje lägenhet bestäms hyran genom multiplikation av lägenhetens poängtal och det framräknade basvärdet. I vissa fall tillkommer städnings- och inventariestkostnader till den framräknade bashyran. Hyresutjämningsystem av refererat slag tillämpas på de stora kårorterna beträffande huvudföretagets bostadsbestånd, endast i undantagsfall ingår också bostäder från annan stiftelse eller företag som har studentbostäder. På filial-

orterna är hela studentbostadsproduktionen ännu nyproducerad och med så jämn standard, att hyressplittring icke uppstått. Hyresutjämningsystemen utesluter inte avsevärda hyresskillnader, men dessa är då relaterade till bostadens bruksvärde. Om hyresutjämnningen inte hade tillämpats, skulle hyrorna i de nyproducerade husen vara betydligt högre än vad de nu är. Enligt uppgifter från studentbostadsföretagen skulle hyrorna i hus finansierade enligt 1967 års lånekungörelse på olika kårorter få höjas med 3 till 8 %. Hyrorna i övriga studentbostäder finansierade enligt äldre låneregler skulle i sin tur kunna sänkas med 1 till 4 %.

7.4.2 Nuvarande hyresnivå i studentbostäder

En klar skillnad i hyresnivån finns fortfarande, trots tillämpning av hyresutjämningsystem. Denna skillnad beror främst på finansieringsformen och vilket år fastigheten färdigställdes. Lägsta hyrorna finns i hus finansierade enligt 1950 års lånebeslut medan de högre hyrorna finns i nyproducerade hus. Givetvis är hyresskillnaderna också betingade av byggkostnadsutvecklingen. Byggkostnaderna för flerfamiljshus har mer än fördubblats sedan 1950. I tabell 7.8 har hyrorna vårterminen 1971 sammanförts i grupper och den relativa andelen bostäder inom varje hyresgrupp redovisas för varje kårort.

Av tabell 7.8 framgår att hyresnivån uppvisar en kraftig spridning såväl inom som mellan kårorterna. Medianhyran för samtliga studentbostäder i landet torde kunna uppskattas till 2 600 till 2 800 kr per år. Detta ger en månadshyra av omkring 225 kr. Studentbostäderna i Stockholm, Göteborg och Umeå har totalt sett en högre medianhyra än vad som gäller för Uppsala och Lund. I Göteborg har 86 % av enkelrumsbeståndet en högre hyresnivå än vad medianhyran för landets studentbostäder i övrigt är. Stockholm och Umeå har något högre hyresnivå än medianhyran, men uppvisar en betydligt mindre hyresspridning i sina objekt än vad som gäller i Göteborg. Medianhyran i

Tabell 7.8 Sammanställning av studentbostadshyror vårterminen 1971 (enkelrum och dubbletter)
(procenttal)

Ort	Hyresnivå i kronor per år					Summa procent
	1 701- 2 200	2 201- 2 700	2 701- 3 200	3 201- 3 700	Större än 3 701	
Göteborg	14	—	26	32	28	100
Linköping	—	98	—	1	1	100
Lund	7	63	25	3	2	100
Stockholm	—	12	78	6	4	100
Umeå	6	39	53	2	—	100
Uppsala ¹	34	64	2	—	—	100
Karlstad ²	—	77	19	4	—	100
Växjö	—	100	—	—	—	100
Örebro	—	—	99	1	—	100
Totalt	13	41	33	7	5	100

¹ Hyresnivån har beräknats på 6 558 enkelrum

² Avser uppgifter från vt 1970

Stockholm kan uppskattas till 2 900 till 3 100 kr per år vilket motsvarar en månadshyra omkring 250 kr, medan den genomsnittliga månadshyran för Göteborg kan uppskattas till 285 kr. Att hyresnivån i studentbostäder är högre i Göteborg, Stockholm och Umeå än i Lund och Uppsala sammanhänger, förutom med skillnader i respektive orters byggkostnader och tomtpriser, med att studentbostadsbeståndet är totalt sett av betydligt yngre datum på de först nämnda kärorterna och då också ofta byggt till högre kostnad.

Som utredningen tidigare har berört finns en skillnad i hyresnivån beroende på under vilken tid och efter vilka låneregler husen färdigställts. Tabell 7.9 ger en uppfattning om skillnaderna. Medianhyran för studentbostäder (enkelrum) i hus finansierade enligt 1950 års bestämmelser kan uppskattas till 2 300 till 2 400 kr per år medan medianhyran i objekt finansierade enligt 1957 och 1962 års kungörelse motsvarar riksgenomsnittet för samtliga studentbostäder; alltså 2 600 till 2 800 kr per år. Medianhyran i hus finansierade enligt 1968 års kungörelse kan beräknas till 2 800 till 2 900 kr per år. Studentbostadshus finansierade enligt 1957 och 1962 års lånekungörelse motsvarar idag

73 % av det totala studentbostadsbeståndet. Det är därför naturligt att hyresnivån i dessa bostäder är bestämmande för, och under lång tid framöver kommer att bestämma, den genomsnittliga hyresnivån för studentbostäderna. Uppsägningen av de ränte- och amorteringsfria tilläggslånen kommer, som senare skall beröras, därigenom att få relativt stor effekt på den genomsnittliga hyresnivån för samtliga studentbostäder.

Samma hyresspridning som utmärker enkelrumsbeståndet kännetecknar också de i studentbostadsbeståndet ingående familjebostäderna. Dessa är emellertid så skiftande beträffande utrymmes- och utrustningsstandard att det är svårt att få någon uppfattning om hyresskillnaden mellan olika lägenhetstyper grundar sig på skillnader i finansieringsformen. Familjebostäderna består av 2-, 3- och 4-rumslägenheter med varierande ytstorlek. I vissa fall klassar studentbostadsföretagen dubbletter som familjebostad. Vissa lägenheter är basmöblerade, andra uthyres omöblerade. Städning, vatten- och elavgifter ingår i hyran för vissa lägenheter, medan i andra hyresgästen själv får stå för städning och olika avgifter. Tabell 7.10 ger en belysning av hyresläget i familjebostäder vårterminen 1971.

Tabell 7.9 Sammanställning av studentbostadshyror vårterminen 1971, uppdelade på typ av lån fastigheten finansierats med (enkelrum) (procenttal)

	Hyresnivå i kronor per år						Summa procent
	Mindre än 1 700	1 701-2 200	2 201-2 700	2 701-3 200	3 201-3 700	Större än 3 701	
Hyra i hus finansierade enl 1950 års beslut	—	49	44	5	—	2	100
Hyra i hus finansierade enligt 1957 och 1962 års lånekungörelse	—	11	41	34	6	8	100
Hyra i hus finansierade enligt 1967 års lånekungörelse	—	—	41	45	13	1	100

Tabell 7.10 Hyresnivån i familjebostäder vt 1971 (procenttal)

Ort	Hyresnivå i kronor per år							S:a %
	Mindre än 3 700	3 701-4 200	4 201-4 700	4 701-5 200	5 201-5 700	5 701-6 200	Större än 6 200	
Göteborg	—	10	16	3	11	29	33	100
Lund	3	18	22	21	28	6	1	100
Stockholm	—	—	39	12	20	18	11	100
Umeå	—	2	—	16	10	30	42	100
Uppsala	—	7	23	10	34	25	—	100
Filialorter	4	—	4	6	46	25	15	100
Totalt	1	7	22	12	24	20	14	100

Några direkta jämförelser mellan kårorterna kan knappast göras med tanke på familjebostädernas skiftande standard. Skillnader mellan mediahyran för samtliga familjebostäder och medianhyran för en kårort kan t ex grunda sig på avsevärda skillnader beträffande genomsnittliga antalet rum för en familjebostad på kårorten.

Studiemedelsutredningen har med hjälp av material från studentbostadskommittén kunnat göra en jämförelse av hyresnivån i studentbostäder åren 1969 och 1971 (tabell 7.11). Hyresnivån i enkelrum har mellan dessa båda år stigit med i genomsnitt 11 till 12 %. Denna ökning av hyrorna har givetvis, förutom av den allmänna kostnadsutveck-

lingen på drifts- och underhållssidan, också påverkats av hyresläget i de nyproducerade fastigheterna. Vissa delar av nytillskottet har inte finansierats med hjälp av kapitalsubventioner; knappt 20 % av nuvarande enkelrumsbestånd har finansierats enligt bestämmelserna i 1968 års lånekungörelse. Hyresläget i dessa bostäder är genomsnittligt högre än i det äldre bostadsbeståndet. Jämförs endast nuvarande hyresnivå i det äldre bostadsbeståndet med hyresnivån 1969 (då hade ännu inget tillskott skett av bostäder finansierade enligt nu gällande lånekungörelse) har hyresstegringen i det äldre bostadsbeståndet varit omkring 9–10 %. Man måste komma ihåg att de hyresutjämningsystem

Tabell 7.11 Jämförelse mellan hyresnivån i enkelrum vårterminen 1969 och vårterminen 1971
(procenttal)

År	Hyresnivå i kronor per år						
	Mindre än 1 700	1 701- 2 000	2 201- 2 700	2 701- 3 200	3 201- 3 700	Större än 3 701	Summa procent
1969	12	29	30	22	6	—	100
1971	—	13	41	33	7	6	100

som tillämpas generellt ger en högre hyresnivå i det äldre bostadsbeståndet och en lägre hyra i de nyproducerade fastigheterna. Den allmänna ökningen av boendekostnaderna under samma period var enligt SCBs konsumentprisindex (mars 1969 – mars 1971) 12 %. Följande tabell belyser hyresskillnaderna mellan de båda åren.

7.4.3 Hyror i andra boendealternativ

Några mer ingående undersökningar som belyser hyreskostnader för hemmaboende och inneboende studerande finns inte att tillgå. 1968 års studentekonomiska undersökning redovisar vissa uppgifter om hemmaboendes hyreskostnader. Dessa låg 1968 för de studerande som uppgav någon hyreskostnad i genomsnitt på 1 800 kr per år. Omskrivet i 1971 års priser skulle detta bli ca 2 100 kr. Cirka 35 % av de hemmaboende i undersökningen redovisade inga hyreskostnader. De hemmaboendes hyreskostnader ligger betydligt under den genomsnittliga hyreskostnaden för studentbostadsrum. De ogifta hemmaboende har också enligt studentekonomiska undersökningen en betydligt lägre hyreskostnad än de ogifta, ej hemmaboende. Skillnaden beräknas till 500 kr per år.

Hyresnivån i uthyrningsrum påverkas i hög grad av hyresnivån i studentbostäder. Enligt bostadsstyrelsen skulle hyresnivån på uthyrningsrum vara högre än motsvarande studentbostadsrum. En viss utjämning torde ha skett mellan uthyrningsrum och studentbostadsrum de senaste åren. Skälen härtill synes vara hyreshöjningen inom studentbo-

städerna. Samtidigt har emellertid utbytet av nyproducerade studentbostäder varit så stort, att marknadsläget gjort att påfallande stora hyreshöjningar i uthyrningsrummen uteblivit. Till bilden hör också tillkomsten av universitetsfilialerna, som åtminstone tidvis kunnat erbjuda både studentbostäder och goda uthyrningsrum. På filialorterna är hyresläget f n sådant, att uthyrningsrummen genomsnittligt har något lägre hyror än studentbostadsrummen.

Enligt stockholmsstudenternas studiemiljöundersökning hade de hemmaboende studerande, som redovisade hyreskostnader, och studerande som hyrde uthyrningsrum en hyreskostnad på omkring 200 till 210 kr i genomsnitt per månad. Endast 54 % av de hemmaboendestuderande hade redovisat någon hyreskostnad. Den genomsnittliga hyran för studentbostadsrum enligt samma undersökning var 267 kr.

Jämför man hyror i andra genomgångsbostäder än studentbostäder med studentbostadshyror finner man att hyror i studentbostäder är i genomsnitt något lägre. I Stor-Stockholm finns ett antal ungdomshotell som uthyres till ungdomar i en ålder som i stort motsvarar åldern hos dem som hyr studentbostad. Hyror i ungdomshotellen varierar i intervallet 200 till 400 kr per månad beroende på lägenhetsyta, standard och färdigställandeår. I genomsnitt är lägenhetsytan per kvm två kronor högre per månad i ungdomshotellen jämfört med motsvarande studentbostäder. Servicen i ungdomshotell och studentbostäder är i stort desamma.

7.4.4 Hyreskostnadernas andel av studiemedlen

Utredningen Ungdom-Bostad (SOU 1970:43) konstaterade, efter bearbetning av låginkomstutredningens undersökningsmaterial, att ungdomen utgjorde en låginkomstgrupp. Detta gäller även de studerande om de under studietiden uppbär studiemedel och vid sidan därav har inkomster av mindre omfattning. Studiemedel tillsammans med en inkomst upp till fribeloppsgränsen för egen inkomst motsvarar i dag en bruttoinkomst på 19 000 kr. Denna är något lägre än mediainkomsten för 20–24-åringar enligt vad ungdomsbostadsutredningens material visade.

Efterfrågan på skilda bostadstyper är helt beroende på relationer mellan inkomst och hyror. Det förefaller rimligt anta, att en större del av inkomsten får anslås för bostadskostnader ju lägre inkomsten är. Enligt SCBs hushållsbudgetundersökning (tabell 5) anslög ensamstående med en nettoinkomst upp till 19 000 kr ca 24 % av sin inkomst till hyra inklusive bränsle och elavgift. I nästa inkomstskikt, 20 000 – 29 000 kr, anslögs endast 19 %. En nettoinkomst på 19 000 kr motsvarar en bruttoinkomst på ca 28 000 kr. De studerande, som har betydligt lägre disponibla inkomster, får sålunda anslå en relativt stor del av sina studiemedel till bostad.

Boendekostnadens storlek beror naturligtvis också på hur stor andel av de disponibla inkomsterna den studerande kan satsa på bostaden. Enligt ungdomsbostadsutredningen betalade ensamboende en medianhyra på omkring 12 % av sin inkomst. På ungdomshotellen i Stockholm tog hyran upp till 20 % av inkomsten. För att få en bättre bostadsstandard var ungdomar i allmänhet villiga att anslå upp till 20 % av sin inkomst till hyra. Den *genomsnittliga* studentbostadshyran motsvarar i dag, under terminstid då studerande uppbär studiemedel, 23 till 24 % av de maximala studiemedlen. Studentekonomiska undersökningen visade att ogifta ej hemmaboende avsatte till boendekostnad ca

28 % av sina studiemedel. Variationerna såväl inom som mellan kårorterna är betydande. Således får en studerande, som hyr studentbostad i Göteborg räkna med en månadshyra som motsvarar omkring 30 % av studiemedelsbeloppet för en studiemånad mot endast 20 % för en studerande i Uppsala.

7.5 Konsekvensen av kapitalsubventionernas avveckling

7.5.1 Allmänt

Som utredningen tidigare redogjort för, har de räntefria och stående tillägglånen beviljades fram t o m 31.12.1957 genom beslut av riksdagen 1968 uppsagts till betalning. Tillägglån/bostadslån som beviljades tiden 1.1.1958 – 31.12.1967 uppsågs efterhand som den tioåriga ränte- och amorteringsfria tiden utlöper. Avsikten med dessa åtgärder var att uppnå en rimligare hyresnivå i det äldre bostadsbeståndet i jämförelse med nyproducerade studentbostäder vilja ej åtnjuta subventioner. Efterhand kommer därigenom studentbostadshyrorna i de äldre fastighetsbeståndet att successivt öka mer än vad som är betingat av den allmänna kostnadsutvecklingen på drifts- och underhållssidan. De erhållna lånen kan vid återbetalning fördelas i tiden med hjälp av ett paritetstal på samma sätt, som nu gäller för nya bostadslån i allmänhet.

Studentbostadsföretagen har frihet att i stället för omfördelning av kostnaderna i tiden välja återbetalning enligt konventionella villkor. I så fall skall låntagaren varje halvår betala en tilläggsränta på då utestående skuld, som motsvarar skillnaden mellan gällande bostadslåneränta och den räntesats på vilken annuitetssatsen grundas.

I det följande redogör utredningen för kapitalkostnadsökningarna och konsekvenserna därav.

7.5.2 Kapitalkostnadsökningar genom återbetalning av räntefria och stående tilläggs lån

Som framgått av det föregående utbetalades fram t o m 31.12.1957 räntefria och stående tilläggs lån, vilkas storlek bestämdes från fall till fall. Samtliga dessa lån är uppsagda till förräntning och amortering. Tilläggs lånens sammanlagda storlek var vid återbetalningens början 10,7 milj kr men har stigit med hänsyn till ökad ränteskuld enligt paritetstalsmetoden. Deras antal och genomsnittliga storlek framgår av tabellen 7.12.

Tabell 7.12 Tilläggs lån beviljade t o m 31.12.1957 (kronor)

Ort	Antal rum	Genomsnittligt lånebelopp/rum
Uppsala	665	7 814
Lund	455	7 185
Stockholm	265	6 302
Göteborg	105	5 474

Återbetalningen av dessa lån kan ske antingen genom den s k paritetstalsmetoden eller på konventionella villkor.

I nedanstående exempel illustreras den genomsnittliga kapitalkostnadsökningen per rum på respektive kårort, räknat enligt de båda metoderna. I exemplet har antagits, att paritetstalet ökar med 3 % per år och att bostadslåneräntan är 6 %. F n ligger låneräntan på 7,5 %.

Tabell 7.13 Genomsnittliga kapitalkostnadsökningar per rum och år i studentbostadshus genom uppsägning av tilläggs lån beviljade t o m 31.12.1957 (kronor)

År	Uppsala		Lund		Stockholm		Göteborg	
	Paritetstalsmetod	Konventionell metod	Paritetstalsmetod	Konventionell metod	Paritetstalsmetod	Konventionell metod	Paritetstalsmetod	Konventionell metod
År 1	447	681	411	627	360	550	313	477
År 5	503	655	463	602	406	528	352	459
År 10	583	617	536	567	470	497	409	432
År 15	676	572	622	526	545	462	474	401
År 20	784	521	721	479	632	420	549	365
År 25	909	462	835	425	733	373	637	324

Antalet räntefria och stående tilläggs lån/bostadslån som beviljades under tiden 1.1.1958 – 31.12.1967 är ca 27 500. Lånens totalbelopp 30.4.1971 utgjorde ca 121 milj kr. Kapitalkostnadsökningen för dessa lån, som automatiskt sägs upp till förräntning och amortering tio år efter lånets beviljande framgår av tabell 7.14. Förutsättningarna beträffande annuitet och ränta är desamma som i tabell 7.13.

Tabell 7.14 Kapitalkostnadsökning per rum och år i studentbostadshus genom uppsägning av tilläggs lån/bostadslån beviljade 1.1.1958 – 31.12.1967 (kronor)

	Samtliga kårorter	
	Paritetstalsmetod	Konventionell metod
År 1	286	436
År 5	322	419
År 10	373	395
År 15	433	366
År 20	502	334
År 25	581	296

7.5.3 Kapitalkostnadsökningar för studentbostadshus påbörjade efter 1.1.1968

Studentbostadshus för vilka preliminärt beslut om bostadslån meddelats efter 1.1.1968 erhåller ingen räntefri och stående lånedel. Vidare har bestämmelsen om vederlagsfri tomtmark upphävt, varför kommunen nu

mera antingen säljer eller upplåter mark med tomträtt.

Bostadsstyrelsen har i sina tillämpningsföreskrifter och anvisningar till bostads-lånekungörelsen fastställt de högsta belopp till vilka tomtmark får belånas. Dessa belopp – som vanligen överensstämmer med det pris till vilket kommunerna säljer tomtmark – är uppdelade i schablonbelopp för mark- och exploateringskostnader samt tilläggsbelopp för grundläggnings- och grovplaneringskostnader. Schablonbeloppen beräknas i kronor per m² våningsyta. I nedanstående sammanställning redovisas på vilket högre belopp hyrorna i de nyproducerade studentbostäderna måste beräknas. Sammanställningen utgår från att varje enkelrum tar i anspråk 31 m² våningsyta. Familjelägenheterna upptar genomsnittligt ungefär samma yta som två

enkelrum.

Den bortfallna subventionen för de studentbostäder som hittills färdigställts med nuvarande låneregler motsvarar ett värde av ca 40 milj kr, exklusive värdet av den tomtmark som tidigare ställdes till förfogande utan kostnad.

Kapitalkostnadsökningen per rum och år jämfört med ett subventionerat rum illustreras i nedanstående två exempel. I tabell 7.16 redovisas kostnadsökningen då studentbostadsföretaget köpt tomtmark av kommunen. Exemplet förutsätter 5,1 % basannuitet, paritetstalshöjning med 3 % per år. I tabell 7.17 har förutsatts att tomträtten upplåtits med tomträtt, att tomträttsavgälden bestämts till 5,5 % av markvärdet samt att 5 000 kr återbetalas enligt samma förutsättningar som exemplet i tabell 7.16.

Tabell 7.15 Sammanlagt värde per rum av tidigare subventioner för studentbostäder. (kronor)

Ort	Bortfallen subvention	Markkostnad kr/m vy	Grundläggningskostnad kr/m vy	Summa kr/rum
Uppsala	5 000	40	50	7 790
Lund	5 000	40	20	6 860
Stockholm	5 000	80	40	8 720
Göteborg	5 000	70	70	9 340
Umeå	5 000	40	20	6 860
Örebro	5 000	50	25	7 325
Linköping	5 000	55	30	7 635
Växjö	5 000	50	17	7 077
Karlstad	5 000	35	36	7 201

Tabell 7.16 Kapitalkostnadsökning per rum och år i studentbostadshus då tomtmarken köpts (kronor)

Ort	År 1	År 5	År 10	År 15	År 20	År 24
Uppsala	397	447	518	601	697	784
Lund	350	394	456	529	613	690
Stockholm	444	501	580	673	780	878
Göteborg	476	536	621	721	835	940
Umeå	350	394	456	529	613	690
Örebro	374	420	487	565	655	737
Linköping	389	438	508	589	683	768
Växjö	361	406	471	546	633	712
Karlstad	367	413	479	556	644	725

7.5.4 Kapitalkostnadsökning för insprängda studentlägenheter

För s k insprängda studentbostäder var den räntefria och stående lånedelen begränsad till 3 000 kr. Någon särskild bestämmelse om högsta markkostnader för byggnation förelåg inte. Insprängda studentbostäder i större antal finns endast i Göteborg. Där har ca 800 rum och 275 familjelägenheter integrerats i övrig bostadsbebyggelse. Höjningen av kapitalkostnaderna genom återbetalning av tilläggslånen resp utebliven sådan framgår av tabell 7.18. Exemplet är beräknat med samma förutsättningar som exemplen i tabellerna 7.13 och 7.16.

7.5.5 Konsekvenser av kapitalkostnadsökningen

Som framgått av det tidigare är det inte möjligt att ange i hur hög grad kapitalkostnadsökningarna kommer att påverka hyrorna för vissa lägenheter eller ens vissa hus. Kostnadsökningarna är beroende av paritets-talet, vars storlek fastställs år för år. Vidare medför hyresutjämnningssystemet, att kapitalkostnadsökningen för en studentbostadsanläggning kan fördelas inom studentbostadsbeståndet på orten. Fastighetsägaren har dessutom beträffande de tidigare ränte- och amorteringsfria lånen möjlighet att välja mellan olika återbetalningsformer med olika

Tabell 7.17 Kapitalkostnadsökning i kr. per rum och år i studentbostadshus då tomtdemarken upplåtits med tomträtt. Tomträttsavgäld 5.5 %

Ort	År 1	År 5	År 10	År 15	År 20	År 24
Uppsala	408	437	485	539	600	656
Lund	357	389	434	488	549	605
Stockholm	460	492	537	591	652	708
Göteborg	494	526	571	625	686	742
Umeå	357	389	434	488	549	605
Örebro	383	415	460	514	575	631
Linköping	400	432	477	531	592	648
Växjö	369	401	446	500	561	617
Karlstad	376	408	453	507	568	624

Tabell 7.18 Höjning av kapitalkostnader för insprängda lägenheter (kronor)

År	Återbetalning av tilläggslån		Kostnadsökning i nyproduktion utan tilläggs-lån
	Paritetsmetod	Konventionell metod	
År 1	172	262	153
År 5	193	251	172
År 10	224	237	200
År 15	260	218	231
År 20	301	200	268
År 25	349	177	302 (år 24)

ekonomiska konsekvenser.

Det kan dock slås fast att den totala hyresnivån successivt måste höjas på grund av bortfallet och uppsägning av de ränte- och amorteringsfria tilläggslånen. Processen har redan påbörjats genom uppsägning av de äldsta tilläggslånen (tabell 7.12 och 7.13). Under den kommande tioårsperioden kommer samtliga återstående ränte- och amorteringsfria lån att uppsägas till betalning. Exempel på kostnadseffekterna härav har lämnats i tabell 7.14. Det förefaller troligt, att flertalet studentbostadsföretag kommer att välja paritetsmetoden som återbetalningsform. Under tioårsperioden kommer då, med de förutsättningar som lämnats för beräkningarna i tabell 7.14, kostnadsökningen för de befintliga studentbostäderna att uppgå till 286 till 373 kr per rum och år.

Då det i nyproduktionen knappast finns realistiska möjligheter att kompensera bortfallet av tilläggslånen med minskade produktionskostnader, kommer kapitalkostnaderna att bli högre än i den äldre, subventionerade produktionen vilket exemplifierats i tabellerna 7.16 och 7.17. Med förutsättningarna i tabellerna kommer merkostnaderna under den närmaste tioårsperioden att variera mellan 350 och 621 kr per rum och år. Förhållandena för insprängda studentbostäder har redovisats i tabell 7.18.

Det genomsnittliga värdet av bortfallna tilläggs lån (se tabell 7.15) per rum ligger på 7 645 kr. Denna kostnad skall i fortsättningens täckas genom hyresuttag.

När återbetalningen av tidigare erhållna tilläggs lån påbörjas, stiger hyresnivån i dessa studentbostäder med i genomsnitt 4,3 % årligen under närmaste tioårsperiod exklusive vad som är betingat av kostnadsutvecklingen på drifts- och underhållssidan. För nyproducerade studentbostadshus är kapitalkostnadsökningen under samma period i genomsnitt 5,8 %.

Uppsägningen av de räntefria och stående tilläggs lånen/bostadslånen sker successivt men väntas inte ske i någon större omfattning förrän under budgetåret 1973/74 för att sedan vara helt avslutad under budgetåret

1980/81, då de sist erhållna lånen uppsägs till betalning. För nyproducerade hus sker förräntning och amortering av bostadslånen redan från början efter lånens erhållande, enligt regler som fastställs av bostadsstyrelsen.

En annan viktig faktor som påverkar storleken av hyresuttaget är den vid återbetalningens början gällande bostadslåneräntan, som i utredningens beräkningar antagits vara 6 %. Under senaste och innevarande år har låneräntan varit konstant 7,5 %. Skulle detta ränteläge kvarstå och ingen ändring i annuitetssatsen ske, kommer ökningen av kapitalskulden att bli större än vad som antagits i exemplet.

7.6 Studiemedelsutredningens överväganden och förslag

7.6.1 Studiesociala utredningen

När studiesociala utredningen diskuterade en lämplig nivå för studiemedlens maximibelopp försökte man uppskatta de genomsnittliga studiekostnaderna. Utredningen fann det svårt att vinna någon helt säker kunskap om de verkliga studiekostnaderna vid högre studier. En beräkning av studiekostnaderna leder nämligen, medvetet eller omedvetet, till en värdering av hur verkligheten bör vara beskaffad. Som vägledning i sina skattningar utgick utredningen från det belopp som dåvarande garantilånenämnden rekommenderade som normalbelopp. Man fann att detta belopp stod i god överensstämmelse med de undersökningar om studiekostnader utredningen låtit bearbeta. Studiesociala utredningen beräknade att utgifterna för kost och logi i genomsnitt låg på 400 kr i månaden, varav 150 kr för bostad. Vid hänsynstagandet till övriga kostnader för tio månaders studier uppskattades de totala kostnaderna till drygt 6 000 kr per läsår. Med hänsyn bl a till jämförbara gruppers konsumtionsnivå, föreslog utredningen maximibeloppet till 6 500 kr per läsår eller 140 % av då gällande basbelopp (4 700 kr). Det bör

understrykas att maximibeloppet avsåg att täcka kostnaderna för tio månaders studier per läsår.

7.6.2 Boendekostnadernas andel av studie-medlen

Studiesociala utredningen uppskattade som nämnts i föregående avsnitt den genomsnittliga boendekostnaden för en ensamstående studerande till omkring 150 kr i månaden. Genomsnittshyran i studentbostad beräknas i dag ligga på omkring 225 kr i månaden. Boendekostnaderna har sedan 1963 stigit med omkring 50 % om man antar att studiesociala utredningens uppskattning utgick från vad som då bedömdes vara en normal månadshyra för ett uthyrningsrum eller studentbostad. Av det material studiemedelsutredningen redovisat i föregående avsnitt framgår klart att variationen mellan kårorterna är betydande. Högsta hyresnivån finns i Göteborg som har en genomsnittlig månads- hyra i enkelrum på uppemot 290 kr per månad. Den lägsta medelhyran betalas i Uppsala med ca 200 kr. Orsakerna till den kraftiga hyressplittningen är främst betingat av bostadsbeståndets fördelning på färdig- ställandeår. Uppsägningen av de tidigare ränte- och amorteringsfria tillägsslånen betyder emellertid att hyressplittningen mellan ny- producerade studentbostadshus och äldre sådana successivt kommer att minska.

Uppsägningen och bortfallet av de ränte- och amorteringsfria tillägsslånen kommer att innebära att hyresnivån stiger med ca 4–6 % årligen, om man ser till ett enstaka objekt. Genom tillämpningen av ett hyresutjämnings- system och den successiva uppsägning- en av beviljade tillägsslån kommer medelhy- ran för hela beståndet inte att påverkas i lika stor utsträckning. Först under budgetåret 1980/81, när samtliga lån uppsagts till betal- ning och amortering påbörjats, kommer ka- pitalkostnadsökningen att slå igenom på hela bostadsbeståndet med de procenttal som nämnts ovan. Dessförinnan kan ökningen totalt sett hållas under nämnda nivå. Detta

förutsätter emellertid att studentbostads- företagen även i fortsättningen konsekvent tillämpar det hyresutjämningsförfarande som idag tillämpas. Utjämnningen kan dock inte drivas så långt att det motverkar kraftiga hyreshöjningar i enskilda fastigheter. Redan nu är hyresnivån i hus färdigställda efter nuvarande låneregler högre än i äldre hus, vilket bl a beror på att tillägsslånen bortfallit.

Boendekostnaderna på den allmänna hy- resmarknaden har stigit i en snabbare takt än vad det totala konsumentpristalet har gjort. Enligt SCBs indextal för konsumentpriser har enbart bostadskostnaden, exklusive brän- sle och lyse, stigit med ca 25 % tiden 1.7.1968 – 30.6.1971. Totalindexet, som också speglar studiemedelsbeloppets utveck- ling, har under samma period stigit med 17 %. De studerande som hyr uthyrningsrum eller lägenhet har troligen fått vidkännas ungefär samma höjning av boendekostnader- na som andra grupper på hyresmarknaden. Det är sannolikt att denna utveckling även gällt boendekostnaderna i studentbostäder. Antar man att indexregleringen i studieme- delssystemet avser att behålla ursprungsrela- tionen mellan olika konsumtionsutgifter un- der studietiden för genomsnittsstuderanden – alltså två tredjedelar för kost och logi och en tredjedel för övrigt – har den studerande fått vidkännas en ökad boendekostnad för vilket kompensation ej kunnat erhållas ge- nom studiemedelsbeloppets indexreglering. Kapitalkostnadsökningen, orsakad av återbe- talning och slopande av tidigare tillägsslån, kommer dessutom med tiden att ytterligare öka hyreskostnaderna i studentbostäderna. Studiemedelsutredningen anser emellertid in- te att studentbostadshyrorna är särskilt höga jämförda med hyrorna i andra typer av genomgångsbostäder, som företrädesvis hyrs av förvärvsarbete ungdom eller andra ensamstående. Däremot är, som studieme- delsutredningen visat, studentbostadshyor- na i stora delar av beståndet höga i förhållan- de till de disponibla medel en studerande har under studietiden, om man antar att dessa endast består av studiemedel. Enligt 1968 års studentekonomiska undersökning utgjorde

studiemedlen den huvudsakliga "inkomstkällan" under terminerna för 80 – 85 % av de studerande. Man kan på goda grunder anta, att studiemedlen även i fortsättningen kommer att utgöra huvudsakliga försörjningskälla för övervägande delen av de studerande under studietiden.

7.6.3 Studiemedelsutredningens förslag

Avvecklingen av tidigare ränte- och amorteringsfria tillägsslån för studentbostadsbygandet kommer på sikt att ge utslag i ökade boendekostnader för de studerande. De studerande, i varje fall de som hyr studentbostad, får då vidkännas en successiv förändring av sin standard genom att allt större andel av studiemedlen får avsättas till boendekostnad om inte studiemedlen justeras eller boendekostnaderna på annat sätt kan sänkas i förhållande till de studerandes disponibla medel. Även de som hyr bostad på öppna marknaden kommer i den utsträckning de allmänna boendekostnaderna stiger snabbare än övriga poster i totalindexet, att få vidkännas förändrad standard. Utvecklingen mot ökade boendekostnader i studentbostäderna förutsades i riksdagens beslut om slopande av tidigare utgående tillägsslån.

Utvecklingen av boendekostnaderna i studentbostäderna kan få effekter på de studerandes benägenhet att i fortsättningen hyra studentbostad. För studerande, som bor på annan ort än föräldrarna, finns ofta inga andra boendalternativ än studentbostäder eller inneboenderum. Studentbostäderna erbjuder ofta en mer lämplig studiemiljö än vad inneboenderum av naturliga skäl kan göra. Studentbostäderna kommer därför även i fortsättningen att utgöra ett av de bättre boendalternativen för de studerande. Särskilt gäller detta kårorter där varken hemmaboendet, med tanke på avstånden mellan hemorten och studieorten, eller egen lägenhet kan utgöra verkliga alternativ till studentbostadsboendet.

Med stöd av det nu anförda anser studiemedelsutredningen det tänkbart, att de stu-

derande för att kunna behålla en rimlig boendestandard tvingas söka sig alternativa försörjningskällor, som t ex förvärvsarbete eller föräldrastöd för att därigenom kunna behålla sin ekonomiska standard när boendekostnaderna ökar. Enligt studiemedelsutredningens mening bör emellertid varken omfattande förvärvsarbete eller stöd från föräldrarna utgöra alternativ för att täcka de faktiska studiecostnaderna. Tvingas de studerande att inräkna stöd från föräldrar för att täcka upp skillnaderna mellan studiemedel och de faktiska studiecostnaderna kan detta leda till, att studerande från hem med dålig ekonomisk bärkraft tvingas avstå från högre utbildning eller får bedriva sina studier under ogynnsamma ekonomiska förhållanden. Beronde av föräldrars stöd är i princip felaktigt och strider mot ett av studiemedelsreformens grundsyften. Med hänsyn till detta och med stöd av vad som tidigare anförts om kommande hyresutveckling i studentbostäderna framstår det som angeläget att någon justering görs för att *dels* kompensera för redan inträffade boendekostnadsökningar, *dels* för att förebygga att väntade boendekostnadsökningar inte skall ge en försämrad standard för de studerande.

Utredningen har vid sina överväganden funnit, att det främst är följande tre alternativ som är möjliga för att kompensera de studerande för ökade boendekostnader.

1. Utformandet av ett särskilt *bostadstillägg* inom studiemedelsystemet för dem som bor i studentbostad;
2. Utformandet av ett särskilt *bostadstillägg* inom studiemedelsystemet, som skulle kunna utgå till alla studerande med studiemedel som har en viss hyresnivå oberoende boendalternativ;
3. En *generell höjning av studiemedlens totalbelopp* för att ge kompensation till ökade boendekostnader oavsett boendeform och ge ökat utrymme till alternativa boendeformer.

Som komplement till något av de föreslagna tre alternativen finns möjligheten, att åtminstone tillfälligtvis nedbringa boendekostnaderna, genom avskrivning av de tidiga-

re beviljade räntefria och stående tilläggslånen. Utredningen behandlar denna fråga under avsnitt 7.7.

Varken alternativ 1 eller 2 utgör enligt studiemedelsutredningens mening någon lämplig lösning, även om vissa fördelar kan finnas. Sålunda går inte alternativ 1 att förena med principen om lika studiestöd oavsett utbildningslinje, något som var ett av skälen till att slopa tidigare tilläggs lån. Ett system med studentbostadstillägg gynnar endast de studerande som hyr studentbostad och blir synnerligen orättvist gentemot de studerande som bor i inackorderingsrum eller har egen lägenhet. Studentbostadstillägg är endast en annan form av kategoristöd än tilläggs lån. Dessutom skulle ett sådant tillägg motverka omflyttning mellan studentbostad och andra boendalternativ. En sådan omflyttning är önskvärd ur andra aspekter. Alternativ 2 har vissa fördelar framför alternativ 1. Genom ett särskilt bostadstillägg, som skulle kunna utgå till studerande vilka har hyreskostnader över en viss nivå, skulle man kunna uppnå rättvisare och lika stora boendekostnader i förhållande till studiemedelsbeloppet under studietiden oberoende av boendeform. Frågan om ett särskilt bostadstillägg till personer utan barn, som det i detta fall skulle röra sig om, ligger emellertid inte inom ramen för studiemedelsutredningens direktiv. Utredningen har erfarit att visst statligt utredningsarbete pågår i syfte att utvidga bostadsstödet även till ensamstående. Eventuellt bostadstillägg till personer utan barn kan emellertid inte enbart lösa de problem, som förorsakas av kapitalkostnadsökningen i studentbostäderna.

Både alternativ 1 och 2 är svåradministrerade och svårkontrollerbara. Omflyttningen inom studentbostadsbeståndet är för omfattande för att man skall kunna uppnå en rimlig kontroll av att studentbostadstilläggen kommer rätt studerande till del. Vidare är det i fråga om alternativ 2, angående ett särskilt bostadstillägg, svårt att vinna någon helt säker kunskap om de verkliga boendekostnaderna för de hemmaboende. Vissa undersökningar om de studerandes ekono-

miska förhållande har visat att inemot 50 % av de hemmaboende inte redovisade några hyreskostnader.

Med tanke på det nu sagda anser utredningen att alternativ 3, en generell höjning av studiemedelsbeloppet, är den lösning man bör eftersträva för att ge kompensation för ökade boendekostnader. En förändring av studiemedelsbeloppet ändrar inte på studiemedelsystemets princip om schablonmässigt utgående belopp. De studerande blir inte beroende av alternativa försörjningskällor p g a hyresökningarna genom att alla studiemedelstagare kommer i åtnjutande av högre totalbelopp, och man uppnår lika stort stöd oavsett utbildning och boendeform. En generell höjning är också att föredra ur administrativ synpunkt.

Nackdelen med en generell höjning av studiemedelsbeloppet är att även de som ej har några boendekostnader eller mycket låga sådana, exempelvis vissa hemmaboende, kan erhålla det högre studiemedelsbeloppet. De hemmaboende är ofta även i andra sammanhang speciellt gynnade med lägre levnads-kostnader överhuvudtaget. Studiesociala reformen utgick dock från att de studerande inom studiemedelsystemet skulle kunna försörja sig själva. Prövningen gentemot föräldrarnas ekonomi avskaffades bl a av denna anledning. Studiemedelstagaren skall däremot i sin ansökan uppge vilka naturaförmåner och eventuella bidrag han erhåller från föräldrarna eller annan. Dessa förmåner räknas sedan som inkomst. Studiemedelsutredningen har den uppfattningen att det stöd som i enstaka fall ges från föräldrarna, t ex billig bostad i hemmet, får ses som undantag från vad som vanligen förekommer. I vissa kårorter är hemmaboendet av geografisk nödvändighet mycket lågt medan det i andra är relativt vanligt. Att finna någon formel som tar hänsyn till de olikartade förhållande som råder är svårt, och skulle dessutom strida mot studiemedelsreformens grundsyften.

Utgångspunkten för studiemedelsutredningens ställningstagande beträffande nivån på studiemedelsbeloppet har varit att den del som kan användas till bostadskonsumtion

bör ligga i ungefärlig nivå med vad jämförbara grupper beräknas konsumera på bostad. Studiemedlen bör då vara så tilltagna att de inom vissa rimliga gränser medger möjlighet för den studerande att välja olika boendeformer. Den studerande skall så långt möjligt fritt kunna välja den boendeform som bäst passar hans syfte. Vilket boendalternativ den enskilde till slut väljer avgörs, förutom av tillgången på olika alternativ, av hur stor del av disponibla medel denne vill avsätta för bostad i förhållande till övrig konsumtion.

Med tanke på att närmare 30 % av de studerande bor i studentbostad – många fler beräknas någon gång under studietiden bo i sådan bostad – är det rimligt att utgå från utvecklingen av hyreskostnaderna i studentbostäder när man skall diskutera en lämplig nivå på studiemedlens totalbelopp.

Kapitalkostnadsökningen, som utredningen ingående redogjort för i avsnitt 7.5, kommer att innebära ökade boendekostnader för studerande som hyr studentbostad. Kostnaderna beräknas öka under närmaste tioårsperioden med i genomsnitt 1 à 2 % *mer* per år än vad som är betingat av boendekostnadsutvecklingen i övrigt. I enstaka objekt kommer ökningen att vara större. Kring 1980/81 kommer slopandet och uppsägningen av tidigare subventioner att helt slå igenom på hyresnivån. Nuvarande medianhyra i studentbostäder motsvarar under tio månaders studier 23–24 % av det maximala studiemedelsbeloppet under samma tid. Variationerna mellan kärorterna är stora. Sålunda får studerande som hyr studentbostad i Göteborg räkna med att betala en månadshyra motsvarande ca 30 % av det maximala studiemedelsbeloppet. En justering av totalbeloppet bör emellertid utgå från medianhyran i det totala studentbostadsbeståndet, men med visst hänsynstagande till de regionala olikheterna i hyresnivån.

Vid övervägande av de nu anförda synpunkterna anser studiemedelsutredningen att en justering av studiemedelsbeloppet med omkring 300 kr. per termin utgör en lämplig avvägning. Med en sådan justering kan man *dels* kompensera för redan inträffade hyres-

ökningar i orter där kapitalkostnadsökningen redan slagit igenom, *dels* förebygga att kapitalkostnadsökningen i en nära framtid ger försämring i den ekonomiska standarden för studerande i studentbostad. En sådan justering kommer dessutom även de studerande till del som är inneboende eller hyr egen lägenhet, och som kan få ökade boendekostnader p g a den allmänna hyresutvecklingen. Av praktiska skäl föreslår studiemedelsutredningen att studiemedelsbeloppet per termin justeras till 75 % av basbeloppet enligt allmänna försäkringen mot nuvarande 70 %. Detta ger en ökning av det maximala studiemedelsbeloppet med 345 kr. per termin, från nuvarande 4 840 kr. per termin till 5 175 kr. per termin vid basbeloppet 6 900 kr. Nuvarande relation mellan den genomsnittliga hyresnivån i studentbostäder och studiemedlens totalbelopp skulle då sänkas från 24 % till 22 % under innevarande år. Som utredningen tidigare understrukit kommer emellertid hyresnivån i studentbostäderna att successivt öka genom uppsägning av tidigare beviljade ränte- och amorteringsfria tilläggs-lån. Relationen mellan studiemedlens maximala belopp och den genomsnittliga hyresnivån i studentbostäderna kommer om några år att vara en annan än vad den nu är genom att hyrorna i studentbostäderna väntas stiga något snabbare än hyrorna i allmänhet. Studiemedelsutredningen har vid sina överväganden om storleken av studiemedelsbeloppet därför tagit hänsyn till de väntade hyresökningarna i studentbostäderna.

Det maximala studiemedelsbeloppet för deltidsstudiemedel bör enligt utredningens mening justeras från nuvarande 35 % av basbeloppet per termin till 37,5 % för att behålla sin tidigare relation till heltidsstudiemedel i enlighet med tidigare antagna norm. Deltidsstudiemedel utgör f n hälften av heltidsstudiemedel och bör enligt utredningens mening höjas om maximibeloppet för heltidsstudiemedel höjs.

Studiemedelsutredningen har inte prövat frågan om hur den föreslagna höjningen av studiemedlens maximibelopp skall fördelas på studiebidrag och återbetalningspliktiga

studiemedel. Studiebidragets storlek berör enligt utredningens mening en av studiemedelssystemets grundläggande principer, som utredningen enligt sina direktiv ej har att pröva.

Den föreslagna justeringen av studiemedelsbeloppet kan förefalla väl generös mot bakgrund av nu gällande genomsnittliga hyresnivå i studentbostäder. Men studiemedelsutredningen vill understryka att hyresnivån i studentbostäder, som utredningen tagit som utgångspunkt, inom de närmaste åren fram till 1980/81 kraftigt skjuter i höjden till följd av ökade kapitalkostnader. Vidare är studentbostadshyrorna i dag redan så pass höga i vissa fastigheter och på vissa kårorter, att det även med tanke på detta ter sig rimligt att en justering av föreslagen storlek kommer till stånd. Den regionala skillnaden, vilken efterhand kommer att utjämnas, motiverar en något högre justering än vad som endast skulle ha följt av ett hänsynstagande till nu gällande medelhyra i studentbostadsbeståndet.

7.7 Avskrivning av de räntefria och stående tilläggslånen

Studentbostadsföretagen har vid skilda tillfällen hos Kungl Maj:t anhållit om att de nu utelöpande räntefria och stående tilläggslånen i stället för att återkrävas skall avskrivnas. Man menar att avskrivning av dessa lån kommer att innebära, att kapitalkostnadsdelen av den väntade boendekostnadsökningen kan elimineras i bostäder byggda före 1968. Hyresnivån i det totala studentbostadsbeståndet beräknas därigenom kunna hållas lägre. Studiemedelsutredningen vill med anledning av detta något beröra argumenten för och emot avskrivning vilka varit för handen vid bl a riksdagens beslut i frågan.

Beslut om avskrivning av tidigare beviljade tilläggs lån fattades vid 1968 års riksdag efter att riksdagen (SU 1967:100, rskr 265) hos Kungl Maj:t begärt utredning om förslag i fråga om räntevillkoren för utelöpande

tilläggs lån samt förslag till sådana ändringar i övrigt av villkoren beträffande tidigare utelämnade lån som ansågs vara befogade.

Beträffande räntefria och stående tilläggs lån till studentbostadsföretag anförde bostadsstyrelsen i en promemoria till inrikesdepartementet att studentbostadshyrorna syntes låga jämförda med hyrorna för uthyrningsrum. En höjning av kapitalkostnaderna kunde därför vara motiverad med hänsyn till den då gällande "allmänna hyresnivån" och till rättvisesynpunkt. En höjning av hyrorna i äldre hus ansågs också motiverad med anledning av riksdagens beslut om slopande av de ränte- och amorteringsfria tilläggslånen för nyproducerade studentbostadshus. Hyresnivån i nytillkomna hus skulle i annat fall komma att ligga med 350 till 400 kr högre per rum och år än i tidigare subventionerade rum.

I sin promemoria redovisade styrelsen fyra olika sätt att behandla utelämnade tilläggs lån. Ett sätt var att göra tilläggs lånet räntebärande och kräva amortering. Ett andra sätt, som ansluter till nu gällande lånesystem, var att successivt höja kapitalkostnaderna i en takt som bestäms av paritetstalets utveckling. Ett tredje sätt var att efter en hyrespolitisk bedömning skriva av en del av tilläggs lånet samt återkräva resten och ett fjärde var att helt avskriva utelämnade tilläggs lån.

Departementschefen fann det inte motiverat med hänsyn till att inte tilläggs lån längre utgår till nytillkommande studentbostäder, att någon del av subventionerna kvarligger i de äldre husen särskilt som dessa byggts till lägre kostnader än de nya. Statsrådet förordade att återbetalningen skulle ske i enlighet med bostadsstyrelsens alternativ två (prop 1968:1 bil 13). Riksdagen beslöt i enlighet med departementschefens förslag.

En avskrivning av nu utestående tilläggs lån skulle under en övergångstid ge en lägre hyresökning totalt sett, eftersom studentbostadshus med tilläggs lån motsvarar minst 70 % av nuvarande bostadsbestånd. Andelen kommer emellertid att minska i takt med

tillkomsten av nya studentbostäder, uppförda efter nu gällande låneregler. En avskrivning gör det önskvärt med en långt driven hyresutjämning, då varje kårorts samtliga studentbostäder, uppförda med hjälp av statliga bostadslån, då bör ingå i hyresutjämningsystemet. Å andra sidan kan utjämningsförfarandet inte drivas så långt att det helt utjämnar hyran i äldre och nyare hus. Det skulle ändå kvarstå skillnader i hyresnivåerna.

Det statliga stödet till produktion av bostäder är numera uppbyggt efter enhetliga riktlinjer, där principen är att varje byggnadsprojekt skall bära sina egna kostnader. Att studentbostadsföretagen åtnjuter särskilda och förmånligare villkor, som framgått av avsnitt 7.2.2, har sammanhängt med deras svaga ekonomiska ställning (bla saknas grundfond) samt med det studiesocialt motiverade behovet av bostäder utan kapitalinsats från de boende. Toppfinansiering har, förutom svårigheter att finna sådan, inte varit en ur hyreskostnadssynpunkt acceptabel utväg för att täcka eventuellt uppkomna överkostnader. Även dessa särskilda bestämmelser kommer fr o m 1.7.1974 att upphöra. En avskrivning av tidigare utgivna tillägglån kan därför sägas strida mot statsmakternas önskemål om att allt bostadsbyggande skall ske efter enhetliga regler.

De ovan anförda argumenten för och emot en avskrivning av tillägglånen har emellertid inte föranlett studiemedelsutredningen att närmare gå in på frågan. *Dels* anser utredningen frågan ligga utanför utredningens direktiv, *dels* har riksdagen nyligen behandlat avskrivningsfrågan och då funnit bla mot bakgrund av vad som förut anförts, att uppsägning av lånen skall ske efter hand som den tioåriga ränte- och amorteringsfria perioden utlöper.

7.8 Sammanfattning

Särskilda studentbostäder uppförda med hjälp av statlig kapitalinsats har sedan länge setts som ett komplement till samhällets

studiesociala stöd. Något mer än 28 % av de studerande beräknades bo i studentbostad höstterminen 1970. Den övervägande delen av dessa studerande var i åldern 21 till 25 år. I stor utsträckning kom de från annan ort än studieorten. Många studerande bodde också i egen lägenhet, särskilt gällde detta äldre och gifta studerande. I den utredning som studiemedelsutredningen gjort om studentbostadstillgången och de studerandes boendeförhållanden visar det sig också att hemmaboendet är relativt vanligt bland yngre studerande. Men studentbostäderna utgör trots detta det enda, och oftast bästa, boendalternativet för många studeranden.

De första statliga åtgärderna för att stödja studentbostadsbyggandet tillkom genom beslut av riksdagen 1950. Speciella subventioner infördes för att underlätta uppförandet av studentbostäder. Senare har dessa låneregler ändrats, men fortfarande gällde att studentbostadsbyggandet skulle subventioneras med ett normerat belopp per rumsenhet. Sedan 1957 utgick subventionerna i form av ränte- och amorteringsfria tillägglån/bostadslån, som kunde uppsägas eller avskrivas efter en tioårs period. Dessutom ställde respektive kommun tomtmark till förfogande utan kostnad.

I enlighet med beslut av 1967 års riksdag (prop 1967:100 angående bostadspolitiken m m, SU 1967:100) slopades den räntefria och stående lånedelen fr o m årsskiftet 1967/68. Likaså utgick villkoren om kommunal markupplåtelse ur lånevillkoren från samma tidpunkt. Riksdagens beslut innebar vidare att kapitalkostnaderna för studentbostäder skulle omfördelas i tiden på samma villkor som för övriga bostäder. Generellt gäller nu, att studentbostäder jämställs med allmännyttiga bostadsföretag.

Som en följd av omläggningen av lånevillkoren för studentbostadsbyggandet beslöt riksdagen att tidigare utgivna tillägglån/bostadslån successivt skall uppsägas till betalning, efterhand som den tioåriga ränte- och amorteringsfria perioden löper ut. Bakgrunden till riksdagens beslut var främst att nyproducerade hus, uppförda enligt de nya

lånevillkoren, skulle komma att få en högre hyresnivå än det äldre subventionerade bostadsbeståndet.

Studiemedelsutredningen har utrett vilka konsekvenser som *dels* omläggningen av lånevillkoren, *dels* uppsägningen av tidigare tilläggs lån/bostadslån kommer att få på hyresnivån i studentbostäderna. Nuvarande genomsnittliga hyresnivå för ett enkelrum i en studentbostad ligger på omkring 225 kr. i månaden. Variationerna inom som mellan kårorterna är betydande. I Göteborg beräknas medianhyran för ett enkelrum ligga på omkring 285 kr. i månaden medan medianhyran i Uppsala beräknas ligga på omkring 200 kr. i månaden. Skillnaderna i hyresnivåerna beror bl a på de olika finansieringsformerna, som ger utslag i form av låga hyror i de äldre fastigheterna och högre i de nyproducerade. I Göteborg finns flera nyproducerade studentbostäder i förhållande till det totala studentbostadsbeståndet än ex i Uppsala. Med hänsyn till de olika lånevillkoren, som gällt sedan 1950, har det uppstått olika hyresnivåer mellan kårorterna.

Studiemedelsutredningen har sålunda försökt beräkna kommande effekter på hyresnivån i olika typer av studentbostäder. Vissa osäkra faktorer finns i dessa beräkningar. Det kan dock slås fast att den totala hyresnivån successivt måste höjas p g a bortfallet och uppsägning av tilläggs lånen. Uppsägningen har redan påbörjats genom uppsägning av de äldsta tilläggs lånen (tabell 7.12 och 7.13). Under den kommande tioårsperioden kommer samtliga återstående ränte- och amorteringsfria lån att uppsägas till betalning. Exempel på kostnadseffekterna härav har lämnats i tabell 7.14. Det förefaller troligt, att flertalet studentbostadsföretag kommer att välja paritetsmetoden som återbetalningsform. Under tioårsperioden kommer då, med de förutsättningar som lämnats för beräkningarna i tabell 7.14, kostnadsökningen för de befintliga studentbostäderna att uppgå till 286–373 kr. per rum och år.

Då det i nyproduktionen knappast finns realistiska möjligheter att kompensera bortfallet av tilläggs lånen med minskade produk-

tionskostnader, kommer kapitalkostnaderna att bli högre än i den äldre, subventionerade produktionen vilket exemplifierats i tabellerna 7.16 och 7.17. Med förutsättningarna i tabellerna kommer merkostnaderna under den närmaste tioårsperioden att variera mellan 350 och 621 kr. per rum och år. Förhållandena för insprängda studentbostäder har redovisats i tabell 7.18.

Det genomsnittliga värdet av bortfallna tilläggs lån (se tabell 7.15) per rum ligger på 7 645 kr. Denna kostnad skall i fortsättningsen täckas genom hyresuttag.

När återbetalningen av tidigare erhållna tilläggs lån påbörjas, stiger hyresnivån i dessa studentbostäder med i genomsnitt 4,3 % årligen under närmaste tioårsperiod exklusive vad som är betingat av kostnadsutvecklingen på drifts- och underhållssidan. För nyproducerade studentbostadshus är kapitalkostnadsökningen under samma period i genomsnitt 5,8 %.

Uppsägningen av de räntefria och stående tilläggs lånen/bostadslånen sker successivt, men väntas inte ske i någon större omfattning förrän under budgetåret 1973/74 för att sedan vara helt avslutad under budgetåret 1980/81, då de sist erhållna lånen uppsägs till betalning.

Ävvecklingen av tilläggs lånen och tillkomsten av nya lånevillkor kommer sålunda att ge ökad boendekostnad för de studerande som hyr studentbostad. Då denna hyresökning väntas vara något större än hyresökningen på den allmänna hyresmarknaden, (hyreskostnaderna på den allmänna marknaden utgör en delpost i SCBs konsumentprisindex) beräknas de studerande inte kunna få kompensation för en ytterligare ökning av kapitalkostnaderna. Tvärtom finns det enligt studiemedelsutredningen risk för att, om ingen kompensation ges, de studerande som i framtiden hyr studentbostad kan komma att få en sämre ekonomisk standard, genom att hyreskostnaderna ökar snabbare än studiemedelsbeloppet. Studiemedelsutredningen föreslår därför att studiemedlens maximibelopp höjs från nuvarande 70 % av basbeloppet per termin till 75 % per termin.

Med en sådan höjning kan man förebygga att kommande hyresökningar i en nära framtid ger en sämre ekonomisk standard för de studerande som hyr studentbostad. Studentbostäderna kan då även i framtiden komma att utgöra ett förhållandevis billigt boendalternativ i förhållande till de disponibla medel en studerande har i form av studiemedel.

8 Behovsprövning gentemot makes ekonomi

8.1 Nuvarande behovsprövningsregler

8.1.1 Bakgrunden till nuvarande behovsprövningsregler

De studiesociala förmånerna för studiemedelssystemets ikraftträdande den 1.1.1965 var behovsprövade *dels* med hänsyn till den studerandes egen ekonomi, *dels* med hänsyn till makens ekonomi. Dessutom togs hänsyn till den studerandes föräldrars ekonomi.

Studiesociala utredningen vars betänkande Rätt till studiemedel (SOU 1963:74) ligger till grund för nuvarande studiemedelssystem, ansåg det motiverat att studiemedlen behovsprövades endast med hänsyn till den studerandes egen och, i förekommande fall, makes ekonomi. Detta blev också riksdagens ställningstagande. Prövning med hänsyn till föräldrarnas ekonomi förekommer därför ej inom studiemedelssystemet. Detsamma gäller för s k äldre elever inom studiehjälpssystemet, dvs för elever som är 20 år eller däröver.

Behovsprövningen i tidigare studiesociala lånesystem tog sikte på det individuella behovet av hjälp till studiefinansiering. Det fanns i garantilånenämndens anvisningar och statsstipendienämndernas praxis vissa riktlinjer för behovsprövningen. Det stod dock i princip statsstipendienämnderna fritt, att på grundval av en allsidig bedömning av omständigheterna i det enskilda fallet fastställa huruvida och i vilken mån den studerande

hade behov av studiekredit. Med ett sådant system kunde det vara svårt för den enskilde att förutse sina möjligheter till studiestöd och omfattningen av detta. Likaledes innebar systemet betydande svårigheter att upprätthålla en enhetlig praxis. Studiesociala utredningen fann det angeläget att behovsprövningen skulle ske efter fasta och entydiga regler, vilka så långt möjligt begränsade behovet av skönsmässiga bedömanden.

Reglerna för behovsprövningen med hänsyn till den studerandes makes inkomst hade delvis olika innebörd, när det gällde statsstipendier och räntefria lån, respektive garantilån. En inkomst för maken överstigande 10 000 kr. diskvalificerade i regel för statsstipendium och räntefritt lån, medan behovet av garantilån bedömdes utifrån makarnas samlade ekonomiska situation, dock att inkomst för maken upp till 10 000 kr. inte reducerade sådant lån. Enligt då gällande regler kunde garantilån beviljas med högre belopp för studerande, som hade hemmavarande make och barn.

Studiesociala utredningen menade att den studerandes behov av studiemedel så långt möjligt skulle bedömas enbart med hänsyn till honom själv. I enlighet härmed ansågs det inte motiverat att högre maximibelopp för studiemedel skulle gälla för gift studerande än för ogift. Utredningen ansåg att det borde kunna förutsättas, att maken själv svarar för sitt uppehälle. Om studerande hade barn, antogs däremot att maximibeloppet skulle bli otillräckligt. Därför föreslog studiesociala

utredningen att studiemedlen skulle förstärkas med barntillägg.

Däremot ansåg man att det inte fanns anledning att förorda ett differentierat tillägg, såsom tillämpades i fråga om garantilånen, beroende på om barnet var över eller under ett år. Det främsta skälet, som anfördes mot ett högre tillägg under barnets första levnadsår, var de ersättningar som enligt lagen om allmän försäkring utgår till barnaföderskor i samband med nedkomsten. Barntillägget behandlas i kapitel 9.

Att helt bortse från makes ekonomiska förhållande ansåg studiesociala utredningen ej motiverat, när maken hade mera betydande inkomster. Det kunde sålunda inte anses rimligt att studiemedel skulle kunna utgå till den som tack vare makes inkomster förutsattes leva i mycket goda ekonomiska förhållanden. Samtidigt menade man att rätten till studiemedel inte skulle påverkas av makes inkomster, så länge dessa ungefär motsvarade den nettoinkomst, som maken skulle ha haft om han uppbar studiemedel och dessutom förvärvsarbetade i måttlig omfattning. Först då makens inkomster översteg denna gräns skulle de verka reducerande på studiemedlen.

Studiesociala utredningen fann att behovsprövningen lämpligen kunde utformas efter generellt verkande regler. Dessa regler skulle utformas så att inkomster upp till ett visst belopp (fribeloppet) inte skulle påverka rätten till studiemedel. I likhet med studiemedelsbeloppet skulle fribeloppet värdesäkras genom att anknytas till basbeloppet enligt lagen om allmän försäkring.

En lämplig avvägning ansågs vara 140 % av basbeloppet per termin att utgöra fribelopp vid prövning av studiemedel mot makes inkomst. Den del av makens inkomst som överstiger detta fribelopp borde verka reducerande på den studerandes rätt till studiemedel. Denna reduktion ansågs dock böra vara betydligt mildare än när det är fråga om den studerandes egen inkomst. Studiesociala utredningen fann det lämpligt att studiemedlen reducerades med en tredjedel av den del av makens inkomster som överstiger fribe-

loppet.

Den bärande tanken vid fastställandet av fribeloppet var att förvärvsarbetande make i realiteten skulle vara minst jämnställd med make, som uppbar studiemedel och därjämte hade förvärvsinkomster av måttlig omfattning.

De disponibla medlen i en familj, där den ena maken uppbar studiemedel och den andra har fullt förvärvsarbete, borde jämföras med den genomsnittliga konsumtionsnivån i familjer, där båda makarna har fullt förvärvsarbete. Vid en sådan jämförelse, menade studiesociala utredningen, skulle behovsprövningsreglerna avseende makens inkomst ej kunna anses vara för generöst tilltagna.

Verkningarna av nuvarande behovsprövningsregler avseende makes inkomst belyses i tabell 8.1 och figur A och B.

Verkningarna av behovsprövningsreglerna avseende den studerandes egen inkomst har redovisats i kap 3.

8.1.2 Nuvarande behovsprövningsregler avseende makes ekonomi

Studiemedelsbeloppet reduceras med hänsyn till egen inkomst och förmögenhet men också med hänsyn till makens inkomst och förmögenhet.

Studiemedelsbeloppet reduceras med hänsyn till makes inkomst så att avdrag görs med *en tredjedel* av den del av inkomsten som överstiger 140 % av basebeloppet per termin.

Studiemedelsbeloppet reduceras med hänsyn till egen och makens förmögenhet så att avdrag görs med en femtedel av vardera egen och makens förmögenhet överstigande 6 basbelopp. För närvarande är denna fribeloppsgräns 41 400 kr. då basbeloppet är 6 900 kr.

Prövning mot makes ekonomi görs endast i de fall makarna sammanbor under själva studietiden. Om makarna ej sammanbor under studietiden, verkar således ej den andres inkomst eller förmögenhet reducerande på

Tabell 8.1 Inkomsters inverkan på studiemedel för gift studerande med och utan barn då maken har inkomst av förvärvsarbete. (Beloppen avser år).

Förutsättningar:		Basbelopp	= 6 900 kr.			
		Barntillägg	= 25 % av basbeloppet per år			
Makes bruttoinkomst	Makes nettoinkomst	Studiemedel	Studiemedel med ett barntillägg	Nettoinkomst och studiemedel	Nettoinkomst och studiemedel med ett barntillägg	
19 320	15 096	9 660	11 385	24 756	26 481	
20 000	15 476	9 433	11 158	24 909	26 634	
25 000	18 172	7 767	9 492	25 939	27 664	
30 000	20 748	6 100	7 825	26 848	28 573	
35 000	22 124	4 433	6 158	26 557	28 282	
40 000	24 220	2 767	4 492	26 987	28 712	
45 000	26 292	1 100	2 825	27 392	29 117	
47 950	27 420	0	1 842	27 420	29 262	
50 000	28 412	—	1 158	28 412	29 570	
55 000	30 472	—	—	30 472	30 472	

¹ Kommunal utdebitering = 22:50 kr. per skattekrona. Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971.

studiestödet. Studerande som sammanbor med annan person, utan att äktenskap ingåtts, behöver ej uppge den andre partens inkomst eller förmögenhet, då prövning gentemot dennes ekonomi ej förekommer.

Extra studiemedel kan beviljas utöver maximibeloppet om synnerliga skäl föreligger. Sådant skäl är bl a kostnader för dubbel bosättning i det fall den studerande har familj som bor på annan ort än studieorten. Enligt CSNs anvisningar gäller följande regler för beviljande av extra studiemedel vid dubbel bosättning. Den dubbla bosättningen skall schablonmässigt anses medföra en merkostnad på 275 kr. i månaden, varav 150 kr. för bostad på studieorten och 125 kr. för fördyrade matkostnader. Behovet av extra studiemedel skall även i dessa fall prövas mot ekonomin hos den studerande och hans make. Dock skall härvid tillämpas ett fribelopp för makes årsinkomst av 3 500 kr. Hänsynstagande till makes ekonomi förekommer dock inte vid dubbel bosättning då det gäller ordinarie studiemedel.

8.2 Utbildningsbidrag enligt bestämmelserna i arbetsmarknadskungörelsen

8.2.1 Utbildningsbidrag

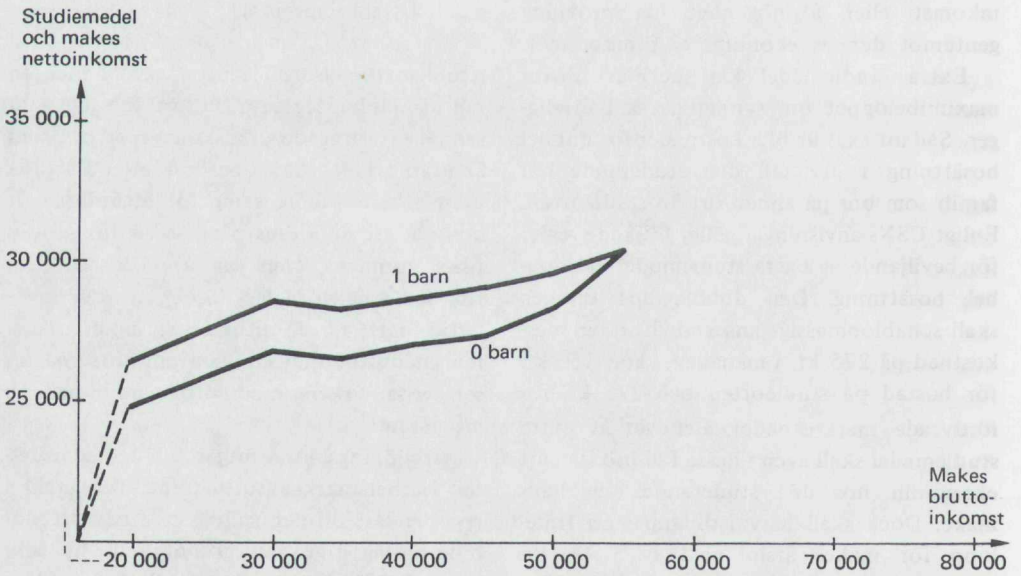
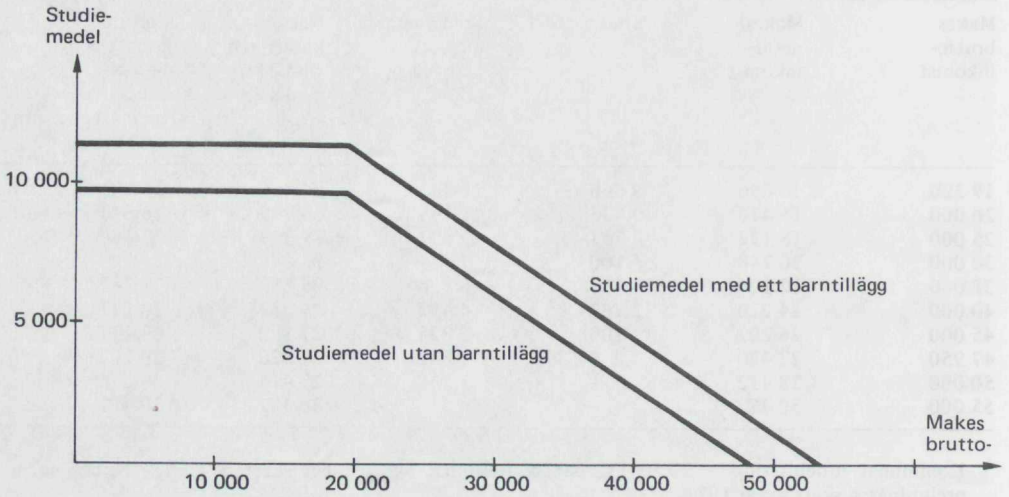
Arbetsmarknadsutbildningen omspannar en rad utbildningsåtgärder till stöd för dem som saknar efterfrågade yrkeskunskaper och som är utan arbete eller löper risk att bli ställda utan arbete. Gemensamt för åtgärderna är sålunda att de vidtas på sysselsättningspolitiska grunder. Även om arbetslöshet eller risk för arbetslöshet ej föreligger, kan emellertid personer få utbildning inom arbetsmarknadsutbildningens ram om kurserna avser vissa yrken med utpräglad brist på arbetskraft.

Utbildningsbidrag utgår till den som deltar i arbetsmarknadsutbildning. Det utgår i regel endast till den som fyllt 20 år. Utbildningsbidrag utgörs av grundbidrag, hyresbidrag, familjetillägg och särskilt bidrag. Huvudbestämmelserna om utbildningsbidrag finns i arbetsmarknadskungörelsen (1966: 368; omtryckt 1968: 246; ändrad senast 1970: 182).

Figur till tabell 8.1

A. Reduktion av studiemedel mot makes inkomst; nuvarande regler.

B. Familjens gemensamma behållning (studiemedel och makes nettoinkomst)

Grundbidraget utgår som bidrag till kostnader för uppehälle. Till den som är gift eller fullgör underhållsskyldighet mot tidigare make, utgår enligt arbetsmarknads-kungörelsen bidrag med högst 575 kr. i månaden. Samma bidragsbelopp tillämpas för den som har någon som förestår hans hushåll och varaktigt har gemensam bostad med honom, dock endast om förutsättningar finns för familjetillägg för barn eller särskilda skäl. I andra fall utgår bidraget med högst 525 kr. i månaden enligt samma kungörelse.

Hyresbidraget utgår antingen som ersättning för bidragstagarens faktiska bostadskostnad eller som normalersättning. Normalersättning utgår med 150, 175 och 200 kr i månaden. Utbildningsbidrag kan i vissa fall utgå både i form av ersättning för faktisk bostadskostnad och i form av normalersättning. Ersättning för faktisk bostadskostnad utgår till den som utbildas i hemorten, om han har fast bostad. Har han inte fast bostad på utbildningsorten utgår normalersättning. Om utbildningen äger rum utanför hemorten utgår normalersättning. Har den som utbildas utanför hemorten fast bostad i hemorten utgår dessutom ersättning för den faktiska bostadskostnaden i hemorten, om han är familjeförsörjare eller om särskilda skäl föreligger. Statliga och kommunala bostadstillägg verkar reducerande på hyresbidraget. Undantag gäller dock för den del av det statliga bostadstillägget som utgår i form av grundbelopp.

Familjetillägget utgörs av maketillägg och barntillägg. Maketillägg kommer i fråga om utbildningen äger rum utanför hemorten. Tillägget som är högst 150 kr. i månaden utgår för make eller för person, som förestår bidragstagarens hushåll och varaktigt har gemensam bostad med honom. I det senare fallet gäller dock att maketillägg utgår endast om förutsättningar finns för familjetillägg för barn eller särskilda skäl.

Barntillägg utgår för eget eller makes barn under 16 år, som stadigvarande sammanbor med bidragstagaren. Tillägget är 100 kr. i månaden för varje barn. Till ensamstående förälder kan tillägget utgå med 150 kr. i

månaden för varje barn. Förhöjt barntillägg kan även komma i fråga när t ex utgifterna för barntillsyn ökar på grund av makes sjukdom eller på grund av att båda makarna är under utbildning. Dessutom kan förhöjt barntillägg utgå om bidragstagaren inte sammanbor med barnet men har underhållsskyldighet mot det.

Maketillägg och barntillägg kan utgå till tidigare make och till barn under 16 år som inte stadigvarande sammanbor med bidragstagaren, om han fullgör underhållsskyldighet mot dem. Summan av tilläggen får emellertid inte överstiga underhållsbidraget.

Familjetillägg för make får inte samtidigt utgå för make i tidigare äktenskap och make eller sammanboende.

När två makar uppbar utbildningsbidrag utgår inte maketillägg till någon av dem. Barntillägg utgår endast till en av makarna. *Särskilt bidrag* omfattar bl a ersättning för resekostnader och traktamente vid resor mellan hemorten och utbildningsorten, bidrag till dagliga resor i utbildningsorten mellan bostaden och utbildningsplatsen samt bidrag till kursavgifter, undervisningsmateriel och arbetskläder.

Utbildningsbidrag vid arbetsmarknadsutbildning är i princip förbehållet personer som är arbetslösa eller som hotas av arbetslöshet. Från samhällets synpunkt är det angeläget att genom utbildningsinsatser finna en trygg sysselsättning för dem som slås ut från arbetsmarknaden eller som i övrigt har svårt att komma in på den. Utbildningsbidraget återbetalas inte.

8.2.2 Utbildningsbidrag och studiemedel

Normalt utgår inte utbildningsbidrag för studier vid läroanstalt som berättigar till studiemedel. Utbildningsbidrag får dock utgå i samband med sådana studier dels i form av särskilt bidrag till handikappad studerande, dels i form av hyresbidrag till skälig bostadskostnad till sådan ensamstående studerande med minderårigt barn, som efter en längre tids frånvaro från arbetsmarknaden av ar-

betsförmedlingen bedöms behöva utbildning för att kunna anta förvärvsarbete.

Det särskilda bidraget till handikappad studerande får utgå till kostnader för dagliga resor och för undervisningsmateriel, dock endast under förutsättning att kostnaderna härför ökats på grund av handikappet och, om så är fallet, med den del varmed kostnaderna överstiger normalkostnaderna. När det gäller ensamstående studerande med minderårigt barn får hyresbidraget utgå till den del av skäligen bostadskostnad som överstiger 200 kr. i månaden.

I ytterligare ett par fall får utbildningsbidrag utgå till elev vid läroanstalt där studierna i regel finansieras med studiemedel. Sålunda får utbildningsbidrag beviljas den som av studiemedelsnämnd vägrats studiemedel på grund av sin ålder. Vidare får utbildningsbidrag utges om studiemedelsnämnd, sedan studierna påbörjats, finner att studiemedel inte längre kan utgå med hänsyn till den studerandes studieresultat. Förutsättningarna för att utbildningsbidrag skall kunna utgå i sistnämnda fall är dock att den studerande är handikappad eller ensamställd med minderårigt barn, och att studieresultatet påverkats av handikappet eller barn tillsyn.

8.2.3 Reduktion av utbildningsbidrag

Utbildningsbidrag till familjeförsörjare skall enligt 22 § arbetsmarknadskungörelsen bestämmas med hänsyn till annan familjemedlems inkomst under utbildningstiden. Med familjemedlem avses den eller de som familjeförsörjare sammanbor med. Familjeförsörjare kan dels sammanbo med sin make, dels med eget eller makes barn under sexton år, och dels slutligen med annan till vars försörjning han under längre tid och i väsentlig mån bidragit och fortfarande bidrar.

Vid prövning av utbildningsbidrag med hänsyn till annan familjemedlems inkomst gäller att en fjärdedel av makes beräknade nettoinkomst eller ett lägsta belopp om 600 kr. i månaden skall utgöra icke reducerande belopp. Halva det överskjutande beloppet

reducerar utbildningsbidraget med vissa inskränkningar.

Exempel

Makes inkomst efter skatt är 1 800 kr. per månad. En fjärdedel härav är lika med 450 kr.; men minst 600 kr. är icke reducerande belopp. Sålunda återstår (1 800-600=) 1 200 kr. Hälften härav eller 600 kr. reducerar den andre makens utbildningsbidrag med denna summa.

Vid reduceringen skall dock iakttagas att det i utbildningsbidraget ingående *grundbidraget* aldrig får reduceras till lägre belopp än hälften av det i kungörelsens 17 § första stycket angivna beloppet som är för gift 575 kr. och för ogift 525 kr. per månad. Vid utbildning utanför hemorten reduceras aldrig *hyresbidraget* till hyran på utbildningsorten. Lägsta familjetillägg för barn, dvs 100 kr. i månaden, reduceras aldrig.

Inkomst (lön, flitpengar o s v) som är förenad med utbildningen minskar utbildningsbidraget med sitt nettobelopp. Extrainkomst och inkomst av förmögenhet reducerar däremot ej utbildningsbidraget.

Reduktionsreglerna inom systemet med utbildningsbidrag skiljer sig avsevärt från de som råder inom studiemedelssystemet. De främsta principiella skillnaderna är *dels* att det i utbildningsbidraget ingående *grundbidraget* aldrig reduceras till lägre belopp än vad som motsvarar halvt grundbidrag, *dels* att lägsta familjetillägg för barn aldrig prövas med hänsyn till annan familjemedlems inkomst. Behovsprövningsreglerna inom systemet med utbildningsbidrag är också mer omfattande. Detta beror på att reglerna avser gifta personer enligt definitionen i skattesystemet och att definitionen av familjemedlem innefattar andra än enbart make. Slutligen inskränker inte egen förmögenhet elevens rätt till utbildningsbidrag. Detsamma gäller eventuell inkomst under utbildningstiden, såvida inte inkomsten direkt är att hänföra till den pågående utbildningen.

8.2.4 Förslag till nya bestämmelser för utbildningsbidrag

Utredningen för översyn av bidragsbestämmelser m m inom arbetsmarknadsutbildningen avgav i september 1971 betänkandet Översyn av bidragsbestämmelser m m inom arbetsmarknadsutbildningen (Stencil In 1971:13).

Utredningen föreslår att det i utbildningsbidraget ingående grundbidraget ersätts med ett enda belopp och höjs till 605 kr. i månaden, utom för elever vid riksyrkesskolor, för vilka bidraget utgår med 325 kr. i månaden. Dessutom föreslås att grundbidraget anpassas till förändringar i basbeloppet inför varje nytt budgetår.

Vidare föreslår utredningen att normalersättning för den som är familjeförsörjare, och som utbildas utanför hemorten, i fortsättningen inte skall utgå. Utredningen föreslår att den som enligt arbetsmarknadskungörelsen definieras som familjeförsörjare, och som utbildas utanför hemorten, skall få ett särskilt bidrag under utbildningstiden. Detta benämns traktamente och föreslås utgå med 450 kr. i månaden, och är avsett att utgöra kompensation för merkostnader till följd av bosättning på två orter. Eftersom nuvarande familjetillägg för make – tillsammans med normalersättning för boendekostnad på utbildningsorten – har samma syfte föreslås att rätten till familjetillägg för make upphör. Detta förutsätter givetvis att förslaget om traktamente genomförs. Genomförs utredningens förslag skulle sålunda av nuvarande familjetillägg endast återstå familjetillägg för barn (barntillägg). Barntillägget bör i likhet med vad som föreslagits i fråga om grundbidraget anpassas till förändringar i basbeloppet inför varje nytt budgetår.

Utbildningsbidraget får enligt gällande bestämmelser inte överstiga den genomsnittliga lönen på utbildningsorten i det yrke som utbildningen avser. Utredningen har erfarit att det ofta är svårt att få fram tillförlitliga uppgifter om lönen i utbildningsyrket. Detta kan medföra att utbildningsbidraget växlar, trots att förutsättningarna i övrigt är lika.

Därför föreslår utredningen att nuvarande bestämmelser om maximering av utbildningsbidraget slopas och ersätts av en ny bestämmelse. Utredningen föreslår ett enhetligt högsta utbildningsbidrag utgörande summan av de tre delbidragen, grundbidrag, hyresbidrag på hemorten och barntillägg. Taket för utbildningsbidrag föreslås motsvara vad som kan utgå i sjukpenning per månad enligt högsta sjukpenningklassen och avrundat upp till 1 700 kr.

Den som är medlem i arbetslöshetskassa kan under vissa villkor få ersättning från kassan i samband med arbetsmarknadsutbildning enligt nuvarande bestämmelser. Utredningen föreslår att dessa bestämmelser slopas.

Sjukpenning kan enligt gällande regler under vissa villkor utgå under tid för utbildning. Utredningen föreslår att kombinationen utbildningsbidrag och sjukpenning upphör. I fall där tveksamhet råder bör sjukpenning kunna utgå under en försöksperiod om två månader. Under tid då sjukpenning utgår bör utbildningsbidrag utgå endast i form av sådana särskilda bidrag som är avsedda att täcka kostnader, direkt förenade med utbildningen.

8.2.4.1 Förslag till nya regler för reduktion av utbildningsbidrag med hänsyn till familjemedlems inkomst

Enligt gällande regler skall hänsyn tas till familjemedlems inkomst vid fastställandet av utbildningsbidrag.

Enligt utredningens mening kan principiella skäl anföras mot behovsprövning av utbildningsbidrag avseende familjemedlems inkomst. Sålunda anser utredningen det vara principiellt felaktigt att behovspröva utbildningsbidraget mot barnens inkomst eller mot föräldrarnas inkomst. Utredningen föreslår därför att dessa regler slopas. När det sedan gäller reduktion av bidraget med hänsyn till makes inkomst anføres liknande synpunkter – tex påpekas det felaktiga i att make tvingas ekonomiskt bidra till omskolning till

följd av struktur- och konjunkturförändringar på arbetsmarknaden.

Utredningen menar dock att ett fullständigt slopande av hänsynstagandet till familjens ekonomi inte kan föreslås av kostnads-skäl.

Utredningen anser att i en friställnings-situation reduktionen av utbildningsbidraget med hänsyn till makes inkomst verkar hämmande på intresset att genomgå arbetsmarknadsutbildning, eftersom personer vid friställning får ett inkomstbortfall. Utredningen anser det angeläget att fortbilda personer som *friställts* men avser att fortsätta med förvärvsarbete och föreslår därför att nuvarande regler för "makeprövning" görs mer generösa. Med friställda avser utredningen personer som efter avslutad utbildning, eller efter att ha varit sjuka eller omhändertagna för vård, ej har kunnat få arbete. Reduktionsreglerna föreslås ändrade så att grundbidraget alltid utgår oreducerat under förutsättning att friställningssituation föreligger. Därutöver bör utgå hyresbidrag – vilket i förekommande fall dock bör reduceras med hänsyn till makes inkomst enligt de principer som gäller f n – och barntillägg samt de särskilda bidrag som har direkt samband med utbildningen. Om utbildning äger rum utanför hemorten bör dessutom det av utredningen föreslagna traktamentet utgå.

Utredningen anser när det gäller personer som *inte* befinner sig i en friställningssituation – det rör sig här främst om hemmavarande kvinnor – att ett lika stort uttalat behov av mer generösa reduktionsregler inte föreligger, eftersom ett inkomstbortfall inte är för handen. Utredningen menar emellertid att det med hänsyn till arbetskraftssituationen på längre sikt är angeläget, att den arbetskraftsresurs som denna grupp representerar kan komma produktionen till godo. Eftersom detta i regel förutsätter någon form av utbildning bör utbildningsbidraget för denna grupp ligga på sådan nivå att arbetsmarknadsutbildning kommer att framstå som attraktiv (enligt utredningens mening). Utredningen vill emellertid av kostnadsskäl inte föreslå samma regler som för

den grupp som befinner sig i en friställnings-situation, utan föreslår här införandet av ett schablonartat, ej behovsprövat utbildningsbidrag. Bidraget bör benämnas *stimulansbidrag* och utgå med 500 kr. i månaden till den som ej befinner sig i en friställningssituation, och vars make har inkomst av förvärvsarbete. Vid sidan härav bör barntillägg och bidrag till sådana kostnader som har direkt samband med utbildningen utgå. Hyresbidrag bör däremot inte utgå.

Enligt arbetsmarknadskungörelsen skall utbildningsbidrag minskas med inkomst som är förenad med utbildningen (s k flitpengar). Inkomster som inte direkt är förenade med utbildningen inverkar ej på utbildningsbidraget. Utredningen finner det vara inkonsekvent att makes inkomst av förvärvsarbete i vissa fall skall reducera utbildningsbidraget, medan däremot inkomst av eget förvärvsarbete inte alls inverkar på utbildningsbidragets storlek. Utredningen föreslår därför att vid inkomst av förvärvsarbete reduktionsregler införs och att de motsvarar reglerna för prövning av utbildningsbidrag mot makes inkomst. Reduktion sker så att nettoinkomsten minskas med 600 kr. varefter hälften av överskjutande belopp inverkar reducerande på utbildningsbidraget; dock att hela grundbidraget alltid bör utgå. Vidare bör barntillägg och bidrag till kostnader som har direkt samband med utbildningen alltid utgå. Utredningen föreslår sedan att inkomst av förvärvsarbete som är att förena med utbildningen (s k flitpengar) skall inverka på utbildningsbidraget så att sådan inkomst ovanför 100 kr. i månaden reducerar utbildningsbidraget men endast med överskjutande belopp.

8.2.4.2 Utbildningsbidrag – studiemedel

Av vad som anförts tidigare i avsnitt 8.2.2 utgår i allmänhet inte utbildningsbidrag för studier vid läroanstalt som berättigar till studiemedel. Studier som kan finansieras med studiemedel är i regel inte arbetsmarknadspolitiskt motiverade. I normalfallen bör

därför, enligt utredningens mening, utbildningsbidrag inte utgå i samband med sådana studier. Gällande undantagsbestämmelser finner utredningen väl avvägda. Några nämrvärda administrativa olägenheter är inte förenade med nuvarande bestämmelser för samordningen mellan utbildningsbidrag och studiemedel.

Utredningen konstaterar vid jämförelse av systemen med utbildningsbidrag och studiemedel att de i sin konstruktion är helt väsensskilda. Därtill kommer att de som berörs av arbetsmarknadsutbildning mestadels befinner sig i en väsentligt annorlunda situation än de som finansierar sina studier med studiemedel. Utredningen menar att behovsprövningsreglerna som gäller inom studiemedelssystemet, vilka kan få till följd att studerande blir helt utan studiemedel, inte skulle kunna tillämpas inom arbetsmarknadsutbildningen, eftersom man menar det vara omöjligt att ställa en kursdeltagare utan ekonomiskt stöd. Under alla förhållanden, menar utredningen, måste ett visst stimulansbidrag utgå jämte bidrag till sådana kostnader som är direkt förenade med utbildningen. Med hänsyn till detta, anser utredningen, kan likartade reduktionsregler som gäller inom studiemedelssystemet inte komma i fråga.

8.3 *Sammanboendebegreppet inom studiemedelssystemet*

8.3.1 Inledning

Den nuvarande äktenskapsrätten regleras huvudsakligen av 1920 års giftermålsbalk (GB). Detta lagverk gäller i förhållandevis oförändrat skick och är i sin helhet tillämpligt på alla äktenskap ingångna efter 1920. Samhällsutvecklingen under senare år har medfört krav på mer eller mindre långtgående reformer inom äktenskapsrätten. En utredning tillsattes 1956, nämligen familjerättskommittén. Det betänkande utredningen utgav, Äktenskapsrätt (SOU 1964:34), innehöll förslag till smärre förändringar avseende äktenskaps-

rätten. En ny utredning tillsattes 1969 och kallas familjelagsakkunniga.

Giftermålsbalken bygger på uppfattningen att äktenskapet är ett livsvarigt förbund. Giftermålsbalken behandlar makarna såsom i princip jämställda. Många bestämmelser i lagen har dock präglats av de förutsättningar som rådde vid tiden för dess tillkomst. Mannen var i större utsträckning än vad som gäller i dagens situation den som svarade för familjens försörjning genom förvärsarbete. Hustruns roll bestod främst i att sköta hemmet och ha den dagliga tillsynen över barnen. Härtill kommer att samhällets välfärdsanordningar var få och svagt utbyggda. Någon medveten familjepolitik fanns inte.

Samhället har förändrats avsevärt under den tid som gått sedan giftermålsbalken tillkom. Denna förändring har medfört både frigörelse och ökad trygghet för de enskilda människorna. De stora förändringarna som präglar den moderna samhällsutvecklingen har inneburit att äktenskapets betydelse som ekonomisk trygghetsfaktor minskat. I de olika kraven som framförts har betonats att grunden för en ny lagstiftning måste vara att äktenskapet skall betraktas som en form av frivillig samlevnad mellan självständiga individer.

8.3.2 Sammanboende utan äktenskap

En allt vanligare företeelse i dagens samhälle är att personer flyttar samman och lever i äktenskapsliknande förhållanden utan att ingå äktenskap.

Befolkningsstatistiken visar att giftermålsfrekvensen bland unga människor successivt minskat de senaste åren, medan antalet förstfödda barn däremot stigit. Detta tyder på en i viss mån ändrad inställning till olika samlevnadsformer, där äktenskapet ej längre anses som nödvändigt när parterna skaffar sig barn. Denna ändrade inställning till olika samlevnadsformer har rest krav på förändringar inom lagstiftningen. Inom äktenskapsrätten och föräldrarätten saknas i dag regler som tar hänsyn till de sk samvetsäktenskapen. Inom den sociala lagstiftningen är sådan

samlevnadsform i flera fall reglerad, när parterna har eller har haft barn tillsammans. Liknande bestämmelser finns i skattelagstiftningen. Enligt 65 § i kommunalskattelagen likställs med gifta de som, utan att vara gifta, lever tillsammans, om de tidigare varit gifta med varandra eller om de gemensamt har eller har haft barn.

Studiemedelssystemets regler avseende prövning mot makens ekonomiska förhållande äger endast tillämpning på gifta sammanboende personer. Ogifta men faktiskt sammanboende, med eller utan barn, jämställs sålunda inte med gift studiemedelstagare. Prövning gentemot makens ekonomiska förhållande förekommer ej heller om makarna under studietiden bor åtskilda.

Dessa bestämmelser i studiemedelssystemet torde i ett antal fall ha medfört, att gifta studerande formellt kan ha bosatt sig på annan adress än maken, men trots detta levit tillsammans under övervägande delen av studietiderna. De har därigenom undgått prövningen gentemot makens ekonomi, vilken, om prövning skett, kunde ha diskvalificerat från rätten till studiemedel. Studiemedelsnämnderna har haft små möjligheter att kartlägga omfattningen av sådant missbruk.

Studiemedelsutredningen anser med tanke på det nu anförda, att sådana förändringar bör vidtas i studiemedelssystemet, dels att en neutral hållning till olika samlevnadsformer uppnås, dels att missbruk i den form som här beskrivits ej längre kan förekomma. Under avsnitt 8.4 lämnar studiemedelsutredningen förslag till ändringar.

8.4 Utredningens överväganden och förslag

8.4.1 Utredningens principiella överväganden

Det förhållandet att hänsyn tas till makes ekonomi vid tilldelning av studiemedel är en av de punkter i studiemedelssystemet, som utsatts för omfattande kritik.

Denna kritik har huvudsakligen varit av

principiell natur, då man ansett att makarna i ett äktenskap bör betraktas som självständiga i ekonomiskt avseende. Som princip, menar kritikerna, har den nuvarande sammankopplingen kommit att framstå som allt mer främmande för modernt tänkesätt. Man framhåller att varje person bör, oavsett civilstånd och försörjningsplikt, betraktas som självständig individ även i utbildningshänseende. Därför vore det angeläget att sådana förändringar vidtogs att studiemedelbehovet för gifta studerande bedöms oberoende av makens inkomst- och förmögenhetsvillkor. I den principiella kritiken har den nyligen införda skattereformen använts som exempel på det nya synsätt på makars ekonomiska självständighet, som också borde omfatta studiemedelssystemet.

Kritiken mot nuvarande behovsprövningsregler har också framförts i anslutning till konkreta fall, där hänsynstagandet till makens ekonomi utgjort hinder för eller försvårat den studerandes möjligheter att själv finansiera sina studier genom studiemedel. Reglerna anses sålunda verka i negativ riktning på benägenheten hos framför allt gifta kvinnor att påbörja studier.

Behovsprövningen gentemot makes inkomst har fått särskild aktualitet i samband med CSNs nyligen framlagda förslag om att äldre elever, som nu omfattas av studiehjälpsystemet skall överföras till studiemedelssystemet. CSN säger bl a i sin skrivelse att det med tanke på den genomförda skattereformen är naturligt att aktualisera frågan om behovsprövningen gentemot makes inkomst och förmögenhet. Det nya synsättet, att makar skall betraktas som självständiga i ekonomiskt avseende talar enligt CSN mot en sådan behovsprövning. I stället talar, enligt nämnden, övervägande skäl för att man nu helt skall slopa behovsprövningen. CSN avstår emellertid från att framlägga ett eget förslag i avvaktan på förslag från studiemedelsutredningen. Vissa remissinstanser är kritiska mot en överföring i enlighet med CSNs förslag, om inte behovsprövningen slopas eller åtminstone radikalt ändras. Om nuvarande behovsprövningsregler

kvarstår, kommer överförandet att innebära att många får sämre ekonomiska förhållanden än de tidigare haft. Det nuvarande prövningsfria, förhöjda studiebidraget inom studiehjälpsystemet om 175 kr. i månaden kommer nämligen i sådant fall att försvinna. Motsvarande studiebidragsförmån inom studiemedelssystemet behovsprövas både mot egen och, i förekommande fall, mot makes ekonomi. Framför allt skulle åtskilliga kvinnliga studerande inom den gymnasiala vuxenutbildningen få ett sämre ekonomiskt stöd, om behovsprövningen gentemot makes ekonomi kvarstår inom studiemedelssystemet. Det bör dock understrykas att CSNs förslag om överföring totalt sett innebär, att det stora flertalet av de äldre studerande på gymnasial nivå kommer att erhålla ett bättre studiestöd genom studiemedel än genom studiehjälp.

Som redan framhållits drabbar behovsprövningen ofta gifta, hemmavarande kvinnor, som önskar fortsätta sin utbildning och samtidigt uppbära studiemedel. Detta beror inte på att reglerna i sig är könsdiskriminerande, utan ytterst på den faktiska rollfördelningen mellan makarna, då det varit tradition att mannen skall vara den förvärvsarbetsbetande familjeförsörjaren och kvinnan den hemmavarande. I vissa fall har detta bl a lett till att kvinnan i unga år fått avbryta en påbörjad utbildning, vilken hon under en lång följd av år haft svårt att fullfölja bl a på grund av svårigheter med barntillsynen. En återgång till studierna kan naturligtvis också ha försvårats av ekonomiska betingelser. Senaste utförda arbetskraftsundersökningar visar en utveckling mot en ökad förvärvsverksamhet hos gifta kvinnor. Man kan förmoda att det också finns en starkt ökad benägenhet hos dessa kvinnor, att påbörja studier för att erhålla en viss yrkesutbildning och därigenom få större valfrihet på arbetsmarknaden. Från denna synpunkt ställer det sig naturligt att samhället understödjer sådana strävanden bl a genom att eliminera de faktorer som verkar i negativ riktning på benägenheten att gå ut i förvärvsarbete eller påbörja studier. På lång sikt kommer den

ökade benägenheten hos gifta kvinnor att gå ut i förvärvslivet att medföra större ekonomisk jämställdhet mellan man och kvinna.

Inom äktenskapslagstiftningen pågår utredningar som kan komma att leda till nya regler i ekonomiskt avseende för makarna. Direktiven till familjelagsakunniga uttrycker klart att man i framtiden måste sträva efter en större ekonomisk självständighet makarna emellan inom äktenskapet. En ändrad lagstiftning i denna riktning torde påverka sådana områden där bestämmelserna utformats med utgångspunkt i nu gällande rätt inom äktenskapslagstiftningen. Ett sådant område är studiemedelssystemet.

Det finns, som framgått, starka skäl som talar för att behovsprövningsreglerna i studiemedelssystemet i frågan om hänsynstagande till makes inkomst- och förmögenhetsförhållanden skall bringas att upphöra för att uppnå samklang med tendenserna på andra områden i samhället. Studiemedelsutredningen delar den principiella inställningen, att alla oavsett kön, samlevnadsform och ekonomisk standard så långt det kan anses rimligt med hänsyn till utvecklingen i övrigt i samhället, skall betraktas som ekonomiskt självständiga individer. Enligt studiemedelsutredningen finns det emellertid också vägande skäl som talar för ett bibehållande av någon form av behovsprövning.

Man kan exempelvis inte finna stöd i nuvarande äktenskapslagstiftning för att man idag helt skall bortse från de förpliktelser mot varandra, som lagen bjuder makarna. Enligt giftermålsbalken betraktas familjen som en ekonomisk enhet, och makarna skall var för sig efter förmåga bidra till familjens underhåll. Till familjens underhåll räknas vad som erfordras för den gemensamma hushållningen och tillgodoseendet av vardera makens särskilda behov, vilket bl a kan innefatta utgifter för den ene makens studier. Även om dessa centrala bestämmelser i gällande rätt av åtskilliga upplevs som otidsenliga äger de tillämpning och bör beaktas i diskussionerna om makarnas ekonomiska självständighet.

Inom nuvarande skattelagstiftning är prin-

cipen om individuell behandling av gifta makar inte helt genomförd. Bland annat p g a arbetsmarknads- och socialpolitiska skäl erhåller förvärsarbetande gift person, med hemmavarande make, en skattereduktion på högst 1 800 kr. Sådant avdrag får inte göras om båda makarna förvärsarbetar. Nämda skatteavdrag utgår även om hemmavarande make påbörjar studier och under tiden uppbär studiemedel. Skulle behovsprövningen i studiemedelsystemet beträffande makes inkomst helt slopas, borde konsekvensen av detta bli att skattereduktionen ej skulle utgå när hemmavarande make påbörjar studier och under tiden uppbär studiemedel. Giftna, av vilka en förvärsarbetar och en studerar, bör då kunna jämställas med gifta där båda förvärsarbetar. I annat fall kan reglerna om skatteavdrag upplevas som orättvisa, eftersom det förutsätts att förvärsarbetande make har ett visst försörjningsansvar gentemot hemmavarande make.

Inom förmögenhetsbeskattningen kvarstår fortfarande sambeskattningen av makarnas förmögenhet. Detta förhållande talar mot att behovsprövningen beträffande förmögenhet slopas. I de flesta familjer torde nämligen förmögenhetsinnehavet och dess avkastning, även om den formellt är uppdelad mellan makarna, utgöra ett gemensamt underlag för familjens levnadsstandard.

Det är av många skäl omöjligt att göra en exakt beräkning av kostnaderna för ett fullständigt slopande av "makeprövningen". De uppskattningar av kostnaderna, som studiemedelsutredningen gjort, bygger på vaga antaganden, varför den kostnadsberäkning som här presenteras bör bedömas med viss försiktighet.

Med stöd av dessa antaganden (se kap 10.2.2) beräknar utredningen sålunda att om den grupp, som kommer att kunna erhålla studiemedel om prövningen gentemot makes ekonomi slopas, utnyttjar studiemedlen i samma utsträckning som andra grupper studerande, kan kostnaderna beräknas till 114 milj.kr. för budgetåret 1972/73. Naturligtvis kan det hävdas att många, särskilt när maken har relativt höga inkomster, inte kommer att

söka studiemedel eller söka endast en mindre del därav. De reella kostnaderna för ett slopande skulle då bli betydligt lägre än vad utredningen här visat. Å andra sidan kan detta tyda på, att det inte föreligger så stort behov av att slopa behovsprövningen, eftersom utnyttjandegraden skulle bli låg. Det är emellertid uppenbart att kostnadsökningen för ett slopande av behovsprövningen sannolikt blir så omfattande, att detta får betydelse för utredningens ställningstagande. Studiemedelsutredningens kostnadsberäkningar redovisas i kap. 10.2.2.

Ett ytterligare argument mot ett fullständigt borttagande av behovsprövningen gentemot makes ekonomi är att ett sådan borttagande i sin yttersta konsekvens kan få vissa oönskade ekonomiska effekter, vilka av stora samhällsgrupper skulle upplevas som omotiverade. Det kan inte te sig rimligt att genomföra en reform som resulterar i att tillgodose inkomstgrupper, där det ekonomiska behovet av studiestöd ej föreligger eller är betydligt mindre än i de svagare inkomstgrupperna i samhället.

Vid övervägande av de nu anförda skälen för och emot behovsprövning har studiemedelsutredningen kommit till den slutsatsen, att det i dagens läge inte finns tillräckligt starka motiv för att helt slopa behovsprövningen, avseende makes inkomst. Studiemedelsutredningen finner emellertid nuvarande regler för prövning av studiemedel mot makes inkomst alltför restriktiva. Att studiestödet minskar vid så låga inkomster, som för närvarande är fallet, finner utredningen ej motiverat. Utredningen kommer därför att föreslå en reformering av nuvarande reductionsregler.

Kvarstår behovsprövningen gentemot makes ekonomiska förhållande, vilket studiemedelsutredningen sålunda förordar, är det tre olika grupper som även fortsättningsvis omfattas av denna prövning. Den första gruppen utgörs av gifta där båda förvärsarbetar och en av dem övergår till studier; den andra gruppen består av studerande som under pågående utbildning avser att ingå äktenskap med person som förvärsarbetar;

den tredje gruppen slutligen utgörs av hemmavarande med förvärvsarbete make och där den hemmavarande maken önskar påbörja studier. För de två första grupperna är de ekonomiska förutsättningarna för studier av större betydelse än för den tredje gruppen. Vid övergång från förvärvsarbete till studier är behovsprövningsreglerna nu så utformade, att familjens nettoinkomst försämras så att det försvårar eller omöjliggör studier. Liknande förhållande gäller för de studerande som ämnar ingå äktenskap med förvärvsarbete person. Reglerna innebär att studiemedlen upphör att utgå då maken har 47 000 kr. i bruttoinkomst per år (se tabell 8.1 sid 125). För den tredje gruppen, de hemmavarande, är merkostnaderna, om man undantar kostnader för barntillsyn som tillkommer vid studier, vanligen begränsade till kostnader för litteratur, resor och medlemsavgifter. Dessa kostnader kan beräknas till omkring 1 000 kr. per år. Studiemedelsutredningen finner det motiverat att man vid konstruktion av nya behovsprövningsregler tar hänsyn till dessa olika gruppers behov.

8.4.2 Några olika modeller för behovsprövning

Reglerna för provning gentemot makes inkomst kan givetvis reformeras på olika sätt. Studiemedelsutredningen har bl a diskuterat följande alternativ.

1. Höjning av nuvarande fribelopp (140 % av basbeloppet per termin) med oförändrad reduktionsfaktor (studiemedlen reduceras nu med 1/3 av den del av makens inkomst som överstiger fribeloppet).
2. Oförändrad/alternativt höjd fribeloppsgräns, men med ändrad reduktionsfaktor.
3. Oförändrad/alternativt höjd fribeloppsgräns, men att viss del av studiemedlen utgör ett minimibelopp, alltså ett belopp som utgår oavsett makes inkomst.

Tabell 8.2 visar effekten på familjens nettobehållning (inkomst efter skatt plus studiemedel) då ene maken har inkomst av tex förvärvsarbete och den andre studerar och uppstår studiemedel. Av tabellen framgår att

om fribeloppsgränsen höjs från 140 % till 170 % av basbeloppet per termin, påbörjas reduktion av studiemedlen när maken har en bruttoinkomst av ca 23 500 kr. i stället för som nu vid en inkomst av ca 19 300 kr. En höjning av fribeloppet till 230 % av basbeloppet innebär att reduktionen påbörjas vid en årsinkomst för maken på ca 31 700 kr. och vid fribeloppet 250 % vid en årsinkomst för maken vid 34 500 kr. Familjens nettobehållning (inkomst efter skatt plus studiemedel) är, om maken har en årsinkomst på 35 000 kr., nästan 3 000 kr. högre vid fribeloppet 230 % än vid fribeloppet 170 % av basbeloppet.

Familjens gemensamma behållning vid olika inkomster framgår av tabell 8.3. Tabell 8.4 visar effekten på familjens nettobehållning (inkomst efter skatt plus studiemedel) när en av makarna övergår till studier, om båda dessförinnan förvärvsarbetat. Har den ene maken en förvärvsinkomst av 24 000 kr. per år och den andra maken 35 000 kr. per år innebär det en försämring i den gemensamma nettobehållningen, då maken med den lägre inkomsten övergår till studier, med ca 9 700 kr. vid nuvarande fribelopp mot ca 5 500 kr. vid fribeloppet 230 %. Endast vid lägre inkomster för en av makarna, eller om båda makarna har låga inkomster, innebär övergång till studier en ökning av nettobehållningen, vid något av de i tabellerna angivna fribeloppen. Har sålunda den ene maken 12 000 kr. i årsinkomst och den andra maken 35 000 kr. i årsinkomst, innebär det en ökad nettobehållning, om maken med den lägre inkomsten övergår till studier, med något mer än 1 500 kr. vid fribeloppet 230 % och med något mer än 2 400 kr. vid fribeloppet 250 %.

Genom att ändra reduktionsfaktorn kan man uppnå antingen en snabbare eller mer långsam reduktion ovanför vissa fribelopp beroende på vid vilka inkomstlägen studiemedlen ej längre anses skall utgå. Detta belyses i tabellerna 8.5A, B, C och D.

Slutligen kan behovsprövningsreglerna ändras så att studiemedlen reduceras ovanför ett visst fribelopp, oavsett reduceringsfaktor,

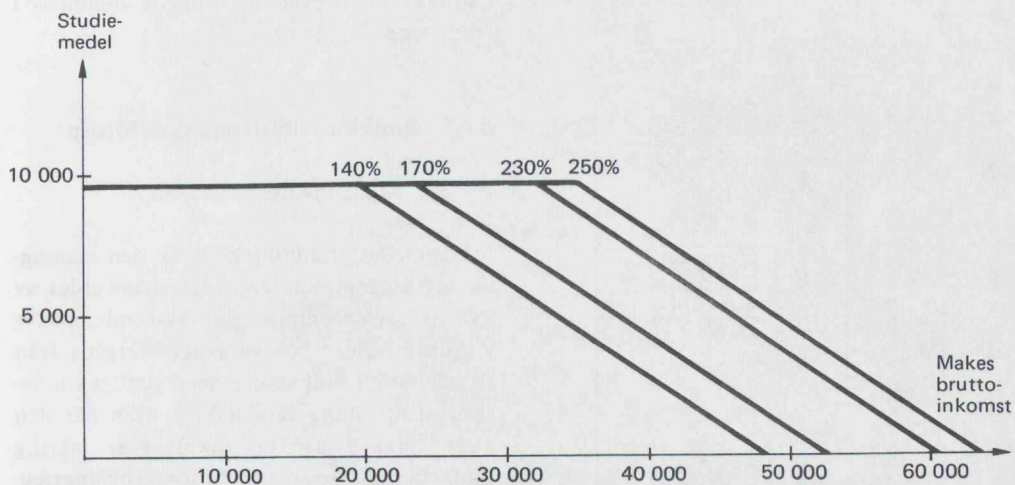
Tabell 8.2 Effekter på familjens nettobehållning (inkomst efter skatt och studiemedel), då den ena maken har inkomst av t ex förvärvsarbete och den andra studerar, vid nuvarande fribelopp om 140 % för prövning mot makes inkomst och vid förhöjt fribelopp om 170, 230 respektive 250 % av basbeloppet för termin. Basbeloppet = 6 900 kr. (Beloppen avser år)

Makes brutto- inkomst	Makes netto- inkomst ¹	Studiemedel						Gemensam nettobehållning (inkomst efter skatt och studiemedel)							
		140 %		170 %		230 %		140 %		170 %		230 %		250 %	
		fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp	fribelopp
19 320	15 096	9 660	9 660	9 660	9 660	9 660	9 660	24 756	24 756	24 756	24 756	24 756	24 756	24 756	
20 000	15 476	9 433	9 660	9 660	9 660	9 660	9 660	24 909	25 136	25 136	25 136	25 136	25 136	25 136	
23 460	17 352	8 280	9 660	9 660	9 660	9 660	9 660	25 632	27 012	27 012	27 012	27 012	27 012	27 012	
25 000	18 172	7 767	9 147	9 660	9 660	9 660	9 660	25 939	27 319	27 832	27 832	27 832	27 832	27 832	
30 000	20 748	6 100	7 480	9 660	9 660	9 660	9 660	26 848	28 228	30 408	30 408	30 408	30 408	30 408	
31 740	21 108	5 520	6 900	9 660	9 660	9 660	9 660	26 628	28 008	30 768	30 768	30 768	30 768	30 768	
34 500	22 404	4 600	5 980	8 740	9 660	9 660	9 660	27 004	28 384	31 144	31 144	31 144	31 144	31 144	
35 000	22 124	4 433	5 813	8 573	9 493	9 493	9 493	26 557	27 937	30 679	30 679	30 679	30 679	31 617	
40 000	24 220	2 767	4 147	6 907	7 827	7 827	7 827	26 987	28 367	31 127	31 127	31 127	31 127	32 047	
45 000	26 292	1 100	2 480	5 240	6 160	6 160	6 160	27 392	28 772	31 532	31 532	31 532	31 532	32 452	
50 000	28 412	—	813	3 573	4 493	4 493	4 493	28 412	29 225	31 985	31 985	31 985	31 985	32 905	
55 000	30 472	—	—	1 907	2 827	2 827	2 827	30 472	30 472	32 379	32 379	32 379	32 379	33 299	
60 000	32 568	—	—	—	1 160	1 160	1 160	32 568	32 568	33 728	33 728	33 728	33 728	33 728	
65 000	33 932	—	—	—	—	—	—	33 932	33 932	33 932	33 932	33 932	33 932	33 932	

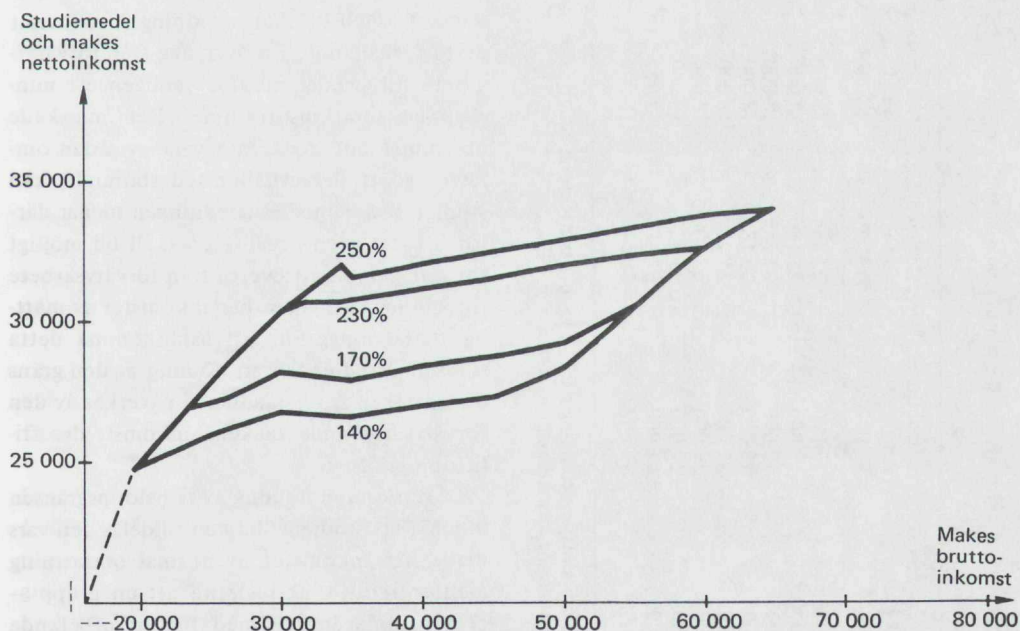
1 Skatt enligt skatterabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971
Kommunal utdebitering = 22,50 kr. per skattekrona

Figur till tabell 8.2

A. Reduktion av studiemedel mot makes inkomst vid olika fribelopp

B. Familjens gemensamma behållning (studiemedel och makes inkomst) vid olika fribelopp

Tabell 8.3 Familjens gemensamma nettobehållning vid olika inkomster då båda förvärsarbetar. Familjen saknar barn under 16 år. (Beloppen avser år)

Den ena makens bruttoinkomst	Den andra makens bruttoinkomst	Gemensam nettoinkomst ¹	Den andra makens bruttoinkomst	Gemensam nettoinkomst ¹	Den andra makens bruttoinkomst	Gemensam nettoinkomst ¹	Den andra makens bruttoinkomst	Gemensam nettoinkomst ¹
20 000	12 000	22 484	18 000	26 168	24 000	29 564	30 000	32 624
25 000	12 000	25 180	18 000	28 864	24 000	32 260	30 000	35 320
30 000	12 000	27 756	18 000	31 440	24 000	34 836	30 000	37 896
35 000	12 000	29 132	18 000	32 816	24 000	36 212	30 000	39 272
40 000	12 000	31 228	18 000	34 912	24 000	38 308	30 000	41 368
45 000	12 000	33 300	18 000	36 984	24 000	40 380	30 000	43 440
50 000	12 000	35 420	18 000	39 104	24 000	42 500	30 000	45 560
55 000	12 000	37 480	18 000	41 164	24 000	44 560	30 000	47 620
60 000	12 000	39 576	18 000	43 260	24 000	46 656	30 000	49 716

1 Kommunal utdebitering = 22.50 kr. per skattekrona. Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971

men att viss del av studiemedlen förblir oreducerade. I systemet med utbildningsbidrag (se avsnitt 8.2) utgår f n alltid hälften av grundbidraget oavsett makens inkomst. Samma system kan naturligtvis tillämpas i studiemedelssystemet.

8.4.3 Studiemedelsutredningens förslag

8.4.3.1 Allmänna överväganden

Studiemedelsutredningen är av den mening- en att utgångspunkten vid fastställandet av nya behovsprövningsregler avseende makes inkomst främst bör vara att övergång från förvärsarbete till studier med statligt studie- stöd skall kunna vara möjlig, även när den andre maken har en inkomst av måttlig omfattning. Nuvarande behovsprövningsreg- ler utgår inte från denna princip, som utred- ningen bedömer vara en viktig förutsättning vid fastställandet av fribelopp. Reducering av studiemedlen påbörjas närvarande redan vid en relativt låg inkomst för den förvärsar- betande maken. Övergång från förvärsarbe- te till studier medför därför ofta betydande försämringar i makarnas gemensamma eko- nomi. I tabell 8.4 har utredningen redovisat detta förhållande. En övergång från förvärs- arbete till studier medför vanligen ett min- skat konsumtionsutrymme. Det minskade utrymmet bör dock inte vara av sådan om- fattning att det avhåller vederbörande från studier. Studiemedelsutredningen menar där- för att det även i realiteten skall bli möjligt för gift person att övergå från förvärsarbete till studier då maken har inkomster av mått- lig omfattning. För att åstadkomma detta föreslår utredningen en höjning av den gräns under vilken studiemedlen ej påverkas av den förvärsarbetande makens inkomst, dvs fri- beloppsgränsen.

Även om en höjning av fribeloppsgränsen innebär att studiemedel kan tilldelas den vars make har inkomster av normal omfattning medför reduceringsreglerna att en grupp – ofta hemmavarande med förvärsarbetande make med hög inkomst – ej kan tilldelas

Tabell 8.4 Effekter på familjens nettobehållning (inkomst efter skatt plus studiemedel), då en av makarna övergår till studier från förvärvsarbete vid olika inkomster och fribelopp. Familjen saknar barn under 16 år. Basbeloppet = 6 900 kr. (Beloppen avser år.)

Ekonomisk förändring vid övergång till studier vid olika fribelopp och inkomster ¹								
Den ene makens bruttoinkomst	Den andre makens bruttoinkomst 12 000 kr.				Den andre makens bruttoinkomst 18 000 kr.			
	Fribelopp 140 %	Fribelopp 170 %	Fribelopp 230 %	Fribelopp 250 %	Fribelopp 140 %	Fribelopp 170 %	Fribelopp 230 %	Fribelopp 250 %
20 000	+ 2 425	+ 2 652	+ 2 652	+ 2 652	- 1 259	- 1 032	- 1 032	- 1 032
25 000	+ 759	+ 2 139	+ 2 652	+ 2 652	- 2 925	- 1 545	- 1 032	- 1 032
30 000	- 908	+ 472	+ 2 652	+ 2 652	- 4 592	- 3 212	- 1 032	- 1 032
35 000	- 2 575	- 1 195	+ 1 547	+ 2 425	- 6 259	- 4 879	- 2 137	- 1 259
40 000	- 4 241	- 2 861	- 101	+ 819	- 7 925	- 6 545	- 3 785	- 2 865
45 000	- 5 908	- 4 528	- 1 768	- 848	- 9 592	- 8 212	- 5 452	- 4 532
50 000	- 7 008	- 6 195	- 3 435	- 2 515	- 10 692	- 9 879	- 7 119	- 6 199
55 000	- 7 008	- 7 008	- 5 101	- 4 181	- 10 692	- 10 692	- 8 785	- 7 865
60 000	- 7 008	- 7 008	- 7 008	- 5 848	- 10 692	- 10 692	- 10 692	- 9 532

Den ene makens bruttoinkomst	Den andre makens bruttoinkomst 24 000 kr.				Den andre makens bruttoinkomst 30 000 kr.			
	Fribelopp 140 %	Fribelopp 170 %	Fribelopp 230 %	Fribelopp 250 %	Fribelopp 140 %	Fribelopp 170 %	Fribelopp 230 %	Fribelopp 250 %
20 000	- 4 655	- 4 428	- 4 428	- 4 428	- 7 715	- 7 488	- 7 488	- 7 488
25 000	- 6 321	- 4 941	- 4 428	- 4 428	- 9 381	- 8 001	- 7 488	- 7 488
30 000	- 7 988	- 6 608	- 4 428	- 4 428	- 11 048	- 9 668	- 7 488	- 7 488
35 000	- 9 655	- 8 275	- 5 533	- 4 655	- 12 715	- 11 335	- 8 593	- 7 715
40 000	- 11 321	- 9 941	- 7 181	- 6 261	- 14 381	- 13 001	- 10 241	- 9 321
45 000	- 12 988	- 11 608	- 8 848	- 7 928	- 16 048	- 14 668	- 11 908	- 10 988
50 000	- 14 088	- 13 275	- 10 515	- 9 595	- 17 148	- 16 335	- 13 575	- 12 655
55 000	- 14 088	- 14 088	- 12 181	- 11 261	- 17 148	- 17 148	- 15 241	- 14 321
60 000	- 14 088	- 14 088	- 14 088	- 12 928	- 17 148	- 17 148	- 17 148	- 15 988

¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971
Kommunal utdebitering = 22.50 kr. per skattekrona

studiemedel. Av skäl som senare skall redovisas finner studiemedelsutredningen det motiverat att viss hänsyn tas även till denna grupp.

8.4.3.2 Fribelopsgräns och reduktionsfaktor

Den nyligen införda skattereformen (prop 1970:70) utgick från det grundläggande motivet, att skapa högre levnadsstandard för grupper med en årsinkomst under 30 000 kr., den s k balanspunkten. Inkomststatistiken visar att huvudparten av heltidsarbetan-

de med låga löner idag torde befinna sig i ett inkomstskikt med omkring 30 000 kr. i årsinkomst. Ett minimikrav när det gäller rätten till studiemedel bör vara att fribelopsgränsen vid prövning mot makes inkomst inte sätts under balanspunkten. Med tanke härpå och med hänsyn till den standardutveckling, som har ägt rum sedan skattereformens tillkomst, vill utredningen föreslå att fribeloppet vid prövning mot makes inkomst fastställs till 230 % av basbeloppet per termin. Den nuvarande reduceringsfaktorn, en tredjedel av den del av inkomsten som överstiger fribeloppet, bör behållas i oförändrat skick. Vid ett fribelopp om

Tabell 8.5A Reduktion av studiemedel mot makes inkomst vid olika reduktionstakt. Basbelopp 6 900 kr. *Fribelopp 140 %* (Beloppen avser år)

Makes bruttoinkomst	Makes studiemedel			
	Reduktion 2/5	Nuvarande regler Reduktion 1/3	Reduktion 1/4	Reduktion 1/5
19 320	9 660	9 660	9 660	9 660
20 000	9 388	9 433	9 490	9 524
25 000	7 388	7 767	8 240	8 524
30 000	5 388	6 100	6 990	7 524
35 000	3 388	4 433	5 740	6 524
40 000	1 388	2 767	4 490	5 524
45 000	—	1 100	3 240	4 524
50 000	—	—	1 990	3 524
55 000	—	—	740	2 524
60 000	—	—	—	1 524
65 000	—	—	—	524
70 000	—	—	—	—

Tabell 8.5B Reduktion av studiemedel mot makes inkomst vid olika reduktionstakt. Basbelopp 6 900 kr. *Fribelopp 170 %* (Beloppen avser år)

Makes bruttoinkomst	Makes studiemedel			
	Reduktion 2/5	Reduktion 1/3	Reduktion 1/4	Reduktion 1/5
23 460	9 660	9 660	9 660	9 660
25 000	9 044	9 147	9 275	9 352
30 000	7 044	7 480	8 025	8 352
35 000	5 044	5 813	6 775	7 352
40 000	3 044	4 147	5 525	6 352
45 000	1 044	2 480	4 275	5 352
50 000	—	813	3 025	4 352
55 000	—	—	1 775	3 352
60 000	—	—	525	2 352
65 000	—	—	—	1 352
70 000	—	—	—	352
75 000	—	—	—	—

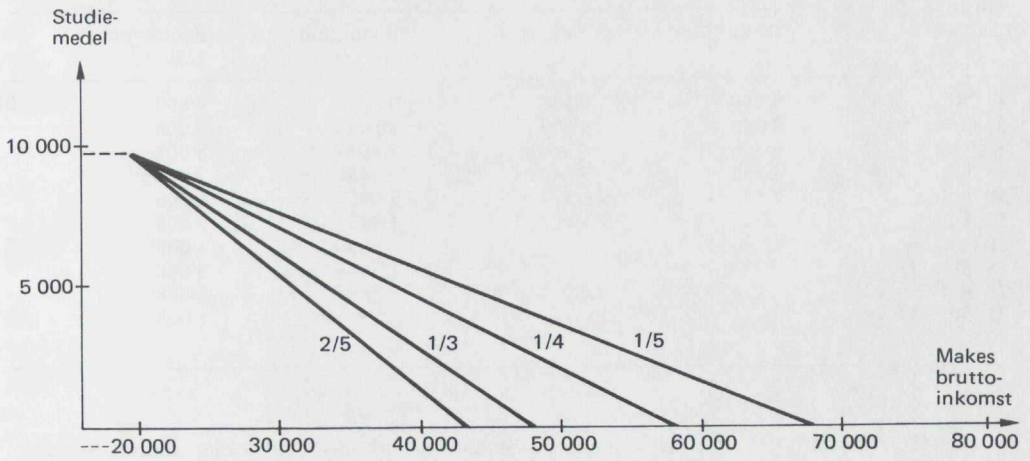
230 % påbörjas sålunda reducering av studiemedel när makes årsinkomst *överstiger* 31 740 kr. vid basbeloppet 6 900 kr. Studiemedlen är då reducerade till hälften då maken har en årsinkomst om 46 200 kr. och upphör att utgå när makens årsinkomst överstiger 57 000 kr.

Av tabell 8.6 framgår vilka effekter utredningens förslag avseende höjning av fribeloppet vid prövning mot makes inkomst får i förhållande till nuvarande regler. Har den förvärvsarbetande maken en årsinkomst på 35 000 kr. blir förstärkningen av familjens

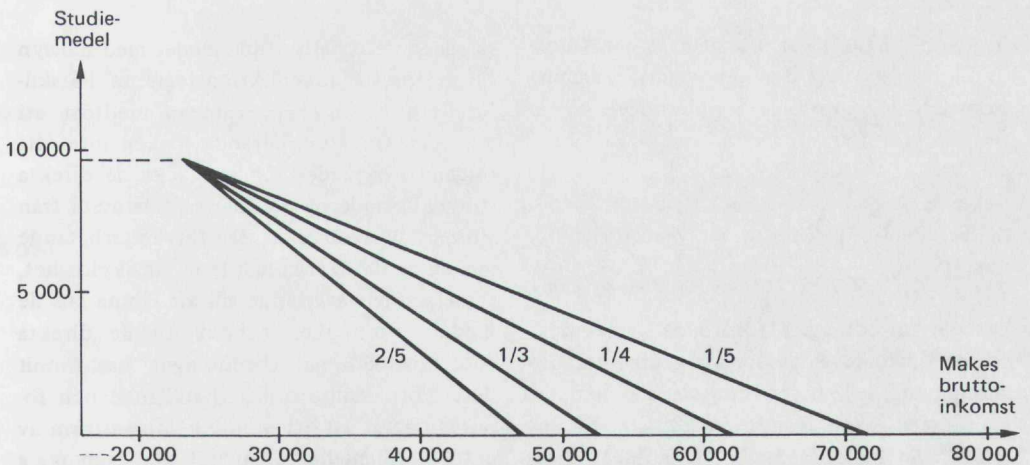
disponibla medel drygt 4 000 kr. Har den studerande maken tidigare haft en årsinkomst av 24 000 kr. innebär utredningens förslag, att den inkomstförsämring som uppstår vid övergång från förvärvsarbete till studier minskar från 9 600 kr. till 5 500 kr. Den föreslagna gränsen, där reduceringen av studiemedel påbörjas, innebär således en betydande förbättring för stora grupper studerande. Studiemedelsutredningens förslag anknyter också till den av riksförsäkringsverket (Rfv) framräknade genomsnittliga inkomsten för förvärvsarbetande män i ålders-

Figurer till tabellerna 8.5 A och B

A Reduktion mot makes inkomst vid olika reduktionstakt, fribelopp 140 %

B Reduktion mot makes inkomst vid olika reduktionstakt, fribelopp 170 %

Tabell 8.5C Reduktion av studiemedel mot makes inkomst vid olika reduktionstakt. Basbelopp 6 900 kr. *Fribelopp 230 %* (Beloppen avser år)

Makes bruttoinkomst	Makes studiemedel			
	Reduktion 2/5	Reduktion 1/3	Reduktion 1/4	Reduktion 1/5
31 740	9 660	9 660	9 660	9 660
35 000	8 356	8 573	8 845	9 008
40 000	6 356	6 907	7 595	8 008
45 000	4 356	5 240	6 345	7 008
50 000	2 356	3 573	5 095	6 008
55 000	356	1 907	3 845	5 008
60 000	—	—	2 595	4 008
65 000	—	—	1 345	3 008
70 000	—	—	—	2 008
75 000	—	—	—	1 008
80 000	—	—	—	—

Tabell 8.5D Reduktion av studiemedel mot makes inkomst vid olika reduktionstakt. Basbelopp 6 900 kr. *Fribelopp 250 %* (Beloppen avser år)

Makes bruttoinkomst	Makes studiemedel			
	Reduktion 2/5	Reduktion 1/3	Reduktion 1/4	Reduktion 1/5
34 500	9 660	9 660	9 660	9 660
35 000	9 460	9 433	9 535	9 560
40 000	7 460	7 827	8 285	8 560
45 000	5 460	6 160	7 035	7 560
50 000	3 460	4 493	5 785	6 560
55 000	1 460	2 827	4 535	5 560
60 000	—	1 160	3 285	4 560
65 000	—	—	2 035	3 560
70 000	—	—	785	2 560
75 000	—	—	—	1 560
80 000	—	—	—	560
85 000	—	—	—	—

gruppen 30 till 49 år. Enligt Rfvs beräkningar för år 1970 var den genomsnittliga årsinkomsten för anställda i åldern 30–49 år 31 800 kr.

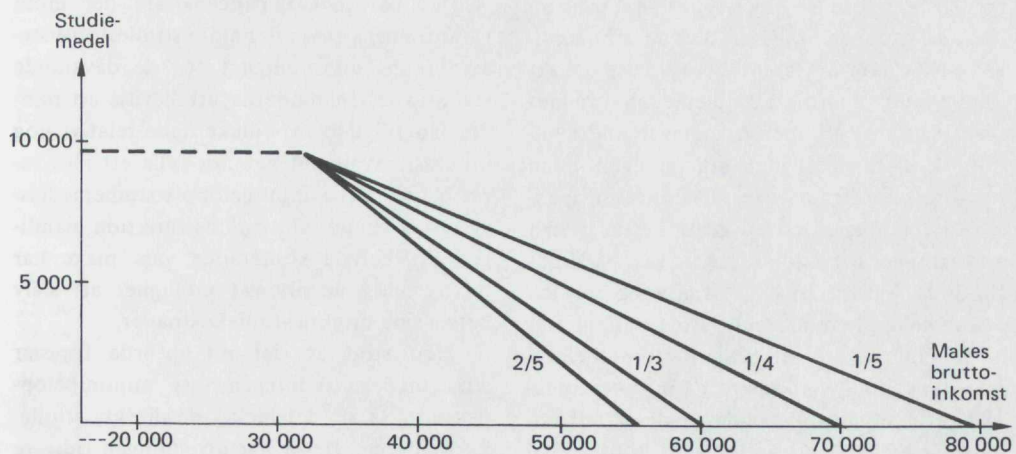
8.4.3.3 Minimibelopp under vissa förutsättningar

Den av utredningen förordade fribeloppsgränsen medför, som tidigare redovisats, att studiemedel ej utgår om maken har en årsinkomst överstigande 59 685 kr. Studerande som har förvärvsarbetande make med en årsinkomst överstigande 59 685 kr. kan

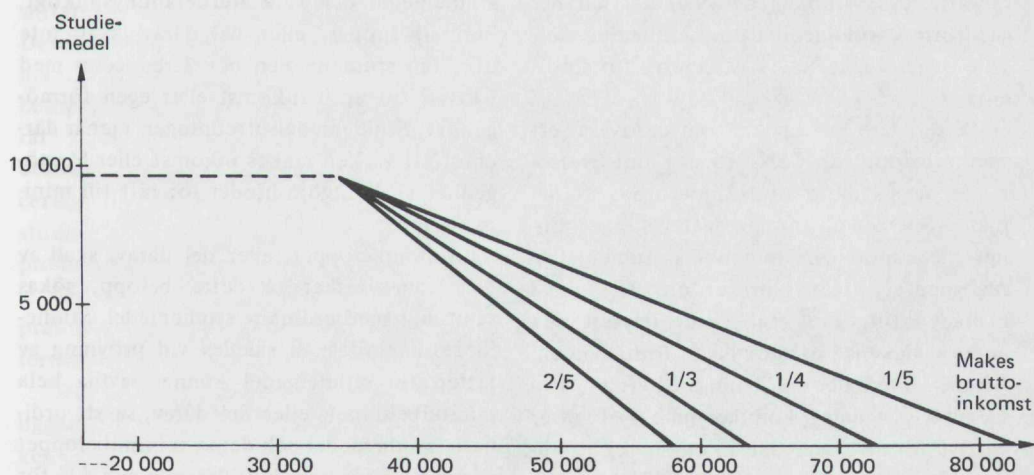
således inte erhålla studiemedel med hänsyn till de föreslagna reduktionsreglerna. I åtskilliga fall har makeprövningen medfört att den icke förvärvsarbetande maken inte fått tillgång till medel för att täcka de direkta studiekostnaderna och därför fått avstå från studier. Orsaken är att den förvärvsarbetande maken med hög inkomst trots sin skyldighet, ställt sig helt avvisande till att lämna ens de medel som maken behövt för de direkta studiekostnaderna. Utredningen har funnit detta förhållande otillfredsställande och föreslår därför att ett *minimibelopp* i form av extra studiemedel utgår till den som p g a makes inkomst ej kan erhålla studiemedel.

Figurer till tabellerna 8.5 C och D

C Reduktion mot makes inkomst vid olika reduktionstakt, fribelopp 230 %

D Reduktion mot makes inkomst vid olika reduktionstakt, fribelopp 250 %

Genom att också förorda en metod med minimibelopp har utredningen velat träffa en medelväg mellan de olika behov som tidigare berörda grupper uppvisar. Det måste nämligen anses vara av väsentlig betydelse att ett minimibelopp införs i studiemedelssystemet för att främst gruppen hemmavarande kvinnor skall få möjlighet att på egen hand bekosta de extra utgifter utbildningen medför för familjen. Dessa utgifter består främst av kostnader för litteratur, som kan beräknas till 300–700 kr. årligen, terminsavgifter och resor mellan hemmet och läroanstalten. Det är att märka att ett sådant minimibelopp inte ökar familjens köpkraft för andra ändamål, eftersom studiemedlen i dessa fall endast täcker de merutgifter som uppstår vid studier.

Ett system med minimibelopp svarar också bättre mot principerna i systemet med utbildningsbidrag enligt arbetsmarknadskungörelsen, där alltid halva grundbeloppet och fullt barn tillägg utgår oavsett den andre makens ekonomiska förhållanden. Rätten till minimibelopp svarar ännu bättre mot de förslag till nya bestämmelser för utbildningsbidrag som redovisats under 8.2.4

Enligt Kungl Maj:ts brev av den 29.9.1967 utgår utbildningsbidrag endast i undantagsfall för studier vid studiemedelsberättigad läroanstalt. Det kan därför vara motiverat att också studiemedelssystemet har någon form av oreducerbart minimibelopp som åtminstone täcker merkostnaderna för studierna.

Ytterligare en aspekt, som motiverar ett minimibelopp, är CSNs förslag om överförande av sk äldre studerande inom studiehjälpsystemet till studiemedelssystemet. Enligt nuvarande bestämmelser i studiehjälpsreglementet utgår bidraget om 175 kr. i månaden till dessa studerande oavsett den andre makens ekonomiska förhållanden. Ändras inte behovsprövningsreglerna i studiemedelssystemet, kommer många att efter en överföring mista den ekonomiska stimulans ett studiestöd utgör. Särskilt kommer kvinnliga studerande att drabbas. Med ett minimibelopp, om än återbetalningspliktigt,

kommer ett visst ekonomiskt stöd även i fortsättningen denna grupp tillgodo.

Det kan också påpekas att det inom garantilånens ram i det äldre studiestödsystemet fanns en möjlighet för de dåvarande statsstipendienämnderna att bevilja ett mindre lån till den vars make hade relativt hög inkomst. Systemet befanns fylla ett motiverat behov. Ett minimibelopp i studiemedelssystemet skulle fylla samma funktion, nämligen att bereda studerande vars make har relativt hög årsinkomst möjlighet att själv betala sina direkta studiekostnader.

Med stöd av det nu anförda föreslår studiemedelsutredningen, att minimibeloppet sätts så att det täcker de direkta studiekostnaderna. Dessa har utredningen tidigare beräknat till omkring 1 000 kr. per läsår. Av praktiska skäl föreslår utredningen att minimibeloppet utgår vid heltidsstudier med 10 % av basbeloppet per termin och vid deltidstudier med 5 % av basbeloppet per termin; alltså för heltidsstuderande med 690 kr. per termin och för deltidstuderande med 345 kr. per termin vid basbeloppet 6 900 kr. Hela minimibeloppet, eller den del av minimibeloppet som utgår utöver ordinarie studiemedel, skall sammanlagt utgöra 10 % resp 5 % av basbeloppet. (se tabell 8.6 (heltidsstuderande) och 8.7 (deltidsstuderande)) Minimibeloppet skall alltid utgå i form av extra studiemedel och vara återbetalningspliktigt. Minimibeloppet, eller del därav, skall inte utgå om studiemedlen också reduceras med hänsyn till egen inkomst eller egen förmögenhet. Studiemedelsutredningen menar däremot att varken makes inkomst eller förmögenhet skall utgöra hinder för rätt till minimibelopp.

Minimibeloppet, eller del därav, skall av den som önskar få detta belopp, sökas samtidigt med ordinarie studiemedel. Studiemedelsnämnd skall således vid prövning av rätten till studiemedel kunna bevilja hela minimibeloppet, eller del därav, så att ordinarie studiemedel och del av minimibeloppet utgör 10 % för heltidsstuderande och 5 % för deltidstuderande av basbeloppet per termin.

Tabell 8.6 Effekten av studiemedelsutredningens förslag avseende reduktion av studiemedel mot makes inkomst i förhållande till nuvarande regler. Familjen saknar barn under 16 år.

Makes bruttoinkomst	Makes nettoinkomst ¹	Studiemedel		Gemensam behållning (inkomst efter skatt och studiemedel)		Ekonomisk förändring på familjens behållning enligt utredningsförslaget
		Nuvarande regler	Utredningens förslag	Nuvarande regler	Utredningens förslag	
		fribelopp 140 %	fribelopp 230 %	fribelopp 140 %	fribelopp 230 %	
19 320	15 096	9 660	9 660	24 756	24 756	ingen
25 000	18 172	7 767	9 660	25 939	27 832	+ 1 893
31 740	21 108	5 520	9 660	26 628	30 768	+ 4 140
35 000	22 124	4 433	8 573	26 557	30 679	+ 4 122
40 000	24 220	2 767	6 907	26 987	31 127	+ 4 140
45 000	26 292	1 100	5 240	27 392	31 532	+ 4 140
50 000	28 412	—	3 573	28 412	31 985	+ 3 573
55 000	30 472	—	1 907	30 472	32 379	+ 1 907
60 000	32 568	—	1 380	32 568	33 948	+ 1 380
65 000	33 932	—	1 380	33 932	35 312	+ 1 380
70 000	35 980	—	1 380	35 980	37 360	+ 1 380
75 000	37 788	—	1 380	37 788	39 168	+ 1 380

¹ Skatt enligt skatttabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971
Kommunal utdebitering = 22.50 kr. per skattekrona

8.4.3.4 Deltidsstudiemedel

Studiemedelsutredningen framlade i delbetänkande "Vissa frågor rörande studiemedel" (stencil Utbildningsdepartementet 1970:13) förslag om bl a studiemedel till deltidstudierande. Riksdagen har senare beslutat i frågan (prop 1971:37, Sfu 1971:28). Deltidsstudiemedel utgörs av hälften av maximibeloppet för heltidsstudiemedel. Fri-beloppet för makes inkomst när det gäller rätt till deltidstudiemedel fastställdes så att deltidstudiemedel i princip skulle vara reducerade till 0 kr. vid den inkomst då heltidsstudiemedel ej utgår. Fri-beloppet vid "makeprövning" avseende deltidstudiemedel skulle därför ha varit 245 % men fastställdes av praktiska skäl till 250 % av basbeloppet per termin.

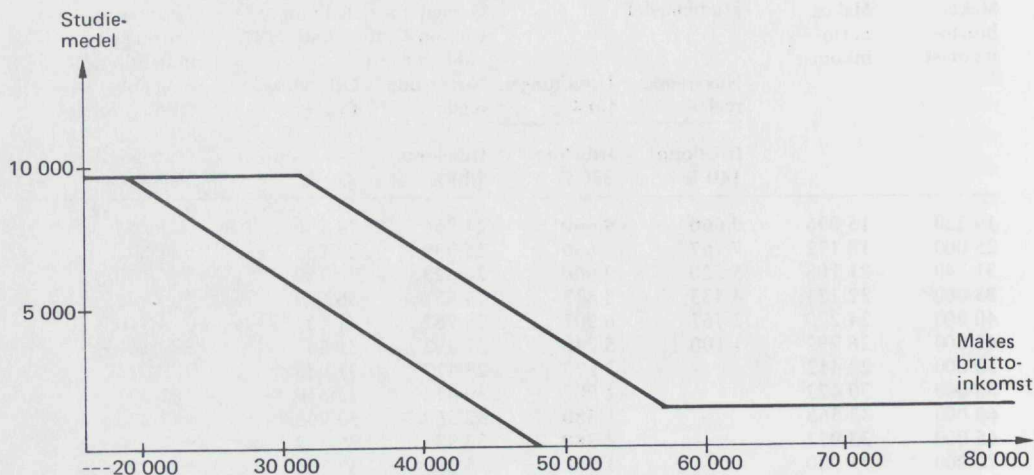
Studiemedelsutredningen föreslår i föreliggande betänkande att fri-beloppet för makes inkomst när det gäller rätt till heltidsstudiemedel höjs från nuvarande 140 % till 230 % av basbeloppet per termin. I enlighet med tidigare principer avseende deltidsstu-

diemedel menar utredningen, att fri-beloppet vid makeprövning bör anpassas efter de riktlinjer utredningen nu redovisat. För fri-beloppet gällande makes inkomst vid ansökan av deltidstudiemedel föreslås följaktligen en höjning så att det med nuvarande basbelopp motsvarar den inkomst, vid vilken heltidsstudiemedlen är reducerade till hälften, dvs till en inkomst som motsvarar 335 % av basbeloppet per termin eller en bruttoinkomst på 46 230 kr. per år. Konsekvenserna av detta förslag redovisas i tabellerna 8.7 och 8.8.

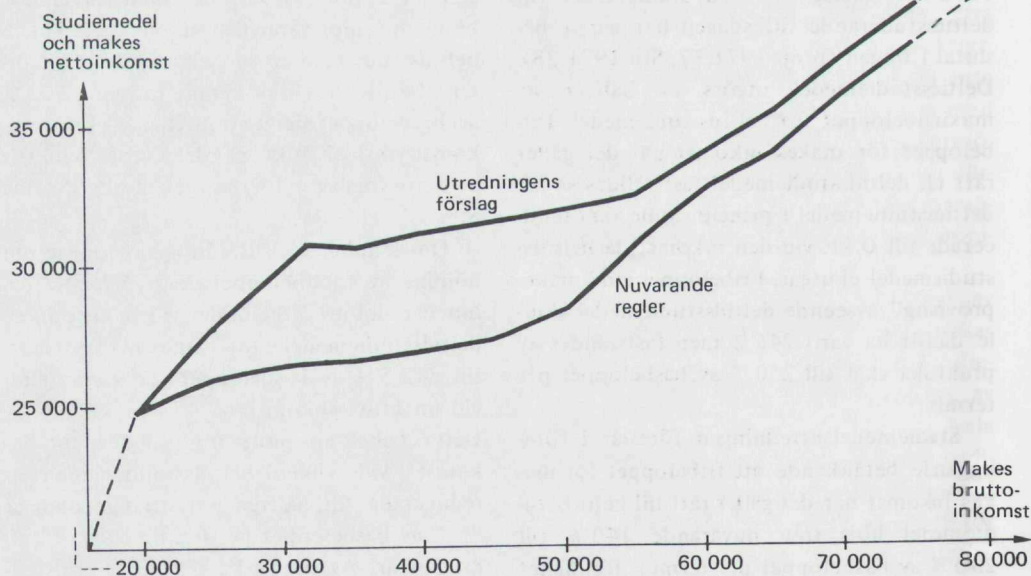
Om studiemedelsutredningens förslag om höjning av totalbeloppet (kap 7) genomförs innebär det att fri-beloppet vid reduktion av deltidstudiemedel mot makes inkomst höjs till 342,5 % av basbeloppet per termin eller vid en bruttoinkomst på 47 265 kr. per år. Detta fri-belopp motsvarar således den inkomst, vid vilken heltidsstudiemedlen är reducerade till hälften om studiemedlen är 75 % av basbeloppet per termin eller 10 350 kr. per år. Av praktiska skäl föreslår utredningen att fri-beloppet justeras till 345 % av

Figurer till tabell 8.6

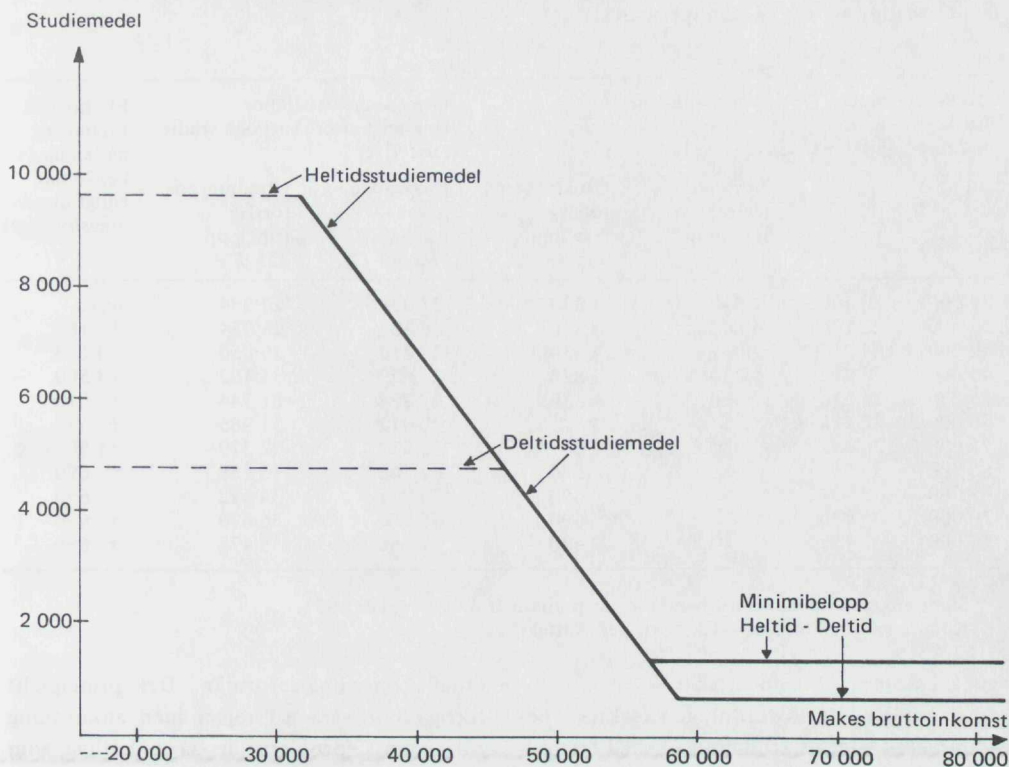
A Utredningens förslag avseende reduktion mot makes inkomst i förhållande till nuvarande regler

B Effekter på familjens gemensamma behållning (studie-medel och makes nettoinkomst) av utredningens förslag i förhållande till nuvarande regler

Figur till tabell 8.7

basbeloppet per termin, motsvarande en bruttoårsinkomst på 47 610 kr. Konsekvenserna av utredningens förslag sammanlagt avseende deltidstudiebidrag redovisas i kap 9 tabellerna 18, 19, 20 och 21.

Det under avsnitt 8.4.3.3 föreslagna minimibeloppet föreslås utgå med 5 % per termin, eller vid nuvarande basbelopp 690 kr. per år, till den som är deltidstudierande och som p g a makes inkomst och förmögenhet ej kan beviljas ordinarie studiebidrag.

8.4.3.5 Sammanboendebegreppet inom studiebidragssystemet

Utredningen har i avsnitt 8.3.2 antytt behovet av ändrade regler beträffande hur studiebidragstagare, som utan att vara gift lever tillsammans med annan person, i fortsättningen skall behandlas avseende rätten till

Tabell 8.7 Reduktion av studiebidrag och deltidstudiebidrag mot makes inkomst enligt studiebidragsutredningens förslag. Familjen saknar barn under 16 år. Basbelopp 6 900 kr. (Beloppen avser år)

Makes bruttokomst	Heltidsstudiebidrag Fribelopp 230 % Grundbelopp 10 %	Deltidsstudiebidrag Fribelopp 335 % Grundbelopp 5 %
31 740	9 660	4 830
35 000	8 573	4 830
40 000	6 907	4 830
46 230	4 830	4 830
50 000	3 573	3 573
55 000	1 907	1 907
60 000	1 380	690
65 000	1 380	690
70 000	1 380	690
75 000	1 380	690

studiebidrag. Vidare har utredningen ansett det vara påkallat med en översyn av nuvarande regler för behovsprövning beträffande

Tabell 8.8 Effekter av studiemedelsutredningens förslag avseende reduktion av deltidstudie-medel mot makes inkomst i förhållande till nuvarande regler. Familjen saknar barn under 16 år. Basbelopp 6 900 kr (Beloppen avser år)

Makes brutto-inkomst	Makes netto-inkomst ¹	Deltidsstudie-medel		Gemensam behållning (inkomst efter skatt och studie-medel)		Ekonomisk förändring på familjens behållning enligt utredningsförslaget
		Nuvarande regler fribelopp 250 %	Utredningens förslag fribelopp 335 %	Nuvarande regler fribelopp 250 %	Utredningens förslag fribelopp 335 %	
34 500	22 400	4 830	4 830	27 234	27 234	ingen
35 000	22 124	4 663	4 830	26 787	26 954	+ 167
40 000	24 220	2 997	4 830	27 217	29 050	+1 833
45 000	26 292	1 330	4 830	27 622	31 122	+3 500
46 230	26 814	920	4 830	27 734	31 744	+4 010
50 000	28 412	—	3 573	28 412	31 985	+3 573
55 000	30 472	—	1 907	30 472	32 379	+1 907
60 000	32 568	—	690	32 568	33 258	+ 690
65 000	33 932	—	690	33 932	34 622	+ 690
70 000	35 980	—	690	35 980	36 670	+ 690
75 000	37 788	—	690	37 788	38 478	+ 690

¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971. Kommunal utdebitering = 22.50 kr, per skattekrona.

gifta, ej sammanboende makar.

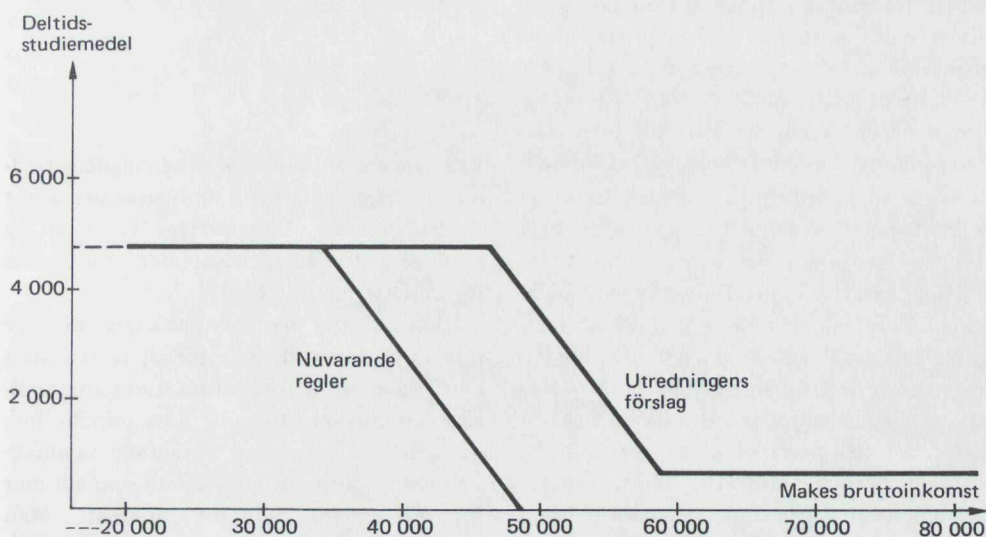
I studiemedelsförordningen saknas bestämmelser om att studiemedel skall behövsprövas gentemot inkomst och förmögenhet hos person med vilken sökande sammanbor utan att vara gift. F n sker således ingen prövning mot båda parternas ekonomi även om de lever tillsammans i ett äktenskapsliknande förhållande, med bl a gemensam ekonomi. Däremot jämställs sammanboende personer med gifta i skattehänseende, om de tidigare varit gifta med varandra, eller har eller har haft barn tillsammans. Den förvärvsarbetande parten erhåller då en skattereduktion, om den studerande parten har en nettoinkomst om högst 2 000 kr. I studiemedelshänseende jämställs inte sammanboende personer med gifta varför de oberoende av varandras ekonomi kan erhålla studiemedel. Dessutom erhåller den förvärvsarbetande parten en skattereduktion. Enligt studiemedelsutredningens mening kan det inte vara riktigt att de som sammanbor, utan att vara gifta, i ena fallet skall likställas med gifta och då erhålla en förmån, och i andra fallet betraktas som ogifta och då kunna

erhålla en annan förmån. Det principiellt riktiga bör vara att regler med anknytning till samma problem är så enhetliga som möjligt. Med tanke på att utredningen förordnat att prövning mot makes ekonomi även i fortsättningen skall behållas i studiemedels-systemet, föreslår utredningen att samboendet även regleras i fråga om rätten till studiemedel. Lämplig utgångspunkt för utformning av bestämmelser bör kunna hämtas i 65 § kommunalskattelagen, som reglerar samma förhållande i skattehänseende. Enligt denna lag likställes med gifta de som, utan att vara gifta, lever tillsammans, om de tidigare varit gifta med varandra eller om de gemensamt har eller har haft barn.

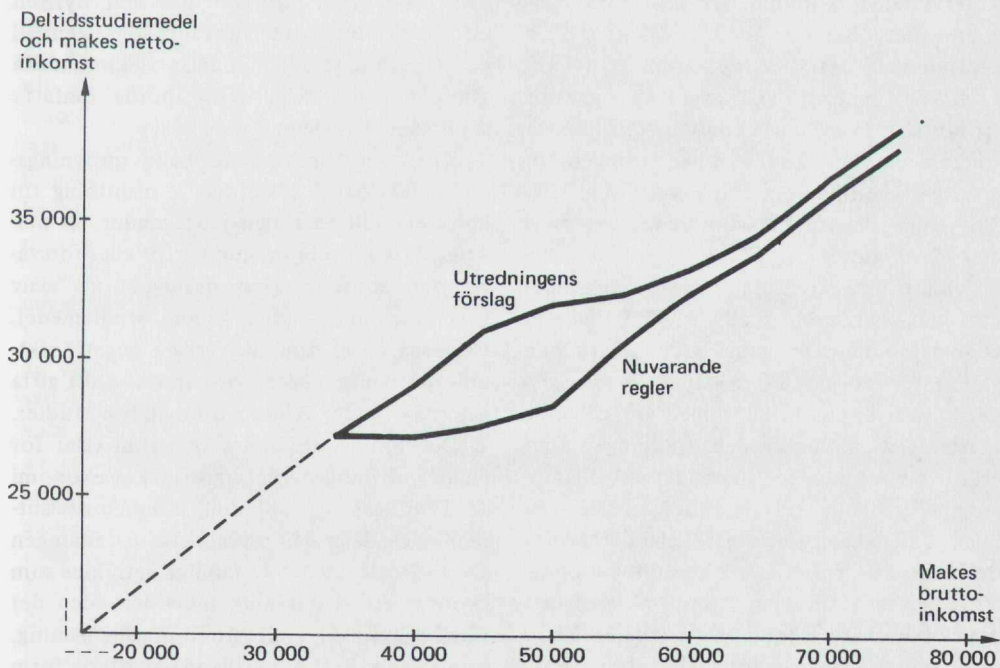
Beträffande frågan om hur gifta, under studietiden ej sammanboende, i fortsättningen bör bedömas avseende rätten till studiemedel, anser utredningen att det inte finns skäl för att man skall särskilja dem från gift sammanboende studerande. Giftermålsbalkens bestämmelser i kapitel 5:2, om makars ekonomiska ansvar gentemot varandra, äger tillämpning även i sådana fall där makarna lever åtskilda utan söndring, t ex under tiden

Figurer till tabell 8.8

A Reduktion av deltidstudiemedel mot makes inkomst enligt nuvarande regler och utredningens förslag

B Gemensam behållning (inkomst efter skatt och deltidstudiemedel) vid reduktion av deltidstudiemedel mot makes inkomst enligt nuvarande regler och utredningens förslag.

arbetsförhållandena tvingat dem att bo var för sig. Samma förhållande gäller om makarna lever åtskilda p g a studier, t ex om ene maken studerar på annan ort än makarnas gemensamma bostadsort. Dessa principer har emellertid inte vunnit tillämpning vid beviljandet av ordinarie studiemedel. Detta anser studiemedelsutredningen vara en brist *dels* med tanke på önskemål om lika bestämmelser inom all lagstiftning, *dels* med tanke på de möjligheter som nu föreligger att undgå prövning gentemot makes ekonomi enligt gällande bestämmelser. Däremot har regeln enligt GB 5:2 vunnit tillämpning vid beviljandet av extra studiemedel p g a dubbel bosättning. Det är då att märka att man förutsätter att studiemedelstagaren anses ha underhållsansvar för hemmavarande make och barn, medan man inte förutsätter samma ansvar för den förvärvsarbete maken vid beviljandet av ordinarie studiemedel, om makarna lever åtskilda under studietiden. Studiemedelsutredningen har funnit nuvarande regler vara inkonsekventa och stridande mot gällande praxis inom äktenskapslagstiftningen. Utredningen föreslår därför att gifta, ej sammanboende makar i fortsättningen behandlas enligt samma bestämmelser som gifta sammanboende. Sammanbor ej makarna p g a hemskillnad, och skilsmässodom ej avkunnats, bör synnerliga skäl anses föreligga för att bortse från makens ekonomi, varför extra studiemedel bör kunna utgå, antingen till maximalt belopp som följer av 9 och 10 § Smf eller till den del som reduceras p g a makens ekonomi.

Vidare föreslår utredningen att prövning mot makes ekonomi skall ske först från och med de studiemedel, som avser vårterminen året efter det år äktenskapet ingicks. På detta sätt uppnås likhet med nu gällande skatteregler. Studiemedelsutredningen har erfarit av studiemedelsnämndernas tillämpning av gällande bestämmelser, att de som ingår äktenskap under ett kalenderår ofta drabbas hårt genom att behovsprövningsreglerna gäller från den stund äktenskapet ingicks. Förvärvsarbetar ena maken erhålles i regel skattereduktion först året efter. Dessa

ekonomiska konsekvenser har ibland lett till att studerande skjutit på giftermålet till den tidpunkt skattereglerna i detta avseende blivit förmånligare.

8.5 Sammanfattning

I detta kapitel behandlar studiemedelsutredningen frågan om behovsprövning gentemot makes inkomst. Denna fråga är en av de punkter i studiemedelsystemet som utsatts för omfattande kritik.

Denna kritik har huvudsakligen varit av principiell natur, då man menat att makarna i ett äktenskap bör betraktas som självständiga i ekonomiskt avseende. Som princip, menar kritikerna, har den nuvarande sammankopplingen kommit att framstå som allt mer främmande för modernt tänkesätt. Man framhåller att varje person bör, oavsett civilstånd och försörjningsplikt, betraktas som självständig individ även i utbildningshänseende. Därför vore det angeläget att sådana förändringar vidtogs att studiemedelsbehovet för gifta studerande bedöms oberoende av makes inkomst- och förmögenhetsvillkor. I den principiella kritiken har den nyligen införda skattereformen använts som exempel på det nya tänkesättet om makars ekonomiska självständighet, som också borde omfatta studiemedelsystemet.

Kritik mot nuvarande behovsprövningsregler har också framförts i anslutning till konkreta fall, där hänsynstagandet till makens ekonomi utgjort hinder för eller försvårat den andre makens möjlighet att själv finansiera sina studier genom studiemedel. Reglerna anses sålunda verka i negativ riktning på benägenheten hos framför allt gifta hemmavarande kvinnor att påbörja studier.

Det finns även andra skäl som talar för behovsprövningen gentemot makes ekonomi skall bringas att upphöra. Studiemedelsutredningen delar den principiella inställningen att alla så långt det är möjligt betraktas som ekonomiskt självständig individer. Men det finns också skäl, enligt utredningens mening, som talar för ett bibehållande av någon form

av behovsprövning.

Såväl inom äktenskapslagstiftningen som skattelagstiftningen finns fortfarande bestämmelser, som man inte kan bortse ifrån vid en diskussion om makars ekonomiska självständighet. Dessa bestämmelser talar för ett bibehållande av någon form av behovsprövning. Ett annat betydelsefull skäl är den kostnadsökning ett slopande av behovsprövningen sannolikt skulle föra med sig. Utredningen har beräknat denna kostnadsökning till 114 milj kr. för budgetåret 1972/73.

Ett ytterligare argument mot ett fullständigt borttagande av behovsprövningen gentemot makes ekonomi är, att ett sådant borttagande i sin yttersta konsekvens kan få vissa oönskade effekter, vilka för stora samhällsgrupper skulle upplevas som omotiverade. Enligt utredningens mening kan det inte te sig rimligt att genomföra en reform som resulterar i att tillgodose inkomstgrupper, där det ekonomiska behovet av studiestöd ej föreligger eller är betydligt mindre än i de svagare inkomstgrupperna i samhället.

Vid övervägande av skälen för och emot behovsprövning har studiemedelsutredningen kommit till den slutsatsen, att det i dagens läge inte finns tillräckligt starka motiv för att helt slopa behovsprövningen avseende makes ekonomi. Däremot har utredningen funnit att nuvarande regler för prövning gentemot makes inkomst är alltför restriktiva. Att studiestödet minskar vid så låga inkomster som f n är fallet, dvs vid en årsinkomst av 19 320 kr., finner utredningen ej motiverat.

Studiemedelsutredningens grundläggande utgångspunkt vid fastställandet av nya behovsprövningsregler avseende makes inkomst är den att övergång från förvärvsarbete till studier med statligt studiestöd skall kunna vara möjlig, även när maken har en inkomst av måttlig omfattning. För att åstadkomma en bättre anpassning till inkomststrukturen i samhället av den gräns under vilken prövning mot makes inkomst ej förekommer, dvs fribeloppsgränsen, föreslår utredningen att denna höjs från nuvarande 140 % av basbeloppet per termin till 230 %. Detta fribelopp

överensstämmer med målsättningen i 1970 års skattereform, där det grundläggande motivet var att skapa högre levnadsstandard för grupper med en årsinkomst under 30 000 kr, dvs balanspunkten.

Vid ett fribelopp om 230 % av basbeloppet per termin påbörjas sålunda reduktion av studiemedel när makes årsinkomst överstiger 31 740 kr. vid basbeloppet 6 900 kr. Studiemedlen är då reducerade till hälften då maken har en årsinkomst om 46 200 kr. och upphör att utgå när makes årsinkomst överstiger 59 685 kr. I tabell 8.6 (sid 145) visas effekten av utredningens förslag.

Som komplement till nu nämnda höjning av fribeloppsgränsen vid prövning gentemot makes inkomst föreslår studiemedelsutredningen att ett minimibelopp om 10 % av basbeloppet per termin, eller 690 kr. vid basbeloppet 6 900 kr., utgår om maken har en så hög inkomst att detta belopp eljest inte utgår. Inkomstgränsen går vid ca 60 000 kr. vid nämnda basbelopp. Minimibeloppet är avsett att täcka de direkta kostnader som är förenade med studier. Studiemedelsutredningen har funnit det vara av väsentlig betydelse att ett minimibelopp införs i studiemedelsystemet för att främst gruppen hemmarvarande kvinnor skall få möjlighet att på egen hand bekosta de extra utgifter utbildningen medför för familjen. Dessa kostnader har utredningen beräknat till ca 1 000 kr. per läsår.

För deltidsstuderande innebär studiemedelsutredningens förslag att för deltidsstudiemedel fribeloppsgränsen för makes inkomst sätts till 335 % av basbeloppet, eller f. n. 46 320 kr. vid basbeloppet 6 900 kr. Minimibeloppet föreslås utgå med 5 % av basbeloppet per termin, eller 690 kr. per läsår.

Om studiemedelsutredningens förslag om höjning av totalbeloppet (kap 7) genomförs innebär det att fribeloppet vid reduktion av deltidsstudiemedel mot makes inkomst höjs till 342,5 % av basbeloppet per termin eller vid en bruttoinkomst på 47 265 kr. per år. Detta fribelopp motsvarar således den inkomst, vid vilken heltidsstudiemedlen är reducerade till hälften om studiemedlen är

75 % av basbeloppet per termin eller 10 350 kr. per år. Av praktiska skäl föreslår utredningen att fribeloppet justeras till 345 % av basbeloppet per termin, motsvarande en bruttoårsinkomst på 47 610 kr. Konsekvenserna av utredningens förslag sammanlagt avseende deltidsstudiemedel redovisas i kap 9 tabellerna 18, 19, 20 och 21.

Studiemedelsutredningen har också behandlat sammanboendebegreppet inom studiemedelssystemet. Nuvarande utformning av prövningsreglerna gentemot makes inkomst och förmögenhet tar endast hänsyn till om makarna sammanbor under studietiden. Bor makarna åtskilda sker således ej någon prövning. Samma är förhållandet om en studiemedelstagare sammanbor med annan person. Utredningen har därför funnit att dessa bestämmelser är mindre tillfredsställande.

Utredningen föreslår därför att prövning gentemot makes inkomst och förmögenhet i fortsättningen sker även i det fall makarna p g a studierna lever åtskilda samt att behovsprövningen avseende samboendet regleras i enlighet med bestämmelserna i 65 § kommunalskattelagen. Enligt denna lag likställs med gifta de som, utan att vara gifta, har gemensamt hushåll, om de tidigare varit gifta med varandra eller om de gemensamt har eller har haft barn.

Vidare har utredningen funnit det lämpligt att prövning gentemot makes inkomst sker först beträffande de studiemedel som beviljas för vårterminen året efter det då äktenskapet ingicks.

9.1 Inledning

Bakgrunden till studiesociala utredningens förslag avseende studerande med barn behandlas i kapitel 8.1.1. Beträffande barntilläggets storlek hämtade studiesociala utredningen ledning från liknande förmåner inom den allmänna försäkringen. Beloppet kom att fastställas till 25 % av basbeloppet per år, dvs samma belopp som barnpensionen inom folkpensioneringen. Barntillägget utgår sålunda med basbeloppet 6 900 kr. (juli 1971) med 1 725 kr. för år räknat.

Barntillägget utgår enligt 10 § Smf till studerande som har vårdnaden om barn, som inte fyllt 16 år, eller är pliktig att utgiva underhållsbidrag till barn. Barntillägg utgår endast till en av makarna, i första hand mannen, om båda är berättigade till studiemedel. De allmänna förutsättningarna för rätt till studiemedel skall givetvis först föreligga.

Barntillägget är inkomstprövat och provas samtidigt som prövning av studiemedel sker med hänsyn till egen och makes ekonomi. Då reduktion sker reduceras dock barntillägget i sista hand. Enligt 17 § Smf – den s. k. femprocentsregeln – utbetalas inga studiemedel om beloppet understiger 5 % av basbeloppet. Undantag från denna regel är studiemedel med barntillägg som reduceras enligt följande: då avdrag överstiger det maximala studiemedelsbeloppet reduceras barntillägget med det överskjutande beloppet, tills barn-

tillägget reducerats till 5 % av basbeloppet, dvs 345 kr. med nuvarande basbelopp. Femprocentsregeln tillämpas således i sista hand. Så länge barntillägg utbetalas erhålles även reducerade studiebidrag. Verkningsarna av nuvarande regler belyses i tabell 9.1.

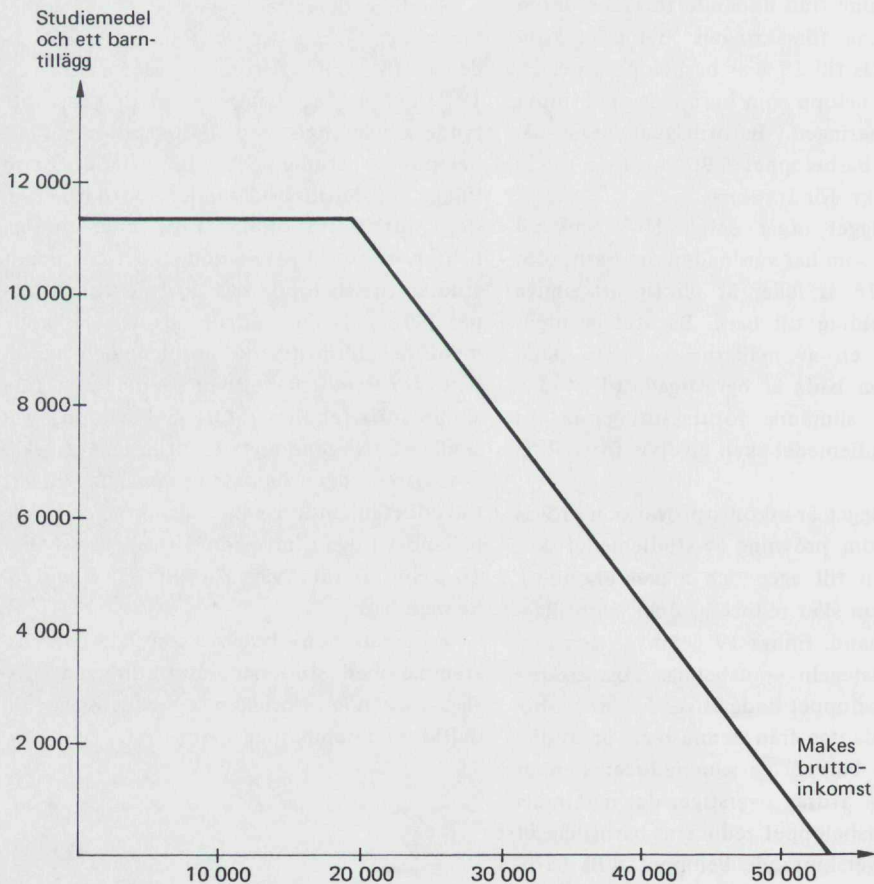
Studiemedelsutredningen föreslog i delbetänkandet "Vissa frågor rörande studiemedel" (Stencil Utbildningsdepartementet 1970:13) att studiemedel till deltidsstuderande skulle utgå med hälften av maximalt belopp för studiemedel. Beträffande barntillägg till deltidsstuderande med barn föreslogs att detta skulle utgå med samma belopp som till studerande med maximalt studiemedelsbelopp, dvs 25 % av basbeloppet per år. Skälet härtill var att det skulle medföra administrativa problem och merarbete för studiemedelsnämnderna som inte skulle stå i relation till de små belopp, som skulle vinnas genom att barntillägget minskades. Utredningen hänvisade samtidigt till sitt huvudbetänkande i vilket utredningen skulle behandla frågan huruvida barntillägget enligt 10 § Smf är väl avvägt för samtliga studerande med barn.

Propositionens lydelse kom att överensstämma med studiemedelsutredningens förslag avseende storleken av barntillägg till deltidsstuderande med barn.

Tabell 9.1 Reduktion av studiemedel med ett barn tillägg mot makes inkomst vid nuvarande fribelopp. Basbeloppet = 6 900 kr. (Beloppen avser år)

Makes bruttoinkomst	Studiemedel	Barn-tillägg	Studiemedel med ett barn tillägg
19 320	9 660	1 725	11 385
20 000	9 433	1 725	11 158
25 000	7 767	1 725	9 492
30 000	6 100	1 725	7 825
35 000	4 433	1 725	6 158
40 000	2 767	1 725	4 492
45 000	1 100	1 725	2 825
48 300	0	1 725	1 725
50 000	(-567)	(1 725 - 567)	1 158
52 440	(1 725-345)	0	0
55 000	-	-	-

Figur till tabell 9.1

9.2 Samhällets stöd till barnen

9.2.1 Inledning

En medveten familjepolitik började bedrivas i Sverige först vid mitten av 1930-talet. Utgångspunkten för den familjepolitiska aktiviteten var de låga födelsetalen. Syftet var främst att öka nativiteten. Efter förslag främst av 1935 års befolkningskommission genomfördes åtgärder för att förbättra barnfamiljernas levnadsvillkor.

Innan dessa reformer hunnit omsättas i praktiken hade födelsetalen visat en viss uppgång. Med krigsutbrottet sjönk födelsetalen åter och 1941 års befolkningsutredning tillsattes för att fullfölja reformarbetet.

Motiven för ett utvidgat barnstöd var enligt befolkningsutredningen *dels* befolkningspolitiska skäl, som borde syfta till att motverka folkminskning, *dels* rättviseskäl, som innebar att man strävade efter att ge barnlösa och barnrika familjer samma standard, och *dels* socialpolitiska skäl, som innebar att man skulle garantera alla medborgare en minimistandard.

De befolkningspolitiska skälen har successivt fått träda i bakgrunden till förmån för rättvis- och valfrihetsmotiv. Detta förhållande belyses bl a av direktiven till familjepolitiska kommittén (se direktiv Riksdagsberättelse 1965:536) för samhällets stöd till barnen.

Utredningen övergår nu till att beskriva de viktigare formerna för samhällets nuvarande stöd till barnen.

9.2.2 Allmänna barnbidrag

Det allmänna barnbidraget, som infördes 1948, är samhällets mest betydelsefulla ekonomiska stöd till barnfamiljerna. Barnbidragen utgår för alla barn under 16 år och utbetalas till den som har vårdnaden om barnet. Om barnet vårdas gemensamt av föräldrarna, utgår bidraget i regel till modern. I samband med skatteomläggningen 1971 höjdes barnbidraget till 1 200 kr. per

barn och år. Någon inkomstprövning förekommer inte och bidragen är skattefria. Bidragsbestämmelserna återfinns i lagen om allmänna barnbidrag (1947:529; ändrad senast 1970:146).

9.2.3 Studiestöd

Det allmänna barnbidraget upphör att utgå när barnet uppnår 16-årsåldern. De flesta ungdomar fortsätter idag sin skolgång efter det att de fyllt 16 år. För dem finns ett statligt studiestöd som kallas förlängt barnbidrag. Det förlängda barnbidraget är den del av studiestödet som står familjepolitiken närmast och är avsett för ungdomar över 16 år som fortfarande går kvar i grundskolan. För ungdomar över 16 år som studerar vid gymnasieskolan eller motsvarande utgår studiestöd i form av studiebidrag som inte är behovsprövat och utgår med samma summa som förlängt barnbidrag. Därtill kommer behovsprövad studiehjälp. Studiehjälpssystemet beskrivs utförligt i kapitel 2.3.

9.2.4 Bostadstillägg

En annan viktig del av samhällets stöd till barnfamiljerna är det nya *statliga bostadstillägget* fr o m 1.1.1969. Bostadstillägget är inkomstprövat, och i första hand avsett för barnfamiljer med lägre inkomster och flera barn. Stödet är utformat så att det medverkar till att höja familjens bostadsstandard.

Grundbeloppet är 720 kr. per år för familjer med ett barn under 16 år. Beloppet ökar med 240 kr. per år för varje ytterligare barn under 16 år. Grundbeloppet utgår utan särskilda bostadsvillkor.

Bidrag utöver grundbeloppet kan utgå och då gäller att bostaden måste ha vatten och avlopp. Om familjen dessutom uppfyller kraven på att ej vara trångbodd och att det till bostaden finns tillgång till badrum eller duschrut, så erhålls för varje rum utöver det första ytterligare 720 kr. per år upp till ett visst rumsantal.

Helt bostadstillägg utgår upp till en beskattningsbar årsinkomst av 8 000 kr. Detta motsvarar i årsinkomst ca 18 000 kr. Bostadstillägget reduceras därefter successivt för varje ökning av den beskattningsbara inkomsten. I 1971 års statsverksproposition föreslås att inkomstgränsen för oreducerat bostadstillägg fr o m 1.1.1972 skall höjas från 8 000 kr. till 10 000 kr., vilket motsvarar en årsinkomst av ca 20 000 kr.

Utöver det statliga bostadsstödet finns kommunala bostadstillägg. I syfte att stimulera kommunerna att ge ett kompletterande bostadstillägg till barnfamiljer med höga bostadskostnader utgår statsbidrag till kommunerna. Bidraget är 50 % av kommunernas kostnader för det kommunala bostadstillägget. Under år 1970 utgick kommunala bostadstillägg i samtliga kommuner utom tre.

Inkomstprövningen är densamma som för det statliga bostadstillägget, men för kommunala bostadstillägget fordras alltid den standard som gäller för rätt till högsta statliga bostadstillägg. Vid en reduktion minskas i första hand det statliga bidraget.

Bostadsstyrelsen har gjort en undersökning om barnfamiljer som fick bostadstillägg i maj 1969. Den visar bl a att ca 35 % av landets barnfamiljer fick sådant tillägg. Ca 45 % av samtliga tvåbarnsfamiljer och ca 60 % av samtliga familjer med tre eller flera barn fick ekonomiskt stöd. Av de samboende familjeförsörjare som fick statligt bostadstillägg hade 24 % inkomst som understeg gränsen för oreducerat tillägg. Motsvarande

andel bland de ensamstående var 80 %.

Bidragsbestämmelserna finns i kungörelsen (1968:425) om statliga bostadstillägg till barnfamiljer (ändrad senast 1970:177) samt kungörelsen (1968:583) om statsbidrag till kommunala bostadstillägg till barnfamiljer (ändrad 1969:583).

Tillsynsmyndighet är bostadsstyrelsen som även utfärdar tillämpningsbestämmelser.

Bostadstilläggen föreslås förstärkas fr o m 1.4.1972 enligt en promemoria som har överlämnats till statsrådet Odhnoff från familjepolitiska kommittén. Enligt denna skall flerbarnsfamiljerna få högre bidrag utan hänsyn till bostadens standard eller storlek. Varje barnfamilj med låga inkomster föreslås få 75 kr. i månaden för varje barn utöver barnbidraget.

9.2.5 Bidragsförskott

Bidragsförskott kan utgå för barn som endast en av föräldrarna har vårdnaden om eller som inte står under föräldrarnas vårdnad. Bidraget utgår längst till dess barnet fyllt 18 år. Fr o m 1.1.1971 höjdes bidragsförskottet och utgör f n 40 % av basbeloppet per år enligt lagen om allmän försäkring.

Bidragsförskott beräknades under 1970 utgå till ca 115 000 barn, vilket motsvarar ca 6,5 % av totala antalet barn under 16 år. De underhållsskyldiga beräknas betala tillbaka ca 36 % av de utbetalda beloppen. Bidragsbestämmelserna återfinns i lagen (1964:143) om bidragsförskott (ändrad 1970:147).

Tabell 9.2 Oreducerat bostadstillägg per familj och år.

Antal boende och antal rum (köket oräknat)	Antal barn under 16 år				
	1	2	3	4	5
a) Antal boende per rum är mer än två personer och familjen disponerar					
ett rum	720	960	1 200	1 440	1 680
två rum	720	960	1 920	2 160	2 400
tre rum	720	960	1 920	2 160	3 120
b) Antal boende per rum är högst två personer eller familjen disponerar minst					
fyra rum	720	1 680	2 640	2 880	3 840

9.2.6 Moderskapspenning

Den allmänna försäkringen har många familjepolitiska inslag. Ett av dessa är moderskapsförsäkringen. Varje barnafödelska, som omfattas av den allmänna försäkringen, har rätt till en moderskapspenning på 1 080 kr. Vid flerbarnsfödelse utgår ytterligare 540 kr. för varje barn utöver det första. Kvinnor, som på grund av barnsbörd avbryter sitt förvärvsarbete, har rätt till tilläggsjukpenning i högst 180 dagar. Detta gäller dock endast kvinnor som minst nio månader före födseln varit placerade i en sjukpenningklass i vilken sjukpenningen överstiger grundsjukpenningen. Inom den allmänna försäkringens ram finns även ett vårdbidrag i form av invaliditetsersättning som utgår till svårt handikappade barn under 16 år.

9.2.7 Barnpension från folkpensioneringen (AFP)

De allmänna förutsättningarna för rätt till folkpension skall i fråga om barnpension vara uppfyllda beträffande barnet. Rätt till barnpension föreligger för barn under 16 år, vars fader eller moder eller båda föräldrar avlidit. Barnpension utgör i normalfallen 25 % av basbeloppet för år räknat. För barn vars båda föräldrar avlidit utgör pensionen 35 % av basbeloppet. Barnpensionen är inte inkomstprövad.

9.2.8 Barnpension från tilläggs pensioneringen (ATP)

Rätt till barnpension från ATP förutsätter att den avlidne vid sitt frånfälle var berättigad till tilläggs pension i form av förtidspension (sjukbidrag) eller ålderspension eller att han skulle ha varit berättigad till förtidspension (sjukbidrag) från ATP, om han vid tidpunkten för dödsfallet drabbats av sådan invaliditet som krävs för rätt till sådan pension. Pensionsfallet får inte ha inträffat före den 1.1.1962. Rätt till barnpension tillkom-

mer barn under 19 år. Barn har pensionsrätt både efter fader och efter moder. Endast den största av de båda barnpensionerna utges dock i sådant fall.

Barnpensionens storlek är beroende av huruvida pensionsberättigad änka finns och av antalet pensionsberättigade barn. Är ett barn ensamt pensionsberättigat, bli barnets pension 40 % av den avlidnes egenpension från ATP. Detta är fallet bl a om en kvinna avlidit och efterlämnat make och ett pensionsberättigat barn. Efterlämnar en man pensionsberättigad änka och ett pensionsberättigat barn, blir barnets pension 15 % av faderns egenpension. Finns flera barn än ett, ökas de angivna procenttalen med 10 för varje pensionsberättigat barn utöver det första. Det sammanlagda barnpensionsbeloppet fördelas lika mellan barnen. Barnpensionen är inte inkomstprövad.

9.2.9 Barntillägg från folkpensioneringen

Barntillägg utgår till den som har ålderspension, förtidspension eller sjukbidrag från folkpensioneringen. Barntillägg utgår för varje barn under 16 år till den försäkrade eller dennes hustru. Eftersom barntillägget tekniskt utformats som ett tillägg till försörjarens folkpension och inte som en barnet tillkommande förmån, skall de allmänna förutsättningarna för rätt till folkpension vara uppfyllda beträffande försörjningen. Den försörjande pensionstagaren skall ha vårdnaden om eller stadigvarande sammanbo med barnet för att rätt till barntillägg skall föreligga. Barntillägg utgår inte till ålderspension, som uppbärs före fyllda 67 år. Barntillägg utgår som regel inte heller till pension, som tillkommer gift kvinna.

Barntillägget utgör 25 % av basbeloppet då fråga är om tillägg till ålderspension, hel förtidspension och helt sjukbidrag. Om barnet är berättigat till barnpension från folkpensioneringen, så utgör barntillägget 10 % av basbeloppet. Barntillägget är inte inkomstprövad. För att hindra sk överförsäkring inom pensionssystemet har dock införts

en särskild bestämmelse om minskning av barn tillägget med hänsyn till samtidigt utgående ATP-pension. Barn tillägget skall enligt ifrågasvarande bestämmelse minskas med hälften av tilläggs pensionen i den mån denna för år räknat överstiger halva basbeloppet.

Bestämmelserna om moderskapsförsäkring, vårdbidrag, folkpensionering och tilläggs pension finns i lagen (1962:381) om allmän försäkring (ändrad 1970:186).

9.2.10 Familjepensionsfrågor: förslag till nya bestämmelser

Pensionsförsäkringskommittén behandlar i betänkande "Familjepensionsfrågor m m" (SOU 1971:19) frågor rörande familjepensioneringens utveckling inom den allmänna pensioneringen avseende skillnader mellan män och kvinnor, som finns i nuvarande bestämmelser. Den mest betydande skillnaden härvidlag är att såväl folk- som tilläggs pensioneringen har regler för änke pension under det att någon motsvarande pensions rätt för efterlevande man inte finns.

Pensionsförsäkringskommittén gör en del långsiktiga bedömanden bl a att änke pensioneringen i framtiden, när kvinnorna i högre grad än nu ägnar sig åt förvärvsarbete, bör ersättas med *dels* en utbyggd barn pensionering, *dels* en oberoende av kön utgående försörjarpension och *dels* särskilda åtgärder för efterlevande, som på grund av sin ålder eller av andra skäl har särskilda svårigheter på arbetsmarknaden. När dessa förändringar skall ske kan inte kommittén med bestämdhet förutsäga. De förslag till reformer som kommittén föreslår står emellertid i överens stämmelse med de mera långsiktiga bedö mandena, enligt kommittén.

Kommittén föreslår införandet av en särskild pensionsförmån, benämnd barn pensionstillägg. Syftet är att förbättra situationen för änklings familjer samt för familjer, där barnens föräldrar vid enderas död icke varit gifta. Tillägget föreslås utgå till barn pension i första hand då änke pension ej utgår efter den avlidne och utgå med ett belopp motsvarande 40 % av basbeloppet

samt delas lika mellan tilläggsberättigade syskon. Förslaget om barn pensionstillägg an ses innebära en bättre samordning mellan efterlevnadspension och bidragsförskott.

Vidare föreslås att åldersgränsen för barn pension inom folkpensioneringen skall höjas från 16 till 18 år.

Kommittén föreslår att nuvarande bestämmelser om hustrutillägg skall ges motsvarande tillämpning beträffande män för att uppnå större jämlikhet mellan man och kvinna. Hustrutillägget bör i enlighet med detta fortsättningsvis benämnas maketillägg.

Kommittén föreslår dessutom att en nedre åldersgräns för rätt till änke pension till barnlösa änkor skall införas inom tilläggs pensioneringen och att denna gräns skall sättas vid 36 års ålder, eller samma som inom folkpensioneringen.

Beträffande reglerna om barn tillägg till ålders- eller förtidspension föreslår kommittén att de ändras så att barn tillägg skall kunna utgå även till gift kvinna, som uppbär egen pension.

Till sist föreslår kommittén borttagandet av den s k sextioårsregeln, som innebär att äktenskapet måste ha ingåtts före det man nen fyllt 60 år, för att rätt till änke pension inom tilläggs pensioneringen skall föreligga.

Med anledning av att bidragsförskottet höjdes till 40% av basbeloppet fr o m 1.1.1971 dis kuterar kommittén huruvida barn pensionen bör följas åt i beloppshänseende. Under den tid då barn pension från folkpensioneringen vanligen var den enda förmån till barnen, som utgick när en av föräldrarna avlidit, framstod det som naturligt att barn pensionen utgjorde samma belopp som bidragsför skottet, anser kommittén. Genom omläggningen av tilläggs pensioneringen kvarstår inte längre någon överens stämmelse mellan bi dragsförskottet och barn pensionens nivå. Redan nu är det så att i många fall barn pension från folkpensioneringen och tilläggs pensioneringen tillsammans utgör större belopp än vad som utgått i bidragsförskott innan föräldern avled. Med hänsyn till detta förhållande finner kommittén att barn pensionens grundbelopp ej bör höjas.

9.3 Barnkostnader

9.3.1 Inledning

Barnfamiljernas ekonomiska situation och levnadsstandard är beroende av flera faktorer. Familjemedlemmarnas inkomster är givetvis av grundläggande betydelse för familjens ekonomi. Barnkostnader blir således beroende av vad familjen förmår och vill kosta på barnen. Barnets ålder är dessutom en viktig faktor vid beräkningen av barnkostnader. För det mindre barnet blir kostnaderna för konsumtionen lägre men ökar successivt med barnets stigande ålder. Kostnader för barnets tillsyn bortfaller först helt då barnet nått 10–12 årsåldern.

För att kunna få en ungefärlig uppfattning om barnkostnaderna har studiemedelsutredningen funnit det nödvändigt att dela upp kostnaderna för barn *dels* på utgifter för barnets konsumtion, *dels* på utgifter för dess tillsyn och vård.

9.3.2 Kostnader för barnets konsumtion

Kostnaderna för barnets konsumtion utgörs *dels* av vad barnet konsumerar individuellt i fråga om mat, kläder osv, *dels* av barnets andel i den gemensamma konsumtionen, dvs bostaden m m.

I detta sammanhang kan det vara av intresse att omnämna några kartläggningar som gjorts över barnkostnader i allmänhet. Dessa visar att barnets konsumtionskostnader stiger kraftigt med barnets ålder.

Socialstyrelsens levnadskostnadsundersökning från 1958 är något föråldrad varför vi föredrar att närmare redovisa undersök-

ningsresultaten från familjeberedningens enkät 1963. I familjeberedningens enkät behandlas bl a hur barnkostnaderna fördelar sig bland familjer med olika antal barn i hushållet, kostnaderna per barn fördelade på barn i olika åldrar och barnkostnaderna fördelade på olika socialgruppsstillhörighet.

Familjer med 1 eller 2 barn har i stort sett lika kostnader per barn, medan utgifterna per barn därefter sjunker, ju fler barn familjen har. Detta förhållande belyses i tabell 9.3.

Vid uppdelningen av barnkostnaderna på olika åldersgrupper visade det sig att utgifterna per barn stiger fram till 16-årsåldern. Detta belyses i tabell 9.4. Av tabellen framgår också att medelkostnaden per barn och år är 3 300 kr.

Slutligen påvisas ett samband mellan barnkostnader och familjens socialgrupp. Se tabell 9.5. Av tabellen framgår att socialgruppsstillhörighet i mycket hög grad blir bestämmande för vad ett barn kostar. Familjer i socialgrupp I lägger ner ca 40 % mer på varje barn än familjer i socialgrupp III.

Socialförvaltningen i Stockholm har antagit normer för garanterad levnadsstandard. Enligt dessa beräkningar är minimikostnaden för barn upp till 9 år 170 kr. i månaden, för barn i åldrarna 10 till 15 år 255 kr. och för barn i åldrarna 16 till 19 år 310 kr. i månaden. Årskostnaderna kommer därvid att motsvara 30 %, 45 % resp. 55 % av basbeloppet eller 2 040 kr., resp 3 060 kr., resp 3 740 kr. Medelkostnaden per barn skulle enligt dessa normer för garanterad levnadsstandard vara knappt 3 000 kr. per år. Nämda belopp innefattar inte kostnader för bostad. Vid beräkningarna har använts basbeloppet 6 800 kr.

Tabell 9.3 Kostnaderna per barn och år, fördelade på antal barn i hushållet enligt familjeberedningens enkät 1963.

	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn
Medelkostnad för familjens samtliga barn	2 776	5 601	7 721	7 915
Medelkostnad per barn	2 776	2 801	2 574	1 817
Medelkostnad per barn (omräknat i 1970 års priser, dvs. + 25 %)	3 470	3 501	3 218	2 271

Tabell 9.4 Barnets konsumtion i olika åldersgrupper enligt familjeberedningens enkät 1963

Barnets ålder	0-2 år	3-6 år	7-12 år	13-16 år	Totalt
Medelkostnad per barn	1 789	2 335	2 796	3 419	2 640
Medelkostnad per barn (omräknat i 1970 års priser, dvs. + 25 %)	2 236	2 919	3 495	4 274	3 300

Tabell 9.5 Kostnaderna per barn och år fördelade på familjens socialgrupp enligt familjeberedningens enkät 1963

	Social- grupp I	Social- grupp II	Social- grupp III	Jordbrukare
Medelkostnad per barn	3 857	3 003	2 323	1 811
Medelkostnad per barn (omräknat i 1970 års priser, dvs. + 25 %)	4 821	3 754	2 904	2 264

Socialnämndens praxis vid bedömning av behovet av socialhjälp till studerande är att studier inte är skäl till socialhjälp, dvs. studiemedel kompletteras i normalfallen inte med socialhjälp. Undantag från denna praxis kan bli vara ensamstående studerande med barn.

9.4 Barntillsyn

9.4.1 Inledning

Barnstugor är barnavårdslagens gemensamma benämning på de olika institutioner, som regelbundet mottar barn under en begränsad del av dygnet. Barnstugorna utgörs av daghem, fritidshem och lekskolor. *Daghemmen* har tillsyn och omvårdnad av barn från spädbarnsåldern till skolpliktig ålder (1/2 år 7 år) under den tid föräldrarna är borta från hemmet på grund av förvärsarbete, studier o s v *Lekskolorna* tar emot förskolebarn i åldern 3-6 år under i regel 3 timmar per dag. *Fritidshemmen* har tillsyn av barn i den lägre skolåldern under den skolfria delen av dagen och under lov dagar. Som komplement till barnstugeverksamheten har många kommuner organiserat *kommunala familjedaghem*. Det är av barnavårdsnämnden godkända privata hem, som mot ersättning

svarar för tillsynen av barn till förvärsarbetande föräldrar.

Föräldrarnas avgifter för barntillsyn är beroende bl a av familjeinkomsten och antal barn. Kommunförbundet har utfärdat rekommendationer beträffande avgifterna i daghem m m. Se tabell 9.8 (sid 163).

Barnstugeverksamheten står under socialstyrelsens överinseende. Statsbidragsbestämmelserna finns i kungörelsen (1966:173) om statsbidrag och lån till barnstugor (ändrad senast 1970:136) samt kungörelsen (1968:236) om statsbidrag till kommunal familjedaghemverksamhet.

9.4.2 Familjedaghemsutredningens undersökning

Statistiska centralbyrån utförde på uppdrag av familjedaghemsutredningen en landsomfattande intervjuundersökning i syfte att kartlägga barntillsynen för förvärsarbetande föräldrar. Undersökningen redovisas i utredningen "Samhällets barntillsyn - barnstugor och familjedaghem" (SOU 1967:39).

Undersökningen visar att det hösten 1966 fanns ca 317 000 barn under 10 år vars vårdnadshavare förvärsarbetade mer än 15 timmar per vecka. Hälften - ca 150 000 - av barnen var i förskoleåldern.

Tabell 9.6 Olika tillsynsformer enligt familjedaghemsutredningen 1966, då vårdnadshavare förvärvsarbetade mer än 15 timmar per vecka

Tillsynsform	Antal barn	%	Därav under 7 år	
			Antal barn	%
Daghem/fritidshem	16 615	5	13 274	9
Lekskola/halvdaghem	2 395	—	2 395	2
Privata familjedaghem	57 950	18	47 519	31
Kommunala familjedaghem	8 802	3	6 983	5
Tillsyn i hemmet	159 159	50	79 580	52
Klarar sig själva	62 003	20	3 100	2
Komb. av ovanstående	10 700	3	535	—
Totalt	317 624	100	153 386	100

Av tabell 9.6 framgår att ytterst få barn har tillgång till de tillsynsformer samhället ställer till förfogande. Totalt täcker barnstugorna (2/3) och de kommunala familjedaghemmen (1/3) endast 9 % av det genom undersökningen dokumenterade behovet. Det påpekas att 25 % av barnen till förvärvsarbetande ensamstående föräldrar får tillsynen ordnad i samhällets regi. De privata familjedaghemmen svarar för tillsynen av dubbelt så många barn som den kommunalt organiserade barnstuge- och familjedaghemverksamheten.

20 % av samtliga barn är helt utan tillsyn av någon vuxen. Hälften av alla barn får tillsyn ordnad i det egna hemmet.

9.4.3 Utbyggnad av samhällets barntillsyn

För att bedöma föräldrarnas möjligheter till förvärvsarbete eller studier är utvecklingen

av samhällets service för barntillsyn av stor betydelse. För de ensamstående föräldrarna är en ordnad barntillsyn en förutsättning för att de skall kunna försörja familjen genom förvärvsarbete, eller bedriva studier med tillfredsställande studieresultat.

Utbyggnaden av samhällets barnstugeverksamhet har ökat under efterkrigstiden men takten har varierat starkt mellan de olika verksamhetsgrenarna. Lekskoleverksamheten har byggts ut relativt kraftigt under hela perioden. Utbyggnaden av daghemsplatser var emellertid mycket begränsad under hela 1950-talet. Antalet platser ökade endast från ca 9 700 år 1950 till ca 10 300 år 1960. Behovet av samhälleligt organiserad tillsyn av barn ökade kraftigt under 1960-talet och statsmakterna vidtog åtgärder för att stimulera utbyggnad av daghemmen. Utbyggnadens utveckling under 1960-talet belyses i tabell 9.7.

Tabell 9.7 Utbyggnaden av samhällets barnstugeverksamhet under 1960-talet

År	Antal platser i dag- och fritidshem	Antal platser i familjedaghem	Sammanlagt antal platser i dag- och fritidshem och familjedaghem	Antal barn i lekskolor
1960	12 700	4 000	16 700	38 400
1965	15 800	8 000	23 800	52 100
1966	16 700	8 800	25 500	56 400
1967	19 700	17 300	37 000	60 000
1968	25 200	19 100	44 300	71 200
1969	32 200	25 600	57 800	80 400
1970 ¹	40 200	32 000	72 000	91 200
1971 ¹	50 000	35 000	85 000	110 000

¹ Beräknat antal

Den utveckling som skett under de senaste åren innebär att antalet platser för tillsyn av barn med förvärvsarbetande föräldrar ökat från ca 24 000 år 1965 till 72 000 i mitten av 1970. Det kan nämnas att det totala statliga stödet till barnstugor och familjedaghem under innevarande budgetår uppgår till ca 255 milj. kr.

Trots utbyggnaden under senare år tillgodoses endast behovet för ett mindre antal barn till förvärvsarbetande föräldrar. Antalet förvärvsarbetande kvinnor har ökat betydligt snabbare än utbyggnadstakten för barnstugorna. Antalet förvärvsarbetande kvinnor med barn under 7 år har mellan 1966–1969 ökat med i genomsnitt 17 000 per år. Mot detta skall ställas ökningen av daghemsplatser som varit ca 4 500 per år. Hur barntillsynen ordnas i flertalet familjer där kvinnan förvärvsarbetar finns det inga aktuella uppgifter om. Slutsatsen från 1966 års familjedaghemstudering bör fortfarande gälla, dvs att åtskilliga barn åtnjuter tillsyn i hemmet under föräldrarnas arbetstid eller att föräldrarna tvingas till olika nödlösningar.

9.4.4 Kostnader för barntillsyn

Utöver kostnader för barnets direkta konsumtion tillkommer utgifter för barnets vård och tillsyn. Då förvärvsarbetande förälder övergår till studier bortfaller inkomsten eller del därav. På grund av detta uppstår i regel problem med finansiering av kostnadskrävande barntillsyn. Samhällets barntillsyn är i regel den för föräldrarna billigaste tillsynsformen. Då emellertid resurserna för närvarande är helt otillräckliga kommer många studerande att under en övergångsperiod vara hänvisade till privat anordnad barntillsyn. Att anlita privat familjedaghem kostar idag mellan 15 och 20 kr. per barn och dag.

I tabell 9.8 beskrivs taxa för föräldraavgifter inom daghemsvården. Där beskrivs även kostnadernas storlek för barntillsyn vid 10 månaders studier (motsvarande 200 arbetsdagar) med hänsyn till familjens brutto-

inkomst, antal barn och antal barn på daghem.

Enligt tabell 9.8 blir kostnaderna för barntillsynen små för en familj där båda makarna studerar och uppbär studiemedel. I allmänhet leder inkomstprövningen till att kostnaden för barntillsyn står i rimlig proportion till betalningsförmågan. Vid anlitan- de av privat familjedaghem uppgår kostnaderna per barn till mellan 3 000 kr. och 4 000 kr. för 10 månaders studier om avgiften är 15 till 20 kr. per dag. Enligt Kommunförbundets rekommendationer är den maximala avgiften på ett daghem 20 kr. per barn och dag. Denna uttas dock först då familjens bruttoinkomst överstiger 5 000 kr. i månaden. I många kommuner är dock den maximala avgiften betydligt högre än vad rekommendationerna anger.

9.5 Studerande med barn

9.5.1 Studerande utan studiemedel

CSN har utfört en undersökning avseende studerande utan studiemedel vid universitet och högskolor. Syftet med undersökningen var för det första att närmare belysa vilka kategorier av studerande som ej erhöll studiemedel. För det andra skulle orsakerna till att dessa grupper ej erhöll studiemedel belysas. Slutligen ville man undersöka hur studerande som ej erhöll studiemedel försörjde sig. Undersökningen beskrivs utförligt i kapitel 6.

Enligt undersökningen hade drygt en fjärdedel av totala antalet inskrivna barn; 15 % hade ett barn, 12 % hade två eller flera barn. Dessa proportioner var genomsnittligt sett desamma för aktivt studerande som för inskrivna ej studerande. Huvudfrågan här var om studerande med barn uppbär studiemedel i mindre omfattning än studerande utan barn. Något svar på den frågan gavs inte direkt i undersökningen. Det visade sig emellertid att 45 % av dem som uppgav att de studerade på deltid hade ett eller flera barn, medan motsvarande andel av de heltidsstude-

Tabell 9.8 Svenska kommunförbundets rekommendationer till sina medlemmar om taxa för föräldraavgifter inom daghem, familjedaghem och tillsyn av sjuka barn. (Antagna den 2.10.1970.)

Familjens bruttoinkomst kronor per månad	Barn tillsynskostnad för 200 dagar (= 10 månaders studier) Siffrorna inom parentes anger avgifterna per barn och dag		
	1 barn	2 eller flera barn varav 1 på daghem/familje- daghem	2 barn på daghem/ familje- daghem
– 1 150	(1) 200	(1) 200	(1) 200
1 150 – 1 300	(2) 400	(2) 400	(1) 200
1 301 – 1 500	(4) 800	(3) 600	(2) 400
1 501 – 1 700	(5) 1 000	(3) 600	(3) 600
1 701 – 1 900	(6) 1 200	(4) 800	(3) 600
1 901 – 2 100	(7) 1 400	(5) 1 000	(4) 800
2 101 – 2 300	(8) 1 600	(6) 1 200	(4) 800
2 301 – 2 500	(9) 1 800	(7) 1 400	(5) 1 000
2 501 – 2 700	(10) 2 000	(8) 1 600	(5) 1 000
2 701 – 2 900	(11) 2 200	(9) 1 800	(6) 1 200
2 901 – 3 200	(13) 2 600	(11) 2 200	(7) 1 400
3 201 – 3 500	(14) 2 800	(12) 2 400	(8) 1 600
3 501 – 3 800	(15) 3 000	(13) 2 600	(8) 1 600
3 801 – 4 100	(16) 3 200	(14) 2 800	(9) 1 800
4 101 – 4 400	(17) 3 400	(15) 3 000	(10) 2 000
4 401 – 4 700	(18) 3 600	(16) 3 200	(10) 2 000
4 701 – 5 000	(19) 3 800	(17) 3 400	(11) 2 200
5 001 – 5 300	(20) 4 000	(18) 3 600	(11) 2 200

rande bara var 25 %. Förhållandet var det-
samma för kvinnor som för män. Detta
resultat kan tolkas som om det finns ett
samband mellan att ha barn och att inte ha
studiemedel. Förekomsten av barn kan näm-
ligen tvinga till deltidstudier, vilket i sin tur
kan leda till att man inte uppnår tillräckliga
studieresultat för att få rätt till studiemedel.
(Det kan påpekas att sådan sysselsättning
berättigar till deltidstudier enligt de
bestämmelser som trädde i kraft 1.7.1971).
Det visade sig också att ju fler barn en
studerande har desto vanligare är det med
deltidstudier. I undersökningen betonades
att det också fanns andra tolkningar än att
förekomsten av barn som kunde bidra till
förlusten av rätten till studiemedel. Man
kunde tänka sig att studiemedelsnämndernas
hänsynstagande till studiesvårigheter vid
barnsörd och för barnpassning var sådant,
att studerande med barn i verkligheten inte
blev sämre ställda än övriga grupper stude-

rande. Av dem som under sådana förhållan-
den bedrev studier utan att erhålla studieme-
del antogs givetvis en större andel av dem
som hade försörjningsbörd bli tvingade till
deltidstudier för att klara ekonomin. Till
förmån för denna tolkning talade det förhål-
landet att män med barn deltidstuderade i
lika stor utsträckning som kvinnor med barn.

Den ljusa bild av könsrollsfördelningen
som framgick av undersökningen kunde
emellertid förklaras med principerna för
urvalet av populationen. Det kunde nämligen
tänkas, att de kvinnor som hade svårt att
föreina barnpassning med effektiva studier i
större utsträckning än männen valde att helt
avbryta sina studier och att de till följd därav
också utträdde ur studentkåren. I så fall
ingick de inte i undersökningens urval.

Sammanfattningsvis angavs att barnfrek-
vensen bland de studerande som inte erhö-
llt studiemedel var väsentligt högre än bland
studerande i allmänhet. Av den förra katego-

rin hade en fjärdedel av de heltidsstuderande och nästan hälften av de deltidstuderande barn. Fördelningen efter inskrivningsår visade att förekomsten av barn är vanligare bland äldre studerande än bland genomsnittsstudenterna.

9.5.2 Studentekonomiska undersökningen

Den senast utförda undersökningen som speciellt behandlar barnkostnader för studerande är studentekonomiska undersökningen från 1968.

Det visade sig i undersökningen att gifta och sammanboende studerande med barn hade lägre inkomster än familjer utan barn. Detta torde främst sammanhånga med barnpassningsproblemet. På utgiftssidan hade barnfamiljerna en merkostnad för bostad och mat på ca 1 600 kr. Utgifter för barntillsyn uppgick i genomsnitt till 1 500 kr. Att barnkostnaderna var lägre än tidigare angivna beror kanske till en del på att studentekonomiska undersökningen utgick från ungdomstuderande och, som tidigare påpekats, att det finns ett klart samband mellan familjens ekonomi och barnkostnader. Studerandefamiljer med barn har en avsevärt lägre totalinkomst än familjer med barn där båda föräldrarna förvärvsarbetar. Detta påverkar också barnkostnaderna som blir klart lägre i studerandefamiljer. Dessutom bör påpekas att alla kostnader för barn inte hade inräknats i undersökningen, varför de ovan angivna kostnaderna kan anses väl låga.

Undersökningens slutsats blev att bristande ekonomiska resurser tvingar barnfamiljerna att delvis lösa barntillsynen genom kombination av studier och barnpassning. Detta drabbar främst kvinnorna, och inverkar i regel negativt på studieresultaten.

9.5.3 Barntillsyn för studerandefamiljer

En arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet har i en promemoria "Barntillsyn för studerandefamiljer" (Stencil U 1968:1) redo-

visat vissa synpunkter rörande barntillsyn för studerandefamiljer. Den grundläggande principiella uppfattningen arbetsgruppen företrodde var att barntillsynsinstitutionerna skall stå öppna för alla barn oavsett föräldrarnas sysselsättning. Med anledning härav sagnades motiv för upprättande av särskilda kategoridaghem, avsedda för barn till studerande.

Arbetsgruppen hade också att ta ställning till frågan huruvida särskilt statsbidrag för tillsyn av barn till studerande skulle införas eller ej. De argument som anfördes för införandet av särskilt statsbidrag var dels de studerandes barntillsynssvårigheter och riskerna därav att ej kunna fullfölja studierna, dels kostnadsfördelningen mellan stat och kommun. Ansvällningen av studerandefamiljer till universitetsorterna medför en extra belastning för kommunens barntillsynsorganisation, eftersom ett stort antal studerandefamiljer endast är tillfälliga kommunmedlemmar.

Det främsta argumentet mot införandet av statsbidrag för de studerandes barntillsyn hade utgångspunkt i uppfattningen att de studerandes barn ej bör ha generell förtur före barn till ensamstående mödrar, barn i hem med svag ekonomi eller barn i hem med sociala och psykiska anpassningsproblem.

Gruppen föreslog att inget särskilt statsbidrag skulle utgå avseende studerandefamiljers barntillsyn. Man ansåg att kommunens ansvar för barntillsynen omfattade alla barn oavsett föräldrarnas yrke, således också barn till studerande.

Departementschefen anslöt sig till arbetsgruppens ställningstaganden och anförde i prop 1969:16 att några särskilda högre statsbidrag ej bör utgå för anordnande av daghemsplatser som utnyttjas av studerande.

9.5.3.1 Studiemedelsutredningens enkät om barntillsyn

Studiemedelsutredningen har genom en enkät till barnavårdande institutioner på de större universitetsorterna inhämtat uppgifter

om tillsynssituationen för studerande med barn i förhållande till antalet platser inom den kommunala barntillsynsverksamheten. Resultaten presenteras bl a i tabellerna 9.9, 9.10 och 9.12.

I *Stockholm* är statistiken över inskrivna och väntande barn inte uppdelad så att möjlighet finns att speciellt särskilja de studerande.

Tidigare har funnits av *Stockholms Studentkårers Centralorganisation*, (SSCO)

särskilt inrättade daghem, vid vilka driften handhåfts av barnvårdsnämnden och det ekonomiska underskottet täckts av kommunen. Dessa har dock, efter framställan från studentorganisationen, övergått till kommunen för att fungera som övriga daghem utan förtur för studenter. Då de aktuella daghemmen dock är belägna i anslutning till bostäder för studenter torde en förhållandevis stor del av de inskrivna och väntande vara

Tabell 9.9 Intagna barn och barn på väntelista i barnstugor och familjedaghem; *Göteborg*

Tillsynsform	Intagna barn		Barn på väntelista	
	barn till studerande	totala antalet barn	barn till studerande	totala antalet barn
Daghem/fritidshem	510	2 900	1 460	10 800
Familjedaghem	217	1 020		
Trefamiljssystemet ¹	33	33	uppg. saknas	uppg. saknas
Lekskolor	uppg. saknas	4 710	”	8 990
Totalt	727	8 663	1 460	19 780

¹ Trefamiljssystemet beräknas bli helt avvecklat under höstterminen 1971

Tabell 9.10 Intagna barn och barn på väntelista i barnstugor och familjedaghem; *Umeå*

Tillsynsform	Intagna barn		Barn på väntelista	
	barn till studerande	totala antalet barn	barn till studerande	totala antalet barn
Daghem/fritidshem	147	411	uppg. saknas	uppg. saknas
Familjedaghem	103	374	”	”
Trefamiljssystemet	—	—	—	—
Lekskolor	uppg. saknas	760	uppg. saknas	uppg. saknas
Totalt	250	1 545	422	uppg. saknas

Tabell 9.11 Intagna barn och barn på väntelista i barnstugor och familjedaghem; *Lund*

Tillsynsform	Intagna barn		Barn på väntelista	
	barn till studerande	totala antalet barn	barn till studerande	totala antalet barn
Daghem/fritidshem	219	911	uppg. saknas	uppg. saknas
Familjedaghem	254	700	”	”
Trefamiljssystemet	—	—	—	—
Lekskolor	57	864	uppg. saknas	uppg. saknas
Totalt	530	2 475	240	uppg. saknas

barn till studenter. Totalt uppgår antalet inskrivna barn till 242 och antalet väntande till 137. Dessutom tillkommer trefamiljs-systemet vid studenthemmet Nyponet, där för närvarande ett 40-tal barn finns inskrivna. Någon kö finns inte till trefamiljssystemet.

Beräffande totala antalet inskrivna barn i Stockholm var läget i mars 1971 följande:

Inskrivna barn i daghem	
och fritidshem	12 696
Inskrivna barn i lekskola	9 093
Inskrivna barn i familjehem	4 100

I Uppsala framräknades generellt för 1968/69 att 50 % av barnen vid heldagstillsyn hade studerande föräldrar, varav fyra femtedelar var universitetsstuderande. Dessa siffror torde hålla sig i dagens läge. För närvarande finns ca 2 000 barn placerade för heldagstillsyn.

Förklaringen till den höga andelen studerande barn är att vid intagning till barntillsynsplatser studiensituationen jämföras med yrkesarbete för ensamförsörjande föräldrar.

I Uppsala finns dessutom trefamiljssystem, varav 40 grupper leds av en examinerad barnsköterska och där ca 120 barn är placerade. 1969 var omkring 98 % av de inskrivna barnens föräldrar studerande.

Enligt Svenska kommunförbundets rekommendationer från oktober 1970, angående föräldraavgifter inom barntillsynsverksamheten, skall den återbetalningspliktiga delen av studiemedel ej räknas som avgiftsgrundande inkomst. Vissa kommuner tillämpar dock ett avgiftssystem i vilket den återbetalningspliktiga delen av studiemedel ingår som avgiftsgrundande inkomst. I Uppsala, Stockholm, Göteborg och Umeå följer man rekommendationerna från Svenska kommunförbundet medan man i Lund räknar studiemedlen som avgiftsgrundande inkomst.

9.6 Överväganden och förslag

9.6.1 Studiemedelsutredningens överväganden

Studiemedelsutredningen anser i likhet med studiesociala utredningen att den studerandes behov av studiemedel så långt möjligt skall bedömas enbart med hänsyn till honom själv. Studiemedelsutredningen förutsätter sålunda att den studerandes make själv kan svara för sitt uppehälle. Detta gäller även i det fall makarna har barn. Det maximala studiemedelsbeloppet är avsett att täcka enbart den studerandes uppehälle.

I kapitel 8 har studiemedelsutredningen redovisat de principiella skälen för att viss behovsprövning avseende makes inkomst vid tilldelning av studiemedel bör kvarstå. Då försörjningsplikt för barn åvilar båda föräldrarna anser utredningen att reduktion av barntillägg med hänsyn till makes ekonomi även fortsättningsvis bör ske.

Barntillägget utgår utöver maximala studiemedel för att täcka vissa merkostnader då den studerande har barn. Förslaget om höjning av fribeloppet för "makeprövning" innebär att rätten till barntillägg bortfaller vid en högre inkomstnivå än vad som nu gäller.

Storleken av barntillägget motiverades i prop. 1964:138 med att det motsvarade barnpensionen och barntillägget enligt lagen om allmän försäkring. Det överensstämmer också med dåvarande maximibelopp för bidragsförskott. Vid nu gällande basbelopp, 6 900 kr., utgår barntillägg med 1 725 kr. per år.

Utredningen har funnit det lämpligt att överväga huruvida det är rimligt att fortfarande hänvisa till nämnda barnförmåner inom den allmänna försäkringen vid bedömning av barntilläggets storlek i studiemedelsystemet.

Efterlevandeskyddet för barn är totalt sett betydligt mer omfattande än vad barn-

pensionen inom folkpensioneringen ger uttryck för. Som tidigare anförts utgår barnpensionen inom den allmänna tilläggs-pensioneringen efter båda föräldrarna; efter förvärvsarbete moder utgår barnpension med 40 % av moderns ålderspension från ATP och efter en man, som efterlämnar änka och till vilken änkepension således utgår, utgår barnpension från ATP med 15 % av ålderspensionen vid första barnet samt med 10 % för varje barn därutöver. Den sammanlagda effekten av dessa två barnpensioner kan illustreras med följande exempel. Om båda makarna har vardera 30 000 kr. per år i inkomst, och mannen avlider erhåller barnet 1 725 kr. per år från AFP och 3 465 kr. per år från ATP. (Därtill utgår änkepension.) Om hustrun avlider får barnet 1 725 kr. från AFP och 9 240 kr. per år från ATP. (Änklingens pension utgår inte.)

Pensionsförsäkringskommittén har i uppdrag att se över bestämmelserna avseende familjepension m m. Kommittén anför i betänkandet "Familjepensionsfrågor m m" (SOU 1971:19) som skäl mot en höjning av barnpensionen från folkpensioneringen i nivå med bidragsförskottet, det förhållandet att barnpension från folkpensioneringen och tilläggs-pensioneringen tillsammans i många fall utgör större belopp än vad som utgått i bidragsförskott innan föräldern avled.

Efterlevandeskyddet för barn är alltså större än både barnpensionen inom folkpensioneringen och bidragsförskottet.

Studiemedelsutredningen anser bl a på grundval av dessa förhållanden att det inte föreligger starka skäl som talar för att behålla bindningen till enbart barnpensionen inom folkpensioneringen. Samtidigt förefaller det orimligt att anknyta nivån på barn-tillägget i studiemedelssystemet till likartade förmåner inom ATP.

Nivån på barntillägget bör i princip fastställas så att det täcker de genomsnittliga kostnaderna för barnets uppehälle samt tillsyn.

Behovet av ökat barntillägg måste bedömas med hänsyn till vilka familjepolitiska åtgärder i övrigt samhället sätter in. Familje-

politiska kommittén har i uppdrag att utreda frågan om samhällets ekonomiska stöd till barnfamiljerna. Bland de frågor som utreds är införandet av vårdbidrag avseende kostnader för barntillsyn. Detta skall enligt direktiven prövas bl a mot bakgrunden av att de arbetsföra åldersgruppernas andel av totalbefolkningen minskar. 1968 års barnstugeutredning gör för närvarande en översyn av barnstugeverksamheten. I direktiven framhåller departementschefen att det "fortfarande finns ett betydande behov av barntillsyn som inte kan tillgodoses med tillgängliga daghems-, fritidshem- eller familjedaghemsplatser. Jag vill därför betona angelägenheten av att utbyggnaden av dessa tillsynsmöjligheter fortsätter i snabb takt."

Vid fastställandet av barntilläggets storlek är det av väsentlig betydelse att beakta studerandefamiljernas ökade skuldsättning. Studiemedelsutredningen vill hävidlag betona att det är samhället som skall ansvara för ett utbyggt familjestöd avseende alla barnfamiljer. I princip anser utredningen bl a mot bakgrund härav, att de studerandes barntillsyn inte skall medföra skuldsättning. Under nuvarande förhållanden med stor brist på samhällelig barntillsyn anser emellertid utredningen det nödvändigt att ändra reglerna för rätt till barntillägg för att förbättra de ekonomiska villkoren för studerandefamiljer, även om dessa medför ökad skuldsättning.

Utredningen har i kapitlet om prövning gentemot makes inkomst (kap 8) formulerat principen att övergång till studier från förvärvsarbete inte bör innebära en ekonomisk försämring av sådan omfattning att det blir omöjligt att påbörja studier. I anslutning härtil har den av utredningen föreslagna höjningen av fribeloppet för makes inkomst gjorts mot bakgrund av inkomststrukturen i samhället. Tabell 9.12 visar förändringar för studerande med studiemedel och ett barntillägg med anledning av utredningens förslag avseende höjt fribelopp för makes inkomst. Studiemedelsutredningen vill i detta sammanhang framhålla att förslaget om höjd fribeloppsgräns för makes inkomst blir – om det genomförs – av stor betydelse för

barnfamiljerna. I en familj med barn där båda makarna förvärvsarbetar, och ena maken önskar påbörja studier, är det av avgörande betydelse om den gemensamma behållningen minskas så att det exempelvis blir omöjligt att finansiera barntillsynen. Det samma gäller familjer där ena maken är hemmavarande. Om förvärvsarbetande förälder övergår till studier, bortfaller inkomsten eller del därav. Är denne ensam vårdnadshavare eller förvärvsarbetar båda makarna, måste barntillsynen tidigare vara ordnad. Problemet blir då i regel att trots avsevärt minskade familjeinkomster kunna finansiera en i vissa fall kostnadskrävande barntillsyn. Om hemmavarande förälder övergår till studier, måste barnpassningsproblemen först lösas. Det effektivaste medlet torde vara en kraftig utbyggnad av samhällets barntillsyn så att tillgången bättre svarar mot efterfrågan. Med den utbyggnadstakt som samhällets barntillsynsverksamhet för närvarande har och beräknas få, kommer många studerande att under en lång övergångsperiod vara hänvisade till privat barntillsyn.

Utgångspunkten vid fastställandet av barntilläggets storlek måste vara kostnader för barnets tillsyn och konsumtion. Eftersom

barnkostnaderna varierar med familjeinkomsten anser utredningen det lämpligt att utgå från genomsnittliga kostnader för barnets konsumtion. Därvid utgår utredningen från de kostnader som finns redovisade i familjeberedningens enkät 1963 (omräknade i 1970 års priser). Se tabell 9.4 sid 160.

När det gäller barntillsynen, måste det vara ett oeftergivligt krav att utgå från kostnaderna för en tillsynsform som möjliggör heltidsstudier på ett tillfredsställande sätt. Det vore självfallet mest naturligt att utgå från de normala avgifterna för samhällslik barntillsyn. Då emellertid det stora flertalet av studerande med barn p g a otillräckligt antal platser i den samhällslika barnstugeverksamheten är hänvisade till annan tillsyn anser utredningen det nödvändigt att utgå från normalkostnaderna för privat anordnad barntillsyn. Kostnaderna för sådan barntillsyn har beräknats till ca 15 kr. i genomsnitt per barn och dag. Tillsynskostnaden är dock något lägre per barn för flerbarnsfamiljer. Med ett läsår om 10 månader skulle barntillsynskostnaden för ett barn – avseende 20 dagar per månad – sålunda vara ca 3 000 kr. När barnet börjar skolan minskar kostnaderna betydligt. Emellertid ökar

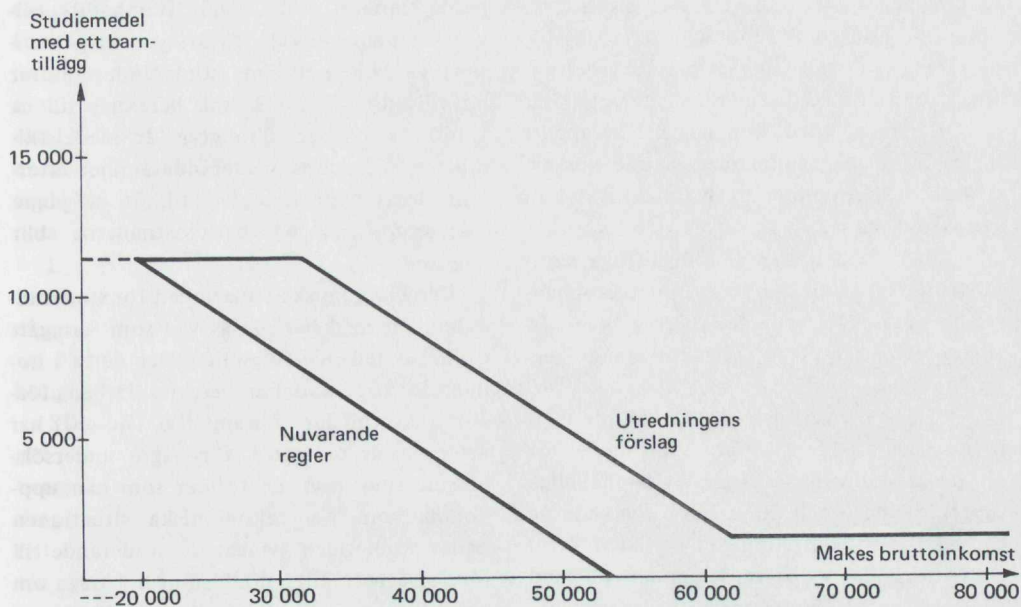
Tabell 9.12 Förändringar för heterogena studerandefamiljer, med ett barn under 16 år, med anledning av förslaget avseende makeprövning. Oförändrade regler för barntillägg.

Makes bruttoinkomst	Makes netto- ¹ inkomst	Studiemedel med ett barntillägg		Gemensamt netto	
		nuvarande regler	fribelopp 230% grundbelopp 10%	nuvarande regler	fribelopp grundb. 10%
19 320	15 096	11 385	11 385	26 481	26 481
20 000	15 476	11 158	11 385	26 634	26 861
25 000	18 172	9 492	11 385	27 664	29 557
30 000	20 748	7 825	11 385	28 573	32 133
31 740	21 108	7 245	11 385	28 353	32 493
35 000	22 124	6 158	10 298	28 282	32 422
40 000	24 220	4 492	8 632	28 712	32 852
45 000	26 292	2 825	6 965	29 117	33 257
50 000	28 412	1 158	5 298	29 570	33 710
55 000	30 472	–	3 632	30 472	34 104
60 000	32 568	–	1 965	32 568	34 533
65 000	33 932	–	1 380	33 932	35 312
70 000	35 980	–	1 380	35 980	37 360
75 000	37 788	–	1 380	37 788	39 168

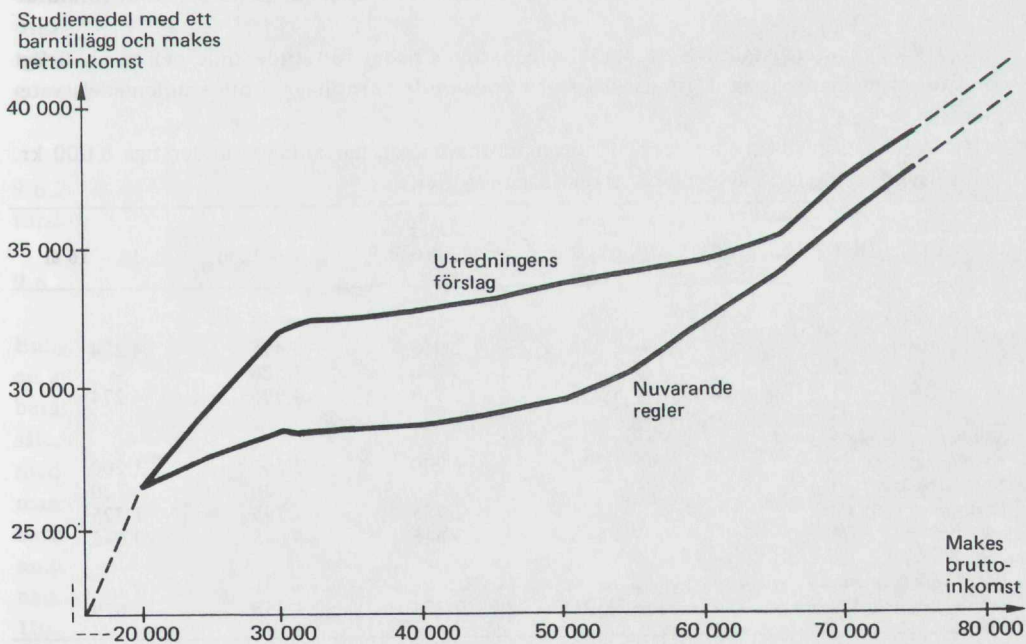
¹ Skatt enligt skattetablell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971. Kommunal utdebitering = 22:50 kr. per skattekrona.

Figurer till tabell 9.12 A och B

A Effekter av utrednings förslag om reduktion mot makes inkomst för studerandefamiljer med ett barn

B Effekter på familjens gemensamma behållning med anledning av utredningens förslag om reduktion mot makes inkomst

däremot kostnaderna för dess konsumtion kraftigt med stigande ålder.

Den konsumtionskostnad studiemedelsutredningen utgått från grundar sig på de uppgifter som finns redovisade i tabell 9.4, dvs i genomsnitt 3 300 kr. per barn och år. Kostnaden för ett barns tillsyn för ett läsår om 10 månader har som nämnts beräknats bli ca 3 000 kr. Sammanlagt skulle kostnaden för ett barn under ett år följaktligen bli i genomsnitt ca 6 300 kr.

I tabell 9.13 har de genomsnittliga barnkostnaderna i olika åldersgrupper sammanställts med intäkterna barnbidrag, bostadstillägg och barntillägg enligt nuvarande regler.

Det framgår av tabellen att studerande med barn vanligtvis får tillskjuta egna medel för att täcka skillnaden mellan det samhälleliga stödet till barn och de verkliga kostnaderna för barn såsom utredningen beräknat dem. Detta förhållande överensstämmer väl med de resultat studentekonomiska undersökningen redovisade av de ekonomiska villkoren för studerandefamiljer med barn. Utredningen har i kapitel 6.3.3 närmare redogjort för detta.

De högsta barnkostnaderna föreligger för barn i åldern 3–6 år. Då är konsumtions-

kostnaden vanligtvis högre än i den yngre åldersgruppen samtidigt som tillsynskostnaden inte blivit lägre. I de högre åldersgrupperna sjunker, som tidigare framhållits, tillsynskostnaden mycket kraftigt. Det genomsnittliga beloppet som studerandeföräldrar får tillskjuta skulle kunna beräknas till ca 1 460 kr per år. Troligtvis är medelstillskottet högre hos studerandefamiljer eftersom deras barn vanligtvis tillhör de yngre åldersgrupperna då barnkostnaderna blir högre.

Den ekonomiska situationen för studerandefamiljer med barn är av vad som framgått otillfredsställande, särskilt gäller detta i homogena studerandefamiljer, dvs då båda föräldrarna studerar. I kapitel 6 (sid 60) har utredningen redogjort för några undersökningar, som visar de följder som kan uppkomma om den ekonomiska situationen under studietiden tvingar de studerande till förvärvsarbete eller nödlösningar i fråga om barntillsynen. Studieresultaten försämrar och studietiden blir utdragen. I många fall har den ekonomiska situationen för studerandefamiljer lett till direkta studieavbrott. Kan tex inte barntillsynen ordnas så att båda föräldrarna kan bedriva effektiva helhetsstudier, innebär detta att en av föräldrar-

Tabell 9.13 Sammanställning av beräknade barnkostnader för studerande och samhälleligt stöd till barn (barnbidrag, bostadstillägg och nuvarande barntillägg inom studiemedelsystemet).

(Den sammanlagda statliga beskattningsbara inkomsten har antagits understiga 8 000 kr. och tillägg för hög hyra avseende bostadstillägg utgår ej.)

Barnkostnader (kr. per barn och år)	Ålder			
	0 – 2 år	3 – 6 år	7 – 12 år	13 – 16 år
Konsumtion	2 236	2 919	3 495	4 274
Tillsyn	3 000	3 000	1 500	–
Summa	5 236	5 919	4 995	4 274
<i>Samhällets stöd</i>				
Barnbidrag	1 200	1 200	1 200	1 200
Bostadstillägg	720	720	720	720
Barntillägg (nuv regl)	1 725	1 725	1 725	1 725
Summa	3 645	3 645	3 645	3 645
Barnkostnader minus samhälleligt stöd	1 591	2 274	1 350	629

na, vanligtvis modern, försenas i studiegången. För heterogena studerandefamiljer och för ensamstående studerandeförälder är den ekonomiska situationen inte fullt lika otillfredsställande. I heterogena studerandefamiljerna svarar den andre maken, antingen genom inkomst av förvärvsarbete eller på annat sätt, för en del av barnkostnaden. Ensamstående studerandeförälder erhåller i regel underhållsbidrag eller bidragsförskott till barnets försörjning.

Enligt studiemedelsutredningens mening finns det avgörande skäl som talar för att de ekonomiska villkoren för studerandefamiljerna bör förbättras, särskilt gäller detta de homogena studerandefamiljerna.

Studiemedelsutredningen vill slutligen något beröra frågan om höjd åldersgräns för barntillägg inom studiemedelssystemet. Bidragsförskott utgår numer t o m det år barnet fyller 18 år. Pensionsförsäkringskommittén har föreslagit att barnpensionen skall utgå till pensionsberättigat barn t o m det år detta fyller 18. Studiemedelsutredningen har övervägt att föreslå en motsvarande höjning av åldersgränsen för barntillägg inom studiemedelssystemet. Utredningen har dock funnit, bl a med hänsyn till de behovsprövade förmånerna inom studiehjälpsystemet vilka utgår till barn över 16 år som studerar, att tillräckliga skäl för en höjning av åldersgränsen inte föreligger.

9.6.2 Studiemedelsutredningens förslag

9.6.2.1 Barntillägg till heltidsstuderande

Enligt 10 § Smf utgår barntillägg endast till en av makarna även om båda studerar och är berättigade till studiemedel. Det innebär således för familjer där båda uppstår studiemedel att endast en av makarna, i regel mannen, blir återbetalningsskyldig vad gäller barntillägg. Studiemedelsutredningen har vid andra tillfällen berört principen om makars ekonomiska självständighet i äktenskapet. Utredningen anser att föräldrarna i lika mån,

eller efter förmåga, bör bidra till barnens försörjning. Så är exempelvis fallet om båda föräldrarna förvärvsarbetar. I enlighet härmed måste det anses otillfredsställande om barntillägg vid återbetalningen ekonomiskt belastar en av föräldrarna då båda uppstår studiemedel. Det rimliga bör vara att kostnaderna för barnet (barnen) i möjligaste mån fördelas lika mellan föräldrarna även om båda studerar och uppstår studiemedel. Studiemedelsutredningen föreslår därför med hänvisning till det nu sagda, att barntillägg i fortsättningen skall kunna utgå till båda föräldrarna om de är berättigade till studiemedel.

Studiemedelsutredningen föreslår att barntillägg till föräldrar med *ett* barn skall kunna utgå med 25 % av basbeloppet per år till studerandeförälder som är berättigad till studiemedel.

Utredningens förslag innebär således för familjer med *ett* barn där båda föräldrarna har studiemedel att de blir berättigade till två barntillägg. För studerandefamiljer där endast ena maken uppstår studiemedel innebär utredningens förslag inga förändringar. Detsamma gäller ensamstående studerande med ett barn. Då det gäller heterogena studerandefamiljer får man förutsätta att den andra maken genom inkomster från förvärvsarbete eller på annat sätt bidrar till barnets försörjning. Ensamstående studerande med ett barn har utöver barntillägg i regel också underhåll för barnet eller bidragsförskott samt har därtill vanligtvis rätt till kommunalt och statligt bostadstillägg.

Familjeberedningens enkät visar att kostnaderna per barn sjunker ju fler barn familjen har. Detta förhållande belyses i tabell 9.3 (sid 159). Kostnaderna för tillsyn per barn sjunker ännu kraftigare för flerbarnsfamiljer än kostnaderna för barnens konsumtion. Därför har utredningen funnit det lämpligt föreslå att barntillägg för varje barn utöver ett utgår med lägre belopp än för ett barn. Efter överväganden föreslår studiemedelsutredningen att barntillägg för barn utöver ett utgår med 15 % av basbeloppet per år, eller f n 1 035 kr. per år och studerandeförälder.

Förslaget innebär sålunda att barntillägg för det första barnet utgår med 25 % av basbeloppet per år och studiemedelsberättigad förälder och för varje barn därutöver med 15 % av basbeloppet per år och studiemedelsberättigad förälder. Konsekvenserna av detta förslag belyses i tabell 9.14.

Förslaget innebär att de homogena studerandefamiljerna får en avsevärd förbättring. De heterogena och de ensamstående familjerna får i det fall de har fler barn än ett, en försämring med 10 % av basbeloppet för varje barn utöver det första i förhållande till nu gällande regler. Utredningen har ansett sig kunna acceptera denna följd av förslaget eftersom, enligt utredningens mening, dessa grupper tidigare har varit alltför gynnade avseende medel för barnkostnader. Enligt utredningens mening är det mest angeläget att förbättra de ekonomiska villkoren för de homogena studerandefamiljerna vilka tidigare haft en ur många avseenden besvärlig ekonomisk situation. Detta har bl a redovisats i de undersökningar utredningen refererat i kapitel 6. Att övriga studerandefamiljer inte blir lika väl tillgodosedda kan accepteras med hänsyn till att dessa familjer också

erhåller medel till barnens försörjning antingen genom den andre makens förvärvsinkomst eller, om det gäller ensamstående förälder, erhåller medel genom underhållsbidrag, bidragsförskott m m. Utredningens förslag avseende såväl höjning av maximibeloppet och höjning av fribeloppet för prövning gentemot makes inkomst som förslag till nya regler för rätt till barntillägg redovisas i tabellerna 9.15, 9.16 och 9.17.

Fribeloppsgränsen för egen inkomst är 40 % av basbeloppet per termin eller 5 520 kr. per år. I homogena studerandefamiljer kan sålunda makarna var för sig ha 5 520 kr. i inkomst per år med nu gällande basbelopp utan att studiemedlen reduceras. Den maximala effekten för oreducerade studiemedel i homogena studerandefamiljer (studiemedel + inkomst) blir sålunda för familjer med ett barn 35 190 kr., för tvåbarnsfamilj 37 260 kr. och för familj med 3 barn 39 330 kr.

Utöver detta kan gifta studerande *var för sig* har en förmögenhet motsvarande 6 basbelopp eller 41 400 kr. och maximalt tillsammans 82 800 kr. utan att studiemedlen reduceras för någon av makarna.

Tabell 9.14 Studiemedelsutredningens förslag avseende barn tillägg för heltidsstuderande.

Familjekategori	Barn tillägg till heltidsstuderande i procent av basbeloppet per år		
		Nuvarande regler	Utredningens förslag
Homogen studerande-familj	1 barn	25 %	25+25=50 %
	2 barn	50 %	50+15+15=80 %
	3 barn	75 %	80+15+15=110 %
Ensamstående studerande eller heterogen studerande-familj	1 barn	25 %	25 %
	2 barn	50 %	25+15=40 %
	3 barn	75 %	40+15=55 %

Tabell 9.15 Sammanlagda effekter av studiemedelsutredningens förslag när det gäller homogena studerandefamiljer med barn. (Heltidsstudier)

a) Ett barn

<i>Nuvarande regler</i>		<i>Förslag</i>	
Studiemedel = 70 % av basbeloppet		Studiemedel = 75 % av basbeloppet	
Makarnas studiemedel = $2 \times 9\,660 =$	19 320	Makarnas studiemedel = $2 \times 10\,350 =$	20 700
Barn tillägg 25 % av basbeloppet	1 725	Barn tillägg = $2 \times 25 %$ av basbeloppet	3 450
Summa	21 045	Summa	24 150
		<i>Förbättring</i>	(3 105)

b) Två barn

<i>Nuvarande regler</i>		<i>Förslag</i>	
Makarnas studiemedel	19 320	Makarnas studiemedel	20 700
Barn tillägg = $25 % + 25 %$ av basbeloppet	3 450	Barn tillägg = $2 \times 25 % + 2 \times 15 %$ av basbeloppet	5 520
Summa	22 770	Summa	26 220
		<i>Förbättring</i>	(3 450)

c) Tre barn

<i>Nuvarande regler</i>		<i>Förslag</i>	
Makarnas studiemedel	19 320	Makarnas studiemedel	20 700
Barn tillägg = $25 % + 25 % + 25 %$ av basbeloppet	5 175	Barn tillägg = $2 \times 25 % + 2 \times 15 % + 2 \times 15 % =$	7 590
Summa	24 495	Summa	28 290
		<i>Förbättring</i>	(3 795)

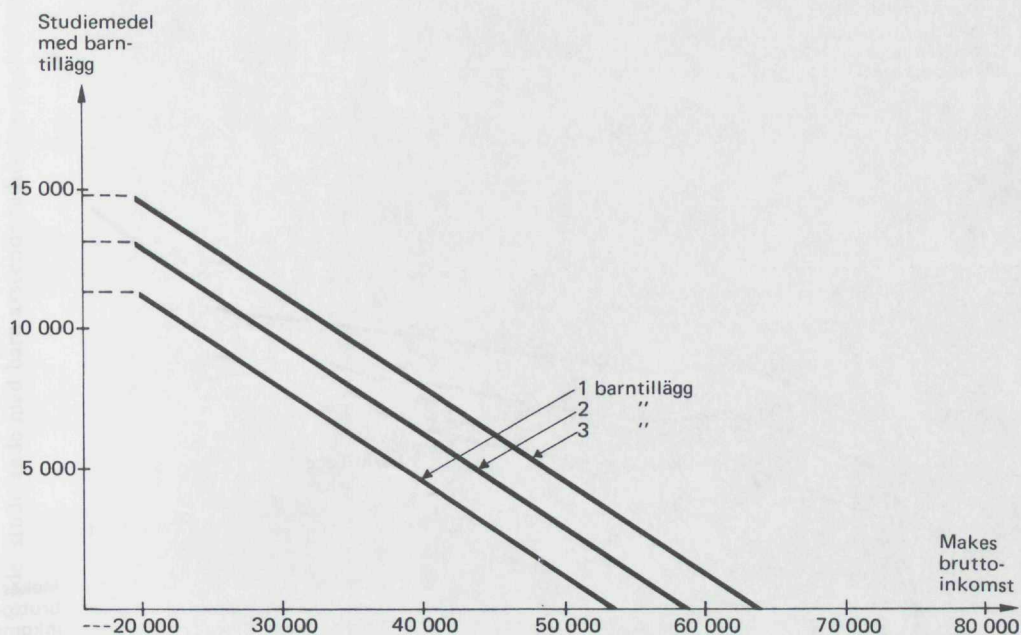
Tabell 9.16 Effekter av studiemedelsutredningens förslag totalt för gifta eller sammanboende studerande med barn avseende reduktion av studiemedel mot makes inkomst. Basbelopp = 6 900 kr. (Beloppen avser år.)

Makes brutto inkomst	Makes ¹ netto inkomst	Studiemedel									Gemensam behållning (inkomst efter skatt och studiemedel)						Ekonomisk förändring i familjens gemensamma behållning med anledning av studiemedelsutredningens förslag		
		Nuvärande regler			Studiemedelsutredningens förslag			Nuvärande regler			Studiemedelsutredningens förslag			1 barn	2 barn	3 barn			
		1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn			
19 320	15 096	11 385	13 110	14 835	12 075	13 110	14 145	26 481	28 206	29 931	27 171	28 206	29 241	+	690	0	690		
20 000	15 476	11 158	12 883	14 608	12 075	13 110	14 145	26 634	28 359	30 084	27 551	28 586	29 621	+	917	+ 227	- 463		
25 000	18 172	9 492	11 217	12 942	12 075	13 110	14 145	27 664	29 389	31 114	30 247	31 282	32 317	+	2 583	+ 1 893	+ 1 203		
30 000	20 748	7 825	9 550	11 275	12 075	13 110	14 145	28 573	30 298	32 023	32 823	33 858	34 893	+	4 250	+ 3 560	+ 2 870		
31 740	21 108	7 245	8 970	10 695	12 075	13 110	14 145	28 353	30 078	31 803	33 183	34 218	35 253	+	4 830	+ 4 140	+ 3 450		
35 000	22 124	6 158	7 883	9 608	10 988	12 023	13 058	28 282	30 007	31 732	33 112	34 147	35 182	+	4 830	+ 4 140	+ 3 450		
40 000	24 220	4 492	6 217	7 942	9 322	10 357	11 392	28 712	30 437	32 162	33 542	34 577	35 612	+	4 830	+ 4 140	+ 3 450		
45 000	26 292	2 825	4 550	6 275	7 935	8 970	10 005	29 117	30 842	32 567	34 227	35 262	36 297	+	5 110	+ 4 420	+ 3 730		
50 000	28 412	1 158	2 883	4 608	5 988	7 023	8 058	29 570	31 295	33 020	34 400	35 435	36 470	+	4 830	+ 4 140	+ 3 450		
55 000	30 472	-	1 217	2 942	4 322	5 357	6 392	30 472	31 689	33 414	34 794	35 829	36 864	+	4 322	+ 4 140	+ 3 450		
60 000	32 568	-	-	1 275	2 655	3 690	4 725	32 568	32 568	33 843	35 223	36 258	37 293	+	2 655	+ 3 690	+ 3 450		
65 000	33 932	-	-	-	1 380	2 023	3 058	33 932	33 932	33 932	35 312	35 955	36 990	+	1 380	+ 2 023	+ 3 058		
70 000	35 980	-	-	-	1 380	1 380	1 392	35 980	35 980	35 980	37 360	37 360	37 372	+	1 380	+ 1 380	+ 1 392		
75 000	37 788	-	-	-	1 380	1 380	1 380	37 788	37 788	37 788	39 168	39 168	39 168	+	1 380	+ 1 380	+ 1 380		

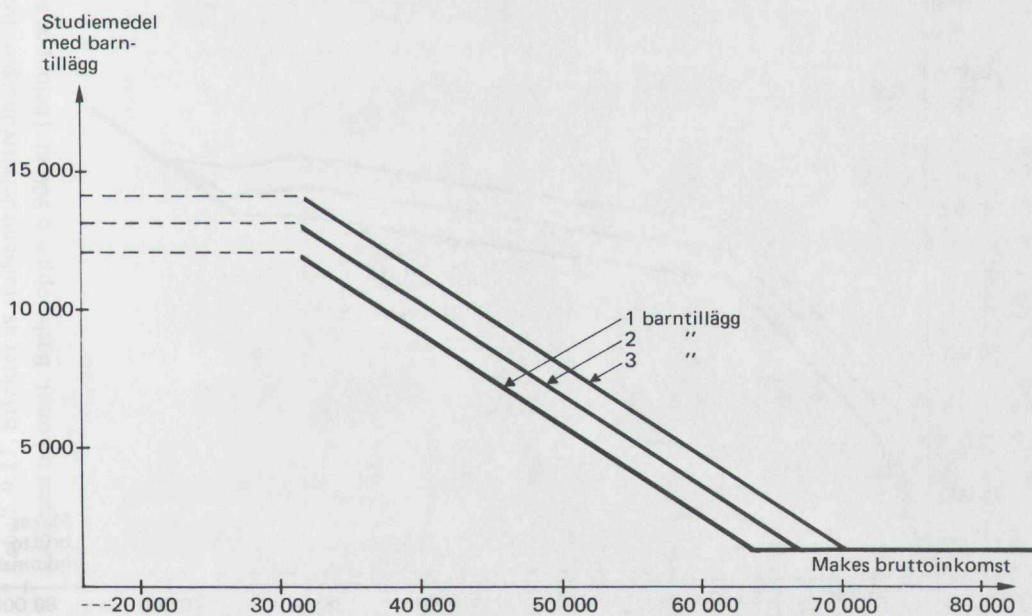
¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971. Kommunal utdebitering = 22:50 kr per skattekrona

Figurer till tabell 9.16

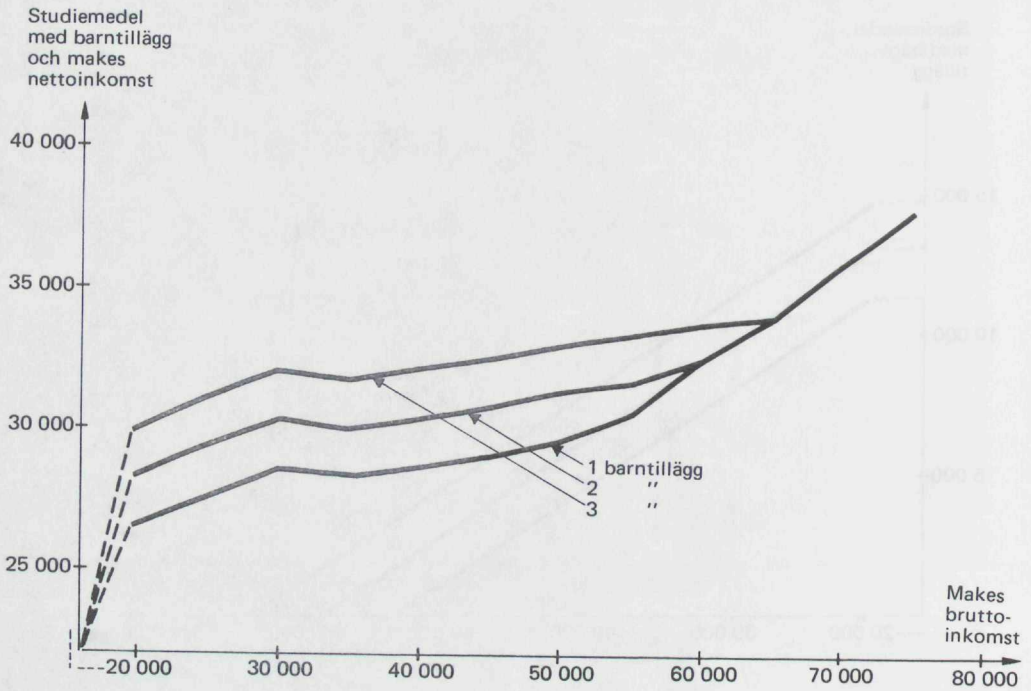
A Reduktion av studiemedel med barntillägg mot makes inkomst: *nuvarande regler*

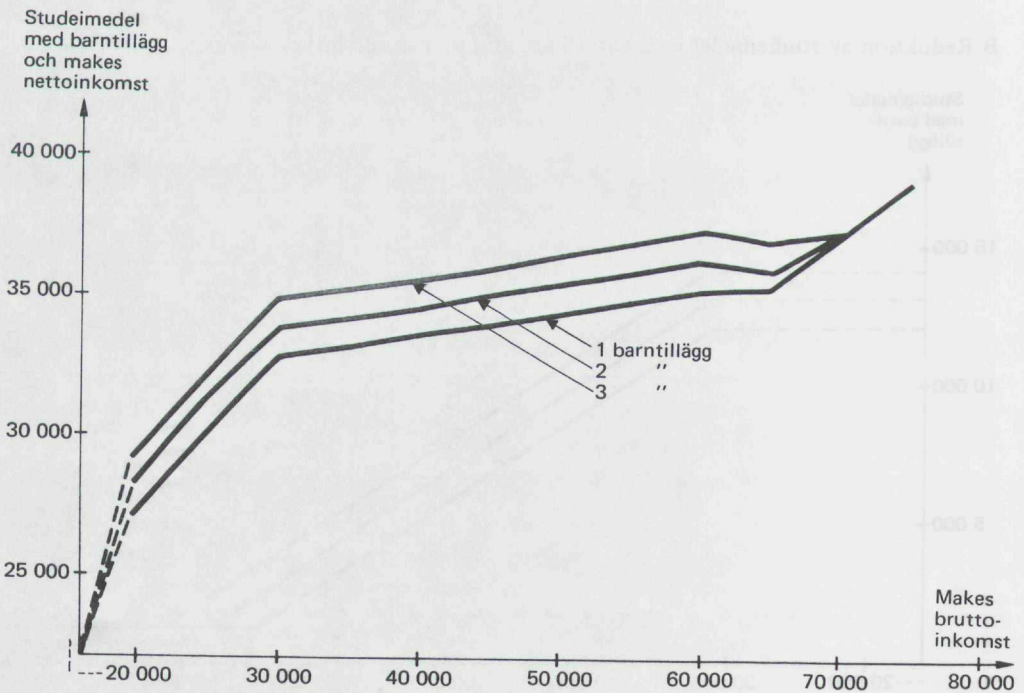
B Reduktion av studiemedel med barntillägg mot makes inkomst: *utredningens förslag totalt*

C Studiemedel med barntillägg och makes nettoinkomst vid reduktion mot makes inkomst:
 nuvarande regler

D Studiemedel med barntillägg och makes nettoinkomst vid reduktion mot makes inkomst:
 utredningens förslag totalt

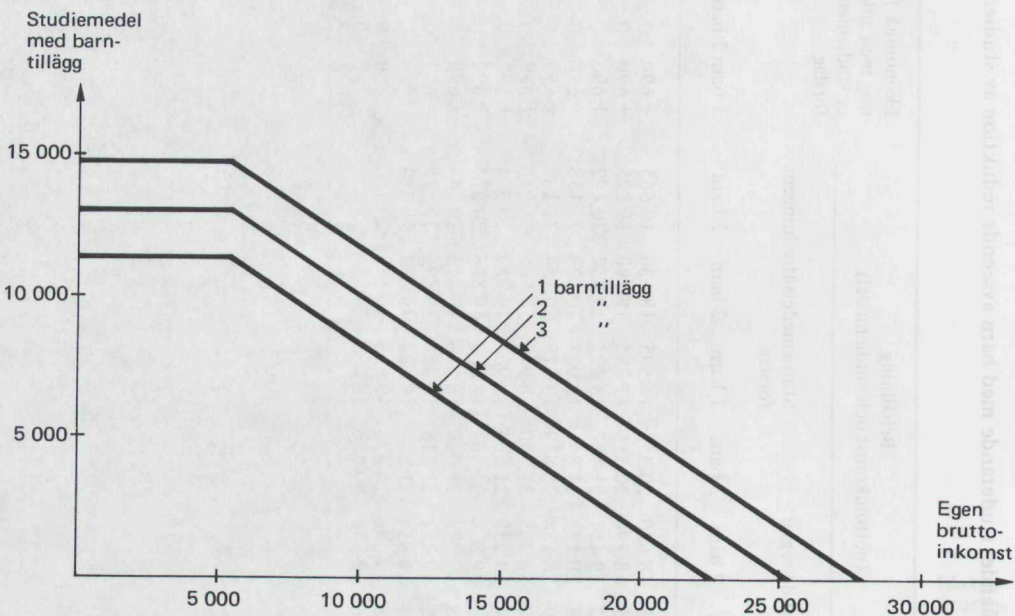
Tabell 9.17 Effekter av studiemedelsutredningens förslag totalt för ensamstående studerande med barn avseende reduktion av studiemedel mot egen inkomst. Basbelopp = 6 900 kr. (Beloppen avser år)

Brutto- Netto- ¹ inkomst	Studiemedel						Behållning (nettoinkomst och studiemedel)						Ekonomisk föränd- ring med anledning av studiemedelsutred- nings förslag		
	Nuvarande regler			Studiemedelsutredningens förslag			Nuvarande regler			Studiemedelsutredningens förslag					
	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn		1 barn	2 barn
5 520	11 385	13 110	14 835	12 075	13 110	14 145	16 905	18 630	20 355	17 595	18 630	19 665	+ 690	0	- 690
6 000	11 065	12 790	14 515	11 755	12 790	13 825	17 065	18 790	20 515	17 755	18 790	19 825	+ 690	0	- 690
8 000	9 732	11 457	13 182	10 422	11 457	12 492	17 732	19 457	21 182	18 422	19 457	20 492	+ 690	0	- 690
10 000	8 398	10 123	11 848	9 088	10 123	11 158	18 398	20 123	21 848	19 088	20 123	21 158	+ 690	0	- 690
12 000	7 065	8 790	10 515	7 755	8 790	9 825	18 429	20 154	21 879	19 119	20 154	21 189	+ 690	0	- 690
14 000	5 732	7 457	9 182	6 422	7 457	8 492	18 280	20 005	21 730	18 970	20 005	21 040	+ 690	0	- 690
16 000	4 398	6 123	7 848	5 088	6 123	7 158	18 214	19 939	21 664	18 904	19 939	20 974	+ 690	0	- 690
18 000	3 065	4 790	6 515	3 755	4 790	5 825	18 113	19 838	21 563	18 803	19 838	20 873	+ 690	0	- 690
20 000	1 732	3 457	5 182	2 422	3 457	4 492	17 988	19 713	21 438	18 678	19 713	20 748	+ 690	0	- 690
22 000	398	2 123	3 848	1 088	2 123	3 158	17 766	19 491	21 216	18 456	19 491	20 526	+ 690	0	- 690
24 000	—	790	2 515	—	790	1 825	18 564	19 354	21 079	18 564	19 354	20 389	0	0	- 690
26 000	—	—	1 182	—	—	492	19 688	19 688	20 870	19 688	19 688	20 180	0	0	- 640
28 000	—	—	—	—	—	—	20 656	20 656	20 656	20 656	20 656	20 656	0	0	0

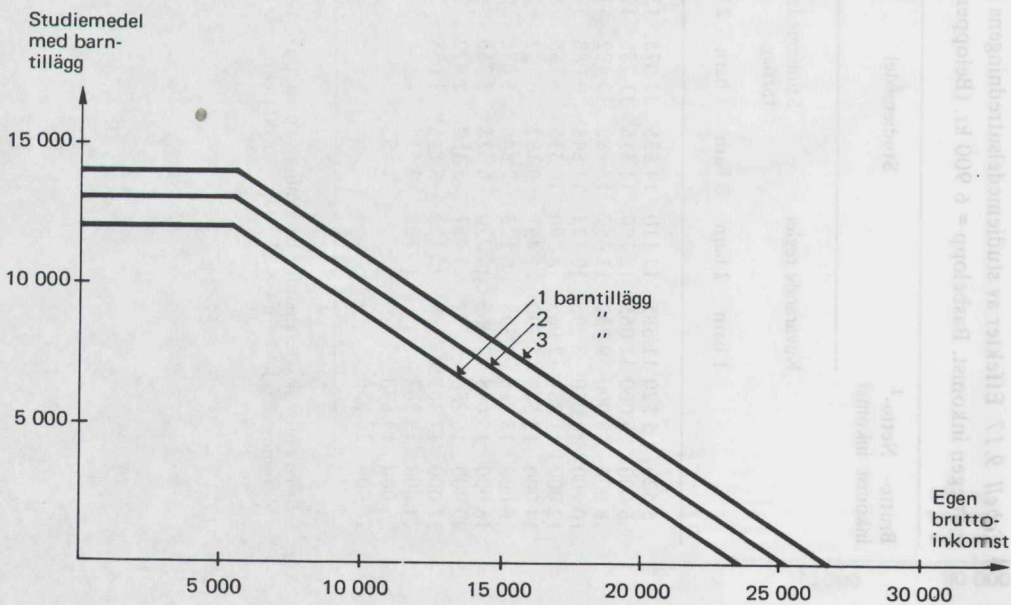
¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971.
Kommunal utdebitering = 22:50 kr. per skattekrona.

Figurer till tabell 9.17

A Reduktion av studiemedel med barn tillägg mot egen inkomst: *nuvarande regler*

B Reduktion av studiemedel med barn tillägg mot egen inkomst: *utredningens förslag totalt*

9.6.2.2 Barntillägg till deltidsstuderande

Studiemedel till deltidsstuderande utgår med halva det belopp som utgör maximala studiemedel. Barntillägg till deltidsstuderande utgår enligt samma regler som gäller för heltidsstuderande, dvs med 25 % av basbeloppet. Då studiemedelsutredningen föreslog detta i delbetänkandet "Vissa frågor rörande studiemedel" (Stencil U 1970:13) hänvisades samtidigt till utredningens huvudbetänkande i vilket utredningen skulle behandla huruvida barntillägget enligt 10 § Smf är väl avvägt för samtliga studerandes barn.

Studiemedelsutredningen har efter övervägande funnit att barntillägget till deltidsstuderande bör utgå enligt samma principer som deltidsstudiemedel, dvs med halva det belopp som utgör maximala studiemedel och

barntillägg. Barntillsynskostnader är enligt vad utredningen erfarit avsevärt lägre än vid heltidsstudier. I enlighet härmed anser utredningen att barntillägg vid deltidsstudier utgår med hälften av barntillägg vid heltidsstudier. Konsekvenserna av halvering av barntillägget för deltidsstuderande med ett eller flera barn belyses i tabellerna 9.18, 9.19, 9.20 och 9.21.

Förslaget innebär att barntillägget till deltidsstuderande i fortsättningen bör utgå så att det för första barnet utgör 12,5 % av basbeloppet eller 863 kr. per år och för varje barn utöver det första 7,5 % av basbeloppet eller 518 kr. per år. Konsekvenserna av förslaget i förhållande till nuvarande regler då ena maken uppbar heltidsstudiemedel och den andra deltidsstudiemedel belyses närmare i tabell 9.19.

Tabell 9.18 Studiemedelsutredningens förslag avseende barn tillägg för deltidsstuderande

Familjekategori		Barn tillägg till deltidsstuderande med deltidsstudiemedel	
		Nuvarande regler	Förslag
Homogen deltidsstuderande-familj	1 barn	25 %	12,5+12,5=25 %
	2 barn	50 %	25+12,5+12,5=50 %
	3 barn	75 %	50+12,5+12,5=75 %
Ensamstående deltidsstud. eller heterogen studerande familj	1 barn	25 %	12,5 %
	2 barn	50 %	12,5+7,5=20 %
	3 barn	75 %	20+7,5=27,5 %

Tabell 9.19 Sammanlagda effekter av studiemedelsutredningens förslag avseende homogen studerandefamilj då ena maken deltidsstuderar och andra maken heltidsstuderar.

a) Ett barn

<i>Nuvarande regler</i>		<i>Förslag</i>	
Deltidsstudiemedel = 35% av basbeloppet		Deltidsstudiemedel = 37,5% av basbeloppet	
Makarnas studiemedel = 4 830+9 660	14 490	Makarnas studiemedel = 5 175 + 10 350	15 525
Barn tillägg 25% av basbeloppet	1 725	Barn tillägg 25 % + 12,5 % av basbeloppet	2 588
Summa	16 215	Summa	18 113
		<i>Förbättring</i>	(1 898)

b) Två barn

<i>Nuvarande regler</i>		<i>Förslag</i>	
Makarnas studiemedel	14 490	Makarnas studiemedel	15 525
Barn tillägg = 25 % + 25 % av basbeloppet	3 450	Barn tillägg = 25 % + 12,5 % + 15 % + 7,5 % av basbeloppet	4 140
Summa	17 940	Summa	19 665
		<i>Förbättring</i>	(1 725)

c) Tre barn

<i>Nuvarande regler</i>		<i>Förslag</i>	
Makarnas studiemedel	14 490	Makarnas studiemedel	15 525
Barn tillägg = 25 % + 25 % + 25 % av basbeloppet	5 175	Barn tillägg = 25 % + 12,5 % + 15 % + 7,5 % + 15 % + 7,5 % av basbeloppet	5 693
Summa	19 665	Summa	21 218
		<i>Förbättring</i>	(1 553)

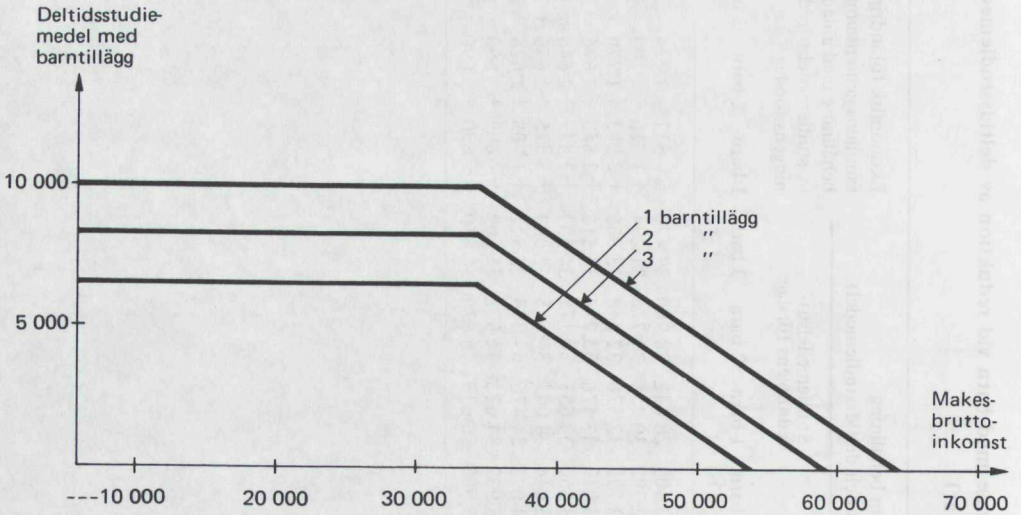
Tabell 9.20 Effekter av studiemedelsutredningens förslag totalt avseende deltidstudierande med barn vid reduktion av deltidstudiemedel mot makes inkomst i förhållande till nuvarande regler. Basbeloppet = 6 900 kr. (Beloppen avser år)

Makes brutto-inkomst	Makes netto-inkomst ¹	Deltidstudiemedel med barn tillägg										Ekonomisk förändring i familjens gemensamma behållning med anledning av studiemedelsutredningens förslag				
		Nuvarande regler					Gemensam behållning (inkomst efter skatt och deltidstudiemedel)									
		Utredningens förslag					Nuvarande regler						Studiemedelsutredningens förslag			
		Nuvarande regler			Utredningens förslag			1 barn			2 barn			3 barn		
		1 barn-tillägg	2 barn-tillägg	3 barn-tillägg	1 barn-tillägg	2 barn-tillägg	3 barn-tillägg	1 barn-tillägg	2 barn-tillägg	3 barn-tillägg	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn
34 500	22 404	6 555	8 280	10 005	6 038	6 556	7 074	28 959	30 684	32 409	28 442	28 960	29 478	-	517	- 1 724
40 000	24 220	4 722	6 447	8 172	6 038	6 556	7 074	28 942	30 667	32 392	30 258	30 776	31 294	+ 1 316	+ 109	- 1 098
45 000	26 292	3 055	4 780	6 505	6 038	6 556	7 074	29 347	31 072	32 797	32 330	32 848	33 366	+ 2 983	+ 1 776	+ 569
47 610	27 438	2 185	3 910	5 635	6 038	6 556	7 074	29 623	31 348	33 073	33 476	33 994	34 512	+ 3 853	+ 2 646	+ 1 439
50 000	28 412	1 388	3 113	4 838	5 241	5 759	5 927	29 800	31 525	33 250	33 653	34 171	34 339	+ 3 853	+ 2 646	+ 1 089
55 000	30 472	-	1 447	3 172	3 575	4 093	4 611	30 472	31 919	33 644	34 047	34 565	35 083	+ 3 575	+ 2 646	+ 1 439
60 000	32 568	-	-	1 505	1 908	2 426	2 944	32 568	32 568	34 073	34 476	34 994	35 512	+ 1 908	+ 2 626	+ 1 439
65 000	33 932	-	-	-	690	690	1 277	33 932	33 932	33 932	34 622	34 622	35 209	+ 690	+ 690	+ 1 277
70 000	35 980	-	-	-	690	690	690	35 980	35 980	35 980	36 670	36 670	36 670	+ 690	+ 690	+ 690

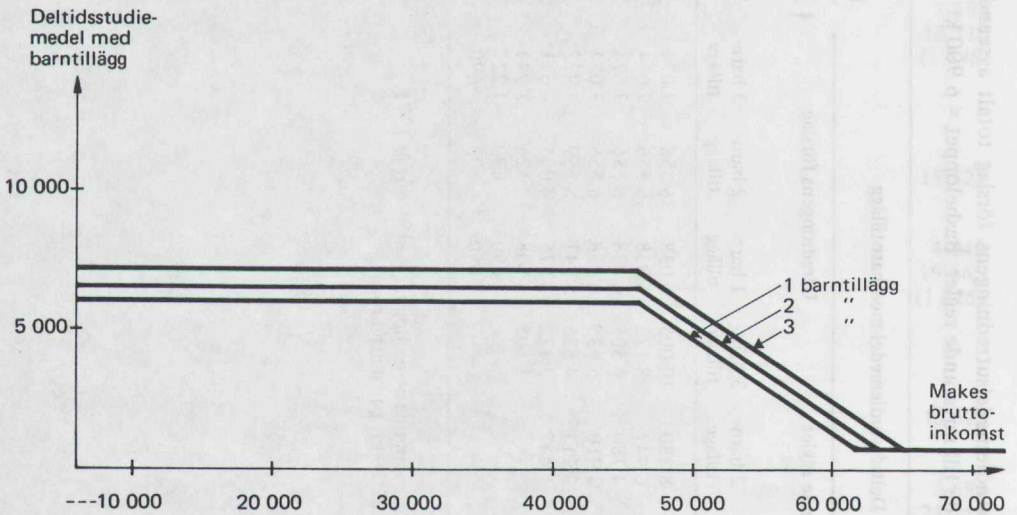
¹ Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971. Kommunal utdebitering = 22.50 kr. per skattekrona.

Figurer till tabell 9.20

A. Reduktion av deltidstudiemedel med barntillägg mot makes inkomst: nuvarande regler

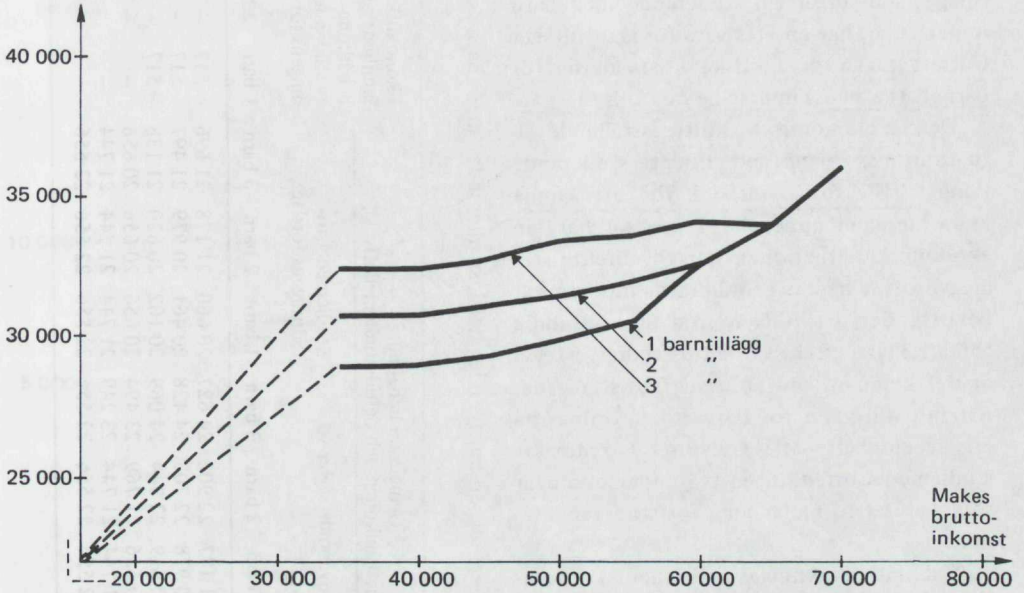

B. Reduktion av studiemedel med barntillägg mot makes inkomst: utredningens förslag

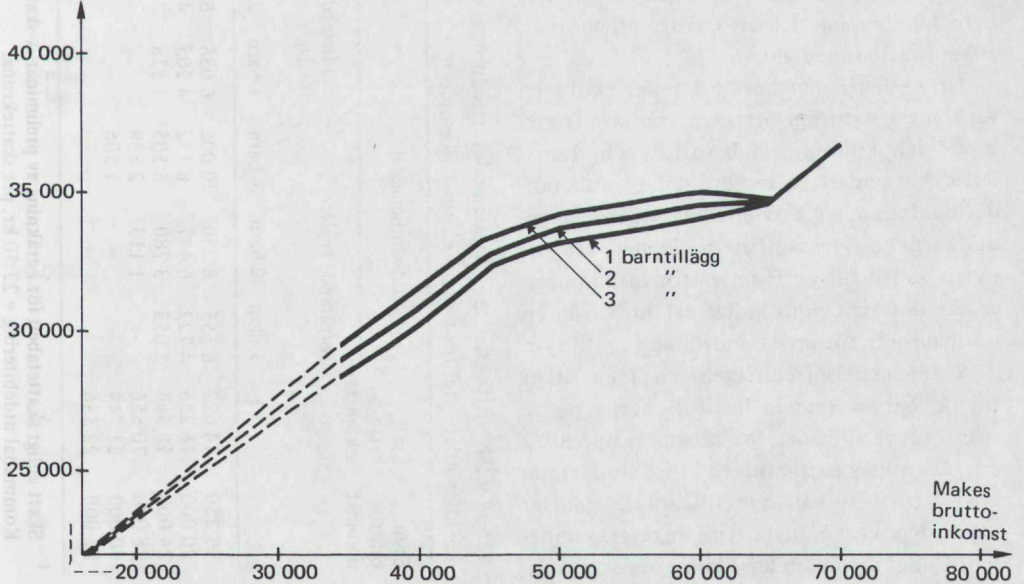
C Deltidsstudiemedel med barn tillägg och makes nettoinkomst vid reduktion mot makes inkomst: *nuvarande regler*

Deltidsstudie
medel med barn-
tillägg och makes
nettoinkomst

D. Deltidsstudiemedel med barn tillägg och makes nettoinkomst vid reduktion mot makes inkomst utredningens förslag

Deltidsstudie-
medel med barn-
tillägg och makes
nettoinkomst

9.7 Sammanfattning

I detta kapitel behandlar studiemedelsutredningen storleken av barntillägg inom studiemedelssystemet. Bakgrunden är att barntillägg, som utgår till studerande med barn under 16 år, har ansetts vara för lågt tilltaget för att täcka de faktiska kostnaderna för barnets (barnens) uppehälle och tillsyn.

Denna ekonomiskt otillfredsställande situation har ibland lett till att studerande tvingats till förvärsarbete för att kunna klara familjens uppehälle. I vissa fall har den ekonomiska situationen lett till direkta studieavbrott, därför att föräldrarna inte kunnat bekosta den barntillsyn som är nödvändig för att klara effektiva heltidsstudier. I regel är det kvinnan som får avstå från studierna, när inte tillsynen för barnen kan ordnas på ett acceptabelt sätt. I kapitel 6 redovisar studiemedelsutredningen två undersökningar som belyser förhållandena för studerandefamiljerna.

Vid sina beräkningar av barnens konsumtion utgår studiemedelsutredningen från de beräkningar som gjorts i familjeberedningens enkät från 1963. I denna visas att medelkostnaden för ett barn mellan 0–16 år, omräknat i 1970 års priser, ligger på ca 3 300 kr. Av familjeberedningens enkät framgår också att kostnaden är något lägre per barn ju fler barn familjen har och att kostnaden per barn stiger kraftigt med åldern.

Utredningen har ansett att det skulle ha varit mest naturligt att utgå från avgifterna inom den kommunala barntillsynen. Emellertid har endast en mindre del av studerandeföräldrarna p g a samhällets svagt utbyggda barnstugeverksamhet möjlighet att utnyttja sådan tillsynsform varför utredningen ansett det vara nödvändigt att utgå från en normalavgift för privat anordnad barntillsyn.

Studiemedelsutredningen har i en enkät till de barnavårdande institutionerna på de större universitetsorterna inhämtat uppgifter om barntillsynssituationen för studerande med barn i förhållande till antalet platser inom den kommunala barnstugeverksamheten. Enligt denna undersökning var studeran-

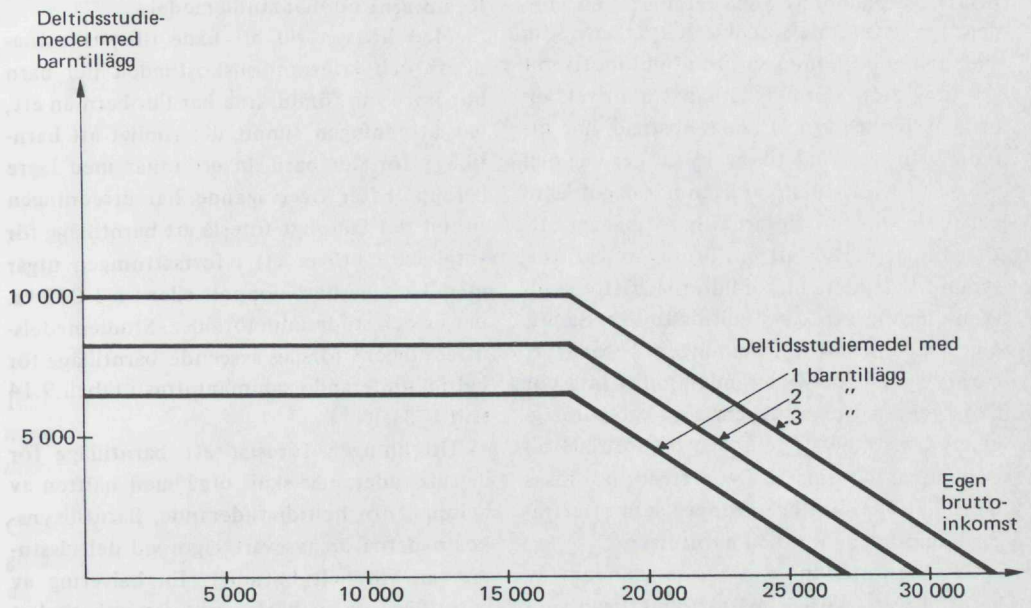
Tabell 9.21 Effekter av studiemedelsutredningens förslag totalt avseende ensamstående deltidstudierande med barn vid reduktion av deltidstudiemedel mot egen inkomst. Basbelopp = 6 900 kr. (Beloppen avser år)

Egen brutto- inkomst	Egen netto- inkomst	Deltidsstudiemedel			Gemensam behållning (nettoinkomst och deltidstudiemedel)			Ekonomisk förändring i familjens gemensamma behållning med andledning av studiemedelsutred- ningens förslag										
		Nuvarande regler			Nuvarande regler			Studiemedelsut- redningens förslag										
		1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn	1 barn	2 barn	3 barn								
17 250	14 622	6 555	8 280	10 005	6 038	6 556	7 074	21 177	22 902	24 627	20 660	21 178	21 696	517	-	1 724	-	2 931
20 000	16 256	4 722	6 447	8 172	4 205	4 723	5 241	20 978	22 703	24 428	20 461	20 979	21 497	-	-	1 724	-	2 931
24 000	18 564	2 055	3 780	5 505	1 538	2 056	2 574	20 619	22 344	24 069	20 102	20 620	21 138	-	-	1 724	-	2 931
28 000	20 656	-	1 113	2 838	-	-	-	20 656	21 769	23 494	20 656	20 656	20 656	-	-	1 113	-	2 838
30 000	21 744	-	-	1 505	-	-	-	21 744	21 744	23 249	21 744	21 744	21 744	-	-	-	-	1 505
32 000	22 556	-	-	-	-	-	-	22 556	22 556	22 556	22 556	22 556	22 556	-	-	-	-	-

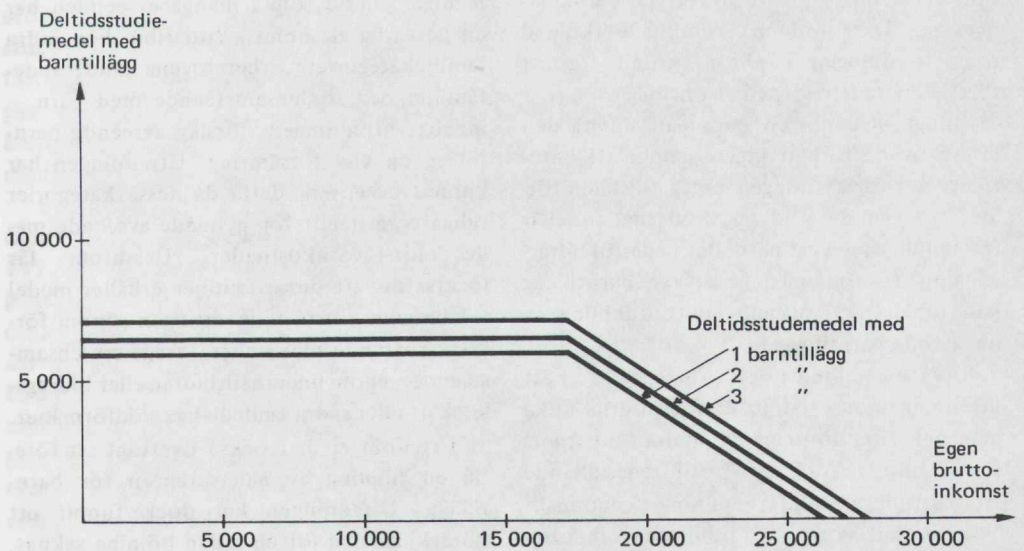
1 Skatt enligt skattetabell för beräkning av preliminär A-skatt för år 1971.
Kommunal utdebitering = 22.50 kr. per skattekrona.

Figurer till tabell 9.21

A. Reduktion av deltidsstudiemedel med barn tillägg mot egen inkomst: *nuvarande regler*

B. Reduktion av deltidsstudiemedel med barn tillägg mot egen inkomst: utredningens förslag

defamiljerna, som grupp betraktad, relativt väl tillgodosedd jämfört med andra. Tillsynssituationen är dock totalt i samhället klart otillfredsställande för alla familjer med minderåriga barn. Med tanke härpå har, som framhållits, utredningen funnit det motiverat att utgå från normalkostnad för privat anordnad barntillsyn. Denna kostnad har utredningen beräknat till ca 15 kr. per dag och ett barn. Kostnaden blir även här något lägre per barn om föräldrarna har fler än ett. Utredningen anser att en lösning av barntillsynen för studerandeföräldrarna bättre skulle möjliggöra effektiva heltidsstudier. Samtidigt vill emellertid utredningen betona att barntillsynen för studerandefamiljer inte bör lösas genom t ex utbyggnad av kategoridaghem eller att de studerande ges företräde till kommunal barntillsyn. Dessa frågor bör lösas samtidigt för samtliga grupper som efterfrågar kommunal anordnad barntillsyn.

Utgångspunkten vid fastställandet av barntilläggets storlek måste följaktligen vara kostnader för barnens tillsyn och konsumtion. I en sammanställning av beräknade barnkostnader för studerande och samhälligt stöd till barn (tabell 9.14 sid 00) har utredningen framräknat att de medel studerandefamiljer får tillskjuta i genomsnitt utgör 1 460 kr. per barn för att täcka skillnaden mellan samhällets stöd (nuvarande barntillägg inräknat) och de faktiska barnkostnaderna. Det är denna beräknade skillnad som utredningen har som grund för att föreslå ändrade regler för barntillägg.

Enligt utredningen kan man uppnå den eftersträlvade förbättringen genom att barntillägget i fortsättningen utgår till båda föräldrarna om de studerar. Förslaget innebär för familjer med ett barn, där båda föräldrarna uppbär studiemedel, att två barntillägg kan utgå, dvs i princip en fördubbling av nuvarande barntillägg.

Utgångspunkten i detta förslag är *dels* att utredningen anser att båda föräldrarna i lika mån och efter förmåga bör bidra till barnets försörjning, *dels* att det är otillfredsställande att barntillägg vid återbetalning ekonomiskt belastar endast en av föräldrarna om båda

studerar. För ett barn utgår enligt utredningens förslag barntillägg om 3 450 kr. per läsår mot nuvarande 1 750 kr., om båda föräldrarna uppbär studiemedel.

Med hänsyn till att både tillsynskostnaderna och konsumtionskostnaden per barn blir lägre om föräldrarna har fler barn än ett, har utredningen funnit det rimligt att barntillägg för fler barn än ett utgår med lägre belopp. Efter övervägande har utredningen funnit det lämpligt föreslå att barntillägg för varje barn utöver ett i fortsättningen utgår med 15 % av basbeloppet, eller f n 1 035 kr. per år och studerandeförälder. Studiemedelsutredningens förslag avseende barntillägg för heltidsstuderande sammanfattas i tabell 9.14 (sid 173).

Utredningen föreslår att barntillägg för deltidstuderande skall utgå med hälften av beloppet för heltidsstuderande. Barntillsynskostnaderna är avsevärt lägre vid deltidstudier än vid heltidsstudier. En halvering av barntillägg svarar bättre mot den enhetlighet i reglerna som utredningen eftersträvar. Utredningens förslag avseende barntillägg till deltidstuderande sammanfattas i tabell 9.18 (sid 180).

De som får förbättringar enligt studiemedelsutredningens förslag avseende barntillägg är de homogena studerandefamiljerna, dvs familjer där båda föräldrarna studerar. Det är nämligen dessa som i många avseenden har en besvärlig ekonomisk situation. För andra familjekategorier – heterogena studerandefamiljer och för ensamstående med barn – innebär utredningens förslag avseende barntillägg en viss försämring. Utredningen har kunnat acceptera detta då dessa kategorier tidigare varit allt för gynnade avseende medel för barnkostnader. Dessutom får förutsättas att dessa familjer erhåller medel till barnens försörjning antingen genom förvärvsarbete eller, i fråga om ensamstående, genom underhållsbidrag eller bidragsförskott eller andra samhälleliga stödförmåner.

Utredningen har också övervägt att föreslå en höjning av åldersgränsen för barntillägg. Utredningen har dock funnit att tillräckliga skäl för en sådan höjning saknas.

10.1 *Kostnaderna för studiemedelsutredningens förslag avseende höjning av maximibeloppet enligt 9 § Smf (kap 7).*

CSN utgår i sin anslagsframställan för budgetåret 1972/73 från ett nettoantal studerande på 171 000 vid studiemedelsberättigade läroanstalter. CSN beräknar att 70 % av dessa studerande kommer att söka och erhålla studiemedel. Antalet studiemedelstagare beräknas följaktligen till 120 000, vartill kommer ca 1 000 som studerar utomlands.

Räknat på basbeloppet 6 900 kr. utgör maximala studiemedelsbeloppet 9 660 kr. per år, varav studiebidraget utgör 1 750 kr. och återbetalningsmedlen utgör 7 910 kr. De senaste åren har i genomsnitt 95 % av studiemedlen utgått per studiemedelstagare. Detta innebär att studiebidraget i *genomsnitt* per studiemedelstagare utgör 850 kr. och återbetalningsmedlen 7 514 kr. per studiemedelstagare och budgetår.

Emellertid torde bestämmelserna om studiemedel till deltidstuderande (SFS 1971:193) komma att något minska det genomsnittliga uttaget. CSN beräknar att omkring 4 000 deltidstuderande kommer att ingå i antalet studiemedelstagare för budgetåret 1972/73. Med hänsyn härtill har nämnden vid medelsräkningen utgått från att genomsnittsbeloppet per studiemedelstagare och år är för studiebidragsdelen 1 660 kr. och för återbetalningsmedlen 7 380 kr.

Studiemedelsutredningen har vid sin kost-

nadsberäkning avseende förslaget om höjning av studiemedlens maximibelopp enligt 9 § Smf, från 70 % av basbeloppet per termin till 75 %, utgått från samma bruttoantal studerande och samma genomsnittliga del av maximala studiemedel varje studiemedelstagare antas erhålla (95 %), som CSN gjort i sina beräkningar för budgetåret 1972/73. Men med hänsyn till att ett ytterligare antal studerande kan komma att erhålla studiemedel vid ett högre maximibelopp, och att de som nu erhåller reducerade studiemedel kan komma att erhålla ytterligare del av maximala studiemedel, har antalet studiemedelstagare justerats till 72 % av nettoantalet studerande. Till grund för utredningens beräkningar ligger sålunda ett studerandeantal om 124 000 studerande inklusive de som studerar utomlands. Av dessa studiemedelstagare beräknas ca 4 000 ansöka om deltidstudiemedel.

Utredningens förslag om höjning av det maximala studiemedelsbeloppet från 70 % av basbeloppet per termin till 75 %, ger ett maximalt belopp om 10 350 kr. per år vid basbeloppet 6 900 kr. Utredningen har av skäl som utförligt redovisats i kapitel 7 inte gått in på frågan om den föreslagna höjningen till någon del skall utgå som en höjning av studiebidragsdelen utöver nu maximala studiebidrag. Höjningen kommer därför av praktiska skäl att redovisas som återbetalningspliktiga medel. Studiemedelsutredningen har beräknat att varje studiemedelstagare i *genomsnitt* erhåller 1 660 kr. i studiebidrag

och 8 015 kr. i återbetalningsmedel. Den ytterligare *medelsförbrukningen* för budgetåret 1972/73, som blir en följd av utredningens förslag om höjning av maximibeloppet, framgår av följande sammanställning.

Driftbudget (studiebidrag)

CSN	201 000 000 kr.
Utredningen ¹	+5 000 000 kr.
Beräknad medelsförbrukning 1972/73	206 000 000 kr.

1 (Med hänsyn till reduceringsreglerna i studiemedelssystemet erhåller de som får reducerade studiemedel ett något högre bidrag än vad de skulle fått vid oförändrat maximibelopp.)

Kapitalbudget (studiemedelsfond)

CSN	893 000 000 kr.
Utredningen	+ 101 000 000 kr.
Beräknad medelsförbrukning 1972/73	994 000 000 kr.

10.2 *Kostnaderna för studiemedelsutredningens förslag avseende ändrat fribelopp vid provning gentemot makes ekonomi enligt 11 och 12 §§ Smf (kap 8).*

Utredningen föreslår i kapitel 8, att nuvarande fribelopp vid provning gentemot makes *inkomst* enligt 11 § Smf höjs från nuvarande 140 % av basbeloppet per termin till 230 %. Vidare föreslår utredningen att ett minimibelopp om 10 % av basbeloppet per termin utgår till den studerande som p g a makes inkomst eller förmögenhet ej kan bli berättigad till ordinarie studiemedel.

Att göra en beräkning av hur mycket kostnaderna exakt kommer att öka om utredningens förslag i detta avseende genomförs ställer sig svårt. För att förenkla kostnadsberäkningen, och i alla fall nå en viss grad av sannolikhet, utgår studiemedelsutredningen från vad det skulle ha kostat om behovsprövningen gentemot makes inkomst helt hade avskaffats.

Vid ett slopande av behovsprövningen är det tre grupper, som kan komma att erhålla maximala studiemedel:

1. De som nu erhåller reducerade studiemedel p g a makes inkomst. Studiemedelsutredningen beräknar att denna grupp omfattar 2 500 studerande. Kostnaderna för att de skulle få maximala studiemedel har beräknats till 14 milj kr.

2. Av bl a erfarenheterna från CSN:s undersökning om studerande utan studiemedel vet man, att det finns ett antal studerande som bedriver studier utan studiemedel p g a att makens inkomst är för hög. Denna grupp har beräknats omfatta minst 5 000 studerande. Kostnaderna för att denna grupp skall få maximala studiemedel uppskattas till 50 milj kr.

3. Skulle behovsprövningen gentemot makes inkomst helt slopas väntas ett ytterligare antal personer påbörja studier med hänsyn till förbättrade ekonomiska villkor. Denna grupp uppskattas bestå av minst lika många som nu studerar utan studiemedel p g a att makens inkomst diskvalificerar till studiemedel. Kostnaderna uppskattas för denna grupp till 50 milj kr.

Med utgångspunkt i de angivna uppgifterna om det beräknade antalet studerande (12 500), som skulle kunna erhålla maximala studiemedel om behovsprövningen gentemot makes inkomst helt slopas, har följande uppskattning gjorts av kostnaderna för en justering av fribeloppet vid provning mot makes inkomst från 140 % av basbeloppet per termin till 230 %.

Den grupp som nu erhåller reducerade studiemedel p g a makes inkomst kommer i varierande grad att erhålla ytterligare studiemedel vid en höjning av fribeloppet. Som framgått av det föregående har denna grupp uppskattats till 2 500 studerande. Ca 1 300 av dem väntas nu erhålla maximala studiemedel mot att tidigare erhållit mellan hälften och maximalt studiemedelsbelopp. De övriga väntas erhålla i genomsnitt hälften av studiemedlen mot att tidigare erhållit mindre än hälften. Kostnadsökningen uppskattas då till 9,5 milj kr.

Tidigare har antagits att ca 5 000 stude-

rande, som nu bedriver studier utan studiemedel p g a makes inkomst, skulle bli berättigad till studiemedel om prövningen gentemot makes inkomst avskaffades. Om man antar att en höjning av fribeloppet till 230 % av basbeloppet per termin leder till att 60 % av detta antal studerande blir berättigad till reducerade studiemedel kommer följaktligen 3 000 studerande att erhålla sådana medel. Antar man det genomsnittliga beloppet som de kan erhålla blir ca 4 500 kr. kommer kostnaden härför att uppgå till 13 milj kr. Övriga 2 000 studerande blir berättigade till minimibeloppet om 10 % av basbeloppet per termin, eller 1 380 kr. per läsår vid basbeloppet 6 900 kr. Detta ger en kostnad av 3 milj kr. Utfallet för den senare gruppen torde dock bli avsevärt mindre eftersom man på goda grunder kan anta, att alla inte kommer att utnyttja sin rätt med hänsyn till att minimibeloppet endast utgör återbetalningspliktiga studiemedel.

En höjning av fribeloppet för makes inkomst leder också till att ett ytterligare antal nya personer kan komma att påbörja studier när möjligheterna att erhålls studiemedel förbättras. Hur stort detta antal blir är svårt att uppskatta med någon större grad av säkerhet. Utredningen antar emellertid att det kommer att röra sig om ungefär hälften av de studerandeantal, som skulle kunnat erhålla maximala studiemedel om prövningen mot makes inkomst helt slopades. Utredningen antar sålunda att ca 2 500 personer kommer att påbörja studier och söka studiemedel. Av dessa beräknas en tredjedel erhålla maximala studiemedel och två tredjedelar i genomsnitt hälften av maximala studiemedel. Genomsnittsbeloppet blir då något högre för denna grupp än för den grupp som nu studerar utan studiemedel. Det kan nämligen på goda grunder antas, att inkomststrukturen bland nytillkomna studerande är en annan än bland dem som nu studerar utan studiemedel p g a att makens inkomst är för hög. Kostnaderna skulle med stöd av dessa beräkningar kunna uppskattas till ca 17 milj kr.

En höjning av fribeloppet vid prövning mot makes inkomst från 140 % av basbeloppet

per termin till 230 % skulle utifrån de gjorda beräkningarna uppgå till ca 43 milj kr.:

1. Ökat studiemedelsbelopp till dem som nu erhåller reducerade studiemedel	+ 9,5 milj kr.
2. Reducerade studiemedel till dem som nu överhuvudtaget ej erhåller studiemedel p g a makes inkomst	+ 13 milj kr.
3. Minimibelopp till dem som ej kan erhålla ordinarie studiemedel p g a makes ekonomi	+ 3 milj kr.
4. Maximala och reducerade studiemedel till nytillkomna studerande	+ 17 milj kr.
Sammanlagt (avrundat)	+ 43 milj kr.

Med hänsyn till att en del av ökningen faller på driftsbudgeten i form av studiebidrag och en del på kapitalbudgeten i form av återbetalningspliktiga studiemedel blir fördelningen på drifts- respektive kapitalbudgeten följande

<i>Driftbudgeten</i>	
Studiebidrag	7 milj kr.

<i>Kapitalbudgeten</i>	
Studiemedelsfonden	36 milj kr.

10.3 Kostnaderna för studiemedelsutredningens förslag avseende ändrade regler för barnstillägg enligt 10 § Smf (kap 9)

Utredningen föreslår i kapitel 9, att barnstillägget *dels* skall kunna utgå till båda föräldrarna därest de uppbär studiemedel, *dels* att tillägget för heltidsstuderande utgår för ett barn med 25 % av basbeloppet per läsår och 15 % av basbeloppet för vardera ett av de följande barnen. För deltidstuderande föreslås tillägget utgå med 12,5 % av basbeloppet per läsår för ett barn, och för fler barn än ett 7,5 % av basbeloppet per läsår. Studiemedelsutredningen har antagit att ca 35 % av de gifta studerande är gift med annan studerande. Enligt utredningens förslag skulle båda föräldrarna kunna uppbära

barntillägg. Antalet barntillägg under budgetåret 1972/73 beräknas till 9 000. Ca en tredjedel därav skulle sålunda fördubblas. Utredningens förslag om höjning av maximalbeloppet och höjning av fribeloppsgränsen för prövning gentemot makes inkomst innebär med hänsyn till reduceringsreglerna att ett antal nya barntillägg kan beviljas. Utredningen räknar dock med att effekten därav kommer att tas ut av effekten av att barntillägget i fortsättningen föreslås utgå med ett differentierat belopp. Utredningen har med stöd av dessa beräkningar uppskattat kostnaden för en ändring av reglerna för beviljande av barntillägg till 6 milj. kr. Beloppet faller helt på kapitalbudgeten.

10.4 Sammanställning av studiemedelsutredningens kostnadsberäkningar avseende medelsförbrukning och medelsbehov budgetåret 1972/73.

Beräknad medelsförbrukning 1972/73

Driftbudgeten (studiebidrag	213 000 000 kr.
Kapitalbudgeten (studiemedelsfonden)	1 036 000 000 kr.

Medelsbehov 1972/73

1. *Driftbudgeten* (medelsbehov) 213 000 000 kr.

2. *Kapitalbudgeten* (medelsbehov)

a. medelsförbrukning	1 036 000 000 kr.
b. <i>avgår</i> beräknad medelsreservation 30.6.1972	-105 000 000 kr.
c. <i>avgår</i> inflytande studiemedelsavgifter 1972/73 (ber)	- 87 000 000 kr.

Totalt medelsbehov (kapitalbudgeten) 844 000 000 kr.

Specialmotivering

9 §.

Denna paragraf innehåller föreskrifter om maximibeloppet av studiemedlen för studerande utan barn. Vidare anges i paragrafen att studiemedlen skall beräknas för termin. Maximibeloppet är angivet såsom i procent av basbeloppet. Procenttalet föreslås bli höjt för heltidsstuderande till 75 % per termin och för deltidstuderande till 37,5 % per termin. Utredningen har inte tagit ställning till om någon del av höjningen skall utgå som studiebidrag. Utförlig motivering härtill har lämnats i kapitel 7.

10 §.

Enligt första stycket utgår barntillägg för barn under 16 år. Den studerande skall antingen ha vårdnaden om barnet eller skall vara skyldig att utge lagstadgat underhållsbidrag till barnet. För heltidsstuderande utgör barntillägget för *ett* barn 12,5 % av basbeloppet för termin, för varje barn utöver ett ytterligare 7,5 % av basbeloppet. För deltidstuderande utgör barntillägget för *ett* barn 6,25 % av basbeloppet, för varje barn utöver ett ytterligare 3,75 % av basbeloppet.

Andra stycket upphäves genom denna lag. Detta medför att barntillägg i fortsättningen kan uppbäras av *båda* föräldrarna samtidigt, om båda är berättigade till studiemedel.

Motivering till studiemedelsutredningens förslag har lämnats i kapitel 9.

11 och 12 §§.

Dessa paragrafer innehåller reglerna om behovsprövningen med hänsyn till den studerandes egen och, i förekommande fall, makes ekonomi. För innebörden av reglerna har utförlig redogörelse lämnats i kapitel 8.

Studiemedelsutredningen föreslår att för heltidsstudiemedel, alltså för heltidsstuderande, fribeloppet för prövning mot makes *inkomst* sätts till 230 % av basbeloppet per termin. Vid basbeloppet 6 900 kr. kommer fribeloppet att ligga på en bruttoårsinkomst om 31 740 kr. För deltidstuderande föreslår utredningen att fribeloppet mot makes *inkomst* sätts till 335 % av basbeloppet per termin. Detta ger ett fribelopp vid en bruttoårsinkomst om 46 230 kr. vid basbeloppet 6 900 kr.

Om studiemedelsutredningens förslag om höjning av totalbeloppet (kap 7) genomförs innebär det att fribeloppet vid reduktion av deltidstudiemedel mot makes inkomst höjs till 342,5 % av basbeloppet per termin eller vid en bruttoinkomst på 47 265 kr. per år. Detta fribelopp motsvarar således den inkomst, vid vilken heltidsstudiemedlen är reducerade till hälften om studiemedlen är 75 % av basbeloppet per termin eller 10 350 kr. per år. Av praktiska skäl föreslår utredningen att fribeloppet justeras till 345 % av basbeloppet per termin, motsvarande en bruttoårsinkomst på 47 610 kr. Konsekvenserna av utredningens förslag sammanlagt

avseende deltidsstudiemedel redovisas i kap 9 tabellerna 18, 19, 20 och 21.

Såsom gift studerande räknas enligt förslag i 12 a § andra stycket, jämväl den som utan att vara gift lever tillsammans med person med vilken han tidigare varit gift eller har eller har haft barn.

Enligt studiemedelsutredningens förslag upphävs gällande regel, att prövning mot makes inkomst och förmögenhet endast skall ske om makarna sammanbor under studietiden. Någon skillnad avseende behovsprövningen gentemot makes ekonomi skall således ej längre tillämpas mellan gifta sammanboende och gifta ej sammanboende såvida inte synnerliga skäl enligt 12 a § första stycket föreligger.

I 11 § tredje stycket föreslås att prövning mot makes *inkomst*, skall ske först året efter det år äktenskapet ingicks.

12 a §.

Denna paragraf är ny. Genom föreskrifterna i första stycket öppnas möjlighet för studiemedelsnämnd, om synnerliga skäl anses föreligga, att bevilja studiemedel till studiemedelstagare utan det hänsynstagande till makes ekonomi som enligt bestämmelserna i 11 och 12 §§ eljest skall ske. Som synnerliga skäl skall kunna räknas det förhållandet att makarna lever under hemskillnad, och skilsmässodom ej ännu avkunnats.

Andra stycket har fått sin lydelse av nuvarande bestämmelse i kommunalskattelagens 65 §, femte stycket. Med gift studerande skall sålunda jämföras den som utan att vara gift lever tillsammans med person med vilken han tidigare varit gift eller har eller har haft barn.

15 §.

Denna paragraf ändras i konsekvens med ändringarna i 9 §.

15 a §.

Denna paragraf är ny och reglerar det belopp, som kan utgå till den som ej erhåller studiemedel enligt bestämmelserna om prövning mot makes ekonomi i 11 och 12 §§. Utredningens motivering till detta förslag återfinns i kapitel 8 (s 00). För den som är heltidsstuderande kan sålunda beloppet utgå enligt denna paragraf med 10 % av basbeloppet per termin. Vid ett basbelopp om 6 900 kr. ger det ett belopp om 690 kr. per termin. För den som är deltidsstuderande kan beloppet utgå med 5 % av basbeloppet per termin, eller 345 kr. vid basbeloppet 6 900 kr. I båda fallen utgår beloppen som extra studiemedel.

Studiemedel enligt denna paragraf skall kunna sökas vid ansökan om ordinarie studiemedel. Understiger för heltidsstuderande det ordinarie studiemedelsbeloppet 10 % av basbeloppet, skall sålunda studiemedelsnämnd bevilja ett belopp som täcker mellan skillnaden mellan 10 % av basbeloppet och det på vanligt sätt beviljade ordinarie studiemedlen. Understiger de ordinarie studiemedelsbeloppet, efter reduktion, 5 % av basbeloppet, utgår till följd av bestämmelserna i 17 § hela beloppet enligt denna paragraf som extra studiemedel.

Har studiemedlen reducerats *även* med hänsyn till egen inkomst eller förmögenhet, utgår inga studiemedel enligt denna paragraf.

Kronologisk förteckning

1. SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. Beckman, Fi.
2. Post- och Inrikes Tidningar. Norstedt & Söner. Ju.
3. Veterinärdistriktsindelningen, m m. Svenska Reproduktions AB, Jo.
4. Kommunala val. Esselte, C.
5. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. Esselte, Fi.
6. Ny sjömanslag. Esselte, K.
7. Finansiella tillväxtaspekter 1960—1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 4. Esselte, Fi.
8. Arbetskraftsresurserna 1965—1990. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 1. Esselte, Fi.
9. Större företags offentliga redovisning. Esselte Fi.
10. Snatteri. Berlingska Boktryckeriet, Lund, Ju.
11. Ett nytt bilregister. Göteborgs Offsettryckeri AB, K.
12. Miljövärdan i Sverige under 70-talet. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 8. Esselte, Fi.
13. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 6. Esselte, Fi.
14. Varuhandeln fram till 1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 3. Esselte, Fi.
15. Förslag till aktiebolagslag m m. Tryckeribolaget, Ju.
16. Regional utveckling och planering. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 7. Esselte, Fi.
17. Malm - Jord - Vatten. Svenska Reproduktions AB, I.
18. Mått och vikt. Norstedt & Söner, Fi.
19. Familjepensionsfrågor m m. Berlingska Boktryckeriet, Lund, S.
20. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande I. Norstedt & Söner, K.
21. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. Norstedt & Söner, K.
22. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. Norstedt & Söner, K.
23. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m m. Norstedt & Söner, K.
24. Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. Berlingska Boktryckeriet, Lund, U.
25. Boendeservice 3. Kommunstudien. Esselte, In.
26. Boendeservice 4. Projektstudien. Esselte, In.
27. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. Esselte, In.
28. Boendeservice 6. Strukturstudien. Esselte, In.
29. Kyrkan kostar. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
30. Sjömanspension. Göteborgs Offsettryckeri AB, K.
31. Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte, Fi.
32. Valutareserven och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga till Den svenska betalningsbalansstatistiken. Esselte, Fi.
33. Fri affärstid. Göteborgs Offsettryckeri AB, H.
34. Lastbil och Taxi. Beckman, K.
35. Den fria rörligheten för personer inom EEC. Esselte, In.
36. Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. Esselte, U.
37. Konsumentpolitik-riktlinjer och organisation. Tryckeribolaget, H.
38. Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. Göteborgs Offsettryckeri AB, S.
39. Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. Berlingska Boktryckeriet, Lund, In.
40. Export och import 1971—1975. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 5. Esselte, Fi.
41. Ny domstolsadministration. Göteborgs Offsettryckeri AB, Ju.
42. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. Esselte, In.
43. Arbetskraftens struktur och dimensioner. Esselte, In.
44. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. Esselte, In.
45. Utsökningsrätt XI. Norstedt & Söner, Ju.
46. Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. Norstedt & Söner, Fi.
47. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. Göteborgs Offsettryckeri AB, Fi.
48. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. Göteborgs Offsettryckeri AB, Fi.
49. Unga lagöverträdare I. Esselte, Ju.
50. Räddningstjänst. Göteborgs Offsettryckeri AB, C.
51. Invandrarutredningen I. Göteborgs Offsettryckeri AB, In.
52. Byggandets industrialisering. Beckman, In.
53. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
54. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
55. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
56. Handräckning inom försvaret. Esselte, Fö.
57. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. Esselte, Fö.
58. Rätten till abort. Göteborgs Offsettryckeri AB, Ju.
59. Högsta domstolens kansli. Göteborgs Offsettryckeri AB, Ju.
60. Universitetsstudier utan examen. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
61. Val av utbildning och yrke. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
62. Högre utbildning och arbetsmarknad. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
63. Vintersjöfart. Beckman, K.
64. Sanering I. Esselte, In.
65. Sanering II. Bilagor. Esselte, In.
66. Mellanölsfrågan. Göteborgs Offsettryckeri AB, Fi.
67. Rän-teomfördelning och vinstutdelning. Göteborgs Offsettryckeri AB, In.
68. Läkartjänster. Göteborgs Offsettryckeri AB, S.
69. Näringspolitiken — ny verksorganisation. Göteborgs Offsettryckeri AB, H.
70. Plan och prognos. 1970 års långtidsutredning. Bilaga 9. Esselte, Fi.
71. Bokskogens bevarande. Svenska Reproduktions AB, Jo.
72. Maskinell teknik vid de allmänna valen. Göteborgs Offsettryckeri AB, Ju.
73. Fonogrammen i musikkivet. Esselte, U.
74. Kriminalvård i anstalt. Esselte, Ju.
75. Hushållning med mark och vatten. Esselte, C.
76. Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden. Göteborgs Offsettryckeri AB, Ju.
77. Svenska folkets alkoholvanor. Esselte, Fi.
78. Jordbruksbeskattningen. Beckman, Fi.

Anm. Om särskild tryckort ej anges är tryckorten Stockholm.

Kronologisk förteckning

Forts.

- 79. Byggnadsindex för bostäder. Esselte, Fi.
- 80. Vuxna Utbildning Studiefinansiering. Göteborgs Offsettryckeri AB, U.
- 81. Den mänskliga faktorn i vägtrafiken. Ljungföretagen, Örebro, Ju.
- 82. Förvaltning av fonder i staten. Göteborgs Offsettryckeri AB, Fi.
- 83. Skadestånd III. Esselte, Ju.
- 84. Den kommunala kompetensen. Esselte, C.
- 85. Lokalisering av skogsindustri i södra Sverige. Göteborgs Offsettryckeri AB, C.
- 86. Bilen och konsumenten. Göteborgs Offsettryckeri AB, H.
- 87. Reformen inom studiemedelssystemet. Beckman, U.

Kronologisk förteckning

1. Forskning med relation till utbildning för åldersklasserna 16–19 år.
2. Harmonisering av matematikundervisningen i årskurs 1–6 i de nordiska länderna.
3. Konsument- och marknadsföringsfrågor.
4. Nordiska transportproblem.
5. Nordiska ministerrådets arbetsformer.

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Post- och Inrikes Tidningar. (2)
Snatteri. (10)
Förslag till aktiebolagslag m m. (15)
Ny domstolsadministration. (41)
Utsökningsrätt XI. (45)
Unga lagöverträdare I. (49)
Rätten till abort. (58)
Högsta domstolens kansli. (59)
Maskinell teknik vid de allmänna valen. (72)
Kriminalvård i anstalt. (74)
Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden. (76)
Den mänskliga faktorn i vägtrafiken. (81)
Skadestånd III. (83)

Socialdepartementet

- Familjepensionsfrågor m m (19)
Särskilda tandvårdsanordningar för vissa patientgrupper. (38)
Läkartjänster. (68)

Försvarsdepartementet

- Utredningen om handräckningsvärnpliktiga. 1. Handräckning inom försvaret. (56) 2. Utbildning av vissa värnpliktiga i stabstjänst. (57)

Kommunikationsdepartementet

- Ny sjömanslag. (6)
Ett nytt bilregister. (11)
Utredningen angående befordran av farligt gods på väg m m. 1. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Betänkande 1. (20) 2. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga A. (21) 3. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Bilaga B. (22) 4. Europeisk överenskommelse om internationell transport av farligt gods på väg. (ADR) Register m m. (23)
Sjömanspension. (30)
Lastbil och Taxi. (34)
Vintersjöfart. (63)

Finansdepartementet

- SOU 71. Handbok för det officiella utredningstrycket. (1)
1970 års långtidsutredning. 1. Svensk industri under 70-talet med utblick mot 80-talet. Bilaga 2. (5) 2. Finansiella tillväxtaspekter 1960–1975. Bilaga 4. (7) 3. Arbetskraftsresurserna 1965–1990. Bilaga 1. (8) 4. Miljövården i Sverige under 70-talet. Bilaga 8. (12) 5. Utvecklingstendenser inom offentlig sektor. Bilaga 6. (13) 6. Varuhandeln fram till 1975. Bilaga 3. (14) 7. Regional utveckling och planering. Bilaga 7. (16) 8. Export och import 1971–1975. Bilaga 5. (40) 9. Plan och prognos. Bilaga 9. (70) Större företags offentliga redovisning. (9)
Mått och vikt. (18)

- Betalningsbalansutredningen. 1. Den svenska betalningsbalansstatistiken. (31) 2. Valutarenservan och utrikeshandelns finansiella struktur. Bilaga. (32)
Teknisk översyn av kapitalbeskattningen. (46)
Testutredningen. 1. Psykologiska urvalsmetoder inom statsförvaltningen. (47) 2. Personurval med hjälp av psykologiska undersökningar. (48)
Mellanölsfrågan. (66)
Svenska folkets alkoholvanor. (77)
Jordbruksbeskattningen. (78)
Byggnadsindex för bostäder. (79)
Förvaltning av fonder i staten. (82)

Utbildningsdepartementet

- Vuxenpedagogisk forskning och utbildning. (24)
Kyrkan kostar. (29)
Produktionsresurser för tv och radio i utbildningen. (36)
Utredningen rörande lärarnas arbetsförhållanden. 1. Lärarnas arbete. En statistisk arbetstidsstudie. (53) 2. Lärarnas arbete. Bilaga I. Tekniska rapporter. (54) 3. Lärarnas arbete. Bilaga II. Tabeller. (55)
1968 års utbildningsutredning. 1. Universitetsstudier utan examen. (60) 2. Val av utbildning och yrke. (61) 3. Högre utbildning och arbetsmarknad. (62)
Fonogrammen i musiklivet. (73)
Vuxna Utbildning Studiefinansiering. (80)
Reformer inom studiemedelssystemet. (87)

Jordbruksdepartementet

- Veterinärdistriktsindelningen, m m. (3)
Bokskogens bevarande. (71)

Handelsdepartementet

- Fri affärstid. (33)
Konsumentpolitik – riktlinjer och organisation. (37)
Näringspolitiken – ny verksorganisation. (69)
Bilen och konsumenten. (86)

Inrikesdepartementet

- Servicekommittén. 1. Boendeservice 3. Kommunstudien. (25) 2. Boendeservice 4. Projektstudien. (26) 3. Boendeservice 5. Totalkostnadsstudien. (27) 4. Boendeservice 6. Strukturstudien. (28)
Den fria rörligheten för personer inom EEC. (35)
Den svenska köpkraftsfördelningen 1967. (39)
KSA-utredningen. 1. Försäkring och annat kontant stöd vid arbetslöshet. (42) 2. Arbetskraftens struktur och dimensioner. (43) 3. Bilagor till KSA-utredningens betänkande. (44)
Invandrarutredningen 1. (51)
Byggandets industrialisering. (52)
Saneringsutredningen. 1. Sanering I. (64) 2. Sanering II. Bilagor (65)
Ränteomfördelning och vinstutdelning. (67)

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

Systematisk förteckning

Forts.

Civildepartementet

- Kommunala val. (4)
- Räddningstjänst. (50)
- Hushållning med mark och vatten. (75)
- Den kommunala kompetensen. (84)
- Lokalisering av skogsindustri i södra Sverige. (85)

Industridepartementet

- Malm – Jord – Vatten. (17)

Anm. Siffrorna inom klammer betecknar utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen.

1971

Utskottet för teknisk utvärdering

1971:1

1971:2

1971:3

1971:4

1971:5

1971:6

1971:7

1971:8

1971:9

1971:10

1971:11

1971:12

1971:13

1971:14

1971:15

1971:16

1971:17

1971:18

1971:19

1971:20

1971:21

1971:22

1971:23

1971:24

1971:25

1971:26

1971:27

1971:28

1971:29

1971:30

1971:31

1971:32

1971:33

1971:34

1971:35

1971:36

1971:37

1971:38

1971:39

1971:40

1971:41

1971:42

1971:43

1971:44

1971:45

1971:46

1971:47

1971:48

1971:49

1971:50

1971:51

1971:52

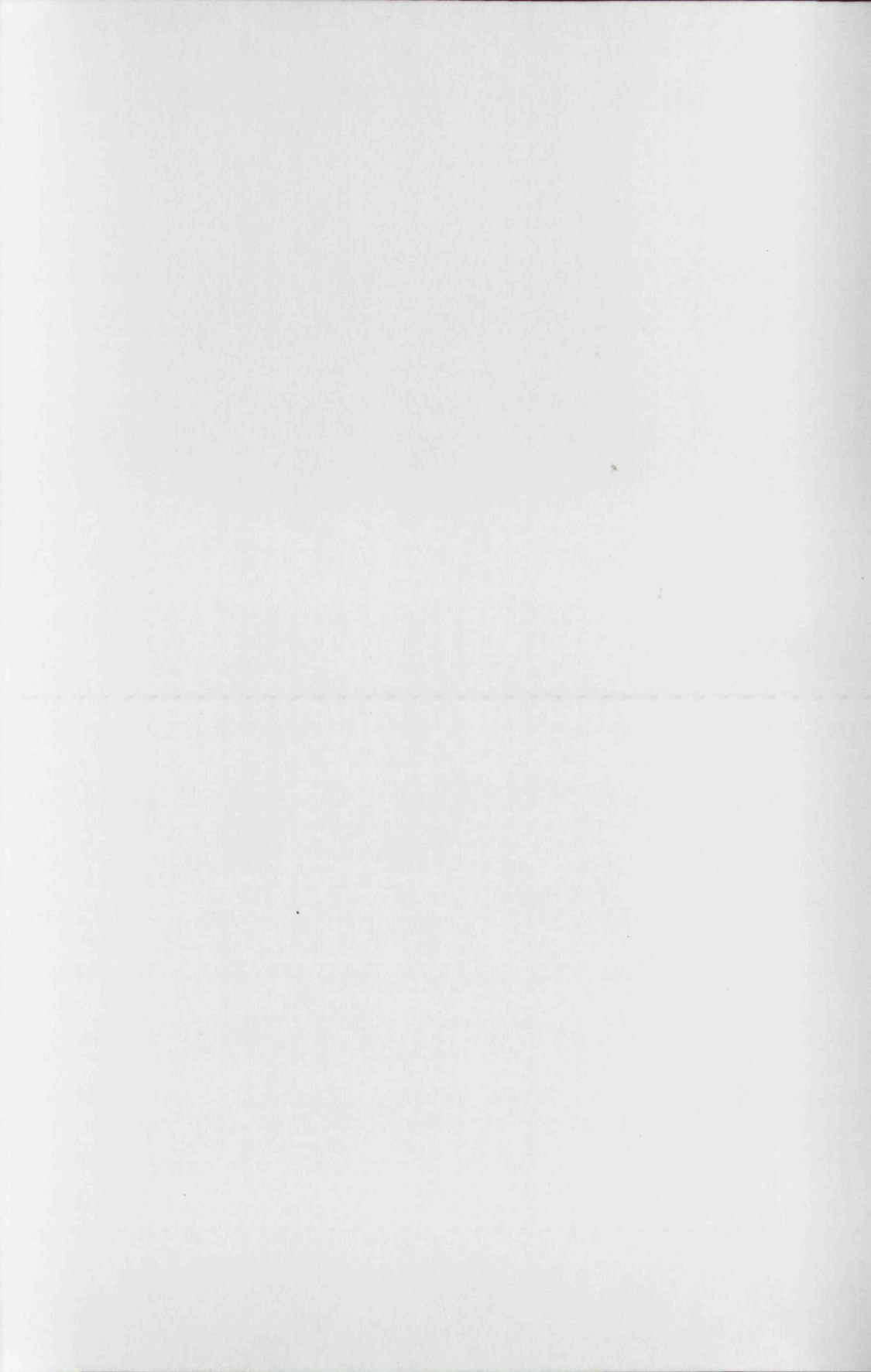
1971:53

1971:54

1971:55

KUNGL. BIBL.
- 8 DEC 1971
STOCKHOLM

År 1971: 55
Innehåll: 55
Sida: 100

Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-00014-8

Esselte Tryck, Stockholm 1971